

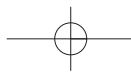
LITERATŪRA,
KRITIKA,
ESEISTIKA

SPALIS 10

metai

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SAJUNGOS
MĖNRAŠTIS

2009

TURINYS

VALENTINAS SVENTICKAS. Bet neduoda	3
TOMAS VENCLOVA. Eilėraščiai	7
HENRIKAS ALGIS ČIGRIEJUS. Pabėgėliai (Tarsi kokia kronika)	11
GINTAUTAS IEŠMANTAS. Eilėraščiai	26
STANISLOVAS ABROMAVIČIUS. Trys Antano Baranausko gyvenimo epizodai	30
TOMAS ARŪNAS RUDOKAS. Arčiau rudens. Eilėraščiai	47
WOODY ALLEN. Smulkioji proza. Vertė Gediminas Pulokas	51
RICHARD BRAUTIGAN. Eilėraščiai. Vertė Julius Keleras	68

LITERATŪROS MOKSLAS IR KRITIKA

NERIJUS ŠIDLAUSKAS. Vinco Kudirkos poezijos socialumas	72
---	-----------

SVARSTYMAI

JONAS BALČIUS. Quo vadis? (Etika, demokratija bei sistemų teorija)	79
---	-----------

KŪRYBOS PARAŠTĖSE

REGIMANTAS TAMOŠAITIS. Praėjusios vasaros debesis	92
--	-----------

TAUTOSAKA. MITOLOGIJA

RITA REPŠIENĖ. Tarp mito ir dabarties, arba Šių laikų mitologija	97
---	-----------

ATSIMINIMAI. DIENORAŠČIAI. LAIŠKAI

VLADAS ŽUKAS. Susitikimai su Juozu Grušu (Pradžia)	113
---	------------

MŪSŲ PUBLIKACIJA

ALEKSANDR ŠUVALOV. Rašytojai psichiatro akimis. Vertė Austėja Merkevičiūtė	122
--	------------

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

JŪRATĖ SPRINDYTĖ. Aukštojo stiliaus sumuojanti knyga (Just. Marcinkevičiaus „Pažadėtoji žemė“) * LAIMUTĖ ADOMAVIČIENĖ. Gelianti poezija (Liūnės Sutemos „Sugrižau“) * ANGELĖ JASEVIČIENĖ. Per gyvenimą bėgantis žmogus (R. Sadausko „Gyventi“) * KAROLIS BAUBLYS. Originalumas iškreiptos sąmonės kaina (E. Latėnaitės „Apsichė“)	134
---	------------

TĖVYNĖS VARPAI

GUNTIS BERELIS. Profesionalai ir diletantai. Vertė Arvydas Valionis	148
--	------------

Antrajame viršelyje: **ELVYRA TERESĖ PETRAITIENĖ.** Atmintis, 2008

Trečiajame viršelyje: **LEONARDAS GUTAUSKAS.** Dingęs Vilnius, 2007

Pasirašyta spausdinti 2009.IX.28. Tiražas 1200 egz.
Formatas 70x108^{1/16} Ofsetas. 10 sp. l.
Kaina 7 Lt.
Spaudė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius.

„Metus“
remia:

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

VALENTINAS SVENTICKAS

3

Bet neduoda

Esu nuolatinis „Metų“ skaitytojas.

Šios skilties poetika man žinoma.

Kad ir kas rašytų, kad ir kokia tema, – vis tiek parašo gražiai.

Man šįkart nelemta plaukti ta gražia vaga. Nes turiu papasakoti, kaip klostosi šiemet valstybės pinigine talka knygų leidybai. Tiesą sakant, tikrai reikia papasakoti, nes visuomenei ir autoriams ne visa žinoma, net ir klaidinimo yra.

Nepriklausomybės pradžioje toji pagalba buvo visai neprastai užsukta. Rašto žmonės per savo atstovus ir organizacijas įtikino valdžią, kad Lietuvos valstybė turi remti nekomercinių knygų leidimą. Kokie buvo argumentai? Lietuviškai skaitančių žmonių nėra daug (iš ekonomikos žodyno: maža rinka), mūsų poezijos, novelistikos, nepopsinių romanų, knygų vaikams, lituanistinių tyrinėjimų tiražai negali būti dideli, spaudos medžiagos ir spausdinimo darbai pradėjo kainuoti tiek pat, kiek kitose Europos šalyse. Taigi tokios literatūros leidėjai patys vieni negali verstis. Valdžia sutiko, kaip ir kitų pagygenti nedidelių Europos valstybių valdžia, kad tokių knygų leidimą reikia bent kiek remti. Nacionalinis interesas.

Atsirado tokio rėmimo sistema su savo taisyklėmis. Kultūros ministerijos nurodytu laiku, paprastai metams baigiantis, visi Lietuvos leidėjai teikia nustatytos formos paraiškas (daug popierių) ministrai ministerijai. Jas svarsto Literatūros ir leidybos ekspertų visuomeninė komisija, sudaryta iš literatūros, knygų sklaidos ir spaudos darbų žinovų. Komisijos sprendimų pagrindu kultūros ministras pasirašo įsakymą, – kokios konkrečios knygos remiamos, kokia suma, kiek egzempliorių leidėjai turės nemokamai atiduoti viešosioms bibliotekoms ir pan.

Toji dalinės paramos suma paprastai sudaro beveik pusę knygos

4 išleidimui reikalingų lėšų (būna, kad ir mažiau), taigi likusioji išlaidų dalis yra leidyklų reikalas.

Kaip jau sakyta, – tai suprantama, įsitvirtinusi, daugeliui Europos šalių žinoma sistema.

Kelerius pastaruosius metus šiai programai mūsų valstybė skirdavo apie 2 mln. litų kasmet.

Jeigu pažvelgtume į kitas valstybės metinio biudžeto eilutes „lyginamosios gramatikos“ akimis, jeigu netyčia pagalvotume, kad seniausios iš gyvųjų indoeuropiečių kalbų literatūrinis gyvenimas yra unikali ir puoselėtina vertybė, jeigu pagarbiai žvelgtume į lietuvių rašytojų kūrybines pastangas ir likimus, – turėtume sakyti, kad suma ganėtinai kukli.

Bet kol kas šiaip taip vertėmės.

Iki šių metų.

Čia turėčiau prabilti išpūdingais epitetais, bet mintyse jie visi jau žaižaravo ir spėjo išblėsti, tad renkuosi už juos raiškesnę – konstatavimų kalbą.

2009 m. vasario 26 d. buvo paskelbtas kultūros ministro įsakymas Nr. 100 „Dėl leidinių leidybos projektų finansavimo iš dalies 2009 m. Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis“. Šiuo įsakymu paskirta 2 mln. 24 tūkst. litų 162 knygoms paremti. Pateiktas jų sąrašas.

Bet pinigų leidėjai negavo.

2009 m. gegužės 22 d. paskelbtas kultūros ministro įsakymas Nr. IV-265 „Dėl Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2009 m. vasario 26 d. įsakymo „Dėl leidinių leidybos projektų finansavimo iš dalies 2009 m. Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis“ pakeitimo“. Šiuo įsakymu paskirta jau nebe anksčiau minėtoji, bet 1 mln. 29 tūkst. litų suma, ir nebe minėtam kiekiui, o 116 knygų paremti. Pateiktas sąrašas.

Bet pinigų leidėjai negavo.

2009 gegužės 27 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priima nutarimą Nr. 521 „Dėl 2009 metų Privatizavimo fondo lėšų dalies skyrimo“, kuriame, be kita ko, skelbiama, kad Vyriausybė skiria 2 mln. litų lietuviškų knygų leidybai. Jau gegužės 26 d. Vyriausybės naujienlaiškyje buvo rašoma ir apie tą sumą, ir dar štai kas: „Vykdome pažadą lietuviškų knygų kūrėjams ir leidėjams kompensuoti padidėjusią mokestinę naštą. Vyriausybės programoje įsipareigojome saugoti, puoselėti lietuvių kalbą, skatinti laikytis kalbos tradicijų, tad pagal šalies finansines išgales visada remsime lietuviško žodžio sklaidą“, – sakė Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius.“

Bet pinigų leidėjai negavo!

Autoriai ir visuomenė mato vieną ministro įsakymą, antrą, Vyriausybės nutarimą, visi užganėdinti, nuraminti, patenkinti.

Bet pinigai neateina.

Kas čia daroma, ko taip darant siekiama?

Na, tiek to, ministro gegužės mėnesio įsakymą, tą antrąjį, aiškinkime kaip krizinį. Leidėjams nieko nieks neaiškino, sumažino sumą, krizė, ką padarysi. Taigi paskyrė, nors mažiau, bet vis tiek nedavė. Tačiau nuo gegužės 22 d. ministro įsakymo iki gegužės 27 d. Vyriausybės nutarimo tėra kelios dienos. Tai ką, – Jie Ten tarp savęs nepasikalba? Ar pasikalba taip, kad mes visi būtume paklaidinti? Nes tą gegužės 22 d. įsakymą ministrui, regis, irgi teks atšaukti. Kas čia gali ką suprasti?

Kaip suprasti, kad Kultūros ministerijai prireikė bemaž dviejų mėnesių sutvarkyti programai, kurios reikėjo Vyriausybės gegužės 27 d. nutarimui apipavidalinti?

Ar galėtume palyginti tokį darbo tempą su ištisu pluoštu įstatymų, parengtų ir priimtų per kelias naktis 2008-ųjų gruodį? Tada buvo politinė valia. O čia kas?

Dabar reikia papasakoti tikrą *abrakadabrą* dėl tų papildomų dviejų milijonų iš Privatizavimo fondo. Turėjom kantriai nuolankiai klausytis pasakojimų apie tai, kad šitos lėšos naudotinos visai kitaip negu biudžeto lėšos. Svarbiausia – jas galima gauti tik tada, kai darbas padarytas! O už ką tą Čigriejaus eilėraščių knygą išleisti? Mes, uoliausi lietuvių literatūros leidėjai, taigi valstybinės knygų leidybos programos vykdytojai (maždaug pusė Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos metinio plano, nesulaukiantys lėšų tą programą vykdyti, neatgauname pinigų net už parduotas knygas (stabdo savo veiklą svarbūs knygų pardavėjai – „Mūsų knyga“ ir Respublikinis knygų centras), mes, kaip ir visi kiti, esam užklupti padidinto PVM'o ir kitų naujų mokesčių (autorinių atlyginimų apmokestinimas). Taigi – už ką?

Negana to, ministerijos specialistai ilgai niekaip negali išsiaiškinti, kokiems reikalams tas Privatizavimo fondo lėšas galima naudoti, kokiems ne, – tai rašoma į sutartis ir ataskaitas. Kai valdininkų daug, dokumentų formalumus galima komplikuoti be galo. Turim vis taisyti tas „formas“. Pinigų už išleistas knygas (kai kurias visgi ryžomės leisti, taip išiskolinome popieriaus tiekėjams ir spaustuvioms) – taip pasakyta rugsėjo 9 d. – tegalime tikėtis rugsėjui baigiantis.

Kartais kyla minčių, kad yra susitarimų neduoti ir susitarimų tvarkytis taip, kad nedavimas atrodytų teisėtas.

Visa labai painu.

Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla pirmą Kultūros ministerijos įmoką pagrindinei leidybos programai įgyvendinti (46 tūkst. litų) gavo rugsėjo 1 d. Beje, ne toms knygoms, kurios buvo minėtuose sąrašuose, o kitoms, nes birželio mėnesį ministerija buvo paskelbusi dar vieną konkursą, atsirado dar vienas ministro įsakymas. Na, matote, darbas virte verda!

6

Ką galėjome ir galime sakyti autoriams, sudėtingų leidinių sudarytojams, sukaktivių rengėjams, iliustracinės medžiagos telkėjams, savo bendradarbiams, varomiems „neapmokamų atostogų“? Gal – kartoti žodžius apie „puoselėjimą“, gal žavėtis Remigijum Vilkaičiu, atsinešusiu į „Lietuvos žinių“ surengtą pokalbį (2009 m. rugsėjo 4 d. publikacija) savilaidinę Anos Achmatovos knygą (tada pagalvojau: šaunių žmonių daug, bet reikia ir darbą dirbti), gal – baigti tą idealizmą ir leisti tai, kas garantuoja pelną?

O ką tu darei, kad būtų geriau?

Teisingas klausimas. Visiems verkšlentojams.

Mitinguose kalbėjau.

Į spaudąėjau.

Ministrui Pirmininkui sakiau.

Seimo Pirmininkui irgi.

Prezidentui (buvusiam) pasakojau.

Kultūros ministrui rašiau (atsakymų dabar nebūna)... Be kita ko, siūliau skirti avansines įmokas, kol tvarkoma visa dokumentacija.

Tai ką dabar?

Papasakoti „Metų“ skaitytojams.

Toliau dirbti savo darbą.

Laukti.

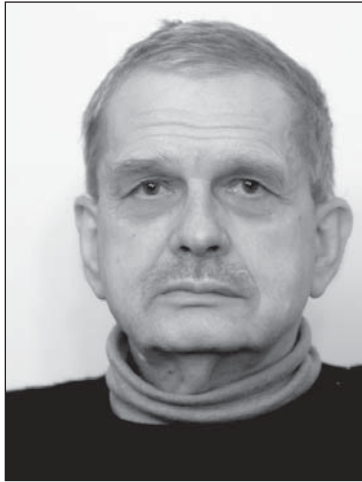
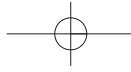
Kas vakar vietoj maldos kartoti Ministro Pirmininko žodžius – „visada remsime lietuviško žodžio sklaidą“.

Įsidėmėti, kad antro šiam reikalui skirto ministro įsakymo numeracijoje prieš skaičiais parašytą numerį atsirado raidės IV.

Tas raidės paverskime žodžiais. Tarkim – Įdomi Valdžia.

2009 m. rugsėjo 14 d.

Mieli skaitytojai,
neužmirškite užsisakyti
Lietuvos rašytojų sąjungos žurnalo „Metai“.
Prenumeratą priima visi Lietuvos pašto skyriai.
Mūsų indeksas 5049.

Ivano Milovidovo nuotr.

TOMAS VENCLOVA

7

Trys netaisyklingi sonetai

I. PIAZZA MATTEI

*Balkšvas dėmėtas karnizas. Debesys. „...Caesius fecit.“
Vynuogių kekės paryškina bronzinių žodžių kohortą.
Dūžiai, lyg tilstantis pulsas tirono aortoj,
atplaukia iš Largo. Tikrovės nuo įvaizdžio niekad
čia neatskirsi. Drėgnoj sutemoj mostaguoja efebai,
ir krištolas rieda nuo vėžlio šarvų į delfino
nasrus, aptaškydamas falą. Akmeniu virtę jazminai
ir kolonų akantai, lyg Dafnė, slepias nuo Febo.*

*Piazza Paganica, via degli Funari.
Raktas sugirgžda spynoj, atrakindamas Romą –
Palatino kremzles, trūnijančią forumo lomą,
prarastą šimtmetį, spėtą primiršti vasarį.
Tik raidžių skeveldros sulipdo vakar ir šiandien.
Šnara fontanas. Kovo drėgmė srovena balandin.*

II. CAFFÈ GRECO

*Spyglių smaigaliai sužeidžia dervos pritvinkusį orą.
Siūbuoja pinių skėčiai. Smiltainis kaista ir trupa.*

*Šis miestas mėgsta kartotis. Nebent bailesnis už Brutą
terroristas, pribaižęs automobilyje Moro,
nebent drumstesnis vanduo (toks pat aikštingas ir prėskas),
nebent šiek tiek senesni kampuoti cezarių torsai.
Skersgatvis, kaip kitados, atsišakoja nuo Corso,
cumuli jo perspektyvoj – tarytum griuvėsiai ir freskos.*

*Kavinė. Nomadų klegėjimu springsta oazė.
Blankių graviūrų dugne – paantrintas Rymas,
baroko kriauklės, spiralės ir Tibro akvamarinas.
Aidas laiptų terasoj užtrunka ilgiau negu frazė,
o saulė, kurios nematys anksčiau už tave pasitraukę,
dažo vaisius ir šešėlį nuo sienos nubraukia.*

III. COLLE AVENTINO

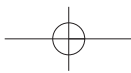
*„Nepadėjo ir tai, kad jis atstūmė karūną.“
Varnalėša prieš plauką paglosto laukėjančią katę.
Motociklai baugina kvartalą, kuris be išgąsčio matė
triumviro parkniubusį kūną –
bet gana apie tai. Žvarbesnis už durklą signalas
persmelkia kryžgatvį. Tolstantis gausmas vadina
į šlaitus virš Didžiojo Cirko. Paskui – Aventino
pavėsinga aikštė ir prekystalių karnavalas*

*su kaimiškais lobiais: vynu ir vyšniom. Už sodų
lyg antras dangus kyla kupolas, kalbantis urbi
et orbi. Dvilypės imperijos laiką įsiurbia
rausvas priemiesčio tinkas, čerpių suskirdusi oda.
Visata iš lėto šviesėja. Pusiaudienis vėsta,
ir neamžinas žvilgsnis aprėpia amžiną miestą.*

Liškiavoje

*Kalvų viršūnėse – rudens lijundra.
Į šaltą srautą įsišovę skardžiai.
Aplopytą pilaitę siaučia tundra
ir ūkanos. Kur čiurkščioja dumblynas,
po debesiu pranyksta vienuolynas.
Tamsos gurvolis, klykdamas neskardžiai,
tačiau grėsmingai, skrieja virš galvos.
(Į dangų? Ne, ant gretimoms kalvos.)*

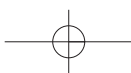
*Tik lajose įstrigo kito laiko
šviesa, apgaubus kupolo karūną,
kadaisė kritus ant bažnyčios laipto,
altoriaus nišos, juosvo sarkofago.
Daugmaž pusiaukelė lig Ventės rago.
Šalnos kristalai, kaustę skroblių kūną,
seniai ištirpo. Liesdamas lapus,
kaip niekad supratai: tavęs nebus,*

*esi mirtingas. Vis dėlto tau duota
vėl pamatyti ankštą miško spindį,
nebe tą patį, bet panašų luotą,
frontono kerpes ir aikštės aksomą.
Tave, vilties netekusį Adomą,
šis drėgnas rojaus veidrodis atspindi,
ir liūtis tinklą sunkina vardai,
kuriuos tu sukuri ir suardai.*

Variacija nubudimo tema

*Kas aidi tamsoje? Birželio vėjas
daržuos prie ežero? Jei taip, tai mudu
vasarnamy ant aukšto, dar jauni,
užmigę paryčiu. Duslus variklis?
Vadinas, mes lindynėje prie uosto,
valstybėje, kurioj neverta gaišti,
nuvarginti ne meilės, o kelionės
audrota įlanka. O gal tai čirpia
sukriošęs senamadis žadintuvas,
neišmoningai sklaidąs kaitrų orą?
Jei taip, žinau, kad nubudau Toskanoj,
bet neatsimenu miestelio vardo.*

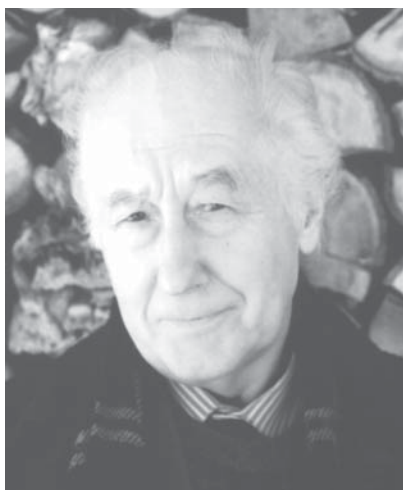
*Laikai surizgo, neatskirsi metu,
vietovių, garso atšėšėlių. Lieka
ranka, prigludusi prie mano delno,
lengva dejonė, ženklinanti sapną,
suprantamesnė nei savasis balsas.
Kas susilydė, nebeišsilydys.
Vaikai užaugo, likome vieni.
Tiek mirusių draugų. Bemaž kasdien
iš fotografijų miglos išplaukia*

*veidai, kurių šioj žemėj nematysi.
Ir salėj tarp vidurmiesčio klevų
koncerto gūsiai atveria mums naktį.*

*Užuolaida siūbuoja. Už langinių
į šnaresį pavirsta lapija,
ir skaidrūs siluetai sklendžia sienom.
Jau nesvarbu, ar tai vadinasi meilė,
ar nepataisoma ištikimybė,
bedugnis išgaustis, kada vėluoja
lėktuvas, kuriame turi atskristi,
ar kraujo pėdsakai suteršia marlę,
kurią bandai nuslėpti nuo manęs.
Miegokim. Apsimeskim, kad nežinom,
jog vienas mudviejų išnyks pirmasis.
Geriau išnykti, negu tai žinoti.*

*Vėl aidas. Pamažu aiškėja: varpas.
Bažnyčia? Bokšto laikrodis? Vis viena.
Iš troškulio, nesutarimų, skausmo
užgimsta dviem priklausantis pasaulis,
kuriuo kaip dovana pasidalijam
su nežinia, plasnojančia virš mūsų.
Mums buvo lemta vynmedžius genėti
ir ręsti stogą iš Libano kedrų,
ir degti nenumaldomą liepsną.
Beveik diena. Kaip įsakyta Knygoj,
nežadinu tavęs, kol nenubusi.
Klausausi gaudesio, užgniauzęs kvapą.*

**HENRIKAS ALGIS
ČIGRIEJUS**

11

Pabėgėliai

Tarsi kokia kronika

*Išpažįstu teisingumą, bet jeigu man reikės
rinktis ką ginti – jį ar motiną, – pirmiausia
aš ginsiu motiną.*

Albert Camus

– O tai du durniai! Tai du durneliai! Du mulkiai! Kur tu kitus tokius matei? Ką, Stasy? Ar tu giridi? Ko mes čia sėdim ir ko mes čia kiurksom?

– Tu man sakai?

– Tau tau. Kelkimės tik ir einam.

– Einam!

– Bet ar žinai kur?

– Žinau. Namo, negi į Kauną?

– O vadinas, ne tokie jau mes ir avinai. Ir ašen, ir tujen. Tik va kol kas vis dar šičia. Matai.

– Na, tetė taip liepė, mama taip liepė.

– Liepė liepė, pats supranti.

– Suprantu, ko čia nesuprasi.

– Pasiutimas tik vienas, Stasy, ar ne? Imi taip ir susimėtai, o paskui nei bėk, nei rėk. Pasiutimas tik vienas. Ar ne? Saliutė tai tegul bėga – pas krikštamočią vis jau kaip nors. Mergička. Mergiškai kiti dalykai, ar ne? O mes, bra, mes. Mums neišeina, mums niekaip neišeina. Reikėjo mums seklyčioj kiečiau laikytis. Reikėjo.

– Tai jau taip.

– Ir susimislyk tu šitai. Na, iš tikrųjų – pas Petrą! Mat Petras bais mūsų pasiilgęs. Petras Petras, o jau Petrienė! Ta, kai sužinos, ko mes pas juos ir

kaip mes pas juos – oi oi... Gali tu įsivaizduot, koks pasikels ten lermas... Dėdė Petras tik stovi, plaukiukai tik pasišiaušę... Mikt mikt... Ką jam daryti ir su mumis, ir su savo Petriene. Eik tu sau.

– Būtumėm Kauną pamatę.

– Kauną! Tegul jį biesas tokį pamatymą.

Du vyriukai, du broliai, atsirėmę nugarom į žaginį, žiūri į gaisą, kuris iš vakarų per žiemų pakraštį lėtai slenka į rytus, ir šitaip savotiškai šnekasi. Šnekasi, patys stebisi, kartkartėm lyg ir nusijuokia.

– O gal ir neveš, – sako gimnazistukas.

– Veš, manau, kad veš. Jei jau Vigušinas sakė, kad veš, tai taip ir bus. Žydas. Žydai viską žino. Tai uoslės! Važiuosim, Stasiuk, važiuosim. Kartu.

– Kartu. Traukiniu pasivažinėsim.

– Tai jau pasivažinėsim. Pasivažinėsim... Bet aš dabar kažkodėl valgyt įsinorėjau, per vakarienę kąsnelio negalėjau nuryti.

– Ir aš.

Jonas spragteli lagaminėlio sagtį. Prie šieno kvapo tuoj prisideda ir gerai išrūkytų lašinių kvapas.

– Gerai mūsų tetė moka išrūkyt lašinius, gal ir Siberijoje taip rūkys.

– O ką tu žinai? Gal ir ten ne kokie ubagai ar žmogėdros.

Va štai šitaip: nieko dora niekada nežinai. Kas buvo – taip, betgi tik tai, kas buvo. Buvo vakar diena, buvo vakaras, buvo seklyčia, tiksėjo nešlubuodamas geras vokiškas sieninis laikrodis, girdėjai įsaknius tėvo žodžius: „Bėkit, vaikai, mes su motina savo jau atgyvenom, mums kaip jau bus, taip bus, o jūs bėkit. Liepiu!“ Žiūrėjo nuo sienų šventi paveikslai, pro atvirą langą buvo girdėti linksmi kaimynystėj šienaujančiųjų balsai, labai labai verkė Saliutė, tiesiog rėkte rėkė, katinas net susigūžė. Šitaip va buvo, o kas ir kaip bus, nieks negali žinoti. Ir niekas dabar nepasakys – ten, Siberijoje, ar irgi esama žmonių kaip žmonių.

Užu žvyruobių kilo rausva delčia, nieko jau ji nebeapšvies, jau aušta.

– Nespėjom gerai ir užkąst, o jau rytas. Mat kiek dabar tos nakties. Oi tu, Stasiuk Stasiuk, va kaip mes bėgom, kaip mes pabėgom. Bet dabar tik greičiau į savo daržinę, dar, žiūrėk, kiek ir nusnausim, – Jonas mikliai užvožė lagaminėlį. – Tik tyliai tyliai – jie ten, galiu tau garantuot, nemiega.

– Nemiega, kur jie miegos. Mama tikriausiai poteries kalba.

– Kažin, aš kartą nugirdau, kaip ji Murauskienei sakė: „Kai man sunku, aš negaliu melstis.“ Tai va. O dar aš tau galiu garantuot tokį dalyką...

– Kokį?

– Namu lekia ir Salė. Lekia pakniopstom, lekia ir rėkia. Ligi kokių Mėdumiškių nusistūmusi gal ir buvo, o toliau tai jau nelabai.

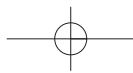
– Tu taip manai?

– Galiu garantuot.

Priešaušrio delčia dar linki žmonėms kokios valandėlės poilsio – pamiegokit, kol nepabudo tie gerkliūgai gaidžiai. Pamiegokit – nors šienapjūtės darbas ir kvepiantis, bet ne iš lengvųjų. Kaip ir visi rimti darbai.

O čia dar visokie sunkvežimiai važinėja, pamiegokit, kol dar nesuūžė jūsų kieme.

Užmik, kad gudrus. Seklyčia erdvi, bet joje tvanku, nakties vėsa nesuge-

ba tvankumos atmiešti, mat nér kaip tos vėsos įsileisti. Atsidarysi langus, priskris uodų, Murauskai tai turi tokį tinklelį. Reikėtų tokio ir šiuose namuose. Ar sunku tokį įsitaisyti? Vienas juokas, bet ar dabar nebus jau po laiko.

Pilna dabar ir kitokios rūšies uodų.

Milė norėtų kalbėt poterius, bet vis neišaina: tiek visko kimba prie maldos žodžių, pinas į sunkias rezgines, kurios traukia žemyn. Ne šieno, o akmenų pilna ten. Moteris nususuka į sieną ir tyliai atsidūsta. Taip tyliai, kad neišgirsta net vyras, kuris visai čia šalia sėdi ant lovos krašto, nuleidęs drobinėm apatinėm kelnėm apmautas kojas. Tos boluoja birželio nakties patamsy, su tokiom gal tik į aną pasaulį šiauš.

Štai šitaip, kai viskas eina šuniui ant uodegos. Dirbai dirbai, plūkeis plūkeis, grumstus ne tik plūgu ar akėčiom, bet ir savo koja vis atsigręždamas trupindamas. Ir še tau! Jau tuščia visur – už sienos nebér Saliutės, klėty nebér bernų. Ne todėl, kad jie visi būtų persikraustę miegoti į daržinę. Tik jiedu čia dar. Ir šuva dar kieme, savo būdoj. Kol kas.

Bet reikia tik džiaugtis, kad pasisėkė įkalbėti vaikus nešti kudašių. N lengvai sekės.

Nors ir vėl – kudašių dabar išnešė, bet kur jie toliau dėsis? O kur jie dėsis toliau? Oi, giminės giminėlės, kol gerai, visiems viskas gerai. Kaip tas sako: kol geri, visi geri.

Pašėliškai tylu, net uodas ir tas nutilęs. Ir žmogus nebeiškenčia:

– Ar tu, Mile, atsimeni ubagą Kaziuką? Kaip jis ateidavo ir prie durų priemenėj papūsdavo savo dūdą?

Moteriškė kiek nustemba ir atsikuska:

– Atsimenu, kaip aš neatsiminsiu. Dar juk visai neseniai. Kaziukas gal dar ir gyvas. Bet kam tu čia apie jį dabar?

– Ai, taip sau.

Ir vėl jie tyli. Ilgai ilgai, rodos, net pradeda švisti.

– Ta dūda buvo iš karvės rago. Kaip jau *ustovo*. Ir tošim dar apvyniota.

Staiga žmogus suklušo. Tik išsitiesė visas.

– Pala pala – klausykis... Klausykis!

– Ką? Ar jau atvažiuoja?

– Ne, neatvažiuoja, bet kažkas juokiasi. Klausykis!

Lovoje atsisisėda ir Milė. Tikrai – lyg kieme, lyg kur toliau, gal už daržinės ar klėties girdėti kažkieno balsai. Tokie linksmi. Vienas tai moteriškas.

– Saliutė.

– Saliutė? Negali būti.

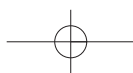
– Saliutė Saliutė, tikrai. Ir ne viena, viena gal nesijuoks. Pala pala, klausykis tu, nesibrazdink. Su kuo ji tenai?

– Su kuo, su kuo... Nereikia čia daug ir galvoti. Tai pasiutę vaikai.

– Mūsų vaikai? Tai niekur jie neišėjo? Pasisukiojo kur apie žvyrdubes, pasisukiojo ir parėjo.

– Mūsų, Mile, mūsų vaikai.

– Ak, tai ir vėl reikia man kepti daug blynų, – kamaroj iš spintos imdama miltų kubilėlį, visai linksmi kalbasi su savim motina. – Daug blynų aš vėl prikepsiu.

Kažkoks baisus rūkas giedrą dieną buvo vakar užgulęs. Bet štai slinko ir staiga nuslinko. Kaip jau bus, taip bus, o štai šiandien vaikai vėl čia. Visi čia pat. Vargsim tai vargsim, betgi visi.

Ji plaka blynų tešlą ir jos širdis šokinėja. Ar ne smagu? Tėvas ir Jonas va sukiojasi apie daržinę, Saliutė ta, kibirą pasičiupusi, lekia pas karves, Stasiukas kol kas dar seklyčioj – gal knygas savo dėlioja, bet ir tas po pusryčių eis prie kokių ūkio darbų. Geras jis vaikas, nors ir bus mokytas, bet gal nebus ponaičiukas. Mėsos varliūzas galėtų kiek daugiau valgyt, paknebena tiktai.

Taigi vėl prie kasdienių darbų. Veš tai veš, bet negi taip ir sėdėsi, ryšulius susirišęs, rankas susidėjęs, į duris žvilgčiodamas, ausis kaip kiškis pastatęs. Ryšuliai, tiesą sakant, dar net ir nesurišti. Kur tu matei tokį žmogų, kurs nežinotų, kad mirs, tokių, rodos, nėra, bet ir kur tu matei tokį iš anksto atsigulusį, rankas ant krūtinės susikryžiusį ir laukiantį pabaigos. Taip atsigulusį ir laukiantį. Na kur jau ligonis, tai ligonis, visai kitas dalykas. O šiaip – yra diena ir yra jos darbai. Ir nieko nauja čia nesugalvosi. Nes ir nereikia, nes baisiai nesveika.

Čia bakšt, ten bakšt; čia kažką, ten kažką – taip ir praeina dienele. Bet prie didesnių darbų pult nėra didelio noro. Ir vis pasiklausant, ar kokiam krašte tik neužia – tokie kiškiokai galvose vis dėlto budi. Šieno iš žaginių nutarta kol kas nevežti. Pasižiūrėsim, patiems gali jau ir nebeprireikti, o jei kitiems, tai tie kiti tegu ir rūpinsis. Kas čia tokio?

Panašiai ir kitą dieną. O gal blogasis gandas ir nepasitvirtins? Gal jis tik gandas? Gal. Bet būk tu dabar kaip ta ožka pusiau lupta, pusiau nelupta. Labai jau nekas. Čia pat Joninės, o alaus nėra. Kas tau dabar apie Jonines ir alų galvos. Tas gandas, atrodo, ne toks jau gandas.

Vyrai, ne tik jaunieji, bet ir tėvas, miegot persikraustę į daržinę. Šienas dar tik, dar tik pradėtas vežti, bet atsigulti užtenka. Motina su Saliute liko seklyčioje.

Guli vyrai, ilgai neužmiega, gal dėl to, kad šiene yra vienas kitas linksmas vabalėlis, mokantis pakutent nugarą kaip tik toje vietoje, kur tu to išgamiūkščio jokiū būdu nepasieksi, o gal dar ir dėl kitų dalykų. Vienas kokį žodį pasako, kitas. Kol pradeda ryškiau švytėti lentinių sienų plyšiai ir tarpai, trumpam, sakyk, tik valandėlę prigese. Birželio naktis slenka, nešina savotišku nerimu, jazmino šluotele puokštele pabraukdama per sodybų kupstus, per kokį rimtą kelevį ar tik šiaip per naktibalda, dūluojantį vieškely ar dobilieno. Visose naktyse yra ir bus nemiegančių, bet vasaros naktų tie ypatingi. Ir ne tokie jau nelaimingi. Tiesa, čia dabar taip užsiminta ne apie tuos šioje daržinėje.

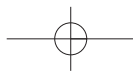
– Vaikai, ar girdit – užia! – tėvas pašoka guoly. – Užia tikrai.

Šitas žmogus dabar, rodos, nieko kito nedaro, tik klausosi. Ir vis ką nors išgirsta. Aną vakarą grįžusius iš pasitraukimo vaikus, tą bekikenančią Saliutę.

Sukyla ir sūnūs. Na, užesys, duslus ir labai labai tolimas, iš tiesų lyg ir girdėti.

– Ar tik ne orlavis? – sako Jonas.

– Orlavis orlavis, – pritaria ir Stasiukas. Jis, Biržų gimnazistas, mat visokių garsų, ne tik ratų trinkėsėjimo į grindinio akmenis prisiklausęs... Biržuose tai vis ir kokia mašina praburzia, ne, čia ne mašina. – Ne, vyrai, čia orlavis, čia tikrai ne sunkvežimis.

– Kad taip, tai gerai, – sako Jonas. – Į Siberiją orlaiviais galgi neveža...

– Tai jau ne.

Ir visi trys lengvai atsidūsta. Tik tas vabaliukas ant Jono nugaros, tas tai tiesiog pasiunta.

O rytą akys kaip žvyro pripiltos. Greičiau tik prie šulinio ir ledinio kieto vandens.

Tik staiga įgriuvo į kiemą dviratininkas. Įgriuvo – kitaip nė nepasakysi: tik įlėkė baisiausiu greičiu, tik nušoko, tik brinkt tą džeržgalą ant žemės, o pats pakniopstom prie vyrų, kurie tuo metu ruošės taisyti išklibusias daržinės duris. Išsišiepęs ligi ausų.

– Na, vyriukai, na mat, kaip blogai, kad neturit radijos. Tai gal dar ir nežinot?

Vyrai žiūri į Svalbano Lievaną. Tas vienmarškinis, rankovės atsiraitotos, kelnų kiškos viena į vieną, kita į kitą pusę žiogeliais susegtos, kad į dviratį neįtrauktų. Lievaniukas sušilęs, suplukęs.

– Ruskis, vyriukai, bėga! Ir mes radijos neturim, bet Mašaliukas atzvimęs pasakė. Jau vakar šita muzika prasidėjo.

Kieme iš džiaugsmo pašoko net vištos ir malkos.

– Ruskis bėga?!

– Bėga!

– Ot už tokią naujieną tai dėkui! Tai dėkui, tai dėkui! Dabar jau ir šienelio galėsime taisyti vežti... Oi, žiūrėk tik tu man!.. Na, Lievaniuk!..

Jie visi dabar tam kieme tik vienas per kitą, tik vienas per kitą.

– Tai kad kitaip gi ir negalėjo būti.

– Ne vienas man sakė: susipjaus ruskis su vokiečiu, pamatysit, kad susipjaus.

– Aišku, kad taip – kur tau toks su tokiu ilgai...

– Ne, toks su tokiu tikrai neilgai.

– O mums, matai, taip sakyt – tik per plauką...

– Et, neturim alaus! Kad jį bala – neturim alaus. Ne tas buvo galvoj.

Būtumėm kad žinoję...

Paskui jie šiek tiek jau ataušta: reikia būt atsargiems, dabar reikia būti labai atsargiems. Besitraukiantys kareiviai visokių štikių gali dar pridaryti. Bjaurūs būna tie, kurie bėga. Jie ir pikti, ir èsti, žiūrėk, ne visada turi.

– Kur jie turės.

– Reikėtų dabar kokios muškietos. Gaila, kad mūsų šautuvas tik medžioklinis, o ir tas pats vienvamzdis, – sako Jonas.

– Toks tai dar pusė bėdos, – tik nusijuokia Svalboniukas. – Kai šauni, vis tiek trenkia. Vis jau šis tas. Senis Dumbrauckas sakydavo: neturi šunio, pjudyk su katinu.

– Matyt, taip ir teks.

– Gal kaimo vyrams reikėtų imti ir susidėti?

– Su šakėm?

Koks ten būtų pavojus iš bėgančių pusės, dabar geros nuotaikos šiame kieme jis sugadinti negali. Vis tiek – kad jau bėga, tai bėga, bėgs ir prabėgs.

Savaime suprantama, vyrai čia gardžiai užsirūkę, pirktinių papirosų „Kir“ dėmelis tik sukiojas po kiemą. Gal Svalboniukas papirosų buvo pasitaupęs

šitokiai progai. Beje, jis atkišo pakelį ir Stasiukui. Berniukas žvilgtelėjo į tėvą ir nedrąsiai vieną papirosą išsitraukė. Tėvas nieko nesakė – tokia diena per visą gyvenimą gal tik viena.

Milė nuo prieklėčio viską girdi, viskas aišku ir jai. Ir Saliutei, kuri sukiojasi čia pat prie vyrų.

– Saliute, ateik! – pašaukia dukterį moteriškė. Ir jau daug tyliau: – Eina, vaikeli, į gryčią, reikia mums sumest gal kokį poterėlį

Kelios dienos prabėgo kaip ant adatų – puolant šen, puolant ten, panašiai kaip ir tada, laukiant vežimo. Tik šį kartą iš džiaugsmo. Džiaugsmas – tas irgi moka sumaišyt kortas.

Ne, nepašokti ligi miestelio ir nepasidairyt, kas ten dabar dedas, buvo nebeįmanoma. Reikia sužinoti daug daugiau, negu dabar žinai. Miestely valsčius, paštas. Jonas vieną rytą tik apsilvilko švariais marškiniais ir apsiavė gerosiom kelnėm. Tik dar pasvarstė – ar nereikėtų iš Sirbiko pasiskolinti dviračio. Bet galiausiai mostelėjo ranka – kaip ligi šiol į miestelį dumdavo pėsčias, taip dums ir dabar.

– Žiūrėk tu man, saugokis, – motinai jau ir rūpestis.

– O ko aš čia labai turėčiau saugotis?

– Neįkliūk.

– Ko aš įkliūsiu, kur aš įkliūsiu? Aš gi niekur nieko, aš nei su šautuvu, nei su kuo.

Rytą išėjęs, grįžo gerokai popiet.

– Ką jūs, ką jūs! Kas ten dabar daros! Je. Visa pakluonė prigulusi vokiečių. Vaikšto keli po miestelį, sau dairinėjas, uniformos gražios, tokios lyg žalsvos, lyg pilkos. Prie pašto vokiečių vėliava – raudona su baltu skrituliu per vidurį. Ir ten juodas *hakenkroicas*. Prie turgelio, prie paminklo – ir mūsų, tik tame geltoname ruože kertelėj prie koto ir vokiečių vėliavytė prisūta. Mikalajūnas su baltu raiščiu ant rankovės stovi, sargyba, suprask... Et, būtų mūsų šautuvas ne medžioklinis, būčiau ir aš prie tų baltaraiščių.

– Ar jau tu, vaikeliau, pašėlai? – tik sumosuoja rankom motina. – Man baisu. Ar mes jau savo darbų nebeturim?

– Nebijok, mama, aš čia tik taip pasakiau, tik dėl juoko. Gal ir labai gerai, kad aš ne su jais. Žydus, žinokit, suvarė į tokį gardą prie Mūšos. Visus visus – ir senus, ir jaunus, ir moteris, ir vaikus. Kas žino, kas su jais bus. Žmonėms liepia valgyt jiems neduoti... Ir tavo, tete, Vigušino nebėr.

– Tai kas dabar vaistinė?

– Yra ta mergiotė. Valančiūtė, ar kaip ji ten? Sako, verkia ir verkia.

– Gal palaikys ir paleis?

– Kažin.

Štai visada beveik šitaip: vieniems, matai, džiaugsmas, o kitiems...

– O miestelio komsomoliukai šluoja gatvę apie raštinę. Nors nėra ko ten šluoti. Zuozos Mykolas stovi su šautuvu: „Dirbkit, gyvačionai, dirbkit. O gal jums kokį Stalino portretą dar atnešt dėl pastiprinimo?..“ Keli raudonieji, Mykolas man taip sakė, suvaryti į kooperatyvo sandėlio *sklepą*. Ten vandens ligi kelių, sako.

– Eik tu sau...

– Bet jūs tik klausykitės – man kas svarbiausia. Baisiai gi norėjau va-

žiuoti dviračiu, pasiskolint iš Sirbiko ir dumt. Bet gerai man išėjo, kad nepasiskolinau. Va stovim keli mes prie tilto – Svalboniukas, Marcinkos Petras, ašen. Belinsko Ladzė su dviračiu. Stovim. Priėjo, žinokit, vokiečiukas, taip niekur nieko, maloniai šypsos, pasižiūrėjo į Ladzės dviratį, kažką pasakė, Ladzei pasirodė, kad pagyrė, paėmė už rankenų. Ladzė nieko nesako, o tas prisitraukė, sėdo ir nuvažiavo... Stovi Ladziukas nei šioks, nei toks.

– Še tau.

– Ir suprask dabar. Tie kareiviai, rodos, tokie drausmingi. Kur šitas Ladzės dviračiu nuvažiuos? Į savo dalinį gal jau ne – ką viršininkams pasakysi? Pavažiavo gal kiek ir kokiam patvory paliko. Bet va užėjo vyreliui noras pasirodyt, kad yra didelis.

– Na mat, – sako tėvas, – atsimenat, buvau atsinešęs iš Murausko knygą apie didžiąją karą. Tai ten vienoj vietoj ir panašiai. Joja vokietis, žiūri – stovi žmogus, laikrodžio lenciūgėlis jam nuo kišenės atsikabinęs. Sustabdė arklių, paprašė, kad duotų laikrodį pasižiūrėti, na, sužinoti, kiek dabar laiko. Žmogus padavė, o vokietis jojo ir nujojo. Ir piš! Ir ką tu jam padarysi? Jie mat nori parodyt, kad viską čia gali. O žmogelis pagalvojo: kaip čia neduosi, vokiečiai, girdėjo, labai kultūringi...

– Taip taip. Buvau aš užėjęs pas Pranckevičiūtę, pas ją vienas vokietis apsisutojęs. Šlubas, sako. Kai aš užėjau, jo nebuvo. Šlubas toks, prie kariško ūkio jis ten kažkoks vyresnis. Tai jis Stefanijai, Stefanija mat graibosi vokiškai, ir pasakė: „Tik jūs labai, – sako, – nenorėkit, kad mes laimėtumėm...“

Paklausk tu jauną, paklausk tu seną, paklausk mokytą, paklausk nemo-kytą, kiekvienas tau pasakys: vokietis didelis draugas mums niekad nebuvo. Ak, nebent nuo dabar, va nuo šiandien būtų ėmęs ir toks pasidaręs.

Kad nori, gali nusijuokti.

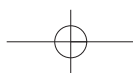
O gal šitaip – mano priešo priešas man didelis draugas nēr, bet jis priešas kitam, labai dideliu ir baisiam mano priešui. O tai jau šis tas.

Taigi šitaip visur. Ir nuo senų senovės.

Įsiterpia ir Milė:

– Dar kai gyvenau Pasvaliečiuos, kai dar buvau mažutė, pas Krištapavičių buvo vestuvės. Tekėjo jų vyresnioji – Kastusė. Mergička tada dar buvau, bet į vestuves jau nulėkdavau. Na, su kitais vaikais. Krištapavičiaus Paliutė, visai mano metų, buvo didelė mano draugė. Taip jau į vakarą mes su Paliute sulipom ant pečiaus, sugulėm, bet girdim, kaip vyrai su keliom moteriškom dar šneka, juokiasi jie tenai. Mums taip gera, bet tik staiga: kar kar... Pakeliam galvas pro pečiaus viršų – ogi vokiečiai. Vienas toks ilgas, išdžiūvęs kaip grėblys, nosis knerbta. O rėkia. Bet paskiau nieko, Makrickienė, smarki moteriška, prie tų kareivių, sodint prie stalo. Tie ir susėdo. Bet rytą tie vokiečiai mūsų vyrus jau statė prie sienos. Vakare gėrė gėrė, o rytą – prie sienos. Mat kažkas pranešė, kad čia netoliese slapstosi pabėgę belaisviai. Ar belaisviai, ar *dezantyr*ai. Nenušovė tų mūsų vyrų, bet bailės tai buvo, oi, buvo.

O ir tarp tų pačių vokiečių buvo žmonių. Kartą vėl irgi pas Krištapavičių užėjo vokietis ir paprašė arbatos. Ir aš ten buvau. Įpylė jam arbatos, bet nēr kuo užsaldint. Vokietis ir sako: „Ak, niema saldo cukro, niema saldo cukro...“ Atsikėlė ir išėjo. Bet greit sugrįžo. Žiūrim – atneša didžiausią kaip arklio galva gabalą geltono cukraus. „Še jums, – sako, – ilgam užteks.“ Čiaukšt, pa-

ėmęs kirvelį, parodė, kaip reikia smulkint. Va. Krištapavičius iš to gabalo ir mūsų namams atkirto.

Va – kaip jau koks žmogus.

Jie taip kalbasi, o popiečio saulė blizgina tamsiai žalius obelų lapus. Vėjūktis tuos kiek pajudina. Ramybių ramybė. Kažkas baisingas praėjo, bet kas ateina, tai dar labai, dar labai nežinia.

– Gal ir vėl gyvensim kaip gyvenę.

Praėjo treji savotiški metai. Tokie, gali sakyti, beveik ramūs, bent jau šiame Žiemų Lietuvos užkampy. Visas pasaulis siuto ir dūko, virė baisinga košė, o čia ėjo gyvenimas maždaug panašus į gyvenimą. Na tik maždaug.

Tai jau tikrai – ne šitie žmonės buvo sugalvoję visokius grobstymus, vadavimus, žudymus, todėl ir manė, kad sėti ir pjauti, arti ir akėti gali sau ramia širdžia. Ne balažin kokia ta ramybė, kai pagalvoji, bet kada tu čia daug galvosi, reikia štai arklį kinkyt ir važiuot į malūną.

Šienapjūtės ir rugiapjūtės, balti debesynų kalnai ir kaitros, įkyrūs akuotai ant prakaituotų sprandų. Vainikai prie durų vardinių išvakarėse, linksmi juos prikalantys plaktukai. Antaninės su pinavijom, Joninės su laužais, ypač jei dar užmeti akį į Latvijos pusę. Dulkių stulpai vieškeliuose po atlaidų. Baltos staltiesės seklyčiose, balta puta ąsočiuose. Dainos apie jaunystę – „Sugrižki, jaunyste, alyvom sužydė...“ Arkliai už daržinių, vyrai, vis einantys tų arklių pasižiūrėti. Svečiai iš toliau, sakykim, iš kokio Kauno. Švo-geriukai su kaklaraiščiais. Karvių, pasiilgusių užsisėdėjusių šeiminių, trimitai.

Vidurnakčių perkūnijos, kad nebežinai, kokiam palovy gali pasislėpti. Nors jos gal ir geriau negu patrankos. Gegutės, kukuojančios ligi pat rudensio.

Varnėnų gastrolės. Rūgštelėjęs, bet labai malonus kvapas nuo linmarkų.

Kuliamųjų, retkarčiais net užspringstančių, vaitojimai. Talkos. Bernai ir mergos. Mergų ant prėslų kirkinimas. Pataalkiai. Vėl prie stalų, ant kurių ąsočiai ir netikras zuikis. Talkininkai, kaimynai, svečiai parlaukiečiai ar iš kokio ten Kauno...

Vėl dainos: „Aš nuskinsiu žiedą, puikų astro žiedą, paskutinį žiedą drumzlino rudens...“ Siaučiantys vaikai su bandelėmis rankose (alaus putas gauna ir jie).

Lajinės lempos – „burokai“, – prie kurių blausokos šviesos, dūzgiant rateliams ir kunkuliuojant bulvienėms, įmanoma ir paskaityti. Iš „Ūkininko patarėjo“, „Ateities“, „Naujosios sodybos“, „Savaitės“. Apie vokiečių pergales ir suplanuotus atsitraukimus šyptelint ir palinguojant galvas. Naktys, kuriose velniai linkę ne kokias velniavas išdarinėti, o kaip paprasti nusidirbę žmonės paprasčiausiai nusidrebt ir miegoti. Ir naktys, kurių žvaigždės moka imti ir staiga sugraudinti.

Mokyklos pilnos vaikų. Tie mokosi iš „Aušrelių“ ar „Sakalėlių“, nors klase, be „Vyčio“, ant vienos sienos kabo ir „Hitleris išvaduotojas“, išvaduotojo ranka šauniai įremta į šoną, ant rankovės raištis – Reicho vėliava. Per pertraukas tie vaikai rėkia taip, kad visos apylinkės žmonės, ar kasdami bulves, ar valydami runkelius, žino, koks dabar laikas, kada TIE eis namo – po kelinto iš eilės parėkavimo. O tie namo labai nesiskubina – yra dar visokių pagrio-

vių ir visokių pakrūmių. Ko čia skubėti – namų užduotys ne iš saldžiųjų, ypač iš aritmetikos. Tai tau ne cukrinės morkos. Mediniuose krepšeliuose – *karmonuose* – rašalinės, įsigudrinančios vis apsiversti ir gražiai mėlynai vadovėlius ar sąsiuvinius pagražinti. Prano Mašiotų raštai.

Vyrai, laikydamiesi eilės, po kelis eina į naktines sargybas – sugriuvę į kieno nors gryčią, pila kortom iš degtukų ligi paryčių. Na, retkarčiais gal ir išeidami į kiemą pasižvalgyti – ar kokiame krašte koks raudonas niekadėjas ant kieno daržinės nepaleidęs raudono gaidžio. Šiaip ar taip – karas.

Prievolės, kad ir nemažos, bet žmonės čia sotūs. Daržai ir sodai pilni gėrybių. Turinčios galvas šeimininkės iš cukrinių runkelių prisiverda gardžiausio sirupo. Labai balto pikliuotų miltų pyrago kiekvieną dieną gal ir nereikia norėti, kiekvienai dienai – juoda kasdienė duona ir ragaišėlis. Pyragas Kalėdoms, Velykoms, Sekminėms, Antaninėms, Joninėms, pakermošiams, patalkiams, vestuvėms, krikštynoms. O už juodą kasdienę duoną rask tu kur nors ką skanesnio.

Visokie vėjai suka malūnų sparnus Gribkeliuose, Saločiuose, Puškonyse.

Ak, šešėlis praslenka per skalsių pusryčių, pietų ar vakarienių stalus bei valgančiųjų veidus, kai besišnekant prisimenami ir žydai, ir mūsų vyrai, kurių yra ir fronte, ir reicho darbo tarnyboje. Gal jiems įsireikė gražių voikiškų uniformų – latviukai su tokiom pasirodo, o kuo mes prastesni?

Nemaža mūsų ir kitoje pusėje, kur jau kas išsivers be mūsų.

Ir štai gražią ir kaitrią liepą ėmė dundėti į griauštinius panašūs, bet ne griauštiniai. Rytų šone vis garsesni ir garsesni. Svarbiausia, kad ilgai trunkantys – duoda ir duoda, duoda ir duoda be paliovos.

– Tik pagalvok, koks tenai trenksmas, nagi dar toli, o kaip girdis. Kas bus, kai prie mūsų prieis?

Dirba žmonės kasdienius darbus, bet vis labiau norisi jiems nueiti ir pas kokį kaimyną, išsišnekėti, pasidrašinti, bent jau rūpesčiu pasidalyti.

– Tai matai – vėl grįžta ruskis.

– Grįžta, kad jį kur perkūnai! Nors kitaip tai gal ir negalėjo būti, tik reikia nors kiek pagalvoti – šitokia tų daugybė. Kaip amaro. Grįžta *brudas*.

– Gal kas jo ir laukė?

– Gal ir laukė, bet tik ne tokie kaip mes, mums vėl Siberija.

– O gal dabar ir ruskis bus kitoks? Su amerikonais draugauja, amerikoniai neduos.

– Kur jie tau neduos, kas tiems amerikonomams? O ruskiui dabar tik dar didesni ragai. Mums, Rapolai, tai labai neramu, – sako Balanda.

– Tu dar palauk, palauk, ar tik ruskis su amerikonu nesusipjaus. Susipjaus, Juozapai, susipjaus, pamatysi. Su vokiečiu, ar atsimeni, kokie buvo draugai.

Pasišnekėjęs su Rapolu, Juozapas Balanda eina pas kitą kaimyną. Kaimynas Antanas dėlioja į krūveles surūdijusias vinas, lyg kokio svarbesnio darbo nebūtų. O ir šitų kaimynų kalba ta pati:

– Tai matai – vėl grįžta ruskis...

– Grįžta, gyvatė.

Kaip visada ir visur, kai artinas kokios didelės bėdos – niekas nepasikeičia, bet pasišneka toks su tokiu ir vis jau šis tas.

Ir vieną dieną sutrenkė pernelyg įspūdingai. Pasvaliečių keliuku jau prarėpliojo keli tankai. Bet vokiečiai traukėsi lėtai, neskubėdami. Nors pėdsaką tai palikdami: nuo kaimo pakilo dūmų debesys, ėmė skraidyti plėnys – degė šiaudiniai stogai. Netrukus pasirodė ir pabėgėlių vežimai – uorės su maišais, patalais, moterim ir vaikais. Kaip čigonai.

Balandų kiemas pilnas pilnas. Visi susikrimtę, bet ir truputį laimingi: šiaip ar taip – dar gyvi.

Pilna ir pas kaimynus. Sklando vakarienių malonūs kvapai. Tokie jau tie puodai virš traškančių ugnelių, juk jiems vis tiek – ar kas ką veja, ar kas nuo ko bėga.

Rytojaus dieną, taip apie priešpiečius, vėl nauji dūmai. Didžiulis stulpas vakarų pusėje.

– Saločiai dega.

– Ko nori, miestelis beveik visas medinis.

– Per Joną atėję, per Oną išeina... Šiandien liepos dvidešimt trečioji.

Buvo girdėti ne tik trenksmai, bet ir automatinių ginklų praplūpos, ir šautuvų pošėkėjimai. Į dūmus besižvalgant, praslinko ilga diena.

Jau visiškai pavakary atšlubavo Marcinkų Petriukas. Ne taip buvo, kai su naujiena apie rusio bėgimą įgriuvo Svalbono Lievanas. Petriukas sušilęs, suplukęs, paišinas, per griovį šokdamas, dar ir koją išsinarinęs.

– Nušlavė Saločius!

Ir Balandos, ir pabėgėliai klausos, kas kramto smilgą, kas galvą linksi.

– Ir juokas, ir ašaros, – sako Marcinkų Petriukas, – keli mūsų policinikėliai, keli vokiečiukai dar bandė laikytis. Kulkosvaidį į bažnyčios bokštą buvo dar įsikėlę. Sako, ir klebonas dar raginęs: „Turėkitės, turėkitės!..“ Ką tu ten išsiturėsi? Kaip užplūdo nuo Pasvalio pusės...

O mes, bra, toj košėj. Čia šauna, čia dega. Miestelį, atrodo, uždegė nuo Latvijos pusės atlėkęs vokiečių sviedinys. Diena pasiutusiai karšta, o vėjas nuo vakarų. Pirma užsidegė Prancūkūno namas, paskui nuo jo mūsų Roberto. Mes iš šulinio vandenį tik pilam, garas tik virsta. Ožkytė laksto darže, išmečiau ją per tvorą. Paskui užsidegė ir mūsų namelis. Su tėvu griebėm ką tik galėjom išnešti. Turėjom miežių. Mama pyko, kad neišnešėm *abrozų* ir fotografijų.

Kur ėjo fronto linija, žinojo tiktai kariškiai, bet ir tie ne visi. O žmoneliams dar visko teko – braškančiais vežimais skubėti į vieną mišką, į kitą. Žodžiu, patirti ir čigono gyvenimo. Vaikams tai pats gerumas – lėktuvai ūžia, visokiausių gali dabar prisižiūrėti, krūmynai pilni aviečių...

– Na va, – sako Milė, – visai kaip ir per Pirmąjį. Ir tada gal dvi savaites gyvenom miške. Visai nieko. O karvės kiek duodavo pieno! Matai – miško žolės per akis.

Stūmėsi pilkos, dulkėtos, prakaitu, rūgščiu sanitariniu muilu ir batų tepalais tvoskiančios kareivių voros. Eina kareiviai, sunkiai keldami kojas, batai jų „tankais“ vadinami, blauzdos apvyniotos nepasakysi kokios spalvos vyturais. Pats kareivėlis į susuktą ir lanku suriestą milinę kaip į kokius pavalkus įsibrukęs. Šautuvai ilgi kaip pagaikščiai. Nė iš tolo nepanašu į prašmatnius vokiečius. Bet va – *šitų* galybių galybės. Žiūrėk – vienas voros galas, pradžia, jau, sakykim, Gudiškiuose, o kito galo, pabaigos, dar nematyt

išlendant iš Vidugirių. Už kelių kilometrų! Galybių galybės. Kas tokius su laikys? Kas tokius nugalės?

– Ir niekas jų negaili, – sako Balanda.

– Kaip niekas? – atsako Milė. – Tu tik nors kiek, Juziuk, pagalvok.

O gruoblėtais šio krašto molžemio keliais pirmyn ir atgal tik zuja „vi-liukai“, prariaumoja sunkiai prikrauti ir „studabekeriai“. Keliai tie dabar pasidaro lygūs lygūs, kaip stalas.

Spėjo tik frontas truputį atsitolint, tuoj pareikalauta ir paprastų mūsų žmonių patarnavimų. Ir ne tokių jau menkų – šaukė į gurguoles. Ir išvažia-vo stipresni vyriokai savo arkliais, savo ratais. Jonas pasikinkė bėrąją, tėvui važiuoti būtų buvę jau per sunku. Išvažiavo ir Mašaliukas, ir Kazėniukas, ir Šeško Bronislovas. Ne į pirmąsias linijas, ne su šautuvais, bet vis tiek.

Grįžo Jonas beveik po pusės mėnesio. Kai įvažiavo į kiemą, sunku bepa-žinti. Pats apšepęs apšepęs. O kur greitoji bėroji? Ienose tūpčiojo toks ne-didelis plaukuotas arklelis.

– Nusibeldę buvom toli, į Žemaitijos pusę. Viename miškely, bra, vos galo negavom. Kaip ėmė pilti iš artilerijos. Oi oi, ne taip jau neatsigręždamas vo-kietis traukės. Eik tu sau. Vežiojom mes amuniciją, šaudmenis. Būtų tiktai pataikę į ratus... Eik tu sau! O mūsų bėrąją greit permainė į šitą cipką. Bet gera kumelytė ir šita. Stipri.

Jono ratai pilni „lauktuvių“ – gal kokios keturios ar penkios dujokaukės, maišelis gelsvų, tarsi pripjaustytų pieštukų galiukų, medinė artilerijos šaud-menų dėžė, sagtimis lyg koks lagaminas užsagstoma, su perspėjimo užrašu „Achtung!“.

– O kas čia šitie pagaliukai?

– Čia ne pagaliukai, čia patrankų parakas.

– Ir kokiam biesui tau šito prisireikė?

– A, šiaip sau, – Jonas juokiasi, – uždėk ant akmenio, trenk didesniu plak-tuku, pamatysi, kaip duos... Buvau radęs ir vokišką „pistolmašiną“, bet ap-kaba tuščia. Buvau ir į ratus įsimetęs, bet paskui pagalvojau – gal jau geriau nereikia. Išmečiau.

– Oi, kaip gerai padarei, vaikelik, kaip gerai! – motina nebežino, kaip džiaugtis.

– O šičia, Stasiuk, tau knyga.

Ir Jonas iškratė iš abrako *terbos* ploną rausvais viršeliais eilėraščių kny-gelę.

– Radau griovy ir paėmiau. Va – kažkokio Zajančkausko, kaip matai, irgi Stasio. Sakau...

Kambary šviečia didžiojo numerio lempa. Karas tai karas, bet kai kokią savaitę buvo čia įsitaisęs generolo štabas, smagūs kareiviukai ukrainiečiai, generolo sargybieniai, parūpino Balandoms žibalo bidonėlį – kaip ačiū už lašiniukus. Reikia gerai dabar išžiūrėt į tą savo Joną.

Galėtų Jonas dabar daug pasakoti apie nesaugius pafrontės kelius, kai ką ir pagražindamas, bet jo burna labai užimta. Badauti jie ten važinėdami, žinoma, nebadavo, bet tokių gardžių kąsnelių, kaip iš savo kamaros spintos – ne ne!

– Labai jau tu išbadėjęs, kad ryji beveik nekramtydamas.

– Ne taip ašai išbadėjęs, kiek skubinuos.

– Ir kur jau taip skubinies? Kur įsireikė? Tik parvažiavai, naktis. Kas pasidarė?

– Naktis ne naktis, man reikia. Aš tuoj.

– Vaikeli vaikeli.

– Aš tuoj, mama.

– O kur?

– Kur kur? Man reikia. Na, pas Klemutę, kad jau taip baisiai nori žinoti.

Taigi pas Klemensą. Ir aišku, ko ten. Nauja baisi bėda griūva ant šitų žmonių galvų. Nė kiek ne menkesnė už Sibirą – jauno amžiaus vyrai imami į kariuomenę. Va į tą pačią, kurią visi matė, į tą sunkiai velkančią kojas. Kur tos kojos nueis ir kur sustos? Už ką, dėl ko? Ir kuo mes čia dėti? Mus veža gyvuliniuos vagonuos pas baltas meškas, o mes... Nebetelpa galvoje. Bet, pasirodo, turi sutilpti. Lyg koks kliedas. Deja, čia ne kliedas, į kurį nubudęs gali nusispjauti ir eiti kraut vasarojaus.

Jonas pasilenkia prie veidrodėlio, pakabinto netoli krosnies, kiek apmūsų ir įskilusio, pabraukia delnu per smakrą. Reikėtų gal apsiskusti, bet bus gerai ir taip – ne pas mergas juk. Be to, ir laiko nėra.

Kieme jau rudeniška mėnesiena. Drėbtinio tvarto siena geltona, lyg būtų ne iš molio, o iš gražiausio vaško. Toks keistas sapnų vidudienis ją apšvietęs. Šešėliai nuo daržinės ir klėties ryškūs ir gilūs. Po tokiais vis kas nors gali lindėti. Mėnesiena kaip per Kalėdas, kaip užsakyta. O medžiai – tos liepos ir obelys – lyg būtų ką sugalvoję. Šuo irgi ne be apmąstymų, bet jis tik tupi prie būdos, žiūri į Joną ir tyli. Nieko čia dabar nepatars nei tie medžiai, nei tas šuva. Eik, Jonai, per savo dar kiemą.

Stasiukas stovi ant slenksčio, o išėinančiam broliui irgi nieko nesako. Jis laiko rankoj tą prastame popieriuje išspausdintą kažkokio ten Stasio Zančkausko eilėraščių knygelę. Nei Jonas ją skaitęs, nei Stasiukas labai ją skaitys.

Seniausiai jau po vidurnakčio. Stasiukas guli seklyčioje, jau ir pirmąjį miegą numigęs. Staiga ant peties jam – brolio ranka.

– Stasiuk, è, čia aš, tu jau miegi?

– Buvau užmigęs. Kas atsitiko?

– Nieko, bet man labai reikia su tavim pasišnekėti. Ar gali dabar atsikelti? Bet tik jau tyliai, kad nieks negirdėtų. Einam į kiemą. Ir apsilvk, jau apyvėšiai. Man labai reikia su tavim pasišnekėti. Aš palauksiu už daržinės ant sienojų.

Ir štai sėdi jie už daržinės ant tų rąstų, suvežtų tvarto priestatui, Jonas rūko, smarkiai užsitraukdamas, jis visas toks kaip nusidilginęs.

– Va, Stasiuk, va, broliuk dobiliuk, ką man daryti, gimnaziste tu mano? Mano tu mokytašai?

Brolis čia nė kiek nesityčioja.

– Va, Stasiuk, broliuk dobiliuk, tu kad ir jauniklis, bet vis tiek jau ir pamokytas, ir... Žodžiu, tu gi nedurnas, ką man, pasakyk, daryti dabar? Dabar! Ilgai svarstyti ir šiaip, ir kitaip, ir šiaip, ir kitaip nebėr laiko. Viskas.

– Na?

– Petras eina į mišką, Štuopinis eina į mišką, Klemutė eina į mišką... O

Vytautas ne. Ir Mykolas ne. Ir labai jie nesutaria. Pas Klemutę dabar aš buvau, viską jis man susakė. Atėjo paskiau ir Petras. Petras tas tai kietai: „Viskas tuoj apsisvers, tuoj ruskis vėl bėgs, amerikoniai taip jam užšutys, kad velniai juoksis. Jūs pamatysit.“

Kokia graži naktis ant viso šio krašto, laukuos ramiai sau kvepia pelynai, jų arbata labai gera, kai pilvą susopa.

– Bet ką man daryti? Na pasakyk.

– Aš nežinau, Jonai, – Stasiukas, protingu pavadintas, norėtų dabar toks ir būti. Tik nelabai jam išeina, ką nors patart nesiverčia liežuvis. – Aš nežinau, Jonai.

– Taip ir žinojau, kad nežinosi. Iš kur jau tu? Bet reikėjo man pasišnekėt, pasitart su kuo nors iš savųjų. Tetei ir mamai aš nenorėjau iškart galvų kvaršint. Jie dabar taip džiaugias, kad gyvas grįžau iš *abozo*. Nors apie mobilizaciją tai irgi žino, kas kur apsisprendęs, kas kur eis, kas kur neis. Oi, rytoj bus mums kalbelės, niekur nuo tokios neišsisuksi, bet aš norėjau pirma su tavim.

Mėnesiena ir tyła, patrankos jau nebedunda – tos jau toli toli žiemvakariuose. Tik prie savo būdos garsiai nusižiovavo šuo.

Tada Jonas vėl:

– Matai, kaip išeina – Petras sako: „Tuoj tuoj ruskis vėl bėgs, taip bėgs, kad net velniai juoksis!“ Klemutė ir Petras tai kietai – bėgs ruskis, ir baigta. Ir ką tu jiems – pasisukiosim, sako, mėnesį kitą po mišką, na, pusę metų, na, jei reikės, gal ir metus, baisus čia daiktas, o paskui kad duosim tiems ubagams panašiai kaip *kešim* pirmaisiais. Gražu bus pasižiūrėti. O jei išeisi į ruskių kariuomenę, ką gausi? Tik kojas už ruskį patiesi. Va! Ir dar sako, ypač tai Petras. „Aš, – sako, – negaliu niekaip priprast, kad atėjo šitie. Ši-tie!“ Va kaip sako. „*Lapatnikai*, – sako, – tik tokie kaip senis Lineika kad džiaugias, kad džiaugias... Būtų gerai tokiam subinę gerai išstarkuoti ir druskos pritrinti!“ Girdi, kokios kalbos?

Stasiukas tik klausos ir kol kas tyli.

– Taip, broliuk dobiliuk, bet man tai atrodo – ir Petrui sakiau aš, ir Klementui: amerikonas su ruskiu nekariaus. Ne. Neis čia amerikonas, ko tiems kepeliusnikams kariauti, ko jiems čia lįsti? Ko? Ko jie čia nematę? Ko reikia? Mūsų su latviais vaduoti? Eik tu sau. Proto reikia turėti. Ką pasakys amerikoniukas? Gal: „Atia, mama, einu vaduot Lietuvos! Labai man tos Lietuvos gaila, plauksiu dabar aš per jūrą...“

– Ne tik dėl Lietuvos, Jonai, karas tas prasidėtų, ne tik dėl Lietuvos. Jie tarpusavy. O kareivėlio, ar būtų jis amerikoniukas, ar rusiukas, gi niekas neklausia. Liepia – ir pirmyn!

– Na gerai – nei dėl Lietuvos, nei dėl Latvijos, tai gal Rusijos gėrybių jiems įsireikė? Gėrybių turi jie per akis. Rusijos žmonelių iš *kolkozų* vaduoti? Eik tu sau... Ką tie amerikoniai žino apie *kolkozus*? Kaip ir mes. Laikraščiai rašo, kad ten rojus, tokie laikraščiai į Ameriką centnerių centneriai siunčiami. Galiu aš tau garantuoti. O jei ir žino visą teisybę, tai koks jų reikalas – pasiuskit jūs ten toj savo makalynėj... Ruskis neplauks per jūrą ten ko nors vaduoti – kokių negrų ar dar ko, – amerikonas neplauks čia. Štai ir visa pasaka. Ir visa politika. Šitas karas su vokiečiu tuoj pasibaigs. Na, tuoj ne tuoj, bet vis tiek pasibaigs. Ir kvit. Vokietis, kaip žinai, irgi geras.

– Nėr ko ir kalbėt.

– Tai mat. O Lietuvėlės su šautuvėliais mes neapginsim. Mislyk, kaip nori, bet neapginsim. Aš mačiau, nors buvau tik *aboznykas*. Mačiau – pasiutusi ruskių daugybė. O ir technikos turi. Ėst gauna iš tų pačių amerikonų. Kokia buvo vokiečių technika, kokia drausmė! O kas išėjo? Neišlaikė. Ką tu prieš tokį amarą?

– Vokiečiai, sako, turės greit tokį baisingą ginklą, – Stasiukas pasako labai nedrąsiai ir tyliai.

– Ginklą ginklą, tai ko asilai laukia? Ko kiša žmones? Ko laukia? Neturi, broliuk, jie tokio ginklo ir niekada neturės. Nebėr laiko. Kvit. Žydai gal ir galėjo tokį padirbti, bet kur dabar žydai? Nereikėjo žydu *iškasavoti*. Asilų asilai.

Stasiukas irgi pritaria, kad čia labai negudriai padaryta.

Jonas tęsė:

– Važiavo su mumis *aboze* toks vienas. Jo brolis buvęs Lietuvos kari-ninkas, bet dar prieš karą susižeidė, reikėjo jam vieną koją nupjauti, tai nei vieniems, nei kitiems tokio nebereikėjo. Bet žmogus su kareiviška galva. Tai jis ir sakęs: nieko nebus; apie ruskie pjautyntes su amerikonais kalbėjo visur, ir tame pačiame *aboze*, nieko nebus. Striukai drūtai: apie naują karą nėr ko sapnuoti, o šitas atgal nebeatsisuks, ruskie nesuturės niekas, frontas atgal nebeis – ruskie kiša žmones kaip gyvulius. Jis girdėjęs, gal ir teisybė, kad ten išleistas toks įsakymas: kas pasiduos į nelaisvę, tas bus tėvynės išdavikas, tam, kai iš nelaisvės sugrįš, jeigu grįš, – *kulipka* kakton. Ir kur žmogui dėtis – iš priekio vokitis, už nugaros enkavėdistas. Sako, kad už pirmųjų linijų eina enkavėdistų ešelonai, tie neleidžia pirmosioms linijoms trauktis, pila tiesiai į saviškius, jei tik žingsnį atgal.

– Na tai kaip, Jonai, išvien su tokiais eiti? Kad tave nukeptų ar iš tos, ar iš kitos pusės, ar iš priekio, ar iš nugaros?

– Kaip eiti? Va taip ir eiti. Nusiaut šituos batus, mamutės numegzta kojines, apsiaut *branavikais*, apsvyniot blauzdas lupatom ir eiti... – Jonas kažkaip labai keistai nusijuokė. – Tu manai, kad man lengva nutarti? Tu manai? Vieną minutę taip, kitą minutę kitaip, vieną taip, kitą kitaip... Tikras pasiutimas, galva gali plyšti pusiau. Bet kai prisimenu tą vakarą, kai tėvas mums seklyčioje sakė: „Jūs, vaikai, gelbėkitės, o man ir močiai kas jau bus, tas...“ Tai kai prisimenu, kaip tada kalbėjo mums tėvas, ir pagalvoju – o gal dabar mano eilė panašiai pasakyt: jūs žiūrėkit, išeisiu aš ton kariuomenėn, jūsų gal tada į tą prakeiktą Siberiją nebeveš, o man kas jau bus, tas. Ir tu galėsi mokytis.

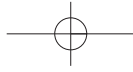
– Aha. O jei tau reikės stovėti su šautuvu prie gyvulinių vagonų ir tokius kaip mes saugoti? Kas tada?

– Taip stovėt nereikės, mus dabar ne į tos rūšies kariuomenę ima. Mus kiš ten, kur iš kareivių kotletus mala.

Į senojo Juozo Balandos metines susirinko beveik visa giminė. Pastatė jam juodo akmenio paminklą, užrašas labai gražus, bet ir labai paprastas – Amžiną atilsį, čia ilsisi toks ir toks, gimęs tada ir tada, miręs tada ir tada. Paminkle iškaldintas ir Milės vardas, tik jos data dar tik viena – gimimo.

Metinių vaisės nėra labai linksmos, vis dėlto ne vestuvių, bet ir nelabai

liūdnos – metai moka maldyti. Dažnai po giedojimų ir uždainuojama – prie valgymų juk ne tik vaisvandenėliai. O gyviesiems, kaip sakoma, reikia gyventi. Kai susirenka giminės, gi taip nudelbtom akim nesėdėsi.

Saliutės vyras, šiek tiek jau įšilęs, jis čia buvo svarbiausias darbų organizatorius ir vykdytojas, garsiai prie stalo kreipėsi į Stasiuką:

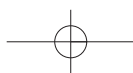
– Na, Stasy, tu gi čia mūsų mokytasai, drožk dabar kokią prakalbėlę ar ką.

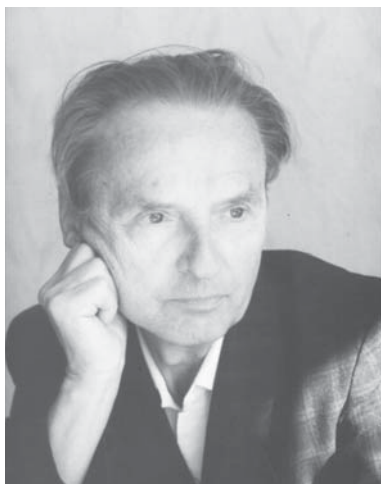
– Ką aš, Karoli, labai pasakysiu, ne prakalbų aš sakytojas, gal, kad nori, tegul mama ką pasako.

Milė sėdi garbingiausioje užstalės vietoje, prie jos anūkėlė, valgo abi iš vienos lėkštės, šaukšteliais pasikabindamos nuo kažkokio milžiniško minkšto gardėsio.

– Ai, vaikai, ar aš kada sakiau kur kokias prakalbas. Visi mes tokie. Guli mūsų tetė savo kapeliuose, tegul žmogus guli. Linut, vaikeliau, ne taip ūmiai, pamažiau, neapsidrabstyk suknytės, matai, kokia graži.

Ir ji nusuka akis į šalį. Pro langą matyti, kaip aukštai aukštai kaupiasi kamuoliniai karštos dienos debesys. Ir ji pagalvoja: „Tai jau tikriausiai ir tam mano Joniukui kažkur ten svetima žemelė nėra sunki.“

GINTAUTAS IEŠMANTAS

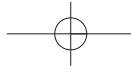
*Sėjau aukso grūdus.
Bet tik akmenys dygo.
Iš naujo sėjau sauja po saujos.
Deja, akmenys vis dygo, būrių būriais augo.
Ką daryti? – klausiau aplinkinių.*

*Reikia tuos akmenis rinkti, – atsakė. –
Tai puiki statybinė medžiaga.
Apjuosime akmenų siena tvirtovę,
Aukštą mūrą iškelsim. Girdėjai?
Svetimi žvalgai netolies jodinėja,
Renka žinias, tiria kelią, uodžia nuotaikas.
Didžiai ginkluota kariuomenė artinas.*

*Jų tiesa. Priešų aibės laukais atplūdo.
Puolė sieną, graužte norėjo sugraužti,
Tačiau vien dantis išsilaužė. Įsibrovėliai
Turėjo pasitraukti. Mes apsigynėm.*

*Štai tau ir sėja, galvoju, daiginus akmenis.
Veltui kankintas! Ne be reikalo sako:
Nėra to blogo, kuris neišeitų į gera.
Žodis, pasirodo, žinojo kuo būti.*

2007. XII. 19

*Gal tiek ir temačiau...
Tos pievos, krūmai, dirvos,
Ta saulė mėlynoj pakraigėj...
Aš ligi šiol vien tai sapnuoju,
Ten vaikštau, gyvenu...*

*Ir dar, beje, ak, dar... Ūmai,
Kai pabundu. Laukujės durys nerakintos...
Kaip pamiršau prieš guldamas! Pabalęs
Skubu, užversiu... Viešpatie! Vėlu...
Kažkas tamsus pro jas iš kiemo laužias...
Ir aš pašoku... Taip! Ir vėl tik sapnas.*

*Ir visuomet tas pat! –
Toks pat mažytis, uždaras pasaulis...
Nutolę džiugesiai ir baimės... Rodos,
Vien tiek matyta ir patirta,
Vien tiek ir būta...*

*O gal iš tikro pro duris
Iš kiemo laužėsi kažkas
Dar neregėtas, nemąstytas,
Kitoks nei toji pieva, laukas...
Už jų ribos esąs kitoks pasaulis,
Rūstus ir didelis...
Ir siaubas kaustė kūną...*

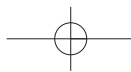
*Tuomet laukų platybėj
Ir medžių ošesy...
Kaip nujautimas...*

Lyg tiek ir gyvenau...

2008. II. 11

Kasdienybės fenomenas

*Aš ateinu
Ir visus nuvainikuoju.
Mano akivaizdoj
Kiekvienas pasijunta nevaržomas*

*Ir nusimeta puošnius drabužius,
Kurie dangstė silpnybes, ydas ar bjaurastis,
Nukrinta ryškiaspalvės kaukės
Ir iškart atsiveria tikrasis paveikslas.*

*Šitaip nemačiom didybė tampa menkybe,
Grožis nublunka, alpėdamas sugedimo virpuliu,
Kukulumas pavirsta kokčia puikybės vėsa,
Savaimė atsiskleidžia gilybėj slapstomos esmės,
Demaskuodamos tai, kas užmaskuota viešuomenėj.*

*Taip! Aš ateinu, ir dreba
Visi nesąžiningai teisiantieji,
Krūpsi neteisybės ir melo garbintojai
Ir gėda, kur tik pasisuku, praranda gėdą,
Tuštybė padvelkia šlovė ir valdžios troškimas,
O iškrypimas, ištemptas saulėn, gūžiasi baikščiai.*

*Kas užmiršta, beje, kad esu apsigimusi gundytoja,
Nejučiom įsileidžia į širdį lengvabūdiškumą,
Ir stiprų bei drąsų užvaldo baimės grasa,
Netgi nuoširdus ir tyras siekimas bei veiksmas
Kai kada neištveria mano klastų ir žabangų,
O aš jas mėgstu spęsti netyčiom ir tyčiom,
Kartais ir dorybė, išlikusi graži ir viliojanti,
Pakraupsta, išgirdus manąjį žingsnį.*

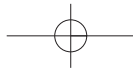
*Bet aš kaskart su viltim sutinku tą valią,
Kuri visur ir visuomet išlieka savimi
Ir atsispiria hipnotizuojančiam žalčio žvilgsniui,
Aš tą palaiminu, tam net padėdu
Ir džiaugiuosi, kai nugali.*

2008. VII. 6

*Man sakei:
Baltas žydintis sodas –
Svajonės spindėjimas.*

*Dar sakei:
Šakos, vaisių svarinamos –
Išsipildymo geismas.*

*O virš visko, –
Šypsojais, –
Kaip šviesa – tapsmo džiaugsmas.*

Ar tiki tuo ir šiandien?

2008. X. 16

*Nepavydžiu tam,
Kuris bus paskutinis.*

*Apniukęs žiūrės
Nuo kalnelio į seną kaimą,
Kur jau niekas jo nepažįsta
Ir nesupranta. Liūdesys
Ir skausmas suspaus krūtinę.*

*Tai ne Mozės jaudulys,
Kai jis, nuo aukštumos pažvelgęs,
Išvydo spindinčių dienų.*

*Šis parkris ant žemės
Ir apsigobs tamsa, ištryškus
Vienišumo ašarai.*

Paskutinis iš paskutinių.

2009. I. 30

STANISLOVAS ABROMAVIČIUS

Trys Antano Baranausko gyvenimo epizodai

I. Paskui Žarskų karvę...

Saulė jau ruošėsi bėgti Anykščių miestelio medžių viršūnėmis, šiaušė šiaudinius dūminius trobų stogus, nuo jų kilo į padangę melsi dūmai.

Teklė Baronienė krūptelėjo, nenorom pravėrė klėtėlės duris. Jai pasirodė, kad per garsiai sugirždėjo geležiniai vyriai – jie bet ką galėtų pabudinti. Tačiau mažas kamuolėlis, susirangęs tvirtoje, dar senojo Steikūno sumeistruotoje lovoje, nesujudėjo. Ji basomis kojomis asla nušlepsėjo prie lovos, bet budinti vaiko vis nesiryžo. Keturias dešimtis metų moteris buvo jau nugyvenusi, mačiusi ir margo, ir balto, vargo ir neteisybės, mėtyta ir vėtyta, dabar kelias minutes stovėjo prie gulinčio vaiko.

Užaugo Teklė Anykščių pašonėje, Jurdike. „O kai man buvo dvylika, – pamanė dabar pusbalsiu, – kai man buvo dvylika, kas manęs gailėjo?“ Motina nuo pat saulės tekėjimo sodino į audimo stakles, o jau įdienojus, kai pavargdavo kojos ir rankos, eidavo į laukus, kur buvo jų žemė, žoliaudavo kiaulėms, nešdavo iš šaltinio vandenį galvijams. Visus darbus mokėjo, visur buvo pirmoji. Tik į mokyklą tėvai neleido. Žinoma, ji labai norėjo išmokti skaityti ir rašyti, bet tėveliai manė, kad mergaitei mokslų nereikia. Svarbu, kad raides pažintų ir galėtų paskaityti maldaknygę. Tiek ir išmoko... Vis tiek kaimynų vaikai pavydėjo Teklei: „Pavilonyčia ne tik sveika, graži, bet ir skaityti moka!“ O koks ten mokėjimas: maldaknygę mintinai buvo iškalus, tad neskaitydama visas maldas kalbėjo. Sekmadieniais bažnyčioje paimdavo į rankas nučiupinėtą knygelę, atsiversdavo Visų šventųjų litaniją, pirštą vedžiodavo eilutėmis, bet dažniau tik tam, kad kiti matytų, jog ji skaityti moka. Tik jau daug vėliau Jonas Baronas žmoną prie lietuviško *druko* pripratino

tiek, kad toji ant vienos net užrašė: „Szitoj kniga priguli un Teklu Baronieni anikczos ažupes.“

Antanukas lovelėje sujudėjo, paskui apsivertė ant kito šono.

– Kelkis, vaikeli, reikia gyvulėlius ginti... – Teklė švelniai pajudino vaiko alkūnę. – Mačiau, kaip Kėkštų Antanukas savuosius jau iš tvarto išginė. Šiandien bus karšta, tai pietums namo parginsit, vis tiek jokios naudos karvels karštyje pūdymuos laikyti. Kai šešėlis pasieks penkias pėdas, pagirdykit Valauky ir ginkit namo...

Vaikas nenorom atsisėdo.

– Taip, mama, miegelio noriu, kad net akys neatsimerkia... Gal už mane Jonelis išgintų? Aš po valandėlės jį pakeisčiau.

– Kad negali, vaikeli, jis šiandien į pievas su tėvu eis... Kai parginsi, tai galėsi pamiegoti, kol Anykščių bažnyčios varpai tris valandas skelbs... O aš tau blynelių su mėlynėm pakepsiu...

Vaikas trina akis, kelia kojas ant aslos, rengiasi drobinius marškinėlius, ima iš palovio kanapinį botagą. Žiovauja eidamas iki pat šulinio, girgždančia svirtimi semia vandenį, kubile prausiasi. Mamos žodžiai gražūs, jos balsas ramina, tačiau vaikas žino, kad neprimigs per pietus. Tada piemenys trauks į Šventąją maudytis. Juk tokie karščiai... Eglėkalnyje, kur gano gyvulius, vien dirvonai ir grioviai, o netoliese tekantis Valaukys net ir neįsibėgėjęs peršokamas, jo šaltu vandeniu gali miegelį tik nubaidyti... Reiks nuo upės skubėti namo gyvulius išginti, nes jei pavėluosi, mama stovės ant kalnelio ir lauks nerimaudama. Nesibars, tik tyliai pasakys:

– Matai, Antanuk, jei ganytum tik mūsų galvijus, tai ir vėliau išgint galėtum, bet kai tavo bandoje dar ir Žarskų karvė, tai anie pyks, jei vėluosi...

Nesiskundė tądien vaikas, kad ta Žarskų Margė jį jau nuo kojų nuvarė. Visur pirma, žiūrėk, jau ir traukia į Kaušpėdų avižas. Tokia jau piemeniška tvarka: kieno karvė pirmoji į daržus ar pasėlius traukia, tas ir turi bėgti visų į ganyklą sugrąžinti. Tai va: kai tik atvaro karves pabėgėles į bandą, įsitaiso žolėje, Margė, žiūrėk, ir vėl traukia – tik jau į Žukauskų bulves, Kairių miežius. Tikra nelaimė, o ne karvė...

Kartu su Antanuku gano ne tik Kėkštų Antanas, bet ir Jočių, Vizbarų, Kaušpėdų vaikai. Kai visi išgina savo gyvulius, o Antanas dar ir kaimynų, susidaro dešimties karvių banda, dar ir keli darbiniai jaučiai ganosi. Tai tik spėk aplink juos bėgti. Žinoma, karštesnę dieną gyvuliai mieliau Valaukio gluosnių pavėsyje prastovėdavo, bet, saulei pakrypus nuo viršugalvio, tekdavo juos varu varyti prie žolės, kad negrįžtų namo perkarę, alkani... Dar gerai, kad nereikia ganyti arklių, juos tėvelis tiesiog supančiotus paleidžia į Eglėkalnį, o vakare vyresnieji broliai susiranda, išpančioja ir joja namo. Po sunkių pavasario darbų anie toli nenuklysdavo, grauždavo žolę čia pat, pagrioviuose. Ir tokią žolę, kurios karvės neėdė. Kažkodėl ir į žmonių daržus nenuklysdavo. „Arklys kaip žmogus, jis supranta, kas galima, o kas ne, – dažnai sakydavo tėvelis. – Su juo ir pakalbėt gali, paguost sunkią valandą, kai reikia prie plūgo kinkyti. Pakalbi, sustojęs vagoje, paglostai, ir atrodo, kad ne tik žmogui, bet ir gyvuliui nuovargis praeina...“ Teklė pritardavo vyro išvedžiojimams: „Nesakyčiau, kad visada jo protą su žmogaus galima lyginti, bet arklys už dažną žmogų protingesnis: jo niekada nemačiau smuklėje stikliuko kilnojančio...“

Paskubomis išgėręs mamos atneštą stiklinę pieno, suvalgęs duonos abišalę, Antanukas atidaro tvarto duris, paskui ir kiemo vartus. Karvės, pajutusias laisvę, mykdamos iš tvartelio puola į gatvelę, grūdasi patvoriuose. Mama atneša Antanukui balto sūrio, duonos riekę, suvyniotą į drobės atraizą.

– Nepyk, vaikeli, tik pieno neliko, nes vakar baltintos bulvienės virėm. Pavalgysi, tai nueik į Valaukio šaltinį, vanduo ten geras, tavo tėvelis sako, kad net už nugriebtą pieną skanesnis... Atsigersi iš riešukučių, nes puodelis mums bus reikalingas. Žadėjo pas tėvelį iš valsčiaus žmogus ateiti... Tik neužmiršk prieš valgį sukalbėti poterių, paprašyk Dievulio, kad visada maisto turėtume. – Paskui netikėtai susigriebia: – A, ką aš tau čia šneku, vaikeli, tu ir pats žinai, ką daryti... Tiesa, vakar sutiktas kunigėlis Danevičius klausė, ar bažnyčioje šventosioms mišioms norėtum patarnauti? Ar eisi?

Vaikas gal nenugirdo ar nenorėjo atsakyti, kad tik pasimuistęs, uždaręs tvartelio duris, tik jau prabėgdamas pro šalį pasakė:

– Kada gi aš, mama, patarnausiu, jei kasdien karves ganau?

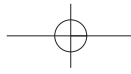
Anyksčiai nuo Ažupiečių – ranka pasiekiami. Miestelis: bažnyčia, gatvės, pirklių parduotuvės, akmenimis grįsta aikštė. Čia įdomu, vaikas visada sustoja, kai į Jurzdiką eina aplankyti senelio ar šiaip laiko turėdamas ten nueina. Miestelis visada triukšmingas, ypač turgų dienomis, per jomarkus, kai lietuviškose ir žydiškuose žodžiuose paskęsta aikštė, nurimsta prie vežimų arkliai, kramsnoja iš maišų, pririštų prie kaklų, šieną ar žolę. Prekeiviai siūlo namudinių prekių, maisto produktų. Kvepia kadagių dūmais rūkyti lašiniai, balti ir džiovinti sūriai, tirpsta karštyje sviestas. Tik nedažnai tokios linksmos dienos būna, valandos ir dienos bėga Eglėkalnyje, prie karvių bandos...

Vasarą Eglėkalnyje gražu: rytuose matosi upelių vingiai, ošia Niūronių, Pavarės, Stakių miškai. Ganykla plati, gyvuliams nereikia glaustis šonais, nebent kai lietus kiaurą dieną lyja. Dažnai gyvulių pagaili praeiviai, pataria ginti namo, tik piemenėlių – beveik niekas. Visi žino, kaip sunku ganyti, kiekvienas tuos vargus praėjęs, tad į paauglystės prievolę žiūri kaip į neišvengiamą būtinybę. Net mama ir ta dažnai tik ramina, kad dar pora metų ir Antanėlis pabaigs ganymo bėdas. Penkiolikos – jau ne piemuo, bet pagalbininkas ūkyje, pusbernis: reiks mokytis arti, akėti, mėžti tvartus ir vežti mėšlą į laukus, ten iškratyti... O dabar – pakentėk, vaikeli, pakentėk...

Vasara visu balsu dainuoja Valaukio pakrantėse. Alksniai kelia į padangę savo žalias kepures, upelė šniokščia ir dunda per akmenuotą slėnį, kuris dabar skamba ne tiek nuo vandens srovės giedojimo, kiek nuo skardžių vaikų balsų. Čia suvaro galvijus pasislėpti nuo vidudienio kaitros Ažupiečių sodžiaus piemenėliai, o kai gyvuliai tingiai trinasi sustingusių, vėsa dvelkiančių medžių pavėsyje ir teškena uodegomis vandenį, vaikai prisigalvoja visokių žaidimų. Anksti kėlę, saulei tekant išginę gyvulius į bendruomenės ganyklas, rodos, ir jie turėtų prigulti pavėsyje; bet kur tau – ritinėja statinių lankus, gaudo vienas kitą, tarsi nė tvanku nebūtų.

Sunkiausia vidudienį, kai gyvuliai, mašalų ir gylių užpulti, neranda pūdyuose vietos. Užtenka vienai karvei pakelti uodegą, tai ir visos lekia nesu-prasdamos kur. Gerai, jei bėga į Valaukio upelio sietuvą, subrenda į vandenį gluosnių pavėsyje. Daug blogiau, kai bėga kaimo link. Reikia saugoti, kad nesutryptų Kairių daržų, neišmargintų brydėmis Kaušpėdų vasarojų. O taip

yra atsitikę ne vieną ir ne du kartus. Gerai, jei karvės nulekia į savo tvartus, o jei ne, tai kelis kilometrus reikia vyti, kartais net iki Šventosios. Įbrenda į vandenį, taško jį uodegom... Tik Žarskų Margė vis dar nerimsta...

Antanėlį pirmas raides pažinti išmokė tėvelis. Vaikas labai norėjo išmokti skaityti, pavydžiai žiūrėdavo, kaip vyresnis brolis Jonas žodžius švebeldžiuoja. Knyga jam atrodė stebuklas. Suprato, kad raideles mokėdamas gali daug ką sužinoti, perskaityti. Kad ir Dievulio pamokymus, šventųjų gyvenimus.

Ak, kaip norėjo Antanėlis išmokti skaityti! Tai matydama, motina dažnai ragino tėvelį, kad pradėtų vaiką mokyti. Iš pradžių Antanėlis mokėsi rusiškai, nes žinojo, jog reikės lankyti vadinamąją *parapijinę, liaudies* mokyklą, kurioje mokytojavo Lebedevas. Išmokęs pažinti rusiškas raides, žodžių nesuprato, jų skambesys kartais nieko nesakė.

– *Ba-ra-ban*, – skaito vakare, prie balanės šviesos. Ir apsidžiaugia, kad žino šį žodį: Anykščių turguje Kavarsko puodžiai *barabanais* dažnai pirkėjus šaukia. Tai ir pasako tėvui. Šis tik nusijuokia. Atsimena, kai Jonas Vabalninke rusiškos mokyklos slenkstį peržengė. Mokytojas – rusas, lietuviškai nė nemokėjo, tačiau vaikas viską greitai suprato. Dabar moka ne tik rusiškai, bet ir lenkiškai, lietuviškai skaityti bei rašyti. Ir Antanukas išmoks, vaikas gabus...

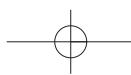
Toje pačioje Anykščių parapiinės mokyklos klasėje mokėsi visi vaikai: vieni tik lazdeles kreida ant juodos lentos rašė, kiti jau elementorių skaitė, skaičiavo. Antanukui per pamokas sunku išsėdėti, nes jis moka daugiau nei kiti. Tad vaiką traukia žalios pievos, medžiais apaugę Šventosios skardžiai, takeliai į vienumą, kur gali nuo visų pasislėpti.

Būna ir gražesnių dienų. Kad ir vestuvių savaitgaliai pas kaimynus – kartais net keturias dienas skamba sodyba nuo dainų, pilstomas miežinis alus, laužomi džiovinti sūriai. Arba kai ateina ubagai nuo Kamajų ar Traupio ir pasakoja naujienas apie tenykščius įvykius, esą čigonai arklį iš tvarto slapta išsivedė ar ūkininko vežime nežinia iš kur tikra laumė atsirado: važiavo žmogus pro ežerą, o ten trys laumės žlugtą skalbė; kaip kartas vežimo ratas nuo ašies nusprūdo, kol taisė, stūmė jį į vietą, rodos, nedaug laiko praėjo, privažiavo ūkininkas savo trobesius, žvilgt į vežimą, o jame laumė sėdi, matyt, viena iš tų trijų...

Antanas žino, kad tai tik prasimanymai, tačiau jų išsižiojęs iš malonumo klausosi. Kaip ir žiemos vakarais namuose mamos sekamų pasakų apie du brolius: vieną protingą, o kitą – kvailą. Visada kvailėlis laimi, jam geriau sekasi...

Taip ir pasibaigė pirmieji mokslo mokykloje metai. Kas norėjo ir galėjo, išmoko ne tik raides pažinti, skaičiuoti. Antanėlis jau daug ką moka.

Kartą tėvelis iš valsčiaus parsinešė knygelę, kurią ir vaikas pavartė. Knyga buvo kietais, tamsiais viršeliais. Jonas Baronas visiems kantriai paaiškino, kad tai ne maldaknygė, bet Prano Šrubauskio giesmynas, kurį surado kamaroje tarp valsčiaus prievolių sąsiuvinų. Knyga nutrintais viršeliais, matyt, jau daug kartų žmonių skaityta. Tėvelis paaiškino, kad Anykščių viršaitis sakęs, – šis žmogus tai jau nemelavo, jog tas Šrubauskis buvo jėzuitas, kunigas, gyveno prieš du ar pusantro šimto metų. Tėvelis pažadėjo ma-

mai kitos dienos vakare po darbų paskaityti. Sakė, tada, kai vaikai užmigs, nes nenorįs, kad Jonas ar Antanėlis girdėtų...

Tą vakarą tėvelis ir mama, sumigdę vaikus, atsisėdo prie stalo. Antanukas ilgai laukė tos akimirkos, tad, sumigus broliams ir seseriai, ištempęs ausis klausėsi. Tėvelis mamai pasakė:

– Paskaitysiu tau, Tekle, *giesmę apie smertį*.

Ir pradėjo:

*Dauggalingus ponus,
Visų žmonių stonus, –
Taip sūdžių, kaip kriaučių,
Ricielių ir šiaučių, –
Im' lygiai.*

*Kupčiai ir likvoriai,
Karmočiai, šinkoriai,
Nors pinigų renka,
Bet neišsiperka
Nuog smerčio...*

Mažajam Antanukui visas kūnas pagaugais nuėjo, tačiau ausų neušikimšo: taip knietėjo pasiklausyti, kokios Dievo bausmės laukia *sūdžiaus pekloje* turtingesniųjų, kurie Ažupiečių valstiečiams ne vieną blogą darbą yra padarę.

*Dieną naktį šaukšte,
Galo nesulaukšte,
Kaip vilkai kaukdami,
Ugnyje degdami
Per amžių.*

*Velnių balsų klausys,
Smarvės peklos uostys;
Iš akių eis ugnis,
O nasrais smalą ris
Griešnykai...*

Nuo šių žodžių Antanukui pasidarė baisu. Užitraukė ant galvos paklodę ir pradėjo poteriauti. Tokių baisybių dar nebuvo girdėjęs, nors piemenys ganydami visokių istorijų apie velnius pripasakoja. Tėvelis žadėjo dar parsinešti knygų, kurias turi viršaitis, kad žmona sužinotų ir šiaip gyvenimo gudrybių, ne tik tai, kas mūsų laukia po *smerčiaus*.

Vaikas užmigo penktą kartą poteriaudamas „Tikiu į Dievą...“

Antanėlis, paskui karves bėgiodamas, labai laukė rugsėjo, kai reikės į mokyklą eiti. Tik va bėda, ta Žarskų karvė. Girdėjo, kaip mama tėveliui guodėsi, kad per tą karvę vaikas visą mėnesį negalės mokyklos lankyti. Tėvelis sakė, jog Antanėlis sumanus ir gabus, ir, jei taip atsitiks, greitai draugus pasivys.

Mama tik atsiduso ir nuėjo užpūsti balanos. Antanėlis dar atsiklaupė prie lovos ir kažko Dievulio prašė...

Naktį sapnavo baisius sapnus, tačiau rytą sužinojo gerą žinią: Žarskai savo užtrukusią Margę vakar žydai Joškei pardavė...

II. Ponia Agota

Visada ramus, susimąstęs eina po pamokų namo Rumšiškių raštininkų mokyklos direktorius Aleksas Višnevskis. Žengia stačiais laiptais į kalną klebonijon, kur prisiglaudusi šeima. Jis – Valstybės turtų ministerijos Kauno gubernijos rūmų valdininkas ypatingiems reikalams. Jam dar tik trisdešimt dveji. Penkerius metus dirba Rūmuose, kurie prižiūrėjo ir išlaikė specialiąsias gubernijos mokyklas. Baigęs Svisločės gimnaziją Baltgudijoje, Ašmenos *paviete*, norėjo studijuoti Peterburge teisę, tačiau gyvenimas susiklostė kitaip. Iš pradžių dirbo Minske, paskui persikėlė į Kauną. Važinėjo po gubernijos mokyklas, sprendė jose kylančius nesusipratimus ir konfliktus, vizitavo. Prieš trejus metus jam pasiūlė įsikurti Rumšiškėse ir vadovauti raštininkų mokyklai. Rinktis nebuvo iš ko, nes juodu su žmona Agota augino du mažamečius sūnelius. Jos tėvai gyveno Vilniaus gubernijoje, taip toli, kad nuvažiuoti pas juos ne kasmet pavykdavo. O jei pasisekdavo per atostogas ištrūkti ir ten nuvykti, tai kiekvieną laisvą minutę vaikščiodavo Žeimenos pakrantėmis. Nuostabus tas upelis: kristolinis vanduo, tankia žole užžėlę krantai, dangų siekiantys medžiai.

Aleksas Višnevskis nešėsi tris Antano Baranausko eilėraščius. Juos ketino parodyti žmonai. Agota buvo didelė poezijos mylėtoja, kažkada bandė kurti ir pati, tačiau šeimos rūpesčiai nugalėjo aistrą kurti.

– Tu, balandėle, neatspėsi, ką aš tau atnešiau, – pabučiavęs žmoną ir vaikus, ištarė. – Įdomus reiškinyms mūsų mokykloje.

Jaunoji moteris pakėlė akis nuo siuvinio ir nustebusi pažvelgė į vyrą.

– Maniau, laišką iš tėvelių gavau. Bet matau, kad neatspėjau. Na kas gi tavo mokykloje atsitiko?

– Vienas mokinukas, pirmametis, eilėraščius rašyti pradėjo!

– Eilėraščius? Tai tikrai įdomu!

– Svarbiausia, kad mažo išsimokslinimo, atvykęs iš tolimo kaimo. Ir aš nustebau, kai visa mokykla jo eilėraščius pradėjo deklamuoti.

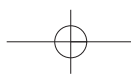
– Tai gal jau ne toks prasčiokas? – suabejojo moteris. – Pati žinau, koks tai sunkus darbas. Kartais siela nori kažką svarbaus popieriui perduoti, bet nesiseka užrašyti, nors verk.

– Prasčiokėlis, šešiolikmetis vaikinukas, bet labai savotiškai ir įdomiai aprašė Nemuno potvynį. Pameni, šį pavasarį, kai vanduo pusę miestelio buvo apsėmęs?

– Tikrai baisus potvynis buvo...

– Kitą dieną jį eiliuotai aprašė.

Agota dengia stalą svetainėje, neša lėkštes ir viralo puodelį. Višnevskiai tarnaitės nesamdo, nes žmona namuose per dienas, ne baltarankė. Ji pjauna

duonos riekę nuo didelio kepalo, paduoda šaukštą, o pati ima skaityti nežinomo poeto eiles.

Direktorius su šeima gyvena klebonijoje, nes miestelyje patogaus kambario nerado. Dauguma namų – tai dūminės pirkelės. Ir klebonijoje tik pernai kaminą ir krosnį iš juodo molio išmūrijo. Čia, be dviejų kunigų ir jų šeimininkės, daugiau niekas negyvena. Klebonija didelė, dviejų galų, su priemene ir veranda. Tik viena bėda – stovi ji ant kalno, todėl tenka kasdien į Nemuno slėnį mediniais laiptais sunkiai kopti. Klebonui Jonui Ruzinui ir direktoriui lengva: minutė kita ir nusirito žemyn. Kopiant į kalną irgi daug pastangų nereikia. Sunkiau pagyvenusiam kunigui Feliksui Višinskiui, kai iš mokyklos į kleboniją grįžta. Lazda pasiramsčiuodamas, lėtai kojas tais laiptais kelia, bet užlipa, nesiskundžia...

– Eilės apie potvynį geriausias, – padaro išvadą Agota. – Tada vaikus klebonijos patarnautojai palikau ir prie mokyklos atbėgau. Mielasis, koks liūdnas buvo vaizdas, kai gausybė vandens užliejo paupį! Tik mokykla raudonavo tarp lyčių tarsi sužeistas paukštis... Kiti du jaunojo poeto eilėraščiai silpnesni. Norėčiau su tuo jaunuoliu susipažinti.

– Pasakysiu, kad užeitų, nes jis kartais į klebonijos biblioteką užsuka. Susitiksite, susipažinsite.

– Gal tai neeilinis talentas? – susimąsto moteris. – Lenkiškai, matyt, dar gerai nemoka, todėl jam sunku rimuoti, daro rašybos klaidų.

– Bet prasikalė daigelis! – džiaugiasi direktorius. – Jei pirmasis želmuo pasirodė, bus ir daugiau lapelių.

– Reikėtų padėti vaikinui.

– Turi pats šviestis. Iš klebono gauna knygų, skaito, mokosi. Tiesa, labiausiai Ignaco Krasickio kūrinius pamėgo. Gal ką nors mes turime?

– Turim paskutinį eilių rinkinį, kurį tau ponas Edmundas iš Varšuvos pernai parvežė.

– Tai paieškok, balandėle, ir perduok jaunajam poetui.

Ta linkteli galvą ir pagalvoja apie savo jaunas dienas, kai Švenčionių dvare vasarodavo, pamilo Žeimeną, jos pušynus, ten deklamuodavo Adomo Mickevičiaus eiles, skaitė ir Ignacą Krasickį. Paskui ir pati eilėraščių parašė. Tik ilgai niekam nerodė. Gal todėl, kad tai buvo himnas svajonei, meilei, kuri dar nebuvo jos aplankiusi...

Ji padeda ant stalo Antano eiles ir eina ieškoti vaikų, kurie karstosi kalnelio medžiuose.

Tą žiemą vasaris buvo ypač šaltas ir speiguotas. Gilios sniego pusnys užklojo Kunigo kalną, medinius laiptelius, kuriais klebonijoje gyvenantys žmonės kopia. Klebonijos samdinys Jonas Pūras, kuris nukasdavo sniegą nuo takų, darbo turėjo daug. Snigo visą naktį, o rytą didžiulės pusnys užklojo žemę taip, kad ir pačius laiptelius sniege sunku buvo rasti. Tačiau vasario penktosios rytais nukasti sniegą nuo kalno laiptų būtina. Mat tada Agota švenčia savo vardadienį. Kasmet pasveikinti ateina viršaitis Vincas Obuolevičius, pašto stoties prižiūrėtojas Antanas Šimkūnas, kunigai Jonas Tutinas ir Feliksas Višinskis, mokytojas, pasienio sargybos prižiūrėtojas Ivanas Petrovičius Sokolovskis, kurio pavardės daug kas net ir nežino ir vadina tiesiog Ivanu, *pristavas* Sigismundas Sikadolskis. Kartais pakviečia vargoni-

ninką Vincą Zakarauską, kad šis klavikordu pagrotų. Štai ir visi kviestieji. Nebent dar iš Žemaičių vyskupijos ar iš Rūmų vizituotojų būtų atvykę.

1852 m. vasario 3-ioji, antradienis. Vakar per pietus klebonas Jonas Tutinas pranešė, kad Antaną nori pamatyti ponias Agota. Vaikiną jaudino ponios dėmesys, juo labiau, kad kvietimą perdavė per didžiąją pertrauką, kai visi mokiniai vaikščiojo mokyklos koridoriais, tad viską girdėjo. Pamokos Antanui slinko labai lėtai, buvo išsiblaškęs, net pastabą per aritmetikos pamoką gavo.

Į statų kalną jaunuolis lipo tuoj po pamokų, atsisakęs Sinkevičienės pietums paruoštų jo mėgstamų bulvinių blynų. Ponia atidarė duris ir kelias akimirkas žiūrėjo į vaikiną: prieš ją stovėjo septyniolikmetis mėlynomis akimis ir geru žvilgsniu, paraudęs nuo kopimo į kalną, o gal ir dėl per didelio dėmesio jam.

– Pasikviečiau trumpam, kad pasakyčiau, jog tavo eilės man patiko.

Antanas pajuto, kaip dar labiau paraudo, jam pasidarė kiek nejauku. Nors eilės mokykloje buvo pagirtos, tačiau ponios žodžiai atrodė tikresni, svarbesni.

– Ypač apie potvynį Rumšiškėse. Daugiau rašyk apie tai, ką matai, kas jaudina širdį. Tik taip kūryboje galima lavintis. Žinau, kad tau patinka Mickevičius, Krasickis. Ponas garbės patarėjas neseniai iš Varšuvos gavo seną Ignaco Krasickio eilių rinkinį. Štai jis, skaityk, mokykis.

Antanas sulaikęs kvėpavimą paėmė mylimo poeto knygą. Krasickis! Tai buvo jo dar 1780 metais išleista istorinė poema „Chotino karas“. Poema parašyta tada, kai poetas buvo Varmijos vyskupas. Daug jo eilių Antanas moka atmintinai.

– Perskaitęs gražinsi. Neskubėk. Ir eiles skaityk garsiai, kad pajautum žodžių skambumą. Lenkiškas eiles tyliai skaityti netinka.

Prie arbatos puodelio ponias pasakojo apie savo gimtąsias Žeimenos upės slėnio apylinkes, klausinėjo ir Antaną apie Anykščius. Tik tą pavakarę vaikiną buvo nekalbus. Agota prisipažino, kad ir ji kadaise eiles kūrė, netgi turi į mokyklinį sąsiuvinį persirašius. Tos eilės apie meilę, tai ir skaityti kitiems nesiuilanti. Pagaliau atėjo laikas atsisveikinti.

– Noriu tave pakviesti į savo vardines, kurias švęsime ketvirtadienį. Ateik po pamokų, tau gal bus įdomu. Tokį vakarą dažnai kalbam apie poeziją, vargonininkas klavikordu pagroja... Ateisi? Klebonijos šeimininkė Morta bulvinių blynų ant džiovintų kopūstų lapų prikeps. Ragavai tokių kada nors? Ar motinėle tokius kepa?

Antanas nuo kalno namo skriste skrido. Taip, jis ateis ir nustebins visus! Skaitys vakare ne Krasickio eiles, bet pats surašys pasveikinimą ponias vardinių progą! Jis gali, jis sugebės gražiai sueiliuoti!

Mokykloje jau prieblanda, tačiau Sinkevičienė nei balanų, nei lajinių žvaikių dar nedega. Kai kurie mokiniai atlieka namų užduotis, sprendžia aritmetikos uždavinius. Antanui nerūpi namų darbai, jis ima sąsiuvinio lapą ir užrašo: „Ponios patarėjienės Agotos Višnevskos vardinėms.“ Tik eiliuoti nesi-seka – brauko žodžius ir eilutes, margina sąsiuvinio lapą pastabomis. Kai sutemsta, gulasi miegoti, bet ir lovoje kartoja parašytas eilutes: „Iškalbos trūksta, nerimas gula, kad apsakyčiau džiaugsmą didžiulį...“ Pasijunta visai bejėgis, tarsi po sunkios dienos, kai padėdavo tėveliui akėti akmenuotą dirvą

pamiškėje. Eina, būdavo, paskui plūgą, o mintys plaukioja toli toli, anapus Šventosios. Gerai, jei po pietų brolis Jonas ateidavo pakeisti, nes kitaip daužydavo kojas akmenuotoje dirvoje iki pat saulės laidos. Tėvai, pastebėję vaiko abejingumą ūkiui, pasišnabždėję didžiajame kambaryje, paskelbė, kad Jonukas paveldės ūkį, o Antanukui numato valdišką duoną. Tik perspėjo vaiką, kad reiks gerai mokytis, klausyti mokytojų. Gal net kunigėliu išleis, jei Dievulis pašaukimą duos...

Tos dvi dienos, per kurias Antanas pasiryžo parašyti pasveikinimą direktoriaus žmonai, lėtai bėgo. Net mokytojas suprato jaunojo poeto kančias. Nė karto nekviėtė prie lentos ir netikrino namų darbų. Eičinas vis sekiojo iš paskos ir netikėjo, kad Antano namų darbų sąsiuvinuose ne visada išspręsti uždaviniai ar atliktas dailyrasčio darbas. „O jei vardinėse skambės poezija, tai ar užteks tik pasveikinimo?“ – netikėtai susimąstė Antanas. Nusprendė: turi sukurti ir varduvių vakare perskaityti naują eilėrašį apie pavasarį, kurio ilgėjosi visa širdimi. Apie laukiamą metų laiką rašyti sekėsi geriau. Kai per didžiąją pertrauką visi išskuba muštis sniego gniūžtėmis, Antanas sėdi suoloje ir kartoja sukurtus dveilius:

*Puikioji saulė anksčiau jau kyla,
Laukus apšviečia, miškelių tylą.
Jau tirpsta sniegas, vanduo nubėga,
Grioviai patvinsta ir neša sniegą.*

Nenumaldomai artėjo ponios vardinės...

Tą ketvirtadienio rytą per aritmetikos pamoką Antanas švariai ant atskirų lapų perrašo poniai skirtą pasveikinimą ir eilėrašį „Pavasaris“. Po pamokų visa klasė eina į bažnyčią. Mišias aukoja kunigas Višinskis, joms patarnauja pats direktorius. Antanas mato poniją su vaikais. Ji paskendusi nuoširdžioje maldoje. Šalia direktoriaus – nematytas, frakuotas vyras. „Esesorius iš Rūmų, Nečiajevas, mokyklą vizituoja“, – šnibžda vienas kitam mokiniai, nes šis žmogus Rumšiškėse buvo neretas svečias.

Po šventųjų mišių direktorius savo vaikus vedasi prie klebonijos bričkos. Ponia įsikimba nustebusiam Antanui į parankę. Paskui jiedu, klebonas Ruzinas, mokytojas, Feliksas Višinskis, dar keli nematyti žmonės pereina per Ne dėjos tiltuką ir pramintu taku pasuka į Kunigo kalną.

Nejauku vaikinui prie vieno stalo kartu su miestelio įžymybėmis sėdėti. Nors Mortos bulviniai blynai labai skanūs, ant stalo buvo pridėta ir kitokių gardumynų, net aguonų meduolis, tačiau Antanui nedavė ramybės eilėraščiai. Šalia sėdėjo mokytojas, todėl pasitaikė proga pasakyti jam, kad parašė poniai eiliuotą pasveikinimą. Mokytojo tai nenustebina, jis dar mokykloje suprato, ką vaikinai kuria, todėl tinkamu momentu sidabrinu šaukšteliu pastuksena į dar tuščią taurę ir paprašo dėmesio:

– Nors dauguma mūsų garbingą svečių pažįsta, tačiau vis tiek noriu jums pristatyti Rūmų *esesorių* poną Nikolajų Nečiajevą. Ir padėkoti jam, kad surado laiko čia susitikti, pagerbti mūsų šauniąją poniją Agotą vardinių proga. Linkime geros sveikatos jums, poniai, o visai šeimai – žydėti, amžinai būti

jauniems. Tegu Viešpats suteiks jums palaimą ir ramybę auginant vaikus ir padedant ponui direktoriui sunkioje kasdienybėje. Už tai siūlau pakelti taures.

Greitai stiklo taurelės buvo pripiltos rausvo likerio. Visi sutartinai paplojo, iš taurelių gurgstelėjo. Ką gi nauja sugalvosio vardo dieną, kai viską jau valdo senos tradicijos? Visi aukštins ponią, girs vyrą bei vaikus, linkės daug laimės. Tačiau šį vakarą mokytojas netikėtai pranešė:

– Dabar, mielioji ponia, jaunas poetas jums skirtas savo eiles perskaitys.

Antanas sutriko, tačiau nebuvo kas daryti. Vis dar paraudęs nuo netikėtumo, jis išsitraukia iš kišenės du vakar lenkiškai prirašytus lapus, vieną grūda atgal ir mikčiodamas pradeda:

*Didžiai Maloningosios Ponios patarėjienės Agotos Višnevskos vardinėms
1852 m. vasario 5 d.*

*Iškalbos trūksta, nerimas gula,
Kaip apsaityti džiaugsmą didžiulį,
Jis šitą dieną taip iškilmingą
Degina širdį, laimės nestinga.
Laukėm sulaukėm, ko troškom, šį rytą
Visų taip lauktą akimirką šitą.*

Antanas skaito jau aiškiau, nemikčiodamas, jaunatviškai užsidegęs. Skaito apie savo nuoširdžią pagarbą poniai, norą su ja bendrauti. Eilės nesudėtingos, „nemandros“, kaip vėliau pasakys direktorius. Nedideliame provincijos miestelyje poezijos skaitymas – ne perkūnas giedrą dieną. Bet kad eiles skaitytų pats autorius – čia tai naujiena! Vakaras pasidaro ypatingas. Stumiamos į šalį lėkštės, gėrimų taurės. *Esesorius* Nečiajevas irgi pasijuto taip, tarsi tarp Rūmų valdininkų labdaros baliuje Kaune sėdėtų. Nosine nusišluostė kaktą, lūpas, rankas. Džiaugėsi galėsiąs visiems Rūmų pareigūnams apie nuotykių provincijos miestelyje papasakoti.

Jaunasis poetas skaito:

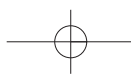
*Tegu Dievulis anūkų duoda
Ir proanūkių – Jūsų paguodai.
O kai senatvė bus nelauktoji,
Teskaidrins ją Agota šventoji,
Te siekius laimins Dievas Aukščiausias.
Širdingai linki tarnas žemiausias.*

Atrodė, baigdamas skaityti, jaunas autorius ir kvapo pristigo. Paskutinę eilėraščio eilutę gal ir ne visi išgirdo. Vaikinas perbraukė švarkelio rankove kaktą ir, tarsi sugautas, dairėsi po kambarį.

– Bravo! – suplojo delnais ponia Agota. – Pirmasis poetas man savo posmus skiria, nes ponas patarėjas, deja, jų jau seniai nerašo...

Ypatingasis svečias Nikolajus Nečiajevas irgi pradeda ploti, paskui atsistoja, išeina iš užstalės ir, nieko geresnio nesugalvojęs, Antanui ranką paduoda.

– Vertas pagyrimo žygdarbis, vertas pagyrimo, jaunuoli... Ačiū už suteiktą malonumą. Manau, ir poniai smagu tokią dovaną gauti.

Ponia pakyla nuo kėdės. Ponas patarėjas, taip pat ir svečiai spaudžia Antanui ranką. Tas sutrikęs, nežino ką daryti. Bučiuoti ponioms rankų dar neįmokęs. Gerai, kad jam padėti imasi kiek įkaušęs svečias, pasienio sargybos prižiūrėtojas Ivanas Petrovičius Sokolovskis. Jis suploja delnais ir garsiai sako:

– Nuo to laiko, kai tarnavau trečiajame kavalerijos pulke Sankt Peterburge, tokios grožybės negirdėjau. Tada mūsų pulke tarnavo poručikas Anatolijus Ivanovičius Perovas, kuris irgi eiles rašė... Kadangi mes buvome bičiuliai, jis man jas kiekvieną laisvalaikio minutę skaitė. O rašė daug. Prisi pažinsiu, *čfort poberi*, kad ne visada klausytis būdavo malonu. Poručikas buvo įsimylėjęs mūsų pulko vado pulkininko Andrejaus Petrovičiaus Trubekojaus dukterį Aną... Tai ir eilės buvo tik apie meilę. Dar ir dabar pamenu: *Maja liubov' – kak svetlaja osen', i ot jejo neubežiš...* Žinoma, jis rašė rusiškai, o ne lenkiškai, bet vis tiek gražu...

– Šaunus jūsų poručikas, – nutraukia ilgą policininko monologą ponia. – Apie jį pakalbėsime kitą kartą, o šiandien mes savo poetą turim.

Visi gyrė Antano eiles, gal tik tarnaitė Morta lenkiškai taip gerai nemokėjo, kad galėtų suprasti pasveikinimą, tačiau ir ji, suvokusi, kad eilės skirtos jos poniam, už durų stovėdama gaudė kiekvieną žodį.

Kai vargonininkas groja klavikordu, prie Antano prieina mokytojas.

– Mokykloje mačiau du prirašytus lapus, tad spėju, kad ne viską perskaitei. Gal esi ir direktoriui eilėraštį paskyręs?

– Ne, – nuleidžia akis Antanas. – Ponia anądien patarė rašyti apie tai, ką matau, kas jaudina širdį. Labai laikiu pavasario, apie jį ir parašiau...

Mokytojas ima lapą, atidžiai jį perskaito. Paskui prieina prie ponios, jai parodo eilėraštį. Ponia skaito dar ilgiau nei mokytojas. Juda jos lūpos, rausyta veidai. Poniai patinka jaunojo poeto eilės. Ji negali atitraukti akių nuo lapo. O kai vargonininkas baigia groti, Agota Višnevskia nutildo vėl prašnekusį Ivaną ir pradeda naują Antano kūrinį labai išraiškingai skaityti:

PAVASARIS, 1852 metų vasario 5 d.

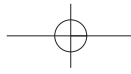
*Miškely suokia lakštingalėlė,
Medis lapelį naują iškėlė.
Ėriukai šoka, piemuo dainuoja,
Varnos, ereliai danguj skrajoja.
Artojas linksmas sau aria lauką,
Žvejys į jūrą laivu išplaukia.
Pievas nukloja kilimas žalias,
Klonius nuplauna sraunūs upeliai.*

– Ak, kaip žavu! – pertraukia skaitymą ponia Agota. – Kaip žavu! Tarsi matau mūsų klebonijos gamtą pavasarį, kai sužaliuoja medžiai ir gieda paukšteliai... Matau žaliuojančius Žeimenos upelio krantus... Manau, ir ponas patarėjas savo Svetličės upę prisiminė? Gražią sielą turi, jaunuoli, jei gamtoje tokius stebuklus matai.

Ponia nori tęsti deklamavimą, tačiau Ivanas Petrovičius jau sverdėdamas stojasi nuo kėdės.

– Poručikas Anatolijus Ivanovičius Perovas irgi apie gamtą rašė. *Vesna i*

ty – *trevožnyje mgnovenija...* Pamenu, kai karininkų susirinkime jis deklamavo odę pavasariui...

– *Zamolčite, radi Boga*, – rusiškai nutildo Ivaną *esesorius* Nečiajevas. Anas žiūri pakeltais antakiais, nesuprasdamas, kodėl niekas nenori jo klausyti, paskui sėdasi į savo vietą. Ponia Agota tęsia:

*Šiaudinio stogo ramiam kamputy
Lipdo lizdelį žvirblis, kregždutė.
Žiedais dabinas lauko žolelė,
Žais jais per dieną maži vaikeliai.
Rytas gražus. Jis primena Rojų,
Sėja valstietis jau vasarojų.
Laumžirgiai šoka ant žalio krūmo,
Skrudės ir bitės ieško ramumo.
Spalvas surinkus pasaulio šito,
Gamta į širdis mūsų įkrito.*

„Bus šis jaunuolis poetas“, – pagalvoja ponja Agota ir suploja delnais.

Dabar jau visi sutartinai ploja, net pasienio sargybos prižiūrėtojas Ivanas savo poručiką Perovą ir pulkininką Trubeckojų pamiršo. Antanui dėl to darosi nejauku. Ponas patarėjas Višnevskis pakyla nuo stalo ir prie Antano prieina:

– Noriu padėkoti už gražias eiles. Eik tuo keliu, kurį pasirinkai, tai gal tavo knygos stovės lentynose greta Ignacijaus Krasickio ir Adomo Mickevičiaus, Juliaus Slovackio, Juzefo Ignacijaus Kraševskio. Ačiū už gražius žodžius...

– Aleksai, ar nevertėtų jaunojo poeto eilių nusiųsti į „Gazeta warszawska“? – netikėtai klausia vyro ponja Agota. – Juk laikraštis spausdina poezijos kūrinius, ar ne?

– Antanas dar parašys kūrinių, kurie tiks ir Varšuvos laikraščiui, dabar tegu lavinasi, – už patarėją atsako mokytojas.

– O ko laukt geresnių dienų? – rėkte išrėkia pasienio sargybos prižiūrėtojas Ivanas Petrovičius Sokolovskis, jau nori pastverti rankraščius. – Pats paprašysiu žandaro Mykolo Ulozevičiaus perrašyti ir tarnybiniu paštu išsiųsti į Varšuvą. Aš, *jolki zeliony*, ne poetas, bet man gražu... Gal net gražiau už poručiko Perovo karštas meilės eiles...

Mokytojas slepia lapus už nugaros, nes Ivanas Petrovičius vis dar nori juos paimti. Visi supranta, kad vardinės baigėsi.

– Noriu jums pranešti, jog ką tik per poną *esesorių* Nečiajevą gavau iš Kauno žinią, kad pirmadienį aš ir Rūmų sekretorius ponas Lopucka išvyksime į Sankt Peterburgą. Kelionė truks mėnesį... – kitą kalbą pradeda ponas patarėjas. – Į Peterburgą vyksime grafo Tiškevičiaus karieta, atgal – kaip Dievas duos. Pats Rūmų prezidentas per mane laišką Valstybinių turtų *ministeriui* perduos, taigi teks susitikti su dideliais žmonėmis, gal net *ciesorių* pamatysim... Tai, balandėle, – kreipiasi į žmoną, – krauk švarius baltinius ir maisto kelionei.

Jaunoji ponja, pamiršusi poetą, sunerimsta. Juk kelionė į Peterburgą – ilga ir sunki! Prieš paskyrimą į Rūmus Aleksas irgi buvo iškviestas Sankt

Peterburgan. Buvo vasara, lyg ir lengviau kelionėje viskas klostėsi, tačiau vyras užtruko net du mėnesius.

– Ot gerai, *jolki zeliony*, aš per tave siuntinėli trečiojo kavalerijos pulko vadui pulkininkui Petrovui perduosiu, – sprendžia savo problemas Ivanas Petrovičius. – Vos jo šeimos nariu netapau, pulkininkas Petrovas norėjo man savo vyriausią dukterį Natašą pripiršti... O graži velniukas buvo, garbanotais plaukais, juodais antakiais, tik gal per ilgai pas tėvelį užsisėdėjusi. Prancūziškai su mama be paliovos tauškė, o ir su manimi vis *mersi* ir *mersi*, tai ir išsigandau, kad nesusišnekėsiu. Per daug gudri. Vis dėlto penkiolika metų vyresnė už mane buvo...

Bet Ivano Petrovičiaus jau niekas nesiklauso. Aptarinėja sunkią patarėjo kelionę, kalba apie atsitikimus, nelaimes. Rusijos platybėse siaučia vilkų gaujos. Ir neduok Dieve, jeigu jų kelyje pasitaikytum... Dabar Ivanui Petrovičiui pasitaiko proga būti išklaustam:

– Vilkai? Tikri *bestijos*! Mūsų pulkas buvo manevruose už Mogiliovo, tai du kareiviukai maistą mano kuopai iš pulko lauko virtuvės rogėmis vežiojo. Vieną dieną niekaip pietų nesulaukiam, kareiviai jau murma, jaučiu, mane kaltina. Pasiuntėm visą šeštąjį skyrių tuos tris iki virtuvės varstus nuvažiuoti, paklydusiųjų ieškoti. Gal pasigėrė kareiviukai, galvojom. Grįžta pasiūstieji po dviejų valandų, parveža katilą sriubos. Nei mėsos, nei maistą vežiojusių kareivielių, marškoje – tik vilkų apgraužti jų kūnai ir arklio kanopos. Matyt, būta didelės alkanų vilkų gaujos, kad ne tik arkliuko, dviejų kareiviukų pasisotinti neužteko, bet dar ir mums skirtą guliašą surijo... Teko tą dieną vien kopūstiene pasitenkinti... Kitą dieną visi bijojo į virtuvę važiuoti...

– *Bože moj!* – rusiškai gėdija Ivaną Nečijajevas. – Ponia vietos neranda, o jūs... Atsiminkite, kokioje draugijoje esate, Ivanai Petrovičiau... Būkit malonus, pone Sokolovski, negadinkite mums tokio puikaus vakaro. Užmirškite savo poručiką ir senąją tarnybą, gerai?

– Galiu prisiekti! – nenutyla Ivanas, jau ruošiasi stačiatikiškai žegnotis. – Galiu prisiekti, velniai mane griebtų!.. Ir tai ne vienintelis atvejis mano tarnyboje, kai vilkai žmones užpuolė. Pamenu, Riazanėje per patį vidurvasarį išėjo du kareiviai aviečiauti...

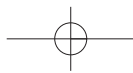
Esesorius Nikolajus Nečijajevas sėdi susiėmęs už galvos, nes nepajėgia sustabdyti kraupių Ivano pasakojimų, tikriausiai išgalvotų. Ponia Agota nieko negirdi, ji susirūpinusi vyro išvykimu. Morta uždega žvakes.

Antanas, jau ragavęs skanių blynų ir giros, visų atsiprašo ir išeina į priemenę. Čia velkasi skrandelę, dedasi kepurę, maunasi pirštines. Už durų jau prietema, keliose miestelio trobelėse dega spingsulės. Šaltukas tebekausto žemę, dar negreit ateis pavasaris, vasara, kurios Antanas laukia nesulaukia. Jis pasiilgęs gal ne tiek vasaros, kiek atostogų ir namiškių. Šaltyje vėl pasijunta vienišas, pažeidžiamas – nors Riazanės vilku kauk.

Vaikinas, nusileidęs nuo kalno ir perėjęs Nedėją, prie mokyklos sutinka Joną Kasiulevičių, grįžtantį iš Žiglos miško, stūksančio už Nemuno. Jis šliuozia slidėmis pasiramščiuodamas lazdyno lazdomis. Pamatęs draugą, stabteli.

– Gaila, kad kartu su manim į aną pusę Nemuno nėjai! Koks malonumas slidėmis skristi nuo upės šlaito!

Antanas apkabina draugą.

– Malonu, kad popietę gražiai praleidai, su žandais nesusitikai, – džiaugiasi Antanas ir palydi draugą iki pat mokyklos priemenės, kur padeda nusikratyti snieguotus drabužius, o tas daužo į sieną kepurę. – Aš, Joneli, šiandien skraidžiau tokiais aukštais kalnais, kokių tu gyvenime gal dar nematęs. Tie kalnai vadinasi Poezija...

Jonas žiūri į draugą nustebęs, nesuprasdamas, apie kokius kalnus Antanas kalba. Ir kur jie yra, jei net jų vardo negirdėjo?

III. Vyskupo pamokymai

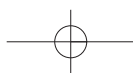
Pabudo Antanas Žukauskiokas senojo Juozapo už alkūnės tampomas. Išnyko sunkus sapnas, kuriame rodėsi, kad guli jis prie Karmėlavos griovyje, o diližanas, kuriuo važiuo, įvirtęs į krūmus, visi keturi arkliai išsikinkę. Pro medžių viršūnes tarsi strėlės sminga kaitrūs saulės spinduliai, tvanku neišpasakytai. Tik paukšteliai dūksta medžiuose lyg vasaromis krikšto tėvelio Antano Ražano sode Ažuožeriuose. Žmogus jau prieš septynerius metus miręs, tačiau vaikščiojo su juo Antanėlis sapne lyg niekur nieko. Kol muistėsi berniokas vasaros karštyje, traukė kojas iš po diližano rato, tolumoje sudundėjo Anykščių šventoriaus *būbnai*, lyg per šventąsias Velykas *barabanščiko* Jono Naviko daužomi. Dun dun, dun dun – kiekvienas savo balsu lenktyniavo, kuris garsiau praneš pasauliui žinią. Vieni užsikaišiojo pirštais ausis, kiti klausėsi jų net išsižioję, galvas linkčiojo ir akis merkė.

– Kelkis, vaikeli, budinkis... Ar tik nepamiršai, kad iš Ažupiečių į pačius Seinus pas senelį vyskupą Antaną Baroną į svečius atvažiavai? Suprantu, kad ilgas kelias buvo, išvargino... Batai dulkėmis aplipę, marškiniai prakaitu permirkę, lyg sunkiausią darbą būtum dirbęs.

– Nepamiršau, pamenu... – išlemeno paauglys, tik dabar pagaliau suprato, kad jau nelekia diližanu iš Vilkmargės į Kauną, o guli senuosiuose Seinų vyskupų rūmuose, plačioje vyskupo Antano Baranausko tarno Juozapo lovoje išdrožinėtais mediniais galais, suplotu čiuziniu. Matyt, be reikalo sena sermėga užsiklojo, tai sušilo, oro pritrūko, duso lyg žuvelė po ledu šaltą žiemą.

Kol Antanas sėdi lovoje, mato, kaip Juozapas jau pradėjo valyti jo rūbus, prieš tai nušveitęs pajuodusius batelius, tėvelių pirktus prieš šventojo Mataušo atlaidus Anykščiuose, kai į trečią klasę Liepojos gimnazijon važiuo. Dabar prie lango gulėjo pravertas tėvelių Juozapui įduotas pilkas lagaminas, buvo išimtos ir ant suolo sudėtos kelios poros balintų drobinių marškinių, trys lininiai rankšluosčiai. Juozapas, pamatęs iš tėviškės jam siunčiamas dovanas, apkabino Antaną ir, žodžio nepasakęs, išėjo, nes turėjo vyskupui patarnauti.

Girdėjo, kad vyskupas ūmaus būdo, greitai užpykstantis. Ir Anykščių klebonijoj patarė kalbą su vyskupu pradėti lenkiškai, nes Suvalkai – tai jau ne Lietuva, o lenkų karalystė, mažai ten kas lietuviškai bemoka. Būtina Anykščių naujienas papasakoti. Pasakyk, mokė tėvelis, kad pernai šventojo Mataušo atlaidai buvo maži, nes lijo visą savaitę lyg iš kibiro, rugsejo pabaiga vėlyvu rudeniu kvepėjo, užtat į šiūmečius žada trys vyskupai ir trisdešimt

kunigų atvažiuoti. Susiburs ir jų kieme daug *kalamaškų*, giminių, savųjų būrys iš viso valsčiaus suvažiuos, nes pernai daug kas orų pabijėjo. Sakė, žinios iš tėviškės išblaškys vyskupą, mat ir jo duona svetur nesaldi. Šitokį kraštą reikia suvaldyti! O jei liūdesys vaikui užslinktų, visada gališ kreiptis į liokajų Juozapą. „Tik būk nuolaidus ir paslaugus vyskupui, juk jis už mokslus ir išlaidas po 300 rublių kasmet siunčia... Neduok Dieve, jei mokėti nustos, ypač dabar, kai ketvirtoje klasėje likai...“ – šnekėjo išlydėdama motinė, vis nenorėjo paleisti vaiko rankos.

– Pasiruošk, eisim į viršų, vyskupas iš bažnyčios sugrįžo. Turime paskubėti, kol jis į kopyltėlę šventųjų mišių laikyti neišėjo... Kai pareisim, tu man visą vakarą apie Anykščius turėsi pasakoti, vienas Dievas žino, kiek metų ten nebuvau... – ragino Juozapas, išgirdęs skambalėlio prie durų balsą.

Antanas šoko praustis, apsirengė paruoštais drabužiais, užsimovė *išvak-suotus* batus. Juozapas pakilo į viršų, bet greitai sugrįžo, pasakė, kad vyskupas po dvidešimties minučių priims, dabar Šventąjį Raštą varto, paskui eis į kopyčią. O Antanėliui taip reikia vyskupui ranką pabučiuoti, už jo gerą širdį padėkoti!

– Žinau, vaikeli, kaip jis savo krašto pasiilgęs, – vėl pradeda Juozapas. – Anądien vis klausinėjo, kur Ažupiečius geležinkelis eina... Matyt, primiršo. O ką aš pasakysiu, jei man iš Ažupiečių išeinant į *metiežių* geležinkelio dar nebuvo. Tai numykiau, nudaviau, kad nesupratau, bet jis nesupyko, tik ilgai į lubų kertę žiūrėjo...

– Prie Šventosios žydai pasistatė fabrikėlį, tai srutas į upę leidžia. Tėvelis sako, kad geležinkelis mums tik bėdų atnešė... Kiek kalnelių perkasti reikėjo, upelių peršokti! Dabar miškeliai jau žaizdas išsigydę, pakelėse krūmai užaugę...

– Tik nesakyk šito vyskupui, – netikėtai paprašo Juozapas. – Valaukis jam kasdien prisiminimuose atplaukia. Vakar nei iš šio, nei iš to pradėjo didžiuosius gluosnius prie Mataušo Šumylos dirvono *rubežiaus* skaičiuoti. Ir mane verčia pirštus lenkti. Ale ką aš skaičiuosiu, jei per tuos tris *desėtkus* metų senieji medžiai gal jau iškirsti ar patys išvirtę, o kiek naujų užaugo – ar aš žinau? Tu, vaikeli, daugiau pasakok apie savo kelionę, gal nutikimų kokių buvo? Apie Anykščius jis pats išsiklausinės, tik spėk atsakinėti... Neišblėso dar jam iš atminties Ažupiečių kalvelės, Puntukas, Šventoji. Dažnai apie Kairius, Pulokus ir kitus kaimynus pakalbam... Tik kalbą su vyskupu pradėk lenkiškai, pats suprasi, kada reikia prie mūsiškos pereiti... Žinai, vaikeli, svetimame krašte gyvenam, mažai kas čia lietuviškai šneka. Nebent vyskupas kartais rašto darbą parašo, pamokslą lietuviškai pasako, bet kyla tokia erzelynė... – vis dar moko svečią Juozapas.

Vaikas nieko neatsako, tik pritariamai linksi galvą...

Po šventųjų mišių kopyltėleje vyskupas grįžta į didįjį kambarį, lenkiškai savo sekretoriaus paklausia, ar nebuvo atėjęs Seinų *asesorius* (kitaip – policijos *pristavas*) Fiodoras Leontjevas, ar neprašė jo Rusijos mokslų akademijoje išspausdintos studijos „Zametki o litovskom jazyke i slovare“? Antanėlis, liokajaus Juozapo stumiamas, eina arčiau vyskupo.

– Tegu bus pagarbintas Jėzus Kristus, – virpančiom lūpom ištaria vaikas ir pabučiuoja vyskupui ranką.

– *Na wieki wiekòw, amin* („Per amžių amžius, amen“), – atsako vyskupas ir dar pasitikslinka: – *A ktos jests?* („O kas esi?“)

Antanėlis pasisakė, kas esąs, tačiau gal per tyliai, kad vyskupas žiūrėjo žiūrėjo į jį, tarsi vis dar laukė atsakymo.

– Antanas Žukauskiokas, jūsų brolio Jono dukters Rozalijos jauniausias vaikas, – ateina į pagalbą Juozapas. – Jūsų garbei Antanu pakrikštytas... Tik šįryt iš Ažupiečių atvažiavo... Visą naktį traukiniu kartu su žydais kratėsi... Dorai pailsėti nespėjo...

– *O Boże Mocny, Stworco dobrotliwy, który sprawujesz rozmaite dziwy!* („O Dieve gailestingas, gerasis kūrėjau, kuris darai visokius stebuklus!“), – pakėlė vyskupas akis į lubas. Ir pradėjo Antanėlio lenkiškai klausinėti apie tėvus, senelio šeimą, mokslą Liepojoje. Tas atsakinėjo irgi lenkiškai, sunkiai rinkdamasis žodžius, trumpai, bet neaiškiai.

– Kuo norėtum būti baigęs mokslus? – staiga lietuviškai paklausė vyskupas.

– Kunigu, – ištarė Antanėlis.

Vyskupas tik palingavo galvą ir kuriam laikui nutilo...

Kai po pietų Antanas jau norėjo sprukti iš rūmų, Juozapas pranešė, kad vyskupas jį kvietė ateiti į kabinetą.

Sėdėjo vyskupas Antanas Baranauskas savo krėsle, liepė ir jam atsisėsti prie apvalaus poliruoto vienakojo stalo. Prakalbintas vaikinąs jau lenkėsi pabučiuoti vyskupui rankos, kai tas netikėtai lietuviškai paklausė:

– Ar seniai buvai pas savo senelį Joną?

– Prieš išvažiuodamas, jis man kelionei tris rublius davė, paprašė vyskupui labų dienų perduoti... Tada namo negrižau, miegojau jūsų klėtelėje, ant medinės, virvelėmis išpintos lovos, kurią jūs dar jaunystėje iš Jurzdiko atsivežėte... – pažvelgęs į užsisvajojusį vyskupą pridūrė: – Sakė, kad ant jos ir vyskupas vasarodamas ilsėjosi...

– Ką dabar klėtelėje laiko? – pasidomėjo vyskupas.

– Prie lovos stovi *knyginyčia*, kurią dar mano prosenelis padarė, joje sudėtos močiutės maldaknygės, tik bijom, kad neatimtų, nes jos lietuviškos... Mama sako, net baudą žandarai gali uždėti... Dar karnomis apipinta puodynė, *bezmėnas*, medinės žvakidės, dvi senos taburetės stovi...

Vyskupas sėdėjo nejudėdamas, prisimerkęs. Antanas pamanė, kad jis užmigo. Bandė lėtai stotis, kad kėdė nesutraškėtų, ir išeiti. Netikėtai vyskupas pakėlė galvą ir paklausė:

– Ar Duobužių dvare eglių neiškirta? Pamenu, giedrą dieną dar nuo Ažuozerių, pažvelgęs Kavarsko link, galėdavai jas matyti...

– Tebėr, tebėr... Kai tėvelis vežė į Vilkmergę, iš tolo mačiau Kurmino dvaro akmenines tvoras ir tas egles... Ten girdėjau jūsų „Anykščių šilelį“ dvaro vaikus dainuojant...

– O kaip tavo krikšto mama Marijona *Meškauskoičia* gyvena? Ar per šventąsias Velykas dar atneša tau dažytų kiaušinių? Kad Antanas Rožanas mirė, tai jau žinau...

– Ir krikšto mama mirė... Prieš dvejus metus, netikėtai, tai pas Meškauskus jau ir neinu... Mama ją *mučelninke* vadino, sakė, sunkų gyvenimą gyveno...

– O Šumyla Mataušas – ar dar gyvas?

– Mataušas gyvas, Jurgis jau miręs...

– O Antanas ir Juozapas Papieviai?

– Gyvi abu, šalia jų pievų mūsų kaimas karves gano...

– Tai kur geležinkelis Anykščiuose eina?

– Dar prieš Brastelę, palei Šumyliokių dirveles, – sako Antanėlis, nors buvo Juozapo pamokytas vyskupo negraudinti. Sako ir tempia išaugto švarkečio skvernus, glaudžia *išvaksuotus* batelius. Šiaip taip baigia pasakoti apie geležinkelį: – Ten jis ir Valaukį kerta, į upę cementinės *bonios* įleistos, tai kai garvežys šniokšdamas ritasi, kilbukai upelyje vietos neranda. Senelis Jonas pasakojo, kad ten vyskupas, kai dar piemenėlis buvo, mėgo juos žvejoti. Dabar einame kilbukų gaudyti prie Šventosios santakos, ten jų lyg mūsų vasarą prie gelsvo sūrio, mamos drobe apsukto ir padžiauto priemenėjų ant suolelio...

Po trijų savaitių, išvykstant Antanui namo, vyskupas išeina prie rūmų vartų, kur stovi į *bričkelę* pakinkyti du arkliai, peržegnoja vaiką, duoda jam pabučiuoti ranką ir žiedą. Paskui kiek netikėtai pamoko:

– Žinok, vaikeli, kad ir kur būtum, kur gyventum, Tėvynė yra brangiausia... Reikia mylėti Dievą, tėvelius, gerai mokytis. Jei Viešpats pašauks Jam tarnauti, nenusisuk nuo pašaukimo. Atmink viską, ką jaunas matai ir girdi, nes ateis metas, kai prisiminimai apie jaunystę bus kaip medus... Mokykis lietuvių kalbos, skaityk daugiau lietuvišku *druku*, nes jį tikrai gražins. Lenkų ir jų kalbos nesmerk, jie mums davė daugiau gero nei blogo... Už tavo mokslus Liepojoje kasmet pinigų siūsiu, tik nenuiek klaidžiais keliais... Savo jaunystėje, kai mokiausi Rumšiškių raštininkų mokykloje, mačiau baisų Nemuno potvynį. Vanduo apsėmė pastatus, ledo lytys daužė mokyklos sienas, manėme, kad žūsime tuose griuvėsiuose. Jau tada pagalvojau, jog visas mūsų gyvenimas yra kaip didelis potvynis, viskas Dievo galybėje... Gyvendamas ir dirbdamas raštininko padėjėju Vainute, mačiau kruviną gaisrą. Sudegė bene pusė miestelio – keturios dešimtys žydų namų, keli ūkiai, bažnyčia, dvi sinagogos. Dūmai tarsi rudens migla paskandino miestelį. Tik valsčiaus pastatas nesudegė, išliko ir klebonija... Taip ir mūsų didelės meilės Dievui gyvenimas – lyg tas gaisras: kartais atrodo, kad visko netenki, lieki vienas lyg akmenėlis, paskui po trupinėlį, po kruopelytę viską vėl atrandi... Matau, į pasaulį gražiai žiūri. Aš apdainavau mūsų tėviškę, Anykščių šilėlį, gal tu kada nors savo vaikystėje matytus vaizdus ir įvykius aprašysi... Juk mes esame to paties kraujo, tos pačios giminės... Grįžęs namo, pabučiuok tėvelius, senelius, nes nežinau, ar kada nors savo kojomis į Ažupiečius sugrįšiu...

Paskui švelniai atstumia vaiką nuo savęs ir liepia liokajui Juozapui duoti penkiolika rublių kelionei.

Regimanto Tamošaičio nuotr.

**TOMAS ARŪNAS
RUDOKAS**

47

Arčiau rudens

SOS

*O kaip nuramint savo sielą?
Kaip jūrą ar audrą – kartu?
Kodėl sielos bangos pašėlo?
Pašėlai, undine, ir tu!*

*Audroj pavirtai sirena –
O taip man gražiai dainavai!
Kažkas nuskandino mane,
Taip skęsta piratų laivai...*

*Undine, aš klausiu: kodėl
Pirato žmona pavirtai?!
Ir bangos vėl sieloje šėls,
Tik niekad negriš tie laivai...*

2009. V. 7

Meilė niekada nesibaigia

*Meilė niekada nesibaigia,
Meilė nesibaigia niekada!*

*Meilė nugalėjo laiką –
Tik todėl dar gyva planeta!*

*Ogi tu kas esi
Šiam žvaigždžių spindesy?
Tik dulkelė
Be vėjo ir kelio!*

*Štai todėl tu ir stovi kampe
Be jokių skiriamųjų ženklų.
Bet žinok: pažymėjo tave,
Kad keliautum su Vėju kartu!*

2009. V. 9

Nimfai nuo satyro

*Nemaišyk medaus su šūdu –
Gerbk bites, bet ne muses!
Ir nebūk kaip šiknius Judas –
Neišduok, prašau, manęs!*

*Aš miške rašau šį laišką,
Kad nešiktume miške,
Kur dievai po pievas vaikšto,
Nes dangus yra ir čia!*

2009. V. 10

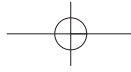
Galvoti apie giedrą

*Giedra galva galvoti apie giedrą,
Kad neprišauktum debesų!
Paukštukai čiulba, angeliukai gieda...
Ir tu esi. Ir aš esu.*

*Ir tu esi dangaus žydrynėj –
Graži, bet tolima žvaigždė...
Kažkas danguj žvaigždes nuskynė,
Užtat jos žemėje žydės...*

2009. V. 15

Puoļes angelas

*Puoļes angelas saugo puolusius angelus –
Jis grotas išlaužia ir išdaužia langus jis.
Ar gerai, kad yra angelai?!
Aš sapnuoju, kad viskas gerai...*

*Betgi kas aš esu?! Skruzdelė.
Skruzdelė, ta rudoji, tačiau
Vis aš klausiu savęs: o kodėl
Piramidę danguj pastačiau?*

2009. V. 20

Apie Mobj Diką

Tėvo atminimui

*Tėvo upė – Lėvuo,
Mano upė – Neris!
Gal kitaip jos banguos,
Bet banginis praris...*

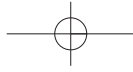
*Jau prarijo tave
Ir visai ne sapne!
Tu dabar gyveni
Ar Lėvens vandeny,
Ar banginio pilve?!
O galbūt – danguje?..*

*Betgi kam tas dangus –
Nei Neries, nei Lėvens...
Paukščių takas – platus,
Jis likimą nulems...*

*Neliūdėk, Tėvužėl, danguje –
Susitiksim banginio pilve!
Ir išgersim gruziniško vyno
Tam pilve kaip bare to banginio,
Kurs prarijo ir mus, ir tėvynę...*

2009. V. 25

Aš kadaise buvau pragare

*Aš kadaise buvau pragare,
Man skaudėjo labai visada,
Net atrodė, kad skausmo nėra,
Nes to skausmo pilna visata!*

*Bet išgrūdo mane iš peklos,
Nes už velnių baisėnis buvau...
Kas man rojuje lovą paklos?
Apie tai net sapnuoti bijau.*

*Ir nelaukia manęs skaistykla,
Nes kadaise buvau pragare...
Bet žinau: man žmona – tik tyla,
O meilužė – girta gitara...*

2009. V. 26

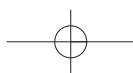
Marti Morita

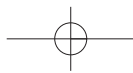
*Į mirtį jis žiūrėjo kaip į marčią,
Kuri jam svetima, tačiau – arti!
O kaip žiūrėt į lemtį karčią,
Kurią kaip vėdą reik praryt?!*

*O gal mirtis ir ne karti,
Tai gal neverta pasikart?
Bet jei mirtis yra marti,
Gal vieną kart reik susitart?!*

*Tai ką daryti, ką daryti –
Gyventi su mirtim kartu?!
Neatsiklausęs tos marčios Moritos
Išgėrė vėdą iki dugno rytą
Ir trenkė jai galvon batų!*

2009. V. 29

WOODY ALLEN

51

Smulkioji proza

Iš anglų k. vertė GEDIMINAS PULOKAS

Mano filosofija

Išplėtoti savo filosofinę sistemą mane paskatino štai toks įvykis: žmona, pasikvietusi į virtuvę paragauti pirmąsyk jos pagaminto suflė, netyčia užtėškė pilną šaukštą šio valgio tiesiai man ant kojos ir sulaužė kelis smulkesniusius pėdos kaulus. Teko vykti pas daktarus, kurie, išnagrinėję rentgeno nuotraukas, prisakė visą mėnesį nesikelti iš lovos. Laukdamas, kol pasveiksiu, ėmiau gilintis į kai kurių įstabiausių Vakarų pasaulio mąstytojų darbus – kaip tik tokiam atvejui jau seniai laikiau atsidėjęs knygų stirtą. Numojęs ranka į chronologinę tvarką, pradėjau nuo Kierkegoro ir Sartro, vėliau negaišdamas perėjau prie Spinozos, Hiumo, Kafkos ir Kamiu. Iš pradžių baiminausi, kad šie skaitiniai pasirodys nuobodūs, bet atsitiko visiškai priešingai – mane tiesiog pakerėjo tai, kaip gyvai šie didieji protai gliaudo moralės, meno, etikos, gyvenimo ir mirties problemas. Iki šiol pamenu, koks smarkus jaudulys mane apėmė, kai perskaičiau vieną iš puikių Kierkegoro pastebėjimų: „Toks santykis, kuris santykiauja pats su savimi, – *Pats* – turi būti arba pats save nustatęs, arba nustatytas kito“*. Ši idėja mane kone praverdė. Viešpatie, pamaniau, ir koks jis vis dėlto išmintingas! (Pats aš iš tų žmonių, kurie sugeba sukurpti du rišlius sakinius tema „Kaip aš praleidau dieną zoologijos sode“ tik įdėję nežmoniškų pastangų.) Tiesa, ši pastraipėlė man taip ir liko visiškai nesuprantama, bet ką jau čia, svarbiausia, kad Kierkegorui buvo smagu. Staiga persmelkus suvokimui, jog aš tiesiog gimiau tam, kad užsiimčiau metafizika, čiupau rašiklį ir brūkštelėjau kelis pirmuosius savo apmąstymų sakinius. Dirbau sparčiai ir vos per du vakarus – su pertraukėlėmis, kai snūstelėdavau arba pamėgindavau įvaryti du mažučius rutuliukus į skardinio meškino akiduobes, – pabaigiau filosofinį veikalą, kuris, tikiuosi, bus paskelbtas tik po mano mirties arba 3000-aisiais (priklau-

* Kierkegaard S. Lige mirčiai / Iš danų k. vertė J. Adomėnienė. – Vilnius: Aidai, 1997. – P. 40.

somai nuo to, kas atsitiks pirmiau) ir, kaip kukliai viliuosi, užtikrins man garbingą vietą tarp autoritetingiausių žmonijos mąstytojų. Dabar pateikiu kelias šio intelektualinio lobia, kurį palieku ateities kartoms arba valytojai, jeigu ši atras jį anksčiau, ištraukėles.

I. Grynojo siaubo kritika

Kurdami bet kurią filosofinę sistemą, pirmiausia visuomet turėtume susimąstyti: o ką mes, tiesą sakant, žinome? Kitais žodžiais tariant, ar mes galime būti tikri, kad kažką žinome, arba tikri, kad žinome, jog kažką žinome, jei tik, aišku, tai apskritai yra pažinu. Dekartas, rašydamas, kad „manasis protas niekada nepažino mano kūno, nors su kojomis susibičiuliavo visai neblogai“, aiškiai užsiminė, jog ši problema jam nesvetima. Beje, vartodamas sąvoką „pažinus“, aš turiu galvoje visai ne tai, ką mes galime suvokti jutimo organais ar perprasti protu, tačiau veikiau dalykus, apie kuriuos drąsiai galime teigti, kad jie yra Žinomi arba turi Žinties ar Žinumo savybių, arba bent jau yra tokie, apie kuriuos išeitų paplepėti su bičiuliu.

Be kita ko, nejaugi mes „žinome“ visatą? Dievuli brangus, juk net iš kinų kvartalo išsidanginti mes vargiai sugebame. Šiaip ar taip, esminis klausimas būtų toks: ar esama ko nors už šios erdvės ribų? Ir kodėl? Ir ar jiems būtina šitaip triukšmauti? Galiausiai tenka pripažinti štai ką – neabejotina, jog viena „realybės“ ypatybių yra ta, kad jai trūksta esmės. Tai nereiškia, jog ji jos neturi, tiesiog jai jos trūksta. (Mano čia nagrinėjama realybė yra ta pati, kurią aprašė ir Hobsas, tik šiek tiek mažesnė.) Taigi, vietoj kartezietiškojo aforizmo „Mąstau, vadinasi, egzistuoju“ kur kas tiksliau būtų sakyti: „Ei, o va ir Edna su saksofonu!“ Kitaip tariant, tam, kad pažintume substanciją ar idėją, turime ją abejoti ir tokiu būdu, abejodami, suvokti jai būdingas baigtinės būklės ypatybes, kurios kaip tik ir yra tai, kas įvardijama sąvokomis „daiktas savyje“ arba „daiktas sau“, arba kažkas, arba niekas. Jei tai išsiaiškinom, kuriam laikui galime palikti gnoseologijos klausimus ir žygiuoti toliau.

II. Eschatologinė dialektika kaip priemonė dorotis su skiedromis

Galime tarti, kad visata susideda iš tam tikros substancijos, kurią mes įvardysime „atomais“ ar, jei kam patogiau, – „monadomis“. Demokritas ją vadino atomais, Leibnicas – monadomis. Laimė, juodu niekada vienas kito nesutiko, antraip būtų užviręs kaip reta nykus ginčas. Judėti šias „daleles“ privertė kažkokia priežastis ar pamatinis principas, o gali būti ir taip, kad ant jų tiesiog kažkas užkrito. Blogiausia, jog dabar jau nieko nebepakeisi, nebent į savo racioną pamėgintum įtraukti daugiau žalios žuvies. Tai, žinoma, nepaaiškina sielos nemirtingumo. Ir nieko nepasako nei apie pomirtinį gyvenimą, nei apie tai, kodėl mano dėdulei Senderiui nuolat atrodydavo, kad jį persekioja albanai. Priežastinis ryšys tarp pirminio principo (t. y. Dievo, arba stipraus vėjo) ir bet kurios teologinės būties (Būties) sampratos yra, anot Paskalio, „toks absurdiškas, kad net nejuokinga (juokinga)“. Šopenhaueris pavadino tai „valia“, tačiau jo gydytojas nustatė, kad kalbėti čia galima nebent apie šienligę. Vėlesniais metais ši ne juokais kartino Šopenhaueriui gyve-

nimą, nors visai tikėtina, jog tikroji šio mąstytojo nepasitenkinimo priežastis – vis stiprėjantis suvokimas, kad jis joks Mocartas.

III. Kosmosas už penkis dolerius per dieną

Kas gi tad yra „grožis“? Ar tai harmonijos ir tiesos, ar harmonijos ir to, kas tik panašu į „tiesą“, jungtis? Jei kadaise harmonija būtų buvęs susieta, tarkim, su „mėsa“, galbūt šiandien neturėtume šitiek rūpesčių. Be abejo, tiesa ir yra grožis, ar, kitaip sakant, – „būtinybė“. Taigi viskas, kas gėra arba pasižymi „gerumo“ ypatybėmis, galiausiai mus atveda į „tiesą“. O jeigu kurie nors dalykai prie jos neatveda, tai, galvą guldau, – jie visai nėra gražūs, net jei ir nepralaidūs vandeniui. Imu manyti, kad jau iš pat pradžių buvau teišus ir kad viską derėtų susieti su mėsa. Na bet tiek to.

Dvi parabolės

Vyriškis artėja prie rūmų. Vienintelį įėjimą į juos saugo žiaurūs hunai ir į vidų įleidžia tik tuos, kurių vardas Julijus. Vyriškis pamėgina papirkti sargybinius, pasiūlo jiems metines rinktinių vištų kulšelių atsargas. Jie neatsisako kyšio, tačiau jo ir nepriima, tik čiumpa vyriškį už nosies ir sukioja tol, kol ji tampa panaši į varžtą. Vyriškis pareiškia, jog jam tiesiog būtina patekti į rūmus, nes imperatoriui atnešęs naują apatinių pamainą. Kai sargybiniai vis tiek jo neįleidžia, žmogus ima šokti čarlstoną. Šokis, regis, sargybiniams patinka, tačiau netrukus jie, prisiminę, kaip nežmoniškai federalinė vyriausybė elgėsi su navahais, paniūra. Pristigęs oro, vyriškis suglemba ant žemės. Jis miršta taip ir nepamatęs imperatoriaus ir negražinęs šešiasdešimties dolerių skolos firmai „Steinway“ už aną rugpjūtį nuomotą pianiną.

Man įteikia laišką, kurį turiu pristatyti vienam generolui. Joju ir joju, tačiau generalinis štabas, rodos, tik tolsta ir tolsta. Galiausiai ant manęs užšoka milžiniška juodoji pantera ir puola godžiai ėsti mano smegenis ir širdį. Visi vakaro planai nueina šuniui ant uodegos. Kad ir kaip stengiuosi, generolo nepaveju, nors ir matau, kaip toluoj jis vienom trumpikėm skuodžia ir visiems savo priešams švebeldžiuoja žodelytį „muskatmedis“.

Aforizmai

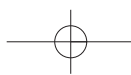
Neįmanoma objektyviai patirti mirtį ir toliau sau lyg niekur nieko švilpčioti.

Visata yra tik Dievo sąmonėje šmestelėjusi idėja – mintis ganėtinai nemaloni, ypač jei ką tik sumokėjote pirmąjį įnašą už išsimokėtinai pirktą namą.

Amžinoji nebūtis – visai neblogas dalykas, jei tik esi tinkamai apsirengęs.

O jei tik būtų gyvas Dionisas! Įdomu, kur jis dabar pietautų?

Dievo nėra. O savaitgaliais net ir santechniko neprisišauksi.

Užrašai iš apsirijėlio namų

(Dostojevskį ir naujausią žurnalo „Sveika mityba“ numerį toje pačioje kelionėje lėktuvu perskaičius.)

Esu nutukėlis. Baisingas nutukėlis. Pats didžiausias nutukėlis, kokį tik esu matęs. Visas mano kūnas – vieni riebalai. Nutukę pirštai. Nutukę riešai. Akys, ir tos – nutukusios. (Nutukusių akių jūs turbūt nė neįsivaizduojate?) Turiu šimtus svarų antsvorio. Mano lašiniai tįsta į visas puses panašiai kaip įšilus karamelė ant grietininio ledu. Visi, kas tik mane išvysta, negali patikėti savo akimis: oho, koks liemuo! Nėra abejonių, esu tikrų tikriausias peniukšlis. Dabar skaitytojas galėtų paklausti: ar tai gerai, ar blogai, kai tavo stotas – lyg planeta? Visai neketinu būti sąmojingas ar kalbėti paradokšais, bet atsakysiu štai taip: nutukimas yra aukščiau bet kokios buržujiškos moralės. Nutukimas yra nutukimas, ir tiek. Prielaidos, kad pats iš savęs jis gali turėti kažkokios vertės, būti blogio ar atjautos požymiu, yra, be abejonės, juokingos. Nesąmonė! Galiausiai – kas gi yra nutukimas, jei ne paprasčiausias svorio perteklius? O kas yra svoris? Tai tik susikaupusių ląstelių visuma. Ar ląstelė gali būti morali? O gal ji apskritai yra anapus gėrio ir blogio? Kas žino – juk ji tokia mažutė. Taigi, mano bičiuliai, mums tikrai niekada nederėtų mėginti atskirti gerų riebalų ir blogų riebalų. Turime išmokti žvelgti į nutukimą be jokių išankstinių nuostatų, atsikratyti bet kokių vertinimų, tarkime, nuomonės, jog štai šio vyriškio riebalingumas – aukščiausios klasės, o ana tas vargšelis jau ir visai į žmogų nebepanašus.

Panagrinėkime pono K. atvejį. Šis vyrukas supeniukšlėjo iki tokios stadijos, kad pro standartinio dydžio durų staktą galėdavo prasibrauti tik darbuodamasis laužtuvu. Įprastiniame bute K. iš pradžių nusirengdavo nuogai ir išsitrindavo sviestu, tik paskui mėgindavo pereiti iš vieno kambario į kitą. Man taip pat puikiai pažįstami visi įžeidimai, kuriuos K. nuolat girdėdavo iš suchuliganėjusių pienburnių gaujų. Baisu net pagalvoti, kaip dažnai jam tekdavo krūptelėti nuo šūksnių „Tešliau!“ ir „Lašinių gabale!“. Įsivaizduoju, kaip turėjo būti nemalonu, kai pats gubernatorius Mykolinių išvakarėse atsisuko į jį ir daugybės garbingų svečių akivaizdoje pasakė: „O štai ir mūsų išplerusios košės puodynė!“

Vieną gražią dieną K., nebeišverdamas patyčių, ėmė laikytis dietos. Būtent dietos! Iš pradžių jis atsisakė saldumynų. Po to duonos, alkoholio, krakmolo, padažų. Trumpai tariant, ponas K. liovėsi šlamštės maistą, dėl kurio žmonės ilgainiui nebesugeba užsirišti batų raištelių be firmos „Broliai Santiniai“* darbuotojų pagalbos. Pamažu jis ėmė lieknėti. Nuo kojų ir rankų nutirpo riebalų ringės. Pagaliau atėjo diena, kai buvęs nutukėlis pasirodė viešumoje visiškai normalios kompleksijos. Taip, jis tapo netgi patrauklus. Atrodė pats laimingiausias žmogus pasaulyje. Pavartočiau žodį „atrodė“, nes po septyniolikos metų, kai K. gulėjo mirties patale ir karštis krėtė jo laibą kūnelį, neišlaikęs jis suvaitojo: „Kur mano riebalai?! Gražinkit man mano riebalus! Prašau! Man reikia mano riebalų! Greičiau, uždėkit ant manęs ką

* Krovinių pervežimo įmonė.

nors sunkaus! Ir koks gi aš asilas! Numečiau savo riebalus! Velnias man galvą susuko, ne kitaip!“ Manyciau, istorijos moralas akivaizdus.

Skaitytojas dabar turbūt galvoja: jeigu jau aš iš tiesų esu vaikščiojantis lašinių kalnas, tai kodėl man neįsidarbinus cirke? Ogi todėl, – prisipažįstu nė kiek nesidrovėdamas, – kad negaliu išeiti iš namų, o išeiti iš namų negaliu, nes netelpu į kelnes. Mano kojos tiesiog per storos. Manyje sukaupia daugiau sūdytos mėsos, negu jos parduodama Antrojoje aveniu – į abi kojas, manau, turėtų tilpti bent po dvylika tūkstančių sumuštinių. Ir jau tikrai ne pačių mažiausių. Aišku viena: jeigu tik mano riebalams būtų lemta prabilti, jie veikiausiai papasakotų, ką reiškia amžina vienatvė, ir galbūt dar duotų kelis patarimus, kaip geriau išlankstyti popierinį laivelį. Kiekvienas mano kūno svaras trokšta, kad jį išgirstų, ypač pagurkliai, nuo ketvirto iki dvylikto imtinai. Mano riebalai yra išties neįprasti. Matę ir šilto, ir šalto. Jau vien mano blauzdos patyrė tiek, kad šios patirties sočiai užtektų visam gyvenimui. Laimingais mano riebalų nepavadinsi, bet jie bent jau tikri. Nedirbtiniai. Ir kas gi galėtų būti šlykščiau už dirbtinius riebalus? Tiesa, neturiu nė žalio supratimo, ar tokių vis dar įmanoma nusipirkti parduotuvėse.

O dabar leiskite papasakoti, kaip aš tapau nutukėlis. Toli gražu ne visada buvau riebalais aptekęs. Tai bažnyčia kalta, kad pasidariau toks. Kadaisė buvau lieknas kaip degtukas. Toks lieknas, kad pavadinti mane nutukėliu būtų buvusi paprasčiausia loginė klaida. Storėti pradėjau po to, kai vieną dieną, – regis, tai buvo mano dvidešimtas gimtadienis, – kartu su dėde užsukau į neblogą restoranėlį išgerti arbatos ir užkąsti sausainių. Nei iš šio, nei iš to dėdė paklausė:

– Ar tu tiki Dievą? Ir, jei tiki, kaip manai, kiek jis gali sverti?

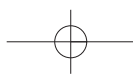
Uždavęs šį klausimą, jis stipriai, tačiau oriai įsisiurbė į cigarą ir staiga, neprarasdamas puikiai išpuoselėto pasitikėjimo savimi, ėmė taip smarkiai kosėti, kad pamaniau, jog netrukus jam iš burnos pasipils kraujas.

– Aš Dievo netikiu, – atsakiau. – Juk jei Dievas yra, sakykite, dėde, kodėl tada daugybė žmonių šitaip skursta ir plinka? Kodėl vieni žygiuoja per gyvenimą nesutrikdomi net ir tūkstančių mirtinų negandų, o kiti savaičių savaites neatsikrato migrenos? Kodėl mes skaičiuojame savo dienas, o ne, tarkim, žymime jas raidėmis? Atsakykite, dėde. O gal mano klausimai jus pernelyg sukrėtė?

Puikiai žinojau, kad galiu drąsiai sakyti viską, ką tik noriu, nes sukrėsti šį vyriškį – tiesiog neįmanoma. Kur jau ten: sykį dėdulė matė, kaip jo šachmatų korepetitoriaus motiną prievartauja turkai, ir šis įvykis jį kone sužavėjo, bėda tik, kad visa tai užsitęsė pernelyg ilgai.

– Mielas sūnėne, – tarė jis. – Dievas yra, kad ir ką tu manytum, ir jis yra visur. Taip! Jis yra visur!

– Nagi, dėde, nejau tikrai visur? Kaip galite tai teigti, jeigu net nesate visiškai tikras, ar mudu apskritai egzistuojame? Tiesa, dabar aš liečiu jūsų karpą, bet juk ir tai gali būti tik iliuzija. Juk gali būti, kad visas gyvenimas tėra iliuzija. Štai Rytuose esama atsiskyrėlišku sektų, kurių nariai įsitikinę, kad anapus jų sąmonės nėra *nieko*, tik užkandinė Didžiojoje centrinėje stoty. O kas, jei mes tiesiog pasmerkti vienatvei ir betikslėms klajonėms po abejingą pasaulį be jokios išganymo vilties ir jokių ateities perspektyvų, išskyrus vargą, mirtį ir tuščią amžinos nebūties realybę?

Buvo matyti, jog šie žodžiai dėdei padarė didelį įspūdį, nes jis kaipmat įgėlė:

– Ir dar stebiesi, kad tavęs beveik nekviečia į vakarėlius! Dieve, juk tu ligonis!

Be to, jis ėmė priekaištauti, kad esu nihilistas, paskui dviprasmiškai, kaip daugeliui seniokų būdinga, pridūrė:

– Dievas ne visada ten, kur žmonės Jo ieško, bet, patikėk, brangusis sūnėne, Jis yra visur. Pavyzdžiui, ir šiuose sausainiuose.

Tai taręs, jis mane palaimino ir išėjo palikdamas man apmokėti ilgą kaip lėktuvo pakilimo takas sąskaitą.

Grįžau namo tebegalvodamas, ką gi iš tiesų reiškia ta paprastutė dėdės frazė: „Jis yra visur. Pavyzdžiui, ir šiuose sausainiuose.“ Mieguistas ir apimtas niūrios nuotaikos atsiguliau į lovą, trumpam užsnūdau. Kaip tik tada susapnavau sapną, visam laikui pakeitusį mano gyvenimą. Tame sapne aš, vaikštinėdamas po kažkokią užmiesčio vietovę, staiga pajuntu, jog esu baisiai alkanas. Tiesiog mirtinai išbadėjęs. Pakeliui prieinu restoranėlį ir įžengiu į vidų. Užsisakau karštą keptos jautienos sumuštinį su skrudintomis bulvytėmis. Padavėja, neįtikėtinai panaši į mano buto šeimnininkę (absoliučiai skonio neturinti moteris, primenanti gauruotą kerpę), pamėgina įkalbėti, kad užsisakyčiau ir vištienos salotų, kurios aiškiai pasenusios. Mums šnekučiuojantis, ši moteris pavirsta išpakuotu dvidešimt keturių dalių sidabrinio servizu. Mane apima isteriškas juokas, kurį netrukus pakeičia ašaros, o truputį vėliau – stipri ausų infekcija. Staiga visą patalpą pripildo ryškus švytėjimas, pamatau tviskantį, manęs link ant balto žirgo artėjantį raitelį. Tai mano ortopedas. Smaugiamas kaltės jausmo, kniūbsčias puolu ant žemės.

Toks tad buvo sapnas. Nubudau apimtas puikios savijautos ir įstabaus optimizmo. Staiga viskas pasidarė aišku. Dėdulės frazės aidas užpildė pačias mano esybės gelmes. Nušlepsėjau į virtuvę ir pradėjau valgyti. Rijau viską, kas tik po ranka pasitaikė. Pyragaičius, duoną, javainius, mėsą, vaisius. Kaloringą šokoladą, daržovių konservus, vyną, žuvį, grietinę, makaronus, ekleirus ir dešrą. Netrukus bendra suvartoto maisto kaina pasiekė šešiasdešimt tūkstančių dolerių. Jeigu Dievas yra visur, nusprendžiau aš, Jis yra ir maiste. Vadinasi, kuo daugiau suvalgysiu, tuo dievobaimingesnis būsiu. Skatindamas šio naujo religinio įkarščio, fanatiškai kimšau viską iš eilės. Po šešių mėnesių jau buvau šventų švenčiausias – iš mano širdies tiesiog tryško maldos, o pilvas niekaip negalėjo išsitemkti tarp valstybinių sienų. Paskutinį sykį savo pėdas mačiau vieną puikų antradienio rytą Vitebske ir, kiek man žinoma, jos ten iki šiol tebėra. Aš vis valgiau, augau ir plėčiausi. Liesėti būtų buvusi pati didžiausia kvailystė. Netgi nuodėmė! Juk gali būti, kad, netekdami dvidešimties svarų, mes, brangusis skaitytojau (be kita ko, užtikrinu, jog iki mano kompleksijos tamstai dar toli), atsisakome ne šiaip svorio, tačiau pačio geriausio svorio, kokį tik turime! Juk visai įmanoma, kad tuose numestuose dvidešimtyje svarų kaip tik ir slypėjo mūsų talentai, žmoniškumas, meilė bei sąžinė. Kita vertus, kaip liudija mano pažįstamo mokesčių inspektoriaus istorija, tai gali būti ir paprasčiausias perteklinis šlaunų svoris.

Žinau, ką jūs dabar galvojate. Jūs galvojate, jog šie mano teiginiai tiesio-

giai kertasi su viskuo, – taip, viskuo, – ką aš anksčiau tvirtinau. Mat staiga bedvasę kūno materiją aš ėmiau vaizduoti kaip vertybę. Taip, na ir kas? Argi visas mūsų gyvenimas nėra prieštaringas? Nutukėlio požiūris į riebalus gali keistis lygiai taip pat, kaip keičiasi metų laikai, plaukų spalva ar pats gyvenimas. Juk gyvenimas – tai amžinas virsmas, o riebalai – tai gyvenimas, bet sykiu ir mirtis. Nejaugi neaišku? Riebalai – tai viskas! Jei tik, žinoma, jūsų svoris nėra pernelyg didelis.

Žvilgsnis į paranormalius reiškinius

Nėra jokių abejonių, jog šalia mūsų egzistuoja ir neregimasis pasaulis. Vienintelis klausimas – ar jis toli nuo miesto centro ir iki kurios valandos ten atidaryta. Nepaaiškinami dalykai dedasi nuolatos. Vienas regi dvasias. Antras girdi balsus. Trečias atsibunda ir apsižvalgęs susivokia, kad skuodžia tarp žirgų, lenktyniaujančių hipodrome. Juk ar daug atsirastų tokių, kurie, sėdėdami namuose vieni, bent sykį sau ant sprando nebuvo pajutę ledinės rankos? (Man, ačiū Dievui, to nėra atsitikę, bet yra žmonių, kurių ši patirtis neaplenkė.) Tad kas gi už viso to slypi? Ar, jei kam atrodo taisyklingiau, – iš po viso to kyšo? Ar tiesa, kad kai kurie žmonės gali numatyti ateitį arba šnekėtis su dvasiomis? Ar po mirties dar galima praustis dušinėje?

Laimė, į visus šiuos klausimus apie paranormalius reiškinius bus atsakyta netrukus pasirodysiančioje garsaus parapsichologo ir Kolumbijos universiteto ekto plazmos profesoriaus dr. Osgudo Malfordo Tveldžo knygoje „Še tai tau!“. Doktoras Tveldžas parengė įstabią antgamtinių atsitikimų studiją, kurioje nagrinėja visą paranormalių reiškinių spektrą – nuo telepatijos iki itin keisto įvykio, nutikusio dviem skirtinguose pasaulio pusėse gyvenantiems broliams, – vienam jų nuėjus praustis, kitas staiga tapo švarut švarutėlis.

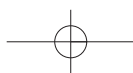
Toliau pateikiame keletą įsimintiniausių dr. Tveldžo nagrinėjamų pavyzdžių ir autoriaus komentarus.

Susitikimai su šmėklomis

1882 m. kovo 16-ąją ponas D. K. Dobsas nakties vidury pakirto iš miegų ir pamatė prieš keturiolika metų mirusį savo brolių Eimosą, – pastarasis, atsisėdęs ant lovos kojūgalio, pešė vištą. Kai Dobsas pasiteiravo, ką jis čia veikia, brolis atsakė, kad nėra ko jaudintis, – jis iš tiesų yra miręs, tad į miestą užsuko tik savaitgaliui. Dobsui paklausus, kaipgi tas „anas pasaulis“ atrodo, Eimosas jį nuramino, kad viskas ten daugmaž kaip Klivlende, ir pridūrė, jog čia grįžęs perduoti Dobsui svarbios žinios: spalvotos rombinio mezgimo kojinių visiškai nedera prie tamsiai mėlyno kostiumo.

Tuo momentu į kambarį įėjo Dobsas tarnaitė. Ji pamatė, jog šeimnininkas kalbasi su „beformiu pieno atspalvio debesimi“, kuris, anot moters, priminė jai Eimosą Dobsą, tačiau buvo šiek tiek išvaizdesnis. Galiausiai Eimosas pasiūlė broliui duetu užtraukti ariją iš „Fausto“, ką juodu, jausdami didelį malonumą, ir padarė. Pradėjus švisti, šmėkla iškeliavo kiaurai sieną, o Dobsas, pamėginęs sekti jai iš paskos, susilaužė nosį.

Čia mes matome klasikinį susitikimo su šmėklomis atvejį. Jei tikėsime

Dobsu, vaiduoklis vėliau dar sykį pasirodė – jis privertė ponią Dobs pakilti nuo kėdės ir dvidešimt minučių sklandyti ore virš pietų stalo; po to ji nukrito į padažinę. Įdomu, kad dvasios gan dažnai yra linkusios krėsti išdaigas. Britų mistikas A. F. Čaildas tokių jų elgesį aiškina nevisavertiškumo kompleksu, kurį tūlam velioniui sukelia mirtis. Dažniausiai „pasirodo“ šmėklos tų individų, kurių gyvenimas nutrūko itin keistomis aplinkybėmis. Pavyzdžiui, Eimoso Dobso mirtis buvo išties mįslinga – vienas ūkininkas atsitiktinai pasodino jį į vieną lysvę kartu su ropių daigais.

Sielos atsiskyrimas nuo kūno

Ponas Albertas Saiksas pasakoja nutikus štai tokį įvykį: „Sėdėjau su draugais ir valgiau sausainius. Staiga pajutau, kaip mano siela atsiskiria nuo kūno ir išeina paskambinti telefonu. Dėl man pačiam nesuprantamų priežasčių ji skambino Moskovičiaus stiklo pluošto gamybos įmonei. Paskui siela grįžo į kūną ir, baimindamasi, kad niekas nepasiūlytų žaisti šaradų, išbuvo ten geras dvidešimt minučių ar panašiai. Pašnekesiui pasisukus apie investicinius fondus, ji vėl paliko kūną ir iškeliavo pasivaikščioti po miestą. Esu tikras, kad ji aplankė Laisvės statulą, tuomet nuvyko į „Radio City Music Hall“ pramogų kompleksą pasiklausyti koncerto, o vėliau užsuko į „Benio kepsnių užveigą“ ir ten pavakarieniavo už šešiasdešimt aštuonis dolerius. Tuomet siela nusprendė, kad jau būtų laikas grįžti atgal, bet niekaip nesugebėjo išsikviesti taksi. Galiausiai ji pėsčiomis patraukė Penktąją aveniu ir kaip tik suspėjo parsirasti prieš prasidedant vakaro žinioms. Aiškiai pajutau, kaip ji įeina į kūną – staiga per nugarą perėjo šiurpuliukai ir išgirdau balsą: „O štai ir aš, gal galėtumei paduoti man tų razinų?“

Nuo to laiko panašūs dalykai atsitiko dar kelis sykius. Kartą mano dvasia išvyko į Majamį praleisti savaitgalio, vėliau ją areštavo už mėginimą nesusimokėjus išsinešti iš prekybos centro kaklaraištį. Buvo ir dar vienas atsitikimas, tik tąkart, atrodo, veikiau mano kūnas paliko sielą, nors nieko ypatinga neįvyko – jis paprasčiausiai užsisakė masažo procedūras ir po jų tuojau sugrįžo atgal.“

Sielos atsiskyrimų nuo kūno ypač pagausėjo pirmojo dvidešimto amžiaus dešimtmečio pabaigoje, liudytojų teigimu, maždaug tuo metu gausybė „dvasių“ klajojo po visą Indiją bergždžiai ieškodamos Amerikos konsulato. Šis reiškinys yra panašus į teleportaciją, t. y. procesą, kai žmogus staiga dematerializuojasi vienoje planetos vietoje ir materializuojasi kitoje. Tai visai neprastas būdas keliauti, nors dažniausiai sugaišti bent pusę valandos, kol sulauki bagažo. Vienas labiausiai pritrenkiamų teleportacijos pavyzdžių – sero Arturo Nernėjaus atvejis. Jam prausiantis dušinėje pasigirdo garsus *pokšt*, vyriškis pradingo ir, nespėjęs nė mirkstelėti, atsidūrė Vienos simfoninio orkestro stygininkų sekcijoje. Čia jis praleido dvidešimt septynerius metus grieždamas pirmuoju smuiku, nors pakenčiamai sugroti mokėjo tik dainelę „Trys aklos pelytės“. Vieną dieną orkestrui atliekant Mocarto „Jupiterio simfoniją“, jis netikėtai pranyko, o kai atsipeikėjo, suprato gulįs vienoje lovoje su Vinstonu Čerčiliu.

Pranašingi sapnai

Ponas Fentonas Alentakas šitaip aprašo savo pranašingą sapną: „Miegoti atsiguliau maždaug vidurnaktį ir susapnavau, kad lošiu kortomis su lėkšte česnako laiškų. Staiga sapnas persikeitė, aš pamačiau savo senelį, gatvės viduryje jis šoko su manekenu valsą, o tiesiai ant jų lėkė sunkvežimis. Pamėginau surikti, bet kai prasižiojau, vienintelis garsas, kurį sugebėjau išspaus-ti, buvo varpų aidai, ir senelį suvažinėjo.

Pabudau išpiltas prakaito ir išdūmiau į svečius pas senelį, paklausti, ar jis kartais nesirengia šokti su manekenu valsu. Jis atsakė, jog, žinoma, ne, nors patyliukais ketinąs persirengti piemeniu, kad apkvailintų priešus. Lengviau atsikvėpęs parėjau namo, tačiau vėliau sužinojau, kad senukas paslydo ant vištienos sumuštinio su salotomis ir iškrito pro „Chrysler Building“ dangoraižio langą.“

Pranašingi sapnai yra pernelyg dažni reiškiniai, kad į juos būtų galima žiūrėti pro pirštus kaip į grynus atsitiktinumus. Pateiktame pavyzdyje vyriškis susapnuoja artimo žmogaus mirtį, ir sapnas iš tiesų išsipildo. Tačiau šitaip pasiseka toli gražu ne visiems. Štai Dž. Martinezas iš Kenenbankporto, Meino valstijos, susapnavo laimėjęs buriavimo varžybas. Kai vyriškis pabudo, jo lova plūduriavo vandenyne.

Spiritizmas

Seras Hju Svingslas, žymus skeptikas, aprašo įdomų spiritizmo seansą.

„Susirinkome garsiosios mediumės madam Reno namuose, ji susodino mus aplink stalą ir liepė susikabinti rankomis. Ponas Vyksas niekaip nepajėgė liautis krizenęs, todėl madam Reno tvojo jam Vidža lentele per galvą. Išjungus šviesą, madam Reno pamėgino užmegzti kontaktą su ponios Marpl vyru, žuvusiu per operos spektaklį, kai jo barzda netikėtai užsidegė nuo žvakės. Toliau pateikiu tikslią seanso stenogramą:

PONIA MARPL. Ką jūs matote?

MEDIUMĖ. Regiu vyriškį žydromis akimis, jis užsidėjęs skrybėlę su vėjo malūnėliu.

PONIA MARPL. Tai mano vyras!

MEDIUMĖ. Jo vardas... Robertas. Ne... Ričardas...

PONIA MARPL. Kvinsis.

MEDIUMĖ. Kvinsis! Taip, jis tikrai vardu Kvinsis!

PONIA MARPL. Ką dar matote?

MEDIUMĖ. Jis praplikęs, bet viršugalvį mėgsta prisidengti keliais klevo lapais, kad niekas to nepastebėtų.

PONIA MARPL. Tai iš tiesų jis!

MEDIUMĖ. Jis kažką laiko rankoje... nelabai įžvelgiu ką... o, taip, tai kiaulienos nugarinė.

PONIA MARPL. Tai mano dovana jam gimtadienio proga! Gal galėtumėte pamėginti jį užkalbinti?

MEDIUMĖ. Kalbėki, dvasia. Raginu, prabilk.

KVINSIS. Klere, čia aš, Kvinsis.

PONIA MARPL. Ak, Kvinsi! Viešpatie, tai tu!

KVINSIS. Klere, kiek laiko tu marinuoji vištieną prieš ją kepdama?

PONIA MARPL. Šis balsas! Tai tikrai jis!

MEDIUMĖ. Visi susikaupiam!

PONIA MARPL. Kvinsi, kaip tau ten, ar su tavimi gerai elgiasi?

KVINSIS. Neblogai, tik skalbinių dažniausiai tenka laukti keturias dienas.

PONIA MARPL. Kvinsi, ar tu manęs ilgiesi?

KVINSIS. Ką? A, taip, žinoma. Žinoma, mieloji. Atleisk, bet dabar man jau laikas...

MEDIUMĖ. Aš jo netenku. Jis dingsta, kontaktas silpnėja...

Mano atlikta nuodugni ekspertizė neleidžia abejoti šio seanso patikimumu. Šiokių tokių įtarimų gali kelti nebent gramofonas, kurį aptikau po madam Reno suknele.“

Neabejotina, kad kai kurie spiritizmo seansų dalyvių aprašyti įvykiai yra autentiški. Daugelis iki šiol puikiai prisimena, kai Sibilės Serecki auksinė žuvelė uždainavo „Jaučiu ritmą“* – mėgstamiausią neseniai mirusio jos sūnėno melodiją. Vis dėlto prakalbinti mirusiųosius dažniausiai būna nepaprastai sunku – dauguma jų šneka nenoriai, o ir tie, su kuriais pavyksta šiaip ne taip užmegzti pokalbį, ilgai nei šį, nei tą marmaliuoja, kol ką nors pasako. Beje, čia pateikiamų eilučių autorius dar pasakoja matęs, kaip pakyla stalas, o dr. Džošua Blusglis iš Harvardo universiteto liudija kartą dalyvavęs viename seanse, per kurį stalas ne tik pakilo, bet ir, visų atsiprašęs, išėjo į kitą kambarį numigti.

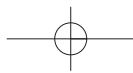
Aiškiaregystė

Viena įstabiausių aiškiaregysčių, be jokios abejonės, yra sietina su legendiniu graikų parapsichologu Achilu Londosu. Pirmąsyk Londosas suvokė turįs „antgamtinių galių“ būdamas dešimties, kai tysodamas lovoje vien valios pastangomis privertė iššokti iš tėvo burnos dantų protezus. Sykį, kai dingo kaimynės vyras ir tris savaites niekas negalėjo jo rasti, Londosas patarė užmesti akį į orkaitę, kaip tik ten vyriškis ir aptiktas – visą tą laiką jis praleido mokydamasis megzti vašeliu. Sutelkęs dėmesį į žmogaus veidą, Achilas Londosas sugebėdavo jo atvaizdą perkelti ant įprastos „Kodak“ juostelės, tik, deja, nė vienas šitaip nufotografuotas žmogus nuotraukose nesišypsodavo.

1964 m. policija pasikvietė jį, kad padėtų susekti vadinamąjį Diuseldorfo smaugiką – maniaką, kuris ant kiekvienos savo aukos krūtinės palikdavo po desertinių ledų porciją. Vos gavęs pauostyti nosinaitę, Londosas pasiuntė seklius pas tokį Zigfridą Lenčą, kurčiųjų kalakutų mokyklos ūkio reikalų tvarkytoją, kuris, išpraustas į kampa, prisipažino esąs smaugikas ir paprašė, jei tik galima, grąžinti jam nosinaitę.

Londosas – toli gražu ne vienintelis aiškiaregystės galių turintis žmogus. K. N. Džeromas, parapsichologas iš Niuporto, Rod Ailendo valstijos, tvirtina, jog gali atspėti kiekvieną kortą, apie kurią tik pagalvos voverė.

* *I Got Rhythm* (angl.) – George'o Gershwin'o daina.

Pranašavimas

Galiausiai priėjome prie grafo Aristonidžio, kurio pranašystės, išsakytos šešioliktame amžiuje, iki pat šiol stulbina bei trikdo net ir didžiausius skeptikus. Štai keletas charakteringų pavyzdžių.

„Dvi tautos sukils viena prieš kitą į kovą, bet laimės tik viena.“

(Ekspertų vertinimu, čia turimas omenyje 1905 m. Rusijos ir Japonijos karas, – iš tiesų pritrenkiamo įžvalgumo pavyzdys, juk pranašystė paskelbta 1540 m.)

„Vyriškis iš Stambulo veltui mėgins išsaugoti savo galvos apdangalą – šis bus sugadintas.“

(1860 m. osmanų karys Abu Hamidas atidavė savo kepurę į valyklą, o kai atsiėmė, joje žiojėjo dvi skylės.)

„Regiu didžią asmenybę, vieną dieną ji padovanos žmonijai naują apdarą, kuris bus apsirišamas apie juosmenį ir gaminant valgį leis išvengti daug nemalonumų. Žmonės jį pavadins „apjuostu“, arba „priejuoste“.“

(Akivaizdu, jog Aristonidis čia turi galvoje prijuostę.)

„Prancūzijoje iškils naujas laimėtojas. Jis bus visai neaukštas ir sukels daugybę nelaimių.“

(Veikiausiai kalbama arba apie Napoleoną, arba apie Marselį Liumė, aštuonioliktame amžiuje gyvenusį liliputą, sukursčiusį sąmokslą, kuriuo siekta ištrinkti Voltero galvą Berno padažu.)

„Naujajame pasaulyje atsiras vietovė, kurią pavadins Kalifornija, ir vyriškis, vardu Džozefas Kotenas*, taps įžymus.“

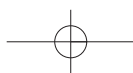
(Šiuo atveju jokie komentarai nereikalingi.)

Niekingi mūsų laikai

Taip. Prisipažįstu. Tai aš, Vilardas Pogrebinas, kadaise švelnaus būdo, ateityje daug žadantis jaunuolis, šoviau į Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentą. Visų susirūpinusiųjų laimei, kažkuris žioplis minioje užkliuvo už iššauti pakelto pistoleto. Kulka rikošetu atšoko nuo „Makdonaldo“ iškabos ir užstrigo rūkytoje „Himelšteino dešraininės“ sardelėje. Po trumpo susistumdymo keli federaliniai agentai jūriniu mazgu užveržė man trachėją, taigi buvau nuramdytas ir išsiųstas psichiatrinei ekspertizei.

Paklauskite, kas gi mane paskatino imtis šitokių kraštutinių veiksmų? Mane, žmogų be jokių aiškių politinių pažiūrų, kuris vaikystėje svajojo užkariauti didžiąsias pasaulio scenas violončele grieždamas Mendelsoną ar – bent jau – šokdamas baletą? Ką gi, viskas prasidėjo prieš dvejus metus. Pašlijo sveikata, mane atleido iš kariuomenės, ir dėl to kalti buvo slaptai vykdyti moksliniai eksperimentai. Mus, grupelę šauktinių, maitino lizergino rūgšties prikimštais keptais viščiukais. Šitai vadovybė siekė nustatyti, kokį LSD kiekį žmogus turi suvirškinti, kad jam kiltų noras paplasnoti virš Pasaulio prekybos centro. Pentagonas slaptai ginkluotei plėtoti skiria didelį dėmesį: štai, tarkime, likus savaitei iki atleidimo iš tarnybos, mane kliudė smi-

* Josephas Cheshire'as Cottenas (1905–1994) – amerikiečių kino ir teatro aktorius, labiausiai išgarsėjęs vaidmenimis Orsono Welleso ir Alfredo Hitchcocko filmuose.

ginio strėlytė, kurios galiukas buvo suvilgytas narkotikais, ir tai lėmė, kad išvaizda ir balsu tapau visiškai toks pat kaip Salvadoras Dali. Šiaip ar taip, palaiptis stiprėjantis šalutinis poveikis galiausiai pasireiškė visišku nuovokos sutrikimu, ir, kai jau nebegalėjau atskirti savo brolio Moriso nuo dviejų minkštai virtų kiaušinių, mane iš kariuomenės atleido.

Veteranų ligoninėje taikyta elektrošoko terapija pasirodė esanti veiksminga, tiesa, sykį ten supainiojo laidus, ir aš bei kelios šimpanzės, laikomos elgsenos psichologijos laboratorijoje, nepriekaištinga anglų kalba suvaidino „Vyšnių sodą“. Kai mane galų gale išrašė, jaučiausi palaužtas ir vienišas. Nusprendžiau autostopu keliauti į vakarus ir susistabdyčiau porelę tikrų kaliforniečių: žavų jaunuolį su barzda kaip Rasputino ir žavią merginą su barzda kaip Svengalio*. Juodu paaiškino, kad aš jiems pasitaikiau pačiu laiku – ant pergamento jie perrašinėjo Kabałą ir, kaip tyčia, baigėsi kraujas. Mėginau paaiškinti, jog keliauju į Holivudą ieškoti garbingo darbo, tačiau hipnotizuojančios akys ir į gerklę įremtas irklo dydžio peilis įtikino mane jų nuoširdumu. Atvažiavome į apleistą rančą, kurioje kelios aiškiai užhipnotizuotos merginos per prievartą prišėrė mane ekologišku maistu, o vėliau pamėgino ant kaktos lituokliu išdeginti pentagramą. Netrukus tapau juodųjų mišių, per kurias kapišonais apsigaubę paaugliai lotyniškai giedojo žodžius „Ė, vau!“, liudytoju. Po to mane privertė ragauti meskaliną, kokainą ir kažkokį baltą skystį, išsunktą iš virto kaktuso, nuo kurio galvelė man pradėjo suktis greičiau nei radiolokatoriaus lėkštė. Paskesnių įvykių nebepamenu, žinau tik, jog mano sąmonė buvo ne juokais pažeista, nes kaipgi kitaip paaiškinti faktą, kad po dviejų mėnesių Beverli Hilse mane suėmė už pasikėsinimą susituokti su krevete?

Išėjęs iš kalėjimo mėginau ieškoti vidinės ramybės, vildamasis bent šitaip išsaugoti pašlijusios sveikatos likučius. Neretai gatvėse prie manęs, siūlydami išganymą, kibdavo aršūs Jo Šventenybės Čau Bok Dingo – charizmatiškojo apskritaveidžio, sugebėjusio Lao Dzė mokymą sujungti su Roberto Vesko** išmintimi, – pasekėjai. Išsižadėjęs visų žemiškųjų turtų ir sau pasilikęs ne daugiau, nei turėjo Čarlzas Fosteris Keinas***, Jo Šventenybė Dingas gyvenimą paskyrė askezei ir dviem kukliems tikslams. Pirmą – įskiepyti savo mokiniams meilę artimui, maldai ir pasninkui, antrą – pasiūsti juos į religinį karą su šalimis NATO narėmis. Išklauses kelis pamokslus, pastebėjau, kad Šventenybei rūpi tik vergiškas pasekėjų atsidavimas, ir bet kokį religinio įkarščio menkėjimą Jis priima aukštai pakeltais antakiais. Mano išsakyta prielaida, jog Jo Šventenybė serga didybės manija ir savo mokytinius sistemingai verčia besmegeniais zombiais, buvo sutikta gana konstruktyviai. Netrukus vienas į sumo imtynininkus panašių guru numylėtinių mane, už apatinės lūpos paėmęs, nutempė į nuošalesnę koplytėlę ir pasiūlė per kelias artimiausias savaites, neekvojant laiko tokiems nereikšmingiems dalykams kaip maistas ir vanduo, nuodugnai apmąstyti savo poziciją. Gavau seriją smūgių daug monetų sugniaužusiu kumščiu į smakrą, kad geriau suvokčiau

* Prancūzų kilmės anglų rašytojo ir karikatūristo George'o du Maurierio (1834–1896) siaubo romano „Trilby“ veikėjas, piktasis hipnotizuotojas.

** Robertas Lee Vesco (1935–2007) – vienas garsiausių XX a. JAV finansinių aferistų.

*** Multimilijonierius, pagrindinis 1941 m. Orsono Welleso filmo „Piliėtis Keinas“ herojus.

jų nusivylimą mano požiūriu. Ironiška, tačiau nuo absoliutaus kvanktelėjimo mane apsaugojo vienintelis dalykas – be paliovos kartočiau savo asmeninę maldelę, kurią sudarė žodelyčiai „vai, vai, vai“. Galiausiai palūžau ir pradėjau regėti haliucinacijas. Pamenu, mačiau slidėmis – su mėšainiu rankoje – po Kovent Gardeną besiblaškantį Frankenšteina.

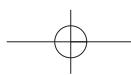
Po keturių savaitių atsipeikėjau ligoninėje, jaučiausi pakenčiamai, problemų kėlė tik kelios mėlynės ir tvirtas įsitikinimas, jog esu Igoris Stravinskis. Sužinojau, kad kažkoks penkiolikmetis Maharišis Jo Šventenybei Dingui iškėlė bylą – jaunuolis siekė įrodyti, jog vienintelis tikrasis Dievas yra jis ir kad tai jam suteikia teisę nemokamai lankytis kino teatre „Orfėjas“. Galutinį tašką byloje padėjo specialus FTB kovos su sukčiavimu padalinys, kurio darbuotojai sulaikė abu guru, kai šiedu pamėgino per Meksikos sieną prasibrauti į Nirvaną.

Nors ilgainiui mano fizinė sveikata *atsistatė*, tačiau emocinė būklė vis tiek liko kaip Kaligulos. Vildamasis susigrąžinti dvasinę pusiausvyrą, užsirašiau savanoriu į Perlemuterio ego terapijos, – šitaip pavadintos charizmatiškojo jos pradininko Gustavo Perlemuterio garbei, – kursą. Didesnę gyvenimo dalį Perlemuteris praleido grodamas saksofonu įvairiuose bybopo grupėse ir psichoterapija susidomėjo būdamas jau garbingo amžiaus, tačiau jo metodas bemat sudomino gausybę kino įžymybių, kurios galvą guldė, kad ši terapija pakeitė jas kur kas greičiau ir esmingiau, negu žurnalo „Cosmopolitan“ astrologijos skyrelis.

Aš ir kitų tikėjimą tradicine medicina praradusių neurastenikų grupelė buvome nuvežti į jaukų kaimišką kurortą. Žinoma, kai pamačiau spygliuotąsias vielas ir dobermanus, sukilo nerimas, bet Perlemuterio asistentai užtikrino, jog iš už tvoros sklindantys klyksmai yra visai ne žmonių, bet pirmųkščių būtybių. Buvome susodinti ant itin nepatogių kėdžių ir po trijų parų, per kurias be jokios pertraukos klausėmės Perlemuterio skaitomų ištraukų iš „Mein Kampf“, mūsų kietakaktiškas užsispyrimas pamažu ėmė tirpti. Vis dėlto bėgant laikui paaiškėjo, jog psichoterapeutas Perlemuteris yra absoliutus psychopatas – visas jo gydymo metodas susidėjo iš nuolatos padrikai kartojamų raginimų „nagi, pralinksmėkit“.

Keletas praregėjusiųjų pamėgino sprukti, bet siaubingai nusivylė, kai patyrė, jog stovyklą supančia tvora teka elektros srovė. Perlemuteris atkakliai įtikinėjo esąs sielos gydytojas, tačiau paaiškėjo, kad jam nuolat skambina Jasiras Arafatas, ir net baisu pagalvoti, kuo visa ši istorija galėjo pasibaigti, jei į stovyklos teritoriją lemiamomis akimirkomis nebūtų įsiveržę Simono Vyzentalio žmonės.

Šių įvykių sukuryje praradęs viltį atrasti dvasios ramybę ir, suprantama, tapęs visišku ciniku, persikėliau gyventi į San Franciską. Prasimanyti pinigų tegalėjau vieninteliu būdu – teko įstoti į Berklį, žadinti studentų nepasitenkinimą valdžia ir rašyti ataskaitas FTB. Per kelis mėnesius federaliniams agentams pardaviau ir perpardaviau galybę informacijos, daugiausia susijusios su slaptais CŽV planais išmėginti niujorkiečių gyvybingumą į miesto vandentiekį įberiant kalio cianido. Be to, dar priėmiau pasiūlymą padirbėti aktorių tarties instruktoriumi filmuojant vieną nedidelio biudžeto pornografinį filmą. Šiedu užsiėmimai leido bent jau vargais negalais sudurti galą su galu. Štai taip ir gyvenau, kol vieną vakarą, išėjęs į lauką išmesti

šiukšlių, susilaukiau nemalonaus akibroko – iš tamsos vogčiomis išlindo du tipai ir, užmetę man ant galvos drobinį maišą, įstūmė į automobilio bagažinę. Pamenu, pajutau adatos dūrį ir, prieš prarasdamas sąmonę, dar spėjau nugirsti pagrobėjų komentarus, esą aš sunkesnis už Pati*, bet lengvesnis už Hofą**. Atsipeikėjau tamsiame sandėliuke ir tris vėlesnes savaites kenčiau visišką sensorinę derivaciją. Paskui keli specialistai puolė mane kutenti, ir, negana to, du vyriškiai traukė kantri dainas bei laukinių Vakarų balades tol, kol sutikau padaryti, ką tik jie lieps. Patyręs šitokį smegenų plovimą, nesimčiau tvirtinti, jog vėlesni įvykiai iš tiesų nutiko, tačiau, atrodo, buvau nuvestas į atskirą kabinetą, kuriame prezidentas Džeraldas Fordas paspaudė man ranką ir pasiteiravo, ar sutikčiau lydėti jį kelionėje po šalį ir retkarčiais surengti vieną kitą pasikėsinimą – svarbiausia, žinoma, kad kulka lėktų pro šalį. Anot prezidento, tokiu būdu jis parodytų, jog sugeba elgtis ryžtingai, ir išvengtų klausimų apie opias problemas, kurių išspręsti nesugeba. Buvau toks išsekęs, kad bemat sutikau viską padaryti.

Po dviejų dienų įvyko incidentas prie „Himelšteino dešraininės“.

Atsiminimai: vietos ir žmonės

Bruklinas. Medžiais apšodintos gatvės. Tiltas. Kad ir kur pažvelgsi – bažnyčios ir kapinės. Ir saldumynų parduotuvėlės. Berniukas padeda barzdoto senoliui pereiti gatvę ir palinki: „Gero šabo!“ Senolis šypteli ir ištuština pypkę berniukui ant galvos. Vaikas verkdamas nurūksta namo... Rajoną užgula dusinantis karštis ir drėgmė. Po pietų gyventojai į gatves išsineša sulankstomas kėdutes – visiems norisi pasėdėti, paplepėti. Staiga ima snigti. Kyla sąmyšis. Gatve atžingsniuoja prekiautojas, siūlantis įsigyti karštų riestainiukų. Jį kaipmat užpuola šunys, gelbėdamasis vargšelis įsikaria į medį. Deja, medyje jo jau laukia dar daugiau šunų.

„Beni! Beni!“ – viena motina pašaukia sūnų namo. Benis vos šešiolikos, bet jau įtrauktas į policijos įskaitą. Kai vaikinui sukaks dvidešimt šešeri, jis sės į elektros kėdę. Trisdešimt šešerių jį pakars. Penkiasdešimties jis taps cheminės valyklos savininku. O kol kas motina ruošia jam pusryčius, ir, kadangi šeima verčiasi pernelyg vargingai, kad leistų sau nusipirkti šviežių bandelių, Benis marmeladu apsitepa vakarykštį laikraštį.

Ebetso stadionas. Gretimoje Bedfordo aveniu rikiuojasi sirgaliai – jie visi viliasi pagauti iš stadiono išmuštą beisbolo kamuolį. Varžyboms artėjant į pabaigą ir susirinkusiųjų lūkesčiams nė neketinant pildytis, minia iš nepasitenkinimo ima stūgauti. Staiga per sieną iš stadiono atlekia kamuolys, įaudrinti sirgaliai puola dėl jo grumtis. Dėl neaiškių priežasčių tai ne beisbolo, bet futbolo kamuolys. Niekas nežino kodėl. Vėliau, įsibėgėjus sezonui, Bruklino „Mitruolių“ savininkas iškeis komandos saugą į kairįjį lauko gynėją iš Pitsburgo, o paskui pats susikeis vietomis su pagrindiniu Bostono „Bebaimių“ akcininku ir už tai dar gaus dvi jauniausias jo atžalas.

* Patty Hearst – 1974 m. kairiųjų radikalų nusikalstamos grupuotės pagrobta milijonieriaus Randolpho Hearsto duktė; vėliau – garsi aktorė.

** Jimmy Hoffa – legendinis 1975 m. be žinios dingęs sunkvežimių vairuotojų profesinės sąjungos aktyvistas.

Šypshedo įlanka. Žvejys, vėjo nugairinto veido, širdingai kvatodamasis ištraukia tinklą su krabais. Milžiniškas krabas žnyplėmis čiumpa jam už nosies. Žvejys liaujasi kvatojęs. Jo draugai puola jį tempti į save, krabo draugai – priešinga kryptimi. Jėgos pasiskirsto po lygiai. Saulė nusileidžia. Grumtynės tebesitęsia.

Naujasis Orleanas. Kapinėse, merkiama lietaus, stovi džiazų grupė ir gedulingomis gaidomis palydi į kapo duobę leidžiamą kūną. Galiausiai pasigirsta energingas maršas ir procesija pajuda atgal į miestą. Pusiaukelėje kažkas sumoja, kad jie palaidojo ne tą žmogų. Tiesą sakant, pastarasis ir mirusysis apskritai neturėjo nieko bendra. Užkastas žmogus ne tik kad nebuvo miręs, jis netgi nesirgo, ir tai įdomiausia, – per apeigas traukė tiroliečių melodijas. Muzikantai grįžta į kapines ir vargšelių atkasa, šis grasina paduosias juos į teismą, nors jam ir pažadama padengti kostiumo valymo išlaidas – tegul tik atsiunčia sąskaitą. Bet ir toliau lieka neaišku, kas gi vis dėlto mirė. Skambant muzikai imami paeiliui laidoti visi susirinkę žiopliai, tikima, kad velionis bus tas, kuris mažiausiai priešinsis. Netrukus paaiškėja, kad visi čia gyvi, o ieškoti velionio kūno jau per vėlu, nes prasideda šventinis sąmyšis.

Vyksta Mardi Gra karnavalas. Visur – tik kreoliškas maistas. Gatvėse grūdasi minios persirengėlių. Krevete persirengusį vyriškį minia mėgina įmesti į garuojantį sriubos katilą. Žmogus protestuoja, tačiau niekas netiki, kad jis ne vėžiagyvis. Galiausiai vyriškis sumoja pateikti vairuotojo pažymėjimą ir jį paleidžia.

Boregare aikštėje knibžda turistai. Kadaisė Mari Lavo* čia praktikavo vudu, o dabar senas haitiečių žiniuonis pardavinėja lėles ir amuletus. Policininkas liepia jam nešdintis, išsiplieskia ginčas. Barniui prigesus, policininko ūgis tampa vos keturi coliai. Perpykęs pareigūnas mėgina žiniuonį areštuoti, bet šaukia tokiu plonyčiu balseliu, kad niekas jo nebeįstengia suprasti. Stai ga netoliese išdygsta katė, ir policininkas persigandęs išskuodžia iš aikštės.

Paryžius. Šlapi šaligatviai. Ir šviesos, kur pažvelgsi – šviesos! Lauko kavinaitėje susiduriu su vyriškiu. Tai André Marlo. Keista, bet jis įsitikinęs, kad André Marlo – tai aš. Paaiškinu, jog Marlo yra jis, o aš tik paprastas studentas. Jis lengviau atsikvepia: vargšeliui buvo baisu net pagalvoti, jog jo mylima ponija Marlo gali būti mano žmona. Užsimezga pašnekesys rimtomis temomis, Marlo įtikinėja, kad kiekvienas žmogus yra savo likimo kalvis ir kad tikrai supratus, jog mirtis – tai irgi gyvenimo dalis, galima užčiuopti būties prasmę. Po to André pasiūlo pirkti iš jo triušio kojelę. Praėjus daugeliui metų, mes dar kartą susitiksim prie pietų stalo ir jis vėl bus įsitikinęs, kad Marlo – tai aš. Šįsyk jau nebepulsiu prieštarauti ir ramiai išgersiu jo vaisių kokteilį.

Ruduo. Paryžių paralyžiuoja eilinis streikas. Šįkart streikuoja akrobatai. Niekas nebesivarto kūliais, miestas tarytum apmiršta. Netrukus į streiką įsijungia ir žonglieriai bei pilvakalbiai. Be jų paryžiečiai – kaip be rankų. Studentija ima maištauti. Išaiškinami du alžyriečiai, treniravęsi stovėti ant galvos. Abu nuskutami plikai.

* Marie Laveau (1801–1881) – viena garsiausių Šiaurės Amerikos vudu kerėtojų.

Dešimtmetė mergaitė ilgomis rudomis garbanomis ir žaliomis akimis paslepia plastikinį sprogmenį vidaus reikalų ministro šokolado putėsiuose. Vos jų paragavęs, ministras išlekia pro Fūkė restorano* stogą ir, nepatyręs jokių sužeidimų, nusileidžia Halės turguje***. Dabar šio turgaus jau nebėra.

Automobiliu per Mechiką. Sukrečiantis skurdas. Sombrerų gausa primena Orosko*** freskas. Karštis šešėlyje – daugiau nei šimtas pagal Farenheitą. Vargšas indėnas man parduoda enčiladą su kepta kiauliena. Gardus patiekalas, užgeriu jį stikline ledinio vandens. Netrukus mane supykina, vėliau imu kalbėti olandiškai. Staiga suskaudus pilvui, esu priverstas užsičiaupti sakinio vidury, išpūdis toks, tarsi kas netikėtai būtų užvertęs knygą. Po šešių mėnesių atsibundu vienoje Mechiko ligoninių, esu visiškai nuplikęs, rankoje laikau Jeilio universiteto gairelę. Išties sunkus atvejis, netrukus sužinau, jog, būdamas visai arti mirties ir kliedėdamas nuo karščio, aš dar užsisakiau du kostiumus, kuriuos atveš iš Honkongo.

Sveikstu vienoje palatoje su daugybe nuostabių valstiečių, keli jų vėliau bus artimi mano bičiuliai. Štai, pavyzdžiui, Alfonsas, kurio mama visą laiką svajojo, kad jis taptų matadoru. Neseniai jį subadė bulius, paskui jį dar ir mama subadė. O štai paprastas kiaulių augintojas Chuanas – vaikinai nemoka net savo vardo užrašyti, bet vis tiek kažkokiu būdu sugebėjo apsukti žemės ūkio ministeriją ir mokesčių inspekciją šešiais milijonais dolerių. Arba va senolis Ernandesas, kuris ilgus metus petys petin kartu su Zapata kovėsi, kol vieną dieną legendinis revoliucionierius jį areštavo už tai, kad šis nuolat stumdosi.

Lietus. Lietus pila šešias dienas iš eilės. Vėliau stoja rūkas. Viename Londono barų sėdžiu kartu su Viliu Moemu. Esu baisiai nusiminęs: pirmąjį mano romaną, „Vimdomieji, kuriais didžiuojusi“, kritikai sutinka itin šaltai. Vos vienas palankus laikraštys „Times“ atsiliepiamas, ir tas pats sugadintas paskutiniu sakiniu: „Ši knyga – tai pačių idiotiškiausių klišių, kokios tik pasitaikė Vakarų literatūroje, miazma.“

Moemas paaiškina, jog šią citatą galima suprasti labai įvairiai, tačiau knygos reklamai jos geriau nenaudoti. Išeiname pasivaikščioti senuoju Bromptono keliu, bet ir vėl pradeda pilti lietus. Pasiūlau Moemui skėtį, jis paima, nors jau turi išsitraukęs savo. Dabar jis žingsniuoja dviem išskleis-tais skėčiais nešinas, o aš tipenu jam iš paskos.

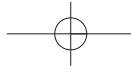
– Neverta į kritiką reaguoti pernelyg rimtai, – moko jis. – Pirmą mano apsakymą vienas kritikas sudirbo į miltus. Susigraužęs ilgai jį mintyse keiksojau. O vėliau vieną dieną perskaičiau tą opusą iš naujo ir supratau, kad recenzento būta teisingas. Apsakymas iš *tiesų* buvo lėkštas ir prastai su-ręstas. Niekada nepamiršau šios pamokos ir po daugelio metų, kai Liuftvafė bombardavo Londoną, pašviečiau žibintuvėliu į to kritiko namą.

Moemas stabteli nusipirkti ir išskleisti trečio skėčio.

* „Le Fouquet’s“ – garsus, 1899 m. įkurtas ir iki šiol veikiantis restoranas Eliziejaus laukuose.

** „Les Halles“ – centrinis Paryžiaus turgus, veikęs iki 1971 metų.

*** José Clemente Orozco (1883–1949) – Meksikos tapytojas ir grafikas, vienas XX a. mo-numentaliosios dailės novatorių.

– Jei norite tapti rašytoju, – tęsia jis, – privalote naudotis progomis ir nebijoti apsikvailinti. „Skustuvo ašmenis“ rašiau užsidėjęs iš laikraščio išlankstyta kepuraitę ant galvos. Pirminiame „Lietaus“ variante Sara Tompson buvo papūga. Mes einame apgraibomis. Mes rizikuojame. Pradėdamas „Aistrų našta“, galvoje turėjau numatęs vos vieną dalyką – jungtuką „ir“. Tiesiog jutau, kad romanas, kuriame bus vartojamas žodelis „ir“, turi iš tikrųjų pavykti. Palaipsniui susidėliojo ir visi kiti kūrinio dalykai.

Vėjo gūsis Moemą parverčia ir trinkteli į namo sieną. Jis sukrižena. O paskui duoda vieną didingiausių patarimų, kokį pradedantysis rašytojas tik galėtų gauti:

– Klausiamojo sakinio pabaigoje visada parašykite klaustuką. Nė neįsivaizduojate, kokį stubinamą efektą tai sukelia.

Versta iš:

Woody Allen. THE INSANITY DEFENSE: THE COMPLETE PROSE.

New York: Random House, 2007

RICHARD BRAUTIGAN

Iš anglų k. vertė JULIUS KELERAS

30 centų, du bilietai su persėdimu, meilė

*Užsigalvojęs apie tave
 įlipau į autobusą,
 užsimokėjau 30 centų
 ir paprašiau vairuotojo dviejų bilietų
 su persėdimu,
 kol supratau,
 kad esu
 vienas.*

San Franciskas

*Šis eilėraštis buvo rastas užrašytas ant popierinio Ričardo
 Brautigano maišo vienoje San Francisko skalbykloje.
 Autorius nėra žinomas.*

Richardas Brautiganas gimė 1935 m. Takomoje, Vašingtono valstijoje. Ilgas vaikystės ir paauglystės valandas kentė nepriteklis, vieatvę, motinos ir patėvių abejingumą. Vienintelė žyma mokykloje – šio aukšto, tylaus vienišio poemos „The Light“ publikacija.

Richardas buvo peralkęs jaunas rašytojas tiesiogine ir perkeltine prasme – turėjo tik keletą draugų, o didesnę laiko dalį uždarbiaudavo pragyvenimui. Maišto, pykčio protrūkių, frustracijų kaupėsi vis daugiau, kol 1955 m. R. Brautiganas buvo sulaikytas už policijos skyriaus lango išdaužimą. Jo paties liudijimu, kad būtų suimtas ir pamaitintas. Tačiau iš kalėjimo po septynių dienų buvo nusiųstas į Oregono valstijos ligoninę, tą pačią, kurioje M. Formanas nufilmavo „Skrydį virš gegutės lizdo“. Ten jis, pagal diagnozę – paranojinis šizofrenikas, buvo dvylika kartų „pamaitintas“ elektrošoko terapija.

Dosnesnis gyvenimas prasidėjo R. Brautiganui 1956 m. išsikėlus į San Franciską. Po metų draugystės vedė Virginiją Dionne Alder. Ši buvo judviejų išlaikytoja, Richardas rašė poeziją ir leido laiką baruose su kitais nepripažintais rašytojais. Jo ankstyvoji poezija pasirodė bytnikų leidiniuose, tačiau su bytnikų judėjimu nesitapatino.

1961 m. drauge su Virginia ir dukra lanthe įsikūrė Aidaho valstijoje, kempinge, kur pradėjo rašyti pasaulinę šlovę jam atnešusią knygą „Upėtakių žvejyba Amerikoje“.

Po metų, pavargusi nuo vienatevės namuose, Virginia jį paliko.

Batonėlio atspaudas dauginimo aparatu

69

*Ak,
tu esi tiktai kopija
visų batonėlių,
kuriuos kada nors tik esu aš suvalgęs.*

Romeo ir Džuljeta

*Jeigu tu mirsi dėl manęs,
aš mirsiu dėl tavęs
ir mūsų kapai bus nelyg du mylintieji,
kartu skalbiantys rūbus
skalbykloje.
Jeigu tu paduosi man muilą,
aš tau paduosiu baliklį.*

Greitoji haiku pagalba

*Gabalėlis žaliojo pipiro
iškrinta
iš medinės salotinės:
tai ką?*

Vyras

*Su skrybėle
jis maždaug penkiais coliais
yra aukštesnis už taksį.*

R. Brautiganas buvo įsijungęs į digerių (Diggers), pilietinių anarchistų gretas 1966–1968 m. Digeriai siekė socialinių pokyčių: kultivuodavo gatvės teatrą, vargstančių šelpimą ar kolektyviai organizuodavo protesto akcijas (pvz., maršas pinigų mirčiai ir kt.). Hešberio rajoną užplūdusius turistus, kurie norėjo trumpam įsijausti į nevaržomą hipių atmosferą ir išmokti hipišku terminų, pasitiko vietinių digerių (tarp jų buvo ir R. Brautiganas), laikančių rankose veidrodžius ir šaukiančius „pažink save!“, demonstracija.

Po „Upėtakių žvejybos Amerikoje“ kritikai sveikino šviežią, kupiną pulsuojančio humoro rašytojo stilių. R. Brautiganas buvo pripažintas vienu autentiškiausiu San Francisko kontrkultūros atstovu. Populiarumo viršūnę jis pasiekė aštuntojo dešimtmečio pradžioje, vėliau buvo išleistos dar kelios senesnės ir naujesnės novelės, deja, nė viena jų nepasiekė „Upėtakių žvejybos Amerikoje“ sėkmės.

R. Brautiganas 1984 m. spalį buvo rastas negyvas savo namuose. Galvoje šautinė žaizda, šalia – 44 kalibro revolveris. Vaizdas pro langą į vandenyną, matyt, buvo paskutinis, regėtas 49-aisiais jo gyvenimo metais.

Gražus eilėraštis

*Guliausi miegoti Los Andžele
Galvodamas apie tave.*

Kafkos skrybėlė

*Kai lietus kaip chirurgas
stukseno į stogą,
aš valgiau ledų desertą,
panašų į Kafkos skrybėlę.*

Seilės poravimuisi

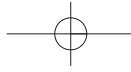
*Mergina žaliu mini
sijonu, ne itin graži, žingsniuoja
gatve.*

- 2

*Kiekvienas su kuo nors nori eiti į lovą.
Jie išsirikiavę neaprepiama eile,
Tad aš eisiu į lovą su tavim.
Jie mūsų nepasiges.*

Taip, žuvų muzika

*Upėtakių spalvos vėjas pučia
per mano akis, per mano pirštus,
ir aš prisimenu, kaip upėtakiai
slėpdavosi nuo dinozaurų,
atėjusių atsigert iš upės.
Upėtakiai slėpdavosi metro, pilyse
ir automobiliuose. Jie kantriai laukdavo,
kol dinozaurai pasitrauks.*

Atradimas

*Vaginos žiedlapiai išsiskleidžia
tarsi Kristoforas Kolumbas,
nusiaunantis batus.*

*Kas galėtų būti gražiau
už laivo pirmgalį,
paliečiantį Naująjį Pasaulį?*

Meilės eilėraštis

*Tiesiog puiku
ryte prabusti visiškai vienam
ir neturėti kam nors sakyti,
kad tu juos myli,
kai tu jau jų nemyli.*

Prašau

*Ar tu galvoji apie mane
taip dažnai,
kaip aš
apie tave?*

Pienas ančiai

*BAC!
atmegzta / 20 dienų*

MARIJUS ŠIDLAUSKAS

Vinco Kudirkos poezijos socialumas

Poezijos (literatūros) socialumo sąvoka yra itin laki, paslanki, gebanti „suvirškinti“ labai įvairų prasminį bei vertybinį turinį. Ji neatspari galios diktatui, ideologinėms bei politinėms manipuliacijoms, todėl sociologai į šią sąvoką žiūri atsargiai, o patys poetai – pabrėžtinai įtariai. Griežtu teoriniu požiūriu ji yra „nemokslinė“, t. y. moksliskai neverifikuojama; funkcinė, bet ne episteminė, o literato akiai regisi vulgarizuojanti, iškreipianti tikrąją, t. y. estetinę grožinio žodžio prigimtį. Akivaizdu, jog tai iš prigimties santykiška, „negryna“ kategorija, gimstanti „aš-kitas, kiti“ santykyje, judrioje mokslo–meno–sociumo sąveikoje. Tačiau tai, kad socialumas nepaklūsta standartizuotam išgryninimui, anaipol nereiškia jo sociologinio ar literatūrologinio neįgalumo, veikiau priešingai. Šiuolaikinė sociologija pabrėžia, kad „sąvokos yra *jautrūs sandai*, o ne tik *formalūs* procedūrinio samprotavimo instrumentai“, ir kad „svarbu neužmiršti išradingumo, sumanumo, įžvalgios vaizduotės, drąsios minties, nes mechanškai dygsniuojanti sociologija neišvengiamai susergera nemąstančio ir nejaučiančio formalizmo liga“¹. Pastangos išvalyti socialumą nuo „priemaišų“ primena Ėmilio Durkheimo svajonę socialinius reiškinius „išvaduoti nuo bet kurio pašalinio elemento“². Savęs išskaistinimo iliuzijų turėjo ir grynojo meno (*l'art pour l'art*) teorijos, reikalavusios išvalyti meną nuo tokių „priemaišų“ kaip socialumas, moralumas, ideologinės nuostatos ir pan. Tačiau šitaip išsigryninus atsitinka tas pat, kaip ir išdistiliavus vandenį – jis pasidaro nebetinkamas gerti. Tad socialumą galėtume palyginti su druska, be kurios literatūra (poezija) būtų prėska. Žinoma, Vinco Kudirkos publicistikos ir satyrinės prozos paveikumą lemia kaip tik toji sodrinanti druskelė, bylojanti apie gyvą sąlytį su gyvenimo tikrove, koncentruotą aktualijų bei realiųjų įžvalgą, atsakomybę sociumui ir pasitikėjimą konkrečiu suvokėju.

¹ Valantiejus A. Sociologijos sąvokų daugiareikšmiškumas. Sociologija. Mintis ir veiks-
mas. – 2008 / 1 (21). – P. 69, 70.

² Durkheim Ė. Sociologijos metodo taisyklės. – Vilnius: Vaga, 2001. – P. 33.

Iš esmės tos pačios yra ir V. Kudirkos poezijos socialumo prielaidos. Tačiau poezijos socialumas, palyginti su kitomis literatūros rūšimis, subjektyvesnis ir problemiškesnis. Poetas asmeniškiau išgyvena socialinių ryšių prieštarumą – trauką ir atstūmimą vienu metu. Lyrinei sielai būdingesnė dramatiška nuotaikų kaita – noras apglėbti visą pasaulį ir sykiu pasaulio sielvarto melancholija, pasidarygėjimas viskuo ir visais, įskaitant save. V. Kudirka nebuvo romantinis lyrikas, tačiau jo poetinė darbuotė programiškai orientuota į romantikus – apie tai byloja ir baironiškas eilėraščių knygos pavadinimas „Laisvos valandos“, ir išversti didžiųjų romantikų (F. Schillerio, G. G. Byrono, A. Mickevičiaus, J. Slowackio) veikalai.

Tam tikro romantinio idealizmo – pavadinkime tai pasitikėjimo avansu – prašosi ir V. Kudirkos socialumas. Nes gyvename pasaulyje, kuriame nepasitikiama paties pasaulio ir buvimo jame prasme, ką jau kalbėti apie visokius socialumus. Nūdienos politinio, socialinio ir egzistencinio absurdo teatre V. Kudirkos blaivus protas jau gali atrodyti „negyvenimiškas“, o jo aistringas idealizmas – nebeatitinkantis *real politik* taktikos. Kudirkiškas kultūrinis idealizmas ir pilietinis išipareigojimas šiandien tiesiog nepopuliarūs. Nepopuliaru ir vadinamuosiuose intelektualiniuose diskursuose priminti, kad žmogus tebėra sociali būtybė, – *homo socialis* seniai nustelbė madingesni ir visokeriopai *politiškai korektiški* modusai bei statusai: *homo economicus*, *homo eroticus*, *homo ludens* ir, pridurtų žemaitis, *homo bludens*. Pagal tokių diskursų kontekstą išpopuliarėja ne socialumas, bet asocialumas – žiniasklaidos ir pramogų industrijos duona kasdieninė. Juk geriausias jaukas miniai visuomet buvo skandalas, o skandalo šerdis – demonstratyvus asocialumas. Ir jeigu šiandien literatas su V. Kudirkos poezijos (ar savo paties) socialumu kai kam atrodo beviltiškai iškritęs iš konteksto, gal tai tėra nelinksma paties konteksto diagnozė, kurią literatai paprastai nustato pavydėtinai tiksliai – kai kas papuvę danų karalystėj... („Hamletas“ – pirmas veiksmas, IV scena). Sergančioje civilizacijoje ir visuomenėje teorinis formalizmas įtartinai primena gydytoją, kuriam liga įdomesnė už paciento gyvybę. Laimei, V. Kudirka buvo kitoks gydytojas, ir jo socialumo gyvybę laiduoja ne detali „substancinio turinio“ ar „konstituojančių dėmenų“ išsklaida, o žmogiškos atsakomybės ir padornumo nuostata, išsakyta eilėraščio „Valerijai“ eilutėmis: „Da tu draugijai skolingas!“ (galima palyginti su šiandienos pramogų verslo dievaidžių verksmais – o kas man mokės pensiją?).

Sociologijoje visuomenė (V. Kudirkos laikais šis žodis dar nevertotas, jį atstoją *draugija*) paprastai suvokiama kaip struktūriškai, genetiškai bei istoriškai nulemtas žmonių bendrumo tipas. Vakarų sociologinė tradicija ilgą laiką visuomenę tapatino su valstybe, nors jau Platonas savo „Valstybėje“ įžvelgė ir nepolitinių žmonių poreikių (maisto, būsto, aprangos) bendrumą. XIX a. išsikristalizavo du požiūriai į visuomenės raidą ir socialumą – organiškasis evoliucinis ir mechaniskasis struktūrinis. Vokiečių sociologas Ferdinandas Tönnies (1855–1936) 1887 m. pasiūlė *Gemeinschaft / Gesellschaft* (į lietuvių kalbą paprastai verčiama *bendruomenė / visuomenė*, plg. rus. *община / общество*, angl. *community / association*) takoskyrą ir atitinkamą socialumo tipologiją, įtvirtinusią *organinio* ir *mechaninio* socialinio ryšio sampratas. Organinis socialumas esąs būdingas nedidelėms sėslioms kaimo bendruomenėms, grindžiamas emociniais kaimynystės, bičiulystės, šeiminių bendravimo ryšiais, čia svarbios šeimos ir bažnyčios institucijos bei autoritetas. Augant darbo pasidalijimui (kapitalizmo raida), organinį socialumą tolydžio išstumia mechaninis socialumas ir nuasmeninti kontaktiniai juridiniai santykiai. Čia jau vyrauja racionalizuoti formalūs socialiniai

ryšiai, besiplėtojantys konkurencinėje urbanistinėje aplinkoje. Priminsime, kad V. Kudirkai didelį poveikį padarę lenkų pozityvistai (ypač vadinamoji Varšuvos mokykla) taip pat klioavėsi organiškios visuomenės raidos (o ne revoliucinių perversmų) idėja. Visuomenę jie gretino su gyvu organizmu, akcentavo darnią visų to organizmo dalių sąveiką ir savo programai įgyvendinti iškėlė „organiško darbo“ ir „pagrindų kūrimo“ šūkius, kurie buvo aktualūs ir „Varpo“ budinamai Lietuvai. Pažymėtina, kad F. Tönnies socialinio ryšio pamatu laikė valią (jis pirmasis įvedė terminą *voliuntarizmas*) – kaip tik valia ir racionali veiklos disciplina buvo V. Kudirkos socialinės laikysenos stuburas. Pagal F. Tönnies *Gemeinschaft / Gesellschaft* analogiją kitas sociologijos klasikas Ėmilis Durkheimas (beje, gimęs 1858 m. kaip ir V. Kudirka) skyrė visuomenės *mechaninį solidarumą* (ten, kur nėra darbo pasidalijimo) ir jį vėliau pakeičiantį *organinį solidarumą* (kur, esant darbo pasidalijimui, įsitvirtina mainų santykiai). Taigi, Ė. Durkheimas natūraliesniu ir organiškesniu socialumo tipu laikė ne konservatyvias pirmines žmonių bendrumo formas (sociologija jas suvokia kaip visuomenę plačiaja prasme), o vėlyvesnę, pramoninio kapitalizmo pagimdytą, tačiau moraliai saistomą bendriją (visuomenę siaurąja prasme). F. Tönnies, kaip ir buvo galima tikėtis, tam griežtai nepritarė.

Nūdienos sociologija (socialinių pokyčių teorijos) į F. Tönnies ir Ė. Durkheimo modelius žiūri jau kaip į atgyvenusius redukcinio dualizmo relikthus, tačiau V. Kudirkai suvokti tokia organinio ir mechaninio socialumo skirtis gali būti pravarti. Organinio socialumo poetiniu koreliatu čia galėtume laikyti *būrelį, draugiją*, kurią sudaro numanomi *manieji*, o mechaninio – *svietą*. Pirmojo modelio konotacijos šiltos ir intymios („Gražu yra matyti lietuvių būrelį...“ – „Gražu, gražiau, gražiausia“), o antrasis (žodis *svietas* – slaviška svetimybė) jau žymi įtampą, socialinę atskirtį, susvetimėjimą („Kad tyčiojos iš manęs svietas nedėkingas...“ – „Valerijai“). *Svieto* kalbinė semantika ženklina pasaulio atvirybę ir įvairovę (plg. *genys margas, svietas dar margesnis*), sukrečiančias patirtis (*neduok tu sviete*), iššūkį ar vertybinį sprendimą (*svieto lygintojas, svieto perėjūnas*). Iš gausaus *svieto* prasmų aruodo V. Kudirka pasirenka ir tautosakinę parafrazę („Tai aš apleistas ant margo svieto! / Tiek turiu kęsti vargo taip kieto...“ – „Artojaus skundas“), ir etinį skelbimą-sprendimą („Drąsiu tiktai tąjį mes turim vadinti <...> Kurs į akis svietui pasako teisybę“ – „Ne tas yra didis“), ir individualią ironiją, kuri gali būti smerkianti („Teisingas sviete! o teisingi žmonės!“ – „Šiaučius ir gizelis“) ar žaisminga („Taipo svieto akyse / Aš palieku geras, / Norint mano širdyje / Lindo Liuciperas“ – „Apžvalgos mokslas“).

Akivaizdu, kad būdingieji V. Kudirkos išgyvenimai, vaizdiniai ir patosas lieka įsitvirtinę organinio socialumo pusėje. Iškalbus pavyzdys galėtų būti eilutės iš eilėraščio „Maniemsiems“:

Lietuva mano! priešiu ant tavęs įnirtus,
 Privalai hidra tapti ta, kuriai nukirtus
 Galvą, tuoj kelios galvos vieton jos išdygsta.
 Išliksi tik į hidrą gyvumo pavirtus,
 Nors priešius nestygsta!

Ateities Lietuvą, o sykiu ir jos atbundančią visuomenę lygindamas su *gyvumo hidra*, V. Kudirka originaliai apverčia hidros vertybinę simboliką, suteikdamas jai gyvastingos regeneracijos, nesulaikomo organinio augimo ir kuriamojo tvarumo reikšmę (antikos mitologijoje ir vėlesnėje literatūrinėje tradicijoje,

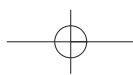

įskaitant A. Mickevičiaus „Odę jaunystei“, hidra yra blogio simbolis). Šitaip V. Kudirka sukuria kaip reta įtaigų organinio socialumo ir originalumo vaizdinį, kurį palaiko ir kiti F. Tönnies *Gemeinschaft* dėmenys – emociškai intymi savųjų rato atmosfera, bendrą šeimynos gyvenimą ir būstą primenantys įvaizdžiai (stulpas, prilaikantis jūsų namo sieną), nuoroda į sektiną autoritetą, kuris, gal ir ne visai kukliai, iškeliamas kaip socialinio bei moralinio veikimo pavyzdys („Tiktai, ką anas darė vyrs pasišventimo, / Tegul kits kartoja!“). Mitinis herojinio atgimimo motyvas, kai „menkas ir silpnas net milžinu stoji“, aiškiai suskamba ir eilėraštyje „Labora!“. „Tai žvilgtelk ant darbo jaunų draugų tavo – / Vienoj akimirkoj iš naujo atgimsi“.

V. Kudirkos socialines nuostatas dar stipriai veikia valstietiškas mentalitetas, paveldėtas iš patriarchalinės šeimos sanklodos. Jo poetinėje vaizduotėje visuomeninis sambūris dar neatskiriamas nuo saistančio (anot F. Tönnies, organinio) intymumo ir priedermių. Tokia artimųjų ratelio dvasia dvelkia iš eilėraščio „Gražu, gražiau, gražiausia“, parašyto „Atminčiai susirinkimo pas J. Gaidį Varšavoje“. Naujosios lietuvių visuomenės (o kol kas tik saujelės inteligentų) vizija projektuojama kaip šeimyniška kaimo bendruomenė, norinti tikėti, jog „visa lietuvių draugija tai viena šeimyna su vienokiais troškimais, su vienokia kalba“³. Organiniame šeimyninio socialumo audinyje išryškėja vyriškasis *tėvo* ir moteriškasis *motinos* poliai. Aštriai konfliktavęs su tėvu, sukilęs prieš caro ir prieš popiežiaus Leono XIII autoritetą, V. Kudirka sykiu atliko istorinį-kultūrinį tautos tėvo vaidmenį, kuris ryškus ir jo poezijoje. Panašiai kaip tėvas Motiejus, šeimoje visus spyręs prie darbo, dar neišaušus vertęs šeimynykščius giedoti rožinio, V. Kudirka įsakmiai ragina stoti į tautinio darbo barą („Labora!“) ir savo „Varpo“ dužiais verčia iš migio „tinginų miegalį“. Didysis varpininkas ypač griežtas ir reiklus saviesiems, inteligentams, užtat niekad nepristinga atlaidaus supratimo „kaimo žmonelėms“, tiesiogiai neįtrauktiems į tautinį darbą. Čia galima išvelgti dvi V. Kudirkos – tautos tėvo – socialines laikysenas: 1) griežta denunciantų, tautinių renegatų ir degeneratų kritika (principinė strateginė linija) ir 2) kalbėjimas naivios liaudies vardu, tapatinantis su „nuskriaustaisiais ir pažemintaisiais“ (lankstesnė ir minkštesnė taktika). Toks požiūris į inteligentią dvilypumas išryškėja gretinant eilėraščius „Maniesiems“ ir „Lietuvos šviesuoliams“. „Manieji“ žymi apibrėžtą saviškių ratelį, kuris pasitraukiančiam iš gyvenimo pasišventusiam vyrui yra ir idealusis Lietuvos ateities provaizdis. Tie, į kuriuos kreipiamasi, čia iškyla kaip verti herojiško darbo tęsėjai, nors antrojo eilėraščio „šviesuoliai“ tėra silpnadvasiai pažadų neištesėję bėgliai. Pirmajame eilėraštyje akivaizdi tautos vadovo ir autoriteto (t. y. *tėvo*) laikysena, antrajame – kalbėjimas iš nepatenkintų apačių, piktokas reikalavimas vadovauti, nusivylimas ir apmaudas, primenantis apmulkinio *vaiko* nuoskaudą. Tai minios, kuri prašosi mokoma ir vadovaujama, balsas. Kalbančiojo retorinė energija ir švietėjiškas įsitikinimas savo teisumu abiejuose eilėraščiuose iš esmės nesiskiria.

Su moteriškumu, motinos kultu romantinė tradicija sieja tėvynę (nors paties žodžio šaknis, skirtingai nuo daugumos indoeuropiečių kalbų, tėviška, t. y. vyriška! Plg.: *tėv-as* → *tėv-ynė*). Šios sąsajos etninę kultūrinę reikšmę pirmasis suvokė S. Daukantas. Tėvynės–motinos paralelė visada atgyja grėsmės, lūžio, lemiamų išbandymų sąlygomis. Prisiminkime egzodo poetus (J. Aistį, Bern. Brazdžionį), kurie sovietinės okupacijos metais savo kūrybą suvokė kaip motinos tėvynės balsą, šaukiantį susitelkti išblaškytus vaikus. V. Kudirkai motinos figūra taip

³ Kudirka V. Raštai. – T. 2. – Vaga: Vilnius, 1990. – P. 465.

pat yra telkianti, įpareigojanti, kilninanti. Poetui gražu matyti tuos, kurie „tėvynei aukauja žodelį, / Ir motiną pagarbin atminimais vaiko“ („Gražu, gražiau ir gražiausia“). Šiuo požiūriu iškalbingi ir V. Kudirkos poetiniai vertimai bei sekimai: lenkų autoriaus K. S. Junoszos soneto „Motinai“ („Matce“) vertimas, prancūzų poeto J. Richepino eilėraščio „Širdis“ sekimas (perpasakojama populiarī legendā apie piktadario sūnaus iš motinos krūtinės išplėštą širdį, kuri, plysdama perpus, klausia – sūnau, ar tau labai skauda?). V. Kudirkos plunksnai priklauso eilutės „Vilija, mūsų motina upelių...“ – tai A. Mickevičiaus poemos „Konradas Valenrodas“ dainos pradžia, vienas įtaigiausių ir bundančiai tautinei savimonei svarbiausių tekstų, kurį lietuviškai prakalbinti, be V. Kudirkos, bandė V. Ažukalnis, E. Daukša, Maironis, J. Mačys-Kėkštas, J. Brazaitis ir kt. V. Kudirkos sentimentai motinai (Elzbieta Jasulevičiūtė-Kudirkienė mirė 1868-aisiais, Vincukui einant dešimtuosius metus) turi stiprų biografinį pamatą. Štai ką jis rašė apie motiną, polemizuodamas lietuvių moterų klausimu su Stasiu Matulaičiu („Varpas“, 1894, Nr. 4): „Mano motina davė man, ką apskritai motina lietuvė gali duoti savo vaikams, o dagi daugiau, nes pati daugiau turėjo. Labai gražiai dainavo, labai puikiai margino margučius, labai dailiai sekė pasakas ir prie tų „dailių“ dalykų mane pritraukė. Jeigu aš šiandien muzikantas, pataikau šį ar tą nupiešti ir, atsiprašant, eiliadirbis <...>, tai motinos kaltė“⁴. Kūrybinius gebėjimus kildindamas iš motinos, V. Kudirka sykiu leidžia giliau suvokti ir savo poezijos socialumo genetiką, biologiškai ir psichologiškai perimamą iš autoritetingo *kito*, šiuo atveju – *kitos*. Kartu pabrėžiama, kad tautinio sąmonėjimo srityje motinai (moteriai) joks vaidmuo nepriklausė. Nes iš „tos motinos, kuri mano nuomonėje buvo ideališka, niekad negirdėjau, kas tai Lietuva, lietuvis, gaivinimas Lietuvos ir t. t. Negirdėjau to nė nuo močiutės, nė nuo tetų, nė nuo vienos moteriškės iš mano kaimo ir visos apygardos“⁵. Taigi lemiamu motinų ir moterų kriterijumi tampa jų „apšvietimo laipsnis“. Todėl nenuostabu, kad V. Kudirkos švietėjiškame Lietuvos atbudimo ir prisikėlimo projekte moterims „rimtų“ vaidmenų nenumatyta. Silpnoji lytis rimtam tautiniam darbui netinka, todėl ir poezijoje rikiuoja bei komanduoja *broliai* ir *sūnūs*, stiprybę semiantys iš *didvyrių* žemės praeities, turintys mandatą kilniai dirbti tėvynės naudai ir žmonių gėrybei. Moterys socialiai neperspektyvios, todėl savaip dėsninga, kad nuolatinis V. Kudirkos satyriniu taikiniu tampa moteriškasis personažas – davatka. Ją galėtume laikyti iškreipto organinio solidarumo patikėtine, kurios socialinį ir moralinį nepatrauklumą liudija tokie žmonių priežodžiai kaip *iš davatkos nei Dievui žvakės, nei velniui šakės*. Davatkiškumą V. Kudirka pliekia liaudiškojo kriticizmo dvasia, pasitelkdamas eiliuoto šaržo („Mįslys“) ar poleminio pamfleto („Apžvalgos“ mokslas) žanrus. Šiuose satyriniuose kūriniuose atsispindi ano meto ideologinių polemikų kultūra (deja, neaukšta), kuri (taip pat, deja) ne kažin kiek pasistūmėjo ir mūsų laikais.

Imdamasis visuomenės auklėtojo vaidmens, V. Kudirka, kaip ir P. Vaičaitis, tęsia švietėjų – K. Donelaitis, S. Stanevičius, S. Daukantas, M. Valančius, A. Tatarė – kultūrinę tradiciją. Šios tradicijos tąsa – *tėviškai* pamokomas pasakėčios žanras, kuriam V. Kudirka suteikia aštresnį politinį skambesį („Šiaučius ir Gizelis“, „Žvirbliai ir kaliausė“). Pastarojoje erelis pasirodo besantis pasigailėtinai kaliausė. Išties šiandieniniame mūsų gyvenime netrūksta kaliausių, besi-

⁴ Ten pat. – P. 571.

⁵ Ten pat.

dedančių ereliais. Trūksta kudirkų. Priminsime, kad V. Kudirka laikomas ir lietuvių politinės poezijos pradininku, nes parašė pirmąjį revoliucinio patoso eilėraštį „Ne tas yra didis“. Tačiau švietėjiškai demokratiškoje V. Kudirkos natūroje slypėjo ir aristokratiška gyslėlė, saloninio bendravimo poreikis ir estetiškai išlavintas skonis. Prisiminkime jo išverstos I. Krylovo pasakėčios „Gaidys ir žemčiūgas“ moralą: „Prasčiokai taipgi: ko suprast negali, / Vadina tą nieku ir met į šalį.“

Socialumas savo estetines formas visada įgyja skirtingų ideologinių, religinių, psichologinių, apskritai vertybinių nuostatų susidūrimo žaizdre. V. Kudirkos socialumas aistringai sulydo tautos ir asmens laisvės bei orumo idėjas ir yra iš principo atmetantis „dėl trupinio aukso, gardaus valgio šaukšto“ moralę. Tai kontrastas šiandienos vartojimo mugės konjunktūrai su jos greitos naudos, greito maisto ir greitos meilės religija bei pramogų industrijos stabais. Tiek jo kolektyvizmas, tiek individualizmas yra veiksmingo įsipareigojimo programa, kurioje atsakingas savo aplinkos formavimas dera su asmens egzistenciniais rūpesčiais. Kita vertus, V. Kudirkos socialinis autoritetas yra neabejotinai charizminis, todėl visada turi pavojų virsti kultu. Mykolas Biržiška yra pažymėjęs, kad „Kudirka jau savo tautos yra sutaikytas su bažnyčia, tautinis pozityvistas virto kaip ir tautiniu šventuoju“⁶.

Tai, kad V. Kudirka yra tapęs ir tautinės martirologijos herojumi – jau jo recepcijos problema, kuri taip pat įeina į socialumo sklaidos lauką. Tačiau mums rūpėtų ne V. Kudirkos ikonos bronza, bet jo žmogiškumo esmė. Juk jis ne iš karto pasidarė „teisusis“, juk turėjo nueiti netrumpą paklydimų kelią, išgyventi tapatybės dramą ir tik po to „atsiversti“. Tautinė mitologema tapusi ištarmė „pasijutau lietuviu esąs“, skambanti kaip vieša išpažintis, atveria ne tik socialinę moralinę (lenkuojantis ponaitis gėdingai kapituliuoja prieš artojo sūnų), bet ir metafizinę (sūnus paklydėlis sugrįžta pas Tėvą) šios dramos perspektyvą. Jo *kelkite* turi ne tik socialinę, estetinę, bet ir evangelinio skelbimo (teologų kalba – *kerigmos*) prasmę (plg. su Jono Pauliaus *Nebijokite!*, ištartu 1979 m. atvykus į Lenkiją ir įkvėpusiu visai Rytų Europai žmogiškojo solidarumo stebuklą). Apaštalų intonacijas primena *artimo* sąvoka ir pamėgtasis kreipinys *broliai*, kurį perims Maironis (beje, Maironis perims ir krūtinėje degančios *šventos* idealizmo *ugnies* motyvą iš eilėraščio „Labora!“ (Šį pavadinimą V. Kudirka nusižiūrėjo iš benediktinų šūkio *ora et labora*), o Maironio biblinėje parafrazėje „skausmo vyras“ gir-dėti ir kudirkiškas „vyro pasišventimo“ aidas).

Kaip prisimename, M. Mažvydo „Katekizmo“ prakalbos kreipinys buvo „politiškai korektiškesnis“ – *broliai* ir *seserys*. Eilėraščio „Ne tas yra didis“ antitezių struktūra tarsi atkartoja Kalno pamokslo kompoziciją ir laipsniuojančią retoriką – kaip ir Išganytojo ištarmės, šis eilėraštis įpareigoja praktiniam elgesiui, radikaliai besiskiriančiam nuo esamų gyvenimo santykių ir grindžiamam atsakomybės etika. Tad V. Kudirkos poetinis žodis turi neabejotiną sakramentalumo (krikščioniško *communio* reikšme) matmenį, numanomą dangiškojo Tėvo sankciją. Šią sankciją simboliškai įprasmina „Tautiška giesmė“, kurios pirmoji eilutė „Lietuva, tėvyne mūsų“ tarsi atkartoja „Tėve mūsų“ sakrališkąją ištarą, turinčią šešių šimtų metų socialumo istoriją. Iš Biblijos atėjusios ir mūsų himno *šviesos* bei *tiesos* parabolės (plg.: „O kas vykdo tiesą, tas eina į šviesą, kad išryškėtų, jog jo darbai atlikti Dieve“, Jn 3, 21). Visa tai leidžia daryti išvadą, jog V. Kudirkos poezijos socialumas – daugiakryptis, išgaubtas, persmelktas hierarchinės verty-

⁶ Cit. pagal: Korsakas K. Literatūros raida. – Vaga: Vilnius, 1985. – P. 227.

bių vertikalės, nematomomis gijomis sujungiančios tai, kas vieša ir deklaratyvu, su tuo, kas išgyvenama intymioje tyloje.

Šioje poezijoje nėra atsivėrimo transcendencijai, apeinamos didžiosios lyrikos temos – meilė ir mirtis. Kalbantysis gerai, pernelyg gerai suvokia savo egzistencinį pasmerktumą (dauguma tekstų rašyti jau žinant neatšaukiamą ligos diagnozę), tačiau tam pasmerktumui poetinti nebeturi laiko, tarsi žinodamas, kad trūkstamus visuotinum kontekstus skaitytojas galės atkurti pats. Atkurti iš gyvenimo teksto, iš jo praeinamybės tragikos ir iš tos tragikos gimstančio pasiryžimo gyventi veikliai, pasiaukojamai, gražiai – „gražiausia vienok esti akimis matyti, kada širdims ir žodžiams ir darbui atsako“. Šis grožis gimsta ne iš lyrinio pakylėtumo ar didingos minties tragikos – visą poetiškąją tragiką su savi mi nusineša gyvenimo proza, ragindama atsiveriančią tuštumą užpildyti žodžiais ir darbais jau mus, liekančius – kol kas – šia pus. V. Kudirkos socialumas – egzistenciškai „kalbinantis“, pasitikintis čia ir dabar užgimstančio solidarumo viltimi ir todėl poetiškas. Jis nujaučia savo teorinį ir estetinį trapumą ir nesikankina, likdamas nebylus tiems, kam V. Kudirkos eilėraščiai „neturi savarankiškos estetiškos vertės“. Bet ar šių eilėraščių skelbiamos tiesos nėra taip suaugusios su mūsų istorija, mūsų laimėjimais ir nusivylimais, mūsų pasiryžimais, lūkesčiais, išbandymais, jog jas išgyvename ir kaip asmeninį tapsmą, akistatą su praeitimi ir ateitimi, nebūtimi ir amžinybe? Ši poezija ne skaido, o telkia, siūlydama šiandien taip sunkiai lipdomos pilietinės visuomenės gaires. Nepaisant „išaugtų“ poetinių formų, ji turi patrauklų socialumo, kaip augančio ir auginančio žmogiškumo, branduolį, kuriame slypi ne tik Lietuvos ir lietuvio atgimimo istorijos, bet ir amžinosios žmogaus ir tėvynės, žmogaus ir pasaulio dramos šerdis.

GAUTA PAMINĖTI

Algimantas Bučys. Seniausioji lietuvių literatūra. Mindaugo epocha. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 400 p.

Žinomo literatūros tyrinėtojo studija atskleidžia naują lietuvių literatūros istorijos skyrių – XIII šimtmečio sakralinius tekstus. Netikėtų faktų prisodrintą knygą skaityti lengva visiems, besidomintiems senovės lietuvių kultūra.

Grigorijus Kanovičius. Debesis, vardu Lietuva. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 351 p.

Naujų apsakymų rinkinyje žinomas rašytojas tęsia pamėgtą žydu litvakų temą.

Iš rusų k. vertė A. Paulauskienė ir F. Vaitiekūnas.

Auksas kišenėje. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 215 p.

Šiuolaikinės slovėnų smulkiosios prozos rinkinys – penkiolikos autorių spalvingos, kupinos netikėtumų novelės.

Iš slovėnų k. vertė L. Masytė.

Valdemaras Kukulas. Mūsų šitie dangūs. – Vilnius: Homo liber, 2009. – 384 p.

Žinomo poeto kūrybos rinktinė, sudaryta iš anksčiau išleistų šešių eilėraščių rinkinių, įdėta ir nepatekusių į knygas kūrinių.

Rasa Aškinytė. Rūko nesugadinti. – Vilnius: Tyto alba, 2009. – 213 p.

Debiutinis autorės romanas – originalios struktūros, intelektualaus sąmojo, ekstravagantiškų paradoksų kūrinys. Išleista serijoje „Nauji vardai“.

JONAS BALČIUS

Quo vadis?

(Etika, demokratija bei sistemų teorija)

Neseniai pasirodžiusią buvusio Lietuvos užsienių reikalų ministro, dabar VU profesoriaus, Povilo Gylio knygą „Kai nežinai, kur eini, ten ir patenki“¹ laikyčiau vienu akstinių, kuris paskatino parašyti šį straipsnį. Pirmiausia todėl, kad labai vykusiai – paradoksaliai – suformuluotas veikalo pavadinimas nepalieka abejingo net ir to skaitytojo, kuris nedidelę knygelę galbūt tik pavartė.

Nesu ekonomistas ir negaliu nagrinėti specialių ekonomikos problemų. Nesu ir kvalifikuotas politologas, kad vadinamuoju *ex professo* lygiu kelčiau, analizuočiau ar kvestionuočiau šios knygos autoriaus analizuojamas politines problemas. Esu tik filosofas, tačiau žinau, jog per daugiau kaip pustrėčio tūkstantmečio filosofija, kaip viena seniausių žmonijos praktikuojamų intelektualinės veiklos rūšių, visada kėlė ir vis dar tebekelia dvi pamatines, kiekvieno mūsų, šiame pasaulyje permanentiškai egzistuojančių žmogiškųjų būtybių, gyvenimo esmės ir prasmės problemas: *kas yra pasaulis, t. y. visa ši mus supanti tikrovė, ir kas yra žmogus*.

Absoliučiai teisingai ir nenuneigiamai atsakyti nė į vieną suformuluotą problemą filosofams, deja, taip ir nepavyko, o turimų filosofinių koncepcijų bei sistemų įvairovė sudaro visos žmonijos turimos ir vis dar kuriamos, nuolat papildomos mūsų kultūros intelektualinį vertybinį pagrindą.

Knygos pavadinimą galima kiek perfrazuoti: nežinantis kur einas, niekada nesužinos, kur yra nuėjęs. Autoriaus pateikiama problemos analizė rodo, kad jis ne tik žino, kur esame nuėję, bet ir pateikia tam tikrų argumentų bei rekomendacijų, kaip ir kur turėtume eiti.

Žmonijos istorijoje yra pavyzdžių, kurie rodo, kad – kaip pasakytų egzistencialistai – esama tokių *ribinių situacijų*, kurios šį nežinojimą ne tiktai pateisina,

¹ Žr.: Gylys P. Kai nežinai, kur eini, ten ir patenki. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.

bet jį įprasmina ir pagrindžia. Vieną pateikė Sokratas, gyvenimiškąją ir intelektualinę savo veiklą apibrėžęs garsiausiu filosofijos istorijoje žinomu konceptu – *žinau, kad nieko nežinau*, o kitą – Kristus, savo kankintojams prašęs Dievo malonės, nes *jie nežino, ką daro*. Kaip žinoma, abu jie mirė kankinio mirtimi.

Pateikiamame straipsnyje keliamos ir bandomos spręsti problemos, kurios mūsų lietuviškoje publicistikoje apskritai nebuvo gvildenamos – bent jau autoriui nepavyko jų aptikti. Todėl skaitytojai turi teisę paklausti, ką straipsnio paantraštėje įvardyti trys tikrovės fenomenai – *etika, demokratija ir sistemų teorija* – turi bendra? Juk tai visiškai skirtingi ir bent jau iš pirmo žvilgsnio niekaip tarpusavyje nesusiję tikrovės reiškiniai!

Jei skaitytojas nori sužinoti atsakymą, turi straipsnį perskaityti. Tausodamas jūsų laiką pasakysiu, kad žmogus kaip būtybė, t. y. kaip realiai, konkrečiu momentu egzistuojantis individas, visada yra susijęs su dviem mūsų socialinės tikrovės, įvardijamos dar ir kaip socialinis laikas, dimensijomis: *praetimi* ir *da-bartimi*. Iš jų kas valandą, kas akimirką permanentiškai klostosi tai, ką mes visada suvokiame ir apibrėžiame *ateities* sąvoka ir samprata.

Kas yra *etika* ir *demokratija*, daugelis – bent jau apytikriai – žino, tad šios sąvokos didesnio sąmyšio skaitytojų vaizduotėje neturėtų sukelti. Beveik dvidešimtmetį geriau ar blogiau Lietuvoje funkcionuojanti politinių demokratiškos institucijų triada – įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir jų laikymąsi kontroliuojanti valdžia – per savo propagandos priemones sugebėjo krašto gyventojus įtikinti ir įtvirtinti nuostatą, jog tai ir yra demokratija.

Panašiai susiformavo nuomonė, *kas yra etika*. Diena iš dienos, metai iš metų Lietuvos pilietis girdi, kad tas ar kitas valdininkas, aukštas valstybės pareigūnas „pasielgė neetiškai“. Žmogus įprato manyti, jog *etika – tokia valdžios galių ir galimybių sistema, kuriai nusižengus, ar ją pažeidus, niekas nešalina iš pareigų, neatima valdžios teikiamų privilegijų (įvairiausių priedų, lengvatų ir t. t.)*. Apskritai tai rutiniška, pasikartojanti procedūra, vargu ar nusipelnanti kokio nors išskirtinio dėmesio.

Na, o kaip apibrėžiama ir įvardijama *sistemų teorija*? Atsivertę Tarptautinių žodžių žodyną pamatysime, jog ši sudėtinė sąvoka turi ir sinoniminį terminą – *sinergetiką*. Tai yra mokslas, tiriantis *negyvosios* ir *gyvosios* gamtos procesus, jų, kaip sistemų, savitvarką. Pakludama šiems procesams, gamta funkcionuoja kaip begalinė visuma, t. y. kaip minėtų sistemų daugiaaspekčių tarpusavio sąveikų aibė.

Gamtos reiškinių bei procesų lygmenyje ši definicija didesnių nesutarimų ar nesusipratimų tarp pačių mokslininkų paprastai nesukelia, nes jie seniai suprato, jog ir visata, ir Saulės sistema, ir mūsų planetos gyvoji bei negyvoji gamta, yra nepaprastai sudėtinga *sistemų aibė*, kurią ne tik tai galima, bet ir būtina tirti, nagrinėti bei nustatyti jų tarpusavio priklausomybę.

Žmonių visuomenė paklūsta tiems patiems *sinergetikos* dėsniams, tačiau bendruomenės procesų atsiradimas ir konstatavimas yra žymiai sudėtingesnis ir komplikotesnis, nei fizinių bei biologinių mūsų gyvenamo pasaulio reiškinių. Nes *ir atskiras individas, ir visa žmonija visada buvo ir tebėra ne vien tam tikrų faktų ar reiškinių, bet ir vertybių, vertybinių orientacijų (pavyzdžiui, dorovinių normų sistema) visuma*.

Minėtas apibrėžimas praplečia etikos supratimą. Žurnalistams įprastas komentaras, kad „ponas X pasielgė neetiškai“, iš tikrųjų reiškia, jog minėtas asmuo pasielgė nedorai ar negarbingai. Tačiau etika kaip mokslas nėra konkrečius poelgius – dorus arba nedorus – empiriškai registruojanti sistema, o *dorovingų ir*

garbingų poelgių būtinumo visuomenėje teorinis pagrindimas, kuris gali būti labai įvairus. Todėl egzistuoja ir Sokrato, ir Aristotelio, ir I. Kanto, ir kitų mąstytojų etikos, kuriose keliamos, nagrinėjamos teoriškai, t. y. motyvuotai, konceptualiai pagrindžiamos dorovinės normos, jų būtinumas bei visuotinumas.

Dabar pamėginkime į vieną loginę grandinę įjungti *etiką, demokratiją ir sistemų teoriją. Etiką*, kaip konkretaus etoso – bendruomenės, tautos, valstybės, visuomenės – istoriškai ir socialiai susiformavusių dorovinio elgesio normų visumą; *demokratiją*, kaip to paties etoso prisiimtų naudojamų politinės savivaldos formų visumą (gr. *dēmos* – liaudis, tauta; *kratia* – valdžia); o *sistemų teoriją*, kaip visuomeninio individo *modus vivendi*.

Deja, net labai aukštą *dorovingumo, pilietiškumo ir demokratiškumo* lygį pasiekusios visuomenės turi trūkumų, nes netobulas yra žmogus.

Siekdami aiškumo, sugrįžkime prie sistemų teorijos gamtamokslinių pagrindų ir panagrinėkime, kaip šiose sistemose egzistuoja, reiškiasi bei funkcionuoja įvairūs reiškiniai.

Elementariausias pavyzdys: visiems gerai žinoma, kad vanduo yra skystis. Tačiau toks jis yra tik esant tam tikroms fizinėms charakteristikoms – temperatūrai laikantis nuo 0 iki 100° C. Garuoti vanduo pradeda žymiai anksčiau, tačiau 100° C yra riba, kuri apibrėžia skysčio virtimą dujomis. Jeigu aplinkos temperatūra nors keliomis laipsnio dalimis žemesnė už 0° C, vanduo transformuosis į ledą, o jeigu pasieks kelių tūkstančių laipsnių temperatūrą – į plazmą. Matome, kad visi keturi šios cheminės medžiagos būviai yra glaudžiai susiję ir priklauso nuo temperatūros. Atitinkamai transformuojasi ir šios medžiagos atominė bei molekulinė struktūra.

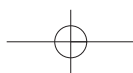
Gyvojoje gamtoje analogišką pavyzdį (sistemų teorijos rėmuose) galima pateikti suvokiant ir apibūdinant daugialąsčius organizmus. Gyvojo organizmo ląstelių visumą nesunku prilyginti biosistemai, kurios funkcionavimo pagrindas – labai konkretus, sistemiškai organizuotas ir šią sistemą atitinkantis veiklos modelis. Tačiau žinome, kad bet kokiam daugialąsčiame organizme atsiradusi kancerogeninė ląstelė pradeda nekontroliuojamai daugintis ir per tam tikrą laiką šį organizmą kaip darnią sistemą negailestingai sugriauna ir sunaikina.

Pateikti pavyzdžiai rodo, kad bet kuri – ir neorganinė, ir organinė – sistema yra funkcionali tik tam tikrose ribose. Peržengusi energetinę arba struktūrinę savo veiksmingumo ribą – ar dėl nuolat kylančios temperatūros, ar dėl genetinių sutrikimų – konkrečios sistemos išnyksta arba transformuojasi į kitokias – kietas, skystas, dujines, konstruktyvias, destruktivias ir t. t.

Todėl sistemų teorija visas ir gamtoje, ir visuomenėje egzistuojančias sistemas apibrėžia kaip funkcionalias ir nefunkcionalias, t. y. konstruktyvias ir destruktivias tiek jų atsiradimo, susiformavimo, tiek egzistavimo ir funkcionavimo, tiek ir jų sunykimo bei suirimo atvejais.

Kaip jau minėjome, *socialinės sistemos*, priešingai nei fizikinės ir biologinės, funkcionuojančios struktūriniu energetiniu pagrindu, yra visiškai kitokio – *vertybinio* – pobūdžio modeliai, veikiami jas sudarančių sąmoningų subjektų vertybinių orientacijų – etinių, estetinių normų bei idealų, taip pat įvairiausių pramanų ar prietarų. Nes žmogus sugeba ne tik vartoti, bet ir kurti – materialinę bei dvasinę kultūrą, kalbą ir t. t. Prielaidos – ypatingos bendruomeninės sąlygos nuo pirmųjų gyvenimo dienų. Tačiau ir šios sistemos (socialinės) paklūsta pamatiniam sistemų teorijos reikalavimams ir gali būti nagrinėjamos ir socialinio politinio, ir vertybinio jų funkcionalumo bei pagrįstumo aspektu.

Visas pasaulio tautas sistemų teorijos požiūriu galima skirstyti į dvi pama-

tines kategorijas: socialines sistemas kuriančias, tobulinančias ir jas neigiančias bei griauinančias.

Prie pirmųjų priskirčiau senovės graikus, Atėnų mieste valstybėje sukūrusius ir – bent jau kuriam laikui – įtvirtinčius pirmąją pasaulio istorijoje *tiesioginę demokratiją*.

Naują demokratijos formą – atstovaujama – sukūrė anglosaksai, taip pat pamatinės struktūrinės jos institucijas. Ši demokratija funkcionuoja iki šiol. Būtina paminėti, kad abi šios tautos pagal savo gyvenimo būdą yra *jūrinės*, t. y. tokios, kurių gerovę stipriai lėmė (ir lemia) prekyba. Vadinasi, tai dominuojančios rinkos ekonomikos tautos.

Be abejo, demokratija yra vienas svarbiausių ją praktikuojančios tautos pasiekimų. Ji byloja apie politinę, teisinę ir dorovinę brandą, nes – tai *optimaliausia* politinė ir socialinė kiekvienos visuomenės situacija, leidžianti bendruomenei *maksimalizuoti visas žmogaus ir piliečio teises bei pareigas jų vienvėje, priartindama jį prie kultūros kūrimo ir jos vartojimo*.

Ankstesnės tezės reikšmę galima pailiustruoti keliais pavyzdžiais.

Uždarytas į kalėjimą ir laukdamas jam teismo skirtos nuodų taurės, Sokratas su savo draugais, be kitų klausimų, aptarinėjo ir Atėnų miesto valstybės politinės, socialinės sąrangos problemas: „Sokratai, turime gerų įrodymų, jog mes ir valstybė tau patikome. Juk tu nebūtum gyvenęs šitam mieste mieliau už visus kitus atėniečius, jei jis nebūtų tau labai patikęs; net į jokią šventę nebuvai nė sykio iškeliavęs iš mūsų miesto <...> neėmė tavęs noras pažinti svetimas šalis ir svetimus įstatymus, užteko tau mūsų krašto ir mūsų miesto. Tad aišku, kad tau labiau kaip kitiems atėniečiams patiko šita valstybė ir mes, jos įstatymai. Juk kam galėtų patikti valstybė be įstatymų! <...> kas įstatymus verčia niekais, tas, matyt, gali ištvirkinti jaunuomenę ir neišmanančius žmones“².

Žinoma, kad Sokratas nebuvo didelis demokratijos šalininkas. Tačiau, kai trisdešimties tironų valdoma valstybė pasmerkė jį mirti dėl išgalvotų priežasčių (ieškodama atpirkimo ožio po Spartai pralaimėto karo), filosofas pakluso nuosprendžiui (šiuo atveju įstatymui), nes sutiko, kad valdžia be įstatymų, tai valdžia be žmogaus teisių, vadinasi, ir be dorovės. Tokia valdžia visada atras būdų ir priemonių ne tik jaunimui, bet ir visai tautai tvirkinti. Tai savotiškai patvirtina garsioji Stalino replika, kad ne tauta, o valdžia turi teisę tvirkinti tautą (rus. – *narod ne imejet pravo razvraščiat' vlast'; vlast' imejet pravo razvraščiat' narod!*). Įvertindama pastarojo „nuopelnus“, rusų poetė A. Achmatova atsiminimuose rašė, kad, lyginant su Stalinu, Čingischanas ir Hitleris tėra paprasčiausi galvažudžiai.

Suprantamos mąstytojų pastangos įvertinti ilgaamžę pasaulio tautų valdymo praktiką ir surasti būdus bei priemones negerovėms pašalinti, kurias mes vis dar suvokiame kaip dorovines, socialines, politines, ekonomines. Tačiau nei Platonas, nei Aristotelis, nei šv. Augustinas, nei juo labiau K. Marxas, kaip ir kiti mokslo vyrai, nieko geresnio už *demokratiją* nesurado: visi jų pasiūlytieji projektai arba apskritai nebuvo įgyvendinti, arba subrandino liūdnius „vaisius“. Aišku, ir anglosaksiško pavyzdžio *atstovaujamoji* demokratija nėra ideali. Bet, anot W. Churchilio, nors *demokratija yra viena prasčiausių visuomenės politinio valdymo formų, tačiau visos kitos santvarkos – dar prastesnės!* Kol kas tenka susitaikyti su situacija, jog demokratijos srityje išrasti (sugalvoti) ką nors visiškai nauja artimiausiu metu žmonijai vargu ar pavyks.

² Platonas. Dialogai. Vilnius: Vaga, 1968. – P. 140–142.

Visiems, atkakliai ieškantiems naujesnių ir efektyvesnių visuomenės valdymo modelių, turėtų būti iškalbinga JAV prezidento J. Carterio patarėjo Z. K. Brzezińskiego išvada, kad, remiantis apytikriais, minimaliais skaičiavimais, vadinamųjų *netradicinių* – pavyzdžiui, marksistinių „demokratinių“ – socialinių struktūrų diegimas žmonijai jau kainavo 170 milijonų gyvybių³.

Apibūdindama demokratiją, kaip „vieną prasčiausių santvarkų“, anglų premjeras tikriausiai turėjo galvoje ne šią santvarką, o doroviniu ir socialiniu atžvilgiu išskirtinai ydingą, egoistišką žmogaus prigimtį. „XX a. paskutiniojo trečdalyje mokslas leidžia mums tvirtai apibūdinti žmogų kaip gyvūnų pasaulio primatų būrio atstovą. Žmonėms, kaip ir kitiems primatams – o kartu ir visiems kitiems gyvūnams bei augalams, – nuolat kyla begalė keblumų, kaip prisitaikyti prie gyvenimo sąlygų šioje žemėje. <...>

Tai, ką mes vadiname politine ir visuomenine sandara – papročiai, susiklosčiusi praktika ir veiklos būdai, įvairaus tvirtumo saitais susiejantys žmones į grupes, – ko gero, yra svarbiausia žmogaus prisitaikymo prie aplinkos – tiek išorinės, tiek vidinės – forma. Antropologijos ir gyvūnų elgsenos tyrinėtojai vis aiškiau atskleidžia, kad žmogui – labiau nei kitiems primatams, – kaip ir daugeliui kitų gyvūnų rūšių, visuomeninis gyvenimas ir organizacija yra pagrindinis biologinio išlikimo laidas⁴.

Troškimas *valdyti*, kaip ir gyvenimas gaujoje, arba *praide*, nėra vien *homo sapiens* išradimas. Į žmonių pasaulį jis atėjo iš gyvosios gamtos. Nes gimtosios planetos biosfera per visą 4,5 milijardo metų egzistavimo laikotarpį taip ir nesurado kitų būdų įsitvirtinti šiame „geriausiam iš apskritai įmanomų Dievo sukurtųjų pasaulių“ (G. W. Leibnizas), išskyrus C. Darwino įvardytą *struggle for life*, t. y. kovą už būvį, už išlikimą. Taip gyvena gamta ir egzistuoja, visą laiką įnirtingai kovodama už teritoriją, maistą, poilsį, giminės pratęsimą ir t. t. Pavyzdžiui, dominuojantis liūtų *praido* patinas vadovauja ir viešpatauja, kol yra pajėgus savo titulą apginti ir įtvirtinti grubia fizine jėga – trejus ketverius metus. Per tą laiką jis turi suspėti ne tik susiporuoti su visomis savo *praido* patelėmis ir perduoti bei įtvirtinti savo genetinius privalumus tolimesnėje šios liūtų rūšies evoliucijoje, bet ir fiziškai apginti jauniklius nuo tykančių juos sudraskyti kitų konkuruojančių liūtų, kurie taip pat pretenduoja „nuversti“ lyderį.

Dominuojantis liūtas, atlikdamas savo priedermę, beveik visada rizikuoja baisiais kūno sužalojimais arba gyvybe, tačiau pasisavina ir didžiausią, t. y. daugiausia kalorijų turinčią, *praido* patelių sumedžiotą grobio dalį, taip pat naudoja ir kitomis privilegijomis.

Visuomenėje panašios problemos sprendžiamos kitaip – daug painiau bei sudėtingiau. Nes visiems iš gyvosios gamtos paveldėtiems biologiniams poreikiams bei instinktams realizuoti bei patenkinti žmonija yra sukūrusi ir nuolat tobulina tai, ką įvardijome kaip *vertybines orientacijas* – ir socialines, ir dorovines. Būtent biologinių instinktų diktuojamų ir jų reguliuojamų poreikių virsmas dorovinėmis, socialinėmis ir politinėmis *homo sapiens* interesais ir padaro žmogų ypatingos rūšies individą, kuris turi ne tik *faktines*, bet ir *vertybines orientacijas* visos jį supančios tikrovės atžvilgiu. Ši vertybių sistema funkcionuoja kaip kažkokiu laipsniu išbaigtas darinys. Žmonijos istorija ir yra visuma pastangų bei faktiškų liudijimų, rodančių, kaip sunkiai, kiek kraujo pareikalavo šio uždavinio įgyvendinimas.

³ Brzeziński Z. Nebevaldomas pasaulis. – Vilnius: Tvermė, 1998. – P. 17.

⁴ Sabine G. H., Thorson T. L. Politinių teorijų istorija. – Vilnius: Pradai, ALK, 1995. – P. 27.

Deja, visuomenė taip ir nesurado absoliutaus, tobulo varianto, optimalaus būdo, kaip pasiekti, kad humanistinė žmogaus prigimties esmė galutinai įveiktų ir nugalėtų instinktyviają, arba biologinę, jo prigimtį.

Paaikėjo, kad nei tironija, nei monarchija, nei teokratija, nei aristokratija, nei apskritai kokia nors diktatūra, įskaitant ir totalitarinę, negali įgyvendinti šio tikslo ir pažangiausių pasaulio tautų bei visuomenių buvo atmetos kaip istorinės atgyvenos.

Tik visuotine rinkimų teise grindžiamas valdžios egzistavimas, jos išskaidymas į įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir konstitucinę, išsaugant privačios nuosavybės, žodžio, spaudos, pažiūrų, įsitikinimų ir demonstracijų laisvę, ir įstatymų viršenybės bei visų piliečių lygybės šių įstatymų atžvilgiu principas yra kriterijai, nustatantys demokratinės visuomenės politinės savivaldos bei saviraiškos formas, kurios ir pagrindžia net minimalias dorovines, socialines, politines ir kultūrinės kiekvieno tos šalies piliečio egzistavimo prielaidas.

Demokratija yra vienintelė politinė visuomenės valdymo forma, suteikianti ne formalų, o faktinį dorovinį turinį visoms su šia sąvoka susijusioms vertybėms, kadangi tik demokratinėje visuomenėje vergas, baudžiauninkas ar politinis valdinys reabilituoja savo žmogiškąją prigimtį – tampa visaverčiu šios visuomenės piliečiu. Demokratinėje santvarkoje niekas už mus ar – tuo labiau – prieš mūsų valią negali, pavyzdžiui, nuspręsti, kas mes esame: marksistai, ateistai ar įsprauti, kaip tai darė totalitarinės santvarkos ideologai, į „tarybinių žmonių“ rėmus.

Mums aktualu, kaip ši santvarka funkcionuoja (ar apskritai galima) vadinamojoje „posovietinėje erdvėje“, kuri atsirado po totalitarizmo žlugimo Rytų Europoje. Šiame regione įsigalėjusią demokratijos atmainą Vakarų politologai vadina *posovietine*.

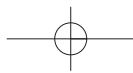
Kuo ši demokratija skiriasi nuo Vakarų kraštų klasikinės demokratijos?

Tenka pripažinti, kad *serijinė* naujų santvarkų gamyba visų į ją sudėtų lūkesčių nepateisino. Rytų Europos demokratija vis labiau primena tą pačią, visiems iki gyvo kaulo įgriusią, ankstesnę nomenklatūrinę tų kraštų valdymo praktiką, grindžiamą begalinėmis biurokratų ir naujųjų plutokratų, tituluojamų oligarchais, privilegijomis bei savivale, o buvusiose tarybinėse Vidurinės Azijos respublikose – ir naujųjų posovietinių monarchijų bei despotijų formavimąsi.

Tiesa, nė vienoje šių šalių apie komunizmo teorijos ir praktikos atgaivinimą nebekalbama, tačiau jų valdymo praktika, įvardijama kaip nomenklatūrinė oligarchokratija, išliko ta pati. Taigi šioje postkomunistinėje erdvėje nesusikūrė ir, matyt, dar ilgai nesusiformuos vakarietiško pavyzdžio demokratijos.

Tikslinga priminti, kad jau demokratijos kūdikystėje Atėnų miesto valstybės piliečiai labiausiai baiminosi *tironijos* (vieno žmogaus valdžios), *ochlokratijos* (minios valdžios) ir *oligarchijos* (korumpuotų turtuolių valdžios) įsigalėjimo, pagrįstai būgštaudami, jog tai pačios nemaloniausios, silpnos ar nebrandžios demokratijos pagimdytos politinės visuomenės valdymo formos.

Neigiantiems istorinio likimo gebėjimą ar norą grubiai juokauti ar netgi tyčiotis iš žmonių pastangų susikurti pažangią demokratinę visuomenę priminsiu, kad vadinamojoje *posovietinėje erdvėje* kaip tik taip ir atsitiko. Ir tai ne pavieniai faktai – iliuzijos žlugo šalyse, nusidriekusiose nuo jau minėtų buvusių tarybinių Vidurinės Azijos respublikų iki vakarinių Baltarusijos sienų. Keisčiausia yra tai, kad visose šiose valstybėse yra ir balsavimu išrinkti prezidentai, ir parlamentai, ir nepriklausomi teismai, o demokratijos nėra. Vadinasi, ne išvardytos institucijos, t. y. jų buvimas ar nebuvimas, yra demokratijos garantai ir pamatai, o šių

tautų istorinė patirtis, jų socialinis bei dorovinis mentalitetas, noras ir gebėjimas būti laisvais ir nepriklausomais.

Baltijos respublikos (ir Lietuva) kiek skiriasi nuo kitų posovietinių politinių struktūrų. Mūsų šalis ir jos kaimynės nėra euroazijinės despotijos, užsimaskavusios pseudodemokratinėmis politinėmis administracinėmis institucijomis. Bet tai ir ne klasikinės demokratinės Vakarų šalys. Demagogiška būtų neigti, kad Lietuvoje nėra vienvaldiškai kraštą tvarkančios korumpuotos biurokratijos, glaudžiai susijusios su šešėline ekonomika.

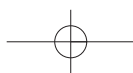
Atrodytų, mūsų demokratijos ligas nesunku išgydyti – tereikia priimti griežtus įstatymus ir jų laikytis, negailestingai šalinti visus politinio gyvenimo praktikoje pasireiškiančias negeroves bei trūkumus. Ir viskas bus gerai. Priminsiu, kad sovietmečiu oficiali politinė propaganda taip pat kalbėdavo apie „vis dar pasitaikančias“ šviesaus socialistinio gyvenimo negeroves ir trūkumus. Panašiai po Atgimimo elgėsi ir elgiasi dauguma mūsų politikos veikėjų. Tą pačią retoriką vartoja ir politinių partijų dalis – imtinai iki dabar valdžioje esančios, Tautos prišikėlimo partijos. Ne išimtis ir mūsų prezidentai.

Taigi demokratija – tai pirmiausia kiekvienos konkrečios tautos, valstybės ir visuomenės istorija. Ten, kur jos niekada nebuvo, akimirksniu ir neatsiras, nes tautos ir visuomenės istorijos, taip pat jų dorovinio mentaliteto, staiga sukurti tiesiog neįmanoma – reikia išgyventi ir įsigyventi. Ir daryti tai tenka ištus šimtmečius ar netgi tūkstantmečius. Todėl ir posovietinėje erdvėje gyvenančių tautų politinės struktūros yra labai toli nuo Vakarų standartų – šios šalys per visą ilgaamžę savo istoriją niekada nebuvo demokratinės. Kas turi iliuzijų dėl tarpukario Lietuvos demokratiškumo, gali pažiūrėti Vilniaus teatruose rodomą P. Vaičiūno komediją „Patriotai“.

Nieko nuostabaus, kad posovietinėse Vidurinės Azijos respublikose nuosekliai įsigalėjo arba autoritarinė, arba azijinė despotija. Šalyse, kurios yra arčiau Vakarų Europos, – autokratinė prezidentinė diktatūra (Rusija ir Baltarusija). Posovietinėse Baltijos respublikose – nevienodu mastu oligarchizuota, korumpuota pseudodemokratija.

Politinėje ir socialinėje Vakarų Europos tautų istorijoje išskirtinę reikšmę turėjo ir tebeturi ilgaamžė privačios nuosavybės tradicija, siekianti senovės Graikijos miestus valstybes bei Romos respublikos laikus, rinkos ekonomika, viduramžių bažnytinė ir pasaulietinė teisė ir, žinoma, *protestantizmas*. Pastarasis, priešingai nei katalikybė, kuri teigė, kad „greičiau jau kupranugaris išlįs pro adatos skylutę, negu turtuolis pateks į dangaus karalystę“, įtvirtino principą, jog doru, sąžiningu darbu, išradingumu bei iniciatyvumu užgyventas turtas patinka Dievui. Protestantizmas daug prisidėjo formuodamas ir kitas Naujųjų laikų europiečio dorovines ypatybes bei vertybes: *tikėjimą (solo fide)* ir *bendruomeniškumą* (geri darbai, labdara). M. Lutherio sekėjai bei šalininkai suformulavo svarbiausius teorinius postulatus ir padėjo pagrindą būsimajam kapitalizmui – ir rinkos ekonomikai, ir parlamentarizmui, nes kasdieniame gyvenime antgamtinė tikėjimo sielos išganymu doktrina pasireiškė ne tik kaip begalinis pamaldumas ir dorybingumas, bet ir nuolatinis rūpinimasis visais be išimties savo bendruomenės nariais. Ši naujoji darbo ir tikėjimo sąjunga tapo protestantiškąja revoliucija, nulėmusia stulbinamus laimėjimus ne tik ekonomikoje, bet ir kitose visuomeninio gyvenimo srityse.

Žinomas žydų tautybės dabartinis rusų literatūrologas, eseistas ir politologas Michailas Velleris, garsėjantis ir nacionalšovinistinėmis pažiūromis bei ideologi-

ja – tuo artimas V. Žirinovskiui – knygoje „Россия и рецепты“⁵ pabrėžia *euroazijinį* rusų tautos charakterį bei gyvenimo būdą – visiškai skirtingą nuo demokratiškų Vakarų Europos nacijų. Jis įrodinėja, kad vakarietiška demokratija Rusijoje ne tik negalima, bet ir absoliučiai žalinga. „Mums reikalinga absoliučiai kitokia pažiūrų sistema, ji nesutampa su dabartinėmis vakariečių pažiūromis ir negali būti jų nei palaikoma, nei sveikinama. Bet ji visiškai sutampa su praėjusiais amžiais viešpatavusia vakariečių pažiūrų sistema – kai buvo kuriama europietiškoji civilizacija“⁶. M. Velleris savo knygoje apeliuoja į dabartinę Rusijos valdžią, reikalaudamas „ryžtingai nusispjauti į šiuolaikinį vakarietiškąjį politikorektiškumą“ ir nekreipti jokio dėmesio į vakariečius, kurie, be abejo, nepritars svarbiausiam Rusijos siekiui – „susigrąžinti“ caro ir sovietų imperijos valdytas žemes. Europiečiai gali pasipriešinti šiam siekiui, rašytojo nuomone, tik vienu būdu – sukelti kuo didesnę „triukšmą“ savo demokratinėje spaudoje. Tačiau į tai dabartiniai Rusijos lyderiai neturi kreipti nė menkiausio dėmesio, nes „susigrąžinti“ šimtmečiais Rusijos imperijos valdytas žemes, kurias nusikalstamai iššvaistė demokratai, – būtina. O pradėti reikia nuo tų, kurie patys to pageidauja – pavyzdžiui, nuo Abchazijos ir Pietų Osetijos. Gruzijos–Rusijos karas ir įgyvendino šiuos norus.

Negalima nekreipti dėmesio į rusų nacionalšovinisto raginimus Rusijos valdžiai. Traktuodamas demokratijas kaip „senatvinio marazmo“ graužiamas politines socialines Vakarų visuomenes, sugėbančias išreikšti susirūpinimą nebent gėjų, lesbijiečių, transvestitų, nusikaltėlių ir kitų iškrypėlių „teisėmis“, o ne jauniems ir energingiems etnosams istoriškai būtinu „teritorijų plėtimu“, M. Velleris ypač bjaurisi doroviniu šių persenusių etnosų marazmu – nuolatinio rūpinimusi nusikaltėliais, ignoruojant nukentėjusiųjų teises. Todėl recidyvistai, sadistai, seksualiniai iškrypėliai ne sušaudomi, o laikomi ištaigingiausiuose kalėjimuose – išlaikomi nužudytų žmonių šeimos narių lėšomis. Rašytojas tikisi, kad dabartinė Rusija iki tokio „nužmogėjimo“ ir „sumarazmėjimo“ dar nepriėjo ir neprieis, jei valdžia padarys tai, ką jis rekomenduoja savo knygoje. Kitaip tariant, dar neišnykusiu pranašumu rusai privalo pasinaudoti, kol jų šalis nepateko į Vakarų civilizaciją apėmusį demografinį sąstingį, patologišką sotumą ir nerūpestingumą, kurie „sunaikina“ tautas – jokiems karo žygiams jų jau neįmanoma „išjudinti“. Tai rodo ir Romos imperijos istorija, ir kiti pavyzdžiai. Jei Rusija dar dvidešimt metų praleis tuščiai – nemėgins susigrąžinti teritorijų, ji niekada jų nebeatgaus.

Galėtume į tai nekreipti dėmesio, jeigu iš savo istorijos nežinotume, kokį „ryžtingumą“ Rusijos imperijos kėslų ir žygių atžvilgiu yra pademonstravusios demokratinės Vakarų šalys.

Tačiau M. Velleris yra įdomesnis ir patrauklesnis ne *ekspansionistinėmis* iliuzijomis bei prognozėmis, bet *sistemų teorijos* metodologija pagrįsta prielaida, kad Rusija yra *genetiškai* nepajėgi išgyventi ir įgyvendinti jai visiškai svetimo (todėl ir nepriimtino) vakarietiško gyvenimo būdo (demokratijos) standartų.

Vakarai ignoruoja faktą, kad Rusija visada buvo ir tebėra milžiniška teritorinė ir politinė aglomeracija, ji per visą savo istoriją kėlė ir įgyvendino ne tradiciškai europietiškus – demokratijos, laisvės, lygybės, visuomenės socialinės gerovės – idealus, o imperinius ekspansinius siekius, diegė euroazijinį gyvenimo būdą bei papročius.

⁵ Žr. plačiau: Веллер М. Россия и рецепты. – Москва: изд. Аст, 2007.

⁶ Ten pat. – P. 325.

Apie autokratijos, o gal net totalitarizmo „sugrįžimą“ į politinę ir socialinę šiuolaikinės Rusijos gyvenimo praktiką savo knygoje „Поэты и цари“ kalba ir demokratė Valerija Novodvorskaja, siedama tai su dviem pradų – *normanišku* ir *bizantišku* bei *mongolišku* istoriniu paveldu. Jos nuomone, ir Rusijos, ir kitų pasaulio tautų nelaime bei tragiškuoju likimu visada buvęs pastarasis⁷.

M. Velleris, priešingai, į pirmą planą iškelia ne istorinį ir socialinį Rusijos likimą, kuris leistų ugdyti bei puoselėti *demokratinę* Rusijos pasirinkimą pagal *sistemų teorijos* postulatus. Jo nuomone, ruso euroazijietišumą nulemia *prigimtinis* šios tautos nenoras ir nesugebėjimas gyventi ir dirbti taip, kaip Vakarų europiečiai. Pamatinės M. Vellerio visoms tautoms taikomos sistemų teorijos sąvokos įvardijamos kaip *системоопределяющие* ir *системоотрицающие* (*sistemą formuojantys* ir *sistemą neigiantys*) veiksniai. Jis teigia, kad rusų etnosas iš prigimties yra nesuinteresuotas nei demokratija, nei jos plėtote: visa, ko jis siekia per visą savo istoriją – *imperiškumas* (akivaizdi analogija su Romos imperija).

M. Velleris tvirtina, kad rusų etnoso istorinio, politinio, socialinio ir dorovinio savaimingumo, išskirtinumo pagrindą sudaro prigimtinis sugebėjimas organizuoti, kurti ir išlaikyti imperiją, bet – nieko daugiau. Demokratija šiai tautai primena nuodą – yra visiškai svetima ir nepriimtina. Todėl nėra prasmės jos diegti, tikėtis, kad kada nors rusų žemėje įsitvirtins, nes tai prieštarauja ne tik šios tautos dvasiai, jos mentalitetui, bet ir nuolat kuriamai, palaikomai nacionalinei idėjai⁸.

Todėl, nepaisydama Vakarų pastangų, per karus, socialines suirutes ir revoliucijas Rusija kaip imperija ne tik visada atsigaudavo ir atsikurdavo, bet dar labiau sustiprėdavo bei išsiplėsdavo.

Jeigu M. Vellerio teorija yra teisinga, negalime nepaminėti G. V. F. Hegelio sukurtos filosofinės koncepcijos apie tariamai pasaulyje nuo seno egzistuojančias dvejopo pobūdžio – *istorines* ir *neistorines* – tautas.

Pastarųjų kategorijai G. V. F. Hegelis priskyrė ir slavus, vadinasi, ir rusus, nes tai, jo nuomone, tautos, neįstengiančios evoliucionuoti. Jas aplenkia vadinamoji *pasaulinė dvasia*. Šios mintys savaip atkartoja dar nuo XVI a. Vasilijaus III laikų Rusijoje puoselėjamą vienuolio Spiridono Savos sukurtą ir plačiai išpopuliarintą *panslavizmo* ideologiją bei praktiką. „S. Savos paleista legenda – tarp maskvėnų veikiai išplitusi ir atgulusi jų valstybės oficialiosios istorinės doktrinos pamatuosna – teoriškai įteisino Vasilijaus III ir jo įpėdinių ekspansiją į Vakarus <...> 1566 m. zemskiniame susirinkime buvo visiškai pritarta Maskvos valdovo siekiui tęsti karą su Lietuva ir „prijungti visą Pabaltijį“⁹.

Tačiau sugrįžkime prie Lietuvos problemų. Laikydami *sistemų teorijos* pamatinių prielaidų bei postulatų, pažvelkime, ką apie Lietuvos praeitį, dabartį ir ateitį gali pasakyti šis gamtos, o netolimoje ateityje, matyt, ir visuomenės mokslas. Kitiškai įvertinę ikiistorinę baltų senovę, jų gyvenimo būdą, papročius, pasaulėžiūrą, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lietuvos Respublikos istorinę patirtį bei likimą, negalime nepastebėti nuostabą keliančio fakto, kad lietuviai (kaip ir latviai) neturi to, kuo taip didžiuojasi įvairiausio plauko rusų nacionalistai ir šovinstai, – *imperinio instinkto*. Tenka pripažinti, kad mūsų pro-

⁷ Žr. plačiau: Новодворская В. Поэты и цари. – Москва: изд. Аст, 2009.

⁸ Веллер М. Россия и рецепты. – P. 278–310.

⁹ Kuolys D. Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje. Renesansas / barokas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992. – P. 53–54.

tėvių dorovė, gyvenimo būdas, papročiai nulėmė lietuvių kaip etoso, tautos ir valstybės nesugebėjimą išlaikyti ne tik iš priešvalstybinių laikų paveldėtos, tūkstantmečiais baltų gyventos teritorijos, siekusios Okos ir Kamos aukštupį (Rytuose), Vyslos žemupį (Vakaruose) bei Kijevo Pietuose¹⁰, bet ir panašiu teritoriniu pagrindu susikūrusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Kad ši daugiau kaip pusantro milijono kvadratinų kilometrų teritorija keletą tūkstantmečių iš tikrųjų buvo *baltų oikumena*, netiesiogiai patvirtina ir vienas žymiausių Rusijos kalbininkų baltistų V. Toporovas, davęs interviu latvių laikraščiui „Diena“ apie Volgos upės vardo etimologiją. Jis teigia, kad dabartinis upės vardas kildinamas iš baltų *Ilga* transformacijos į *Vilga* ir galiausiai – į *Volgą*.

Teritorija laipsniškai mažėjo beveik po kiekvieno LDK karo su Maskvos valstybe, kol Lietuva visiškai išnyko iš Europos žemėlapių, kai *Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila sudarė personalinę vedybų sutartį su Lenkijos karaliete Jadvyga*.

Pažangūs ir giliamintiškai dabartinai mūsų istorikai (įsitikinę, kad jiems tin-ka šie epitetai) nuolat žiniasklaidoj tvirtina, kad 1569 m. unija išgelbėjo Lietuvą ne tik nuo pavergimo ir nutautinimo, kaip tai atsitiko prūsams, latviams, estams, bet ir sudarė sąlygas europeizuotis pagal visus tuometinės feodalinės Europos politinius bei ekonominius standartus.

Atsakydamas į analogiškus teiginius, skambėjusius ir tarpukario Lietuvos spaudoje, filosofas S. Šalkauskis rašė: „Iš esmės sąjunga su Lenkija Lietuvai buvo pragaištinga. Tegul čia mūsų neapgauna Lenkijai arba Lietuvai galėjęs iškilti poreikis vienyti kovai su teutonų riteriais; tokios sąjungos būtinybė nei teoriškai, nei praktiškai nepateisina vienos valstybės inkorporavimo į kitą, nes tos sąjungos tikslas buvo išsaugoti kiekvienos valstybės nepriklausomybę. <...> Tikras dalykas, kad Jogailos politika, pragaištinga valstybei ir tautai, nebūtų buvusi primesta lietuviams, jei nebūtų teikusi didžiulės naudos lenkams. Krėvos sutartis lenkams buvo dovana, nepateisinama jokių dosnumų: ji ne tik kad be galo išplėtė ir sustiprino jų valstybę, bet ir atvėrė naujas perspektyvas jų politinei ir moralinei plėtrai į Rytus“¹¹.

Istorikė V. Daugirdaitė-Sruogienė uniją vertina dar kategoriškiau: „Kunigaikštį Vytautą ir Jogailą privertė taikytis ne tik tai kryžiuočių pavojus, bet ir svarbūs lenkų pasiūlymai. Pačioje Lenkijoje tuomet siautė netvarka ir neramumai. Karalių giminei išmirus, sostas atiteko jaunai, vos keliolikos metų amžiaus vengrų karalietei Jadvygai, kuri buvo sužadėta su vienu vokiečių kunigaikščiu. Tačiau lenkai bijojo: jeigu jų karalienė ištekėtų už vokiečio, vokiečiai galėtų pavergti visą jų valstybę. Lenkai nutarė paieškoti Jadvygai vyro Lietuvoje, nes ji tuomet buvo galingiausia Lenkijos kaimynė. <...>

Lenkų karaliaus vainikas Lietuvai brangiai kaštavo. 1385 m. rugpjūčio 14 d. lietuviai Krėvos pilyje po ilgų derybų ir ginčų pažadėjo lenkams: visas Lietuvos ir Rusijos žemes prijungti prie Lenkijos, Lietuvą apkrikštyti; atgauti Lenkijai žemes, kurias kiti kaimynai nuo jos buvo atplėšę; grąžinti lenkams visus jų belaisvius; sumokėti pirmajam Jadvygos sužadėtiniui didelius pinigus – atlyginti jam, kad Jadvyga netesėjo žodžio. Tokiomis aplinkybėmis įvyko pirmasis Lietuvos susijungimas su Lenkija. Tik vėliau paaiškėjo, kad toji sąjunga buvo naudinga ne Lietuvai, bet vien Lenkijai“¹².

¹⁰ Plačiau apie tai: Lietuvių etnogenezė. – Vilnius: Mokslas, 1987. – P. 50.

¹¹ Šalkauskis S. Dviejų pasaulių perskyroje. Sintetinis esė apie Lietuvos tautinės globalizacijos problemą. – Raštai. – T 4. – Vilnius: Mintis, 1995. – P. 93–94.

¹² Daugirdaitė-Sruogienė V. Lietuvos istorija. – Vilnius: Vyturys, 1990. – P. 81.

Žvelgiant į uniją iš laiko perspektyvos, tenka apgailestauti, kad tuo metu lietuviai tebebuvo pagonys, todėl nežinojo posakio, jog kvailį ir bažnyčioj muša. Ši taisyklė tinka visur ir visada. Ne tik krikščioniškai Europai, bet ir visam pasauliui. Tai yra žmonijos istorijos ne vien intelektualinis, bet ir dorovinis pagrindas.

Negalima pamiršti dar vienos – komiškos ar tragiškos – unijos sąlygos. Krėvos sutarties sudarymo metu lietuvių kunigaikščiai pademonstravo Europai (ir Lenkijai) ne tik visišką politinį neišprusimą, bet ir teisinį analfabetizmą bei lengvabūdiškumą: viduramžių Vakarų Europa iš Romos imperijos paveldėjo plačiai naudotą *patriarchalinę* romėnų teisę, kuri šeimos nuosavybės santykius, pavyzdžiui, vedybų sandėrius, įvardija kaip *pater familias*. Tai reiškia, kad šeimos nuosavybė visada yra tos šeimos vyro – tėvo, sūnaus, vyriausio brolio – nuosavybė. Paternalizmas viduramžių Europoje taikomas ir užkuriui – iš jo nereikalaudavo kraičio. Todėl Jogaila, atėjęs į Lenkijos karaliaus dvarą kaip užkuryš, neprivalėjo *atsinešti kraičio*, kelis kartus teritoriškai už anuometinę Lenkiją didesnės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Tačiau jis tai padarė, kęsdamas begalinius lenkų ponų pažeminimus, paklojo savo valdomą valstybę Jadvygai po kojų, o ši prieš Europą „sublizgėjo“ kaip turtingiausia feodalinės Europos nuotaka.

Kokias savybes pademonstravo lietuviai dar tais senais laikais? Manau, kad *kvailumą, lengvabūdiškumą, savanaudiškumą* (bajoriškų privilegijų siekis). Ši triada, *būdinga beveik visiems mūsų vadams bei politiniams lyderiams, kišo koją per visą Lietuvos istoriją ir atliko nelemtą vaidmenį Lietuvos politikam likimui*. Ne išimtis ir liūdnai pagarsėjusi Abiejų tautų bajorų respublika (Rzeczpospolita), kuri atvedė mus prie 1795 m. katastrofos.

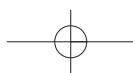
Sistemų teorija leidžia anksčiau išvardytas savybes priskirti lietuviui kaip etnotipo charakteriui, kuris atliko destruktivų vaidmenį ir vėlesniais Lietuvos istorijos tarpsniais.

1940 m. Lietuvos kariuomenė (priešingai nei beveik tiek pat gyventojų turinti Suomija) nė karto neiššovė, net simboliškai nepasipriešino klastingoms sovietų užmačioms, nuolankiai nulenkė galvą prieš atėjūnus. Kai prisimeni kariuomenės vado V. Vitkausko išdavystę, nenorom kyla asociacijos su Jogailos ir Jadvygos vedybų sandėriu. Beje, okupantai neužmiršo kolaboranto. Lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje detalai išvardyta, kokiomis malonėmis jį apipylė: „1940.VI parėmė Lietuvoje prasidėjusią socialistinę revoliuciją. 1940.VI–VII Liaudies vyriausybės krašto apsaugos ministras. Kaip Liaudies seimo įgaliotosios komisijos narys dalyvavo TSRS AT VII nepaprastojoje sesijoje (ta komisija įteikė TSRS Aukšč. Tarybai seimo rezoliuciją – prašymą priimti LTSR į TSRS). 1940.VII Lietuvos liaudies kariuomenės, 1940.VIII–1941.VI Raud. armijos 29 teritorinio korpuso vadas; generolas leitenantas (1940). 1942–45 dėstė Maskvos karo akademijoje. 1946–50 – Kauno un-te. 1950–54 Kauno politechn. in-to kar. katedros viršininkas. 1941–54 TSRS AT, 1955–63 LTSR AT deputatas“¹³.

Todėl turbūt nereikia stebėtis, kad dabartiniai mūsų sąjungininkai bei partneriai iš atitinkamų ES ir NATO institucijų kartais paklausia: *o jūs, lietuviai, ar savo Tėvynę ginsite?*

Nors nėra nė menkiausios galimybės nugalėti ar bent kiek reikšmingiau pasipriešinti daug galingesnės valstybės invazijai, kariuomenė privalo tai daryti. Ne dėl militarinio, ekonominio ar dar kokio nors tikslingumo, *o dėl barbariškai oku-*

¹³ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. – Vilnius, 1984. – T. 12. – P. 322.

puojamos tautos išlikimo, jos dorovinio, vertybinio suinteresuotumo ginti savo nepriklausomybę ir laisvę.

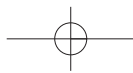
Vertinant pastarąją šalies okupaciją istoriniu ir sistemų teorijos požiūriu, galima teigti, kad 1918–1940 m. Lietuvos Respublika (kaip ir aptartoji Abiejų tautų respublika) nebuvo visavertis politinis teritorinis darinys. Tokią išvadą leidžia daryti ne pats okupacijos faktas, bet žinojimas – *kaip, kokių būdu tai buvo atlikta*. Negi prieškarinio Lietuvos kariuomenė buvo kuriama, ginkluojama, apmokoma tuštinant ir taip skurdoką šalies biudžetą, tik krašto politikų ar generolų įsivaizduojamam konfliktui su latviais išvengti?

1990–2009 m. nepriklausomybės laikotarpis taip pat jau turi savąjį Kaino ženklą. Tai – tuoj po antrosios mūsų nepriklausomybės paskelbimo prasidėjęs „sklypų skraidymas“, administracinis iš tėvų ir protėvių paveldėtos žemės (ją 1940 m. nusavino okupantai) *perkėlinėjimas*. Pavyzdžiui, jeigu jūs tėvai, seneliai ar kiti giminaičiai Pabradėje tarpukariu turėjo nors 60 arų sklypą, o jūs sumanėte jį „persikelti“ prie Vilniaus, Kauno, Palangos ar į kitas garsias Lietuvos kurortines vietas – Nidą bei Juodkrantę, įstatymai leidžia tai padaryti. O jeigu esate ar buvote reikšminga politinė figūra, galite – kas gali paneigti tokią tikimybę – sklypą net pasididinti?

Pagal tradicinę, tūkstantmečiais Europoje galiojančią *nekilnojamosios nuosavybės* sampratą turėtumėt *parduoti* Pabradėje paveldėtą sklypą už pinigų sumą, kurią sutinka mokėti pirkėjas. O tada galite įsigyti jums patikusią žemės valdą. Per šias operacijas susidursite su *paklausos ir pasiūlos santykio, arba visada realaus kainų skirtumo, problema*. Nes tokio pat dydžio sklypo kaina Pabradėje ir kurortinėje vietovėje bus skirtingos. Ir šį skirtumą nulemia ne politinės administracinės to ar kito asmens privilegijos, bet pinigai.

Tačiau privalomuosius marksizmo–leninizmo kursų sovietmečiu lankę mūsų tautinio atgimimo vadai pasirodė esą ne iš kelmo spirti – sugebėjo, remdamiesi ne tiek teorija, kiek naujai sukurta „praktika“, „apžaišti“ privatinę nuosavybę. Ir padarė tai savo labui, pažeisdami atkurtosios Lietuvos Konstitucijoje jau įtvirtintą *nuosavybės šventumo, neliečiamumo principą*. Šis simbolinis posovietinės nomenklatūros ženklas parodė, kad *pasikeitė tikrai ideologija, o pamatinis bet kokios ideologinės prigimties totalitarizmo kaip politinės ir administracinės valdininkijos viešpatavimo visuomenėje imperatyvas išliko nepakitęs, kad ta pati yra valdymo norma – jo genomas, struktūrinė matrica, garantuojanti lygesnių už lygius egzistavimą*. G. Orvello suformuluotas principas Lietuvoje toliau sėkmingai – kaip vėžinė ląstelė – dauginasi ir plėtojasi. Tiesa, nuolat ideologiškai mutuoja, nekisdamas struktūriškai. Manau, jau turime teisę Lietuvos valdininkiją įvardyti kaip *tautinę nomenklatūrą*. Jos viešpatavimas yra pražūtingas mūsų kraštui.

Todėl ir po dvidešimties metų (nuo Atgimimo pradžios) mūsų visuomenę tebekamuoja įvairios bėdos. Totalinė visų atsikūrusios valstybės administracinių struktūrų *resovietizacija* bei *replikacija* pasireiškė kiekybiškai ir kokybiškai nekontroliuojama valdymo institucijų biurokratizacija, kuri nulėmė iki šiol neišgydytų negalavimų – dorovinių, politinių, socialinių, struktūrinių – atsiradimą. Niekai ne užbaigiamos reformos ir darbai, tiesiogiai susiję su mūsų egzistavimu ir išlikimu: socialinio teisingumo, sveikatos apsaugos, švietimo ir mokslo, nuosavybės grąžinimo, sveikatos apsaugos, pensijų, gimstamumo skatinimo (jo ignoravimas priartino latentinę demografinę katastrofą). Priežastis banali: atsідūrusi valdžioje tautinė (kaip ir buvusi sovietinė) nomenklatūra užmiršta pareigą valstybei, užimamas postas – tik galimybė prabangiai, patogiai ir sočiai

gyventi. Drįsčiau teigti, kad ši situacija užprogramuota *mūsų* (kaip ir rusų) *kraujyje*. Bent jau nuo šešiolikto amžiaus, t. y. nuo M. Lietuvos raštiškai ir istoriškai paliudytų Abiejų tautų respublikos garantuotų *auksinių* bajorų laisvių ir privilegijų. Tai slopina visuomenės savarankiškumą, iniciatyvumą, pilietiškumą bei kūrybinį polėkį.

Viena negatyvių biurokratizacijos pasekmių – mūsų tautiečių emigracija, įgavusi *katastrofiškus* mastus (buvusio Klaipėdos un-to rektoriaus prof. S. Vaitiekūno nuomone, nuo šešių šimtų tūkstančių iki milijono). Beje, šis statistinis rodiklis apibūdina ir pačią santvarką – jos demokratiškumą, ekonominį, socialinį, kultūrinį gyvybingumą, perspektyvumą ir t. t. Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuro projektų vadybininkė Ieva Būdvytytė teigia, kad „į Lietuvą emigrantai negrįžta dėl valdžios politikos, kurią atidžiai stebi. Ji neskatina žmonių grįžti, priešingai – skatina išvykti. Dalis tikrai lieka užsienyje dėl didesnių pašalpų ir kitų socialinių garantijų, kiti ten tikisi greitesnio ekonomikos atsivavimo. Iš tiesų Lietuvoje taip sukilus kainoms iš bedarbio pašalpos pragyventi neįmanoma, o kitose šalyse – galima. Manau, nemažai emigravusių lietuvių yra nusivylę valdžios požiūriu į paprastą pilietį“¹⁴.

Štai kaip Lietuvos demografinę padėtį apibūdina savitraštis „Atgimimas“: „Lenkijoje 2008-aisiais, palyginti su 2007-aisiais, gyventojų 20 tūkst. padaugėjo. Lietuvoje, galima būtų liūdnei pridėti „kaip visada“, 16 tūkst. sumažėjo“¹⁵.

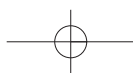
Generolas J. Kronkaitis, dalyvaudamas Baltijos televizijos organizuojuose debatuose naujojo Lietuvos prezidento rinkimų proga, pabrėžė, kad žmogus gali labai daug iškęsti, tačiau sunkiausiai pakeliama yra *socialinė ir dorovinė neteisėybė*, kai, tarkime, ekonominės krizės metu visa visuomenė raginama „susiveržti diržus“, nors tuo pat metu Seimo funkcionieriai už vadinamuosius „kanceliarinėms išlaidoms skirtus pinigus“ sugeba nusipirkti bangiausius automobilius.

Gal todėl visada nejaukiai pasijuntu, išgirdęs, kad lietuviai yra tikri europiečiai: ir katalikai, ir gyvena geografiniame Europos centre. Taip pat nesunku pagrįsti, kad esame marsiečiai, nes tautos, etnosu *europietišumą* lemia ne religija ar gyvenamoji geografinė padėtis, bet gebėjimas *tvarkytis pagal Vakarų standartus*. Mes per visą savo istoriją *niekada neįstengėme nei būti, nei išlikti europiečiais*.

Deja, Lietuvai iškovojus sovietmečiu taip ilgai ir aistringai trokštamą politinę nepriklausomybę, mums gresia skaudžiausias ir tragiškiausias išbandymas per tūkstantmetę istoriją – galutinis ir visiškas tautiečių išsivaikščiojimas po kitas pasaulio šalis. Bet kurgi tada bus Lietuva?

¹⁴ Planai – išvykti ir negrįžti // Lietuvos žinios. – 2009. – Birželio 4. – P. 10.

¹⁵ Lietuva ir Lenkija statistikos veidrodyje // Atgimimas. – 2009. – Birželio 5–11. – P. 6.

REGIMANTAS TAMOŠAITIS

Praėjusios vasaros debesys

Praėjusios vasaros debesys, aišku, yra balti. Nors jų vasarą būna visokių, net ir visai tamsių, pritvinkusių lietaus, atmintis išsaugo tik akinamai baltus, kaip labiausiai atitinkančius mano sąmonės archetipus. Taip jau yra: visos tamsios šio metų laiko spalvos atmintyje blėsta – jų tarsi nebuvo ir neturi būti, – o šviesios ima vis labiau spindėti kaip ilgesingas prisiminimas, sušildantis mano dienas tamsiuoju bei purvinuoju metų laiku.

Net ir vasarą baltus debesis matau kaip jau buvusius. Kiek tik pažiūriu tada į dangų, tiek galvoje nuskamba tobula laiko metafora, pasakanti žmogaus prabėgusio laiko spalvą: *balti praėjusios vasaros debesys...* Aišku, tai Antano Ramono egzistencinė formulė, tuo pavadinimu jis pagavo pačią žmogiško gyvenimo esmę.

Ir vasaros debesys nepaliauja manęs stebinti tauriu, tviskančiu baltumu, aukštais akinamais kupolais, lėtai plaukiančiais mėlynoje bedugnėje. O gal žydroje? Dangaus spalvai mes neturime tikro žodžio. Aiškiai nuspalvinti galime tik savo daiktus, o apie gamtos spalvas galime tik spėlioti, jų niekada neįminsi ir nepasisavinsi. Kaip ir debesys danguje – plaukia be jokių pavadinimų. Ten jie nepastebimai atsiranda, ten jie ramiai sau nyksta.

Tokių debesų mieste nepamatysi – kaip ir žvaigždėto dangaus naktį. Mieste daug ko nematai, daug kas ten paslėpta ir netikra. Užtat ten tikros mūsų mintys, ten tikri ir ryškūs esame mes. Miestas – žmogaus valios vieta, jo iliuzijų ir pretenzijų erdvė, kurioje svarbiausi atskaitos taškai, tvarkantys miesto humanoidinę erdvę – didieji prekybos centrai. Senovėje dar būta bažnyčių, bet jos ne tokios amžinos kaip debesys. Mieste kaip niekur kitur pasijuntu esąs žmogus – su visomis įsivaizduojamomis reikšmėmis, pareigomis, tvarkingai įremtu laiku. Miestas saugo mano visus vaidmenis bei kaukes, ten jis mane kasdien kuria ir perkuria.

O vasaros kaime aš pats nebežinau, kas toks esu. Čia tiesiog kaip ir nebesu – man tiesiog gera, ramu ir lengva. Pasižiūriu į begalinėje tuštumoje plaukiančius debesis ir nieko nebegalvoju, visos mintys plaukia pačios savaime, tarsi šalia ma-

ņes – jos draikosi, tirpsta, vēl išauga iš nieko. Man jos visai nerūpi, aš esu laisvas, čia nyksta visi mano vaidmenys. Ir tarsi kokie lengvi debesėliai iš tolimo laiko grįžta mano viltys, vaikiškumo ženklus išsaugojusios svajonės. Svajoti gali tada, kai dar nesi reikšmingas.

Vasara, kaip ir jos balti debesys, kaip ir žmogaus amžius, visada praeina, o ruduo visada prasideda ir niekada nepasibaigia. Rudens laikas mane sugrąžina į sunkią ir triukšmingą humanoidinę realybę.

Apskritai gyvenimas vis labiau primena dviejų realybių ciklišką keitimąsi: vasarą tarsi atsipeikėju vešlioje ir gaivališkoje gamtos aplinkoje, kur kasdien manęs lieka vis mažiau, kur darausi vis lengvesnis, o ruduo vėl pasigrobia mane į žmogiškų rūpesčių pasaulį – ten darausi sunkesnis. Mieste aš galvoju tikslingai ir esu tarsi kūrybingas. Tačiau miestas ir sukuria mano kūrybines užmačias, ir tuoj pat jas užgniaužia: čia reikia bėgti nesustojant ir apie kūrybą – kaip apie laisvos bei sutelktos sąmonės būseną – lieka tik svajoti. Na, ateis vasara, tada jau aš viską pasakysiu, parašysiu, perskaitysiu. Bet ateina vasara ir savo debesimis ištrina visas šias užmačias iš mano sąmonės taip, kad ji lieka visiškai tuščia ir nesudrumsčiama.

Antai prieš šią vasarą užsimaniau pabėgti nuo literatūrinės veiklos atgaivindamas jaunystės pomėgį – tapybos aistrą. Degdamas nekantrumu rinkausi visokių malonius įrankius, pirkausi dažus, teptukus, drobes, skiediklius... Užteks vergauti savo profesiniam vaidmeniui, dabar darysiu tai, kas visai nenaudinga, bet malonu. Kasdien nutapysiu bent po vieną etiudą. Tokios viltys paprastai gimsta dar prieš atostogas, jas smarkiai palaiko miesto kultūrinis kontekstas. Tai jis mane motyvuoja, skatina pasitikėjimą ir teikia prasmės tokiems sumanymams. Juk menininkas – tai vertės matmuo, tai autoritetinga gyvenimo forma. Miesto veidrodyje matau save – ne koks esu, bet kokį įsivaizduoju ir koks norėčiau būti.

Ir štai atsiduriu kaime. Tie mano meniniai polėkiai po truputį nyksta, tirpsta. Manęs paties čia vis mažiau. Nors jaučiu save dar aiškiau, tačiau be visokių reikšmių – lyg praradęs savo istoriją. Ką dabar galėčiau papasakoti apie save? Kur tu buvai visą laiką? – tarsi klausia manęs kiemo žolė, medžiai, tie patys debesys. Juk laiko jau nebebus! Tau jo liks tik tiek, kiek tikrai buvai.

Kūrėjo savimonę vasaros gamtoje išstumia migloti vaizdiniai, susiję su mano giminės šaknimis: didelis vaikystės kaimas, dideli naivūs seneliai, visada žinantys, kaip galvoti ir ką daryti, sunkūs vasaros, rudens ir visų kitų metų laikų darbai. Kaime vėl bandau susivokti: o visgi – kas aš toks esu? Kur, po galais, savo gyvenime nuklydau?

Kartą, dar būdamas visai vaikas, prisiskaičiau populiarių knygelių apie gamtą ir išėjau į mišką ieškoti grybų. Ypatingų grybų – bobausių ir briedžiukų, kurie knygelėse atrodė tokie mistiški, paslaptingi. Dabar sakyčiau – labai jau erotiški, ypač tie gėdingi bobausiai. Tokie raukšlėti ir neapibrėžti. Išlandantys iš drėgnos žemės būtent pavasarį. Įžengęs į gūdaus eglyno prieblandas ir pavaikščiojęs kelias minutes ratais staiga pagalvoju, kad reikia sugrįžti į plentą ir pasitikrinti namų kryptį. Išėjęs į atvirą erdvę susipainiojau, ėmiau abejoti. Vis labiau skubėdamas bėgau ten, kur – kaip man atrodė – turi būti autobusų stotelė, o jau tada keliukas nuves žemyn į kaimą, į namus. Tos stotelės vis nebuvo, o aš, įtempęs regėjimą, ėjau vis greičiau, tikėdamasis, kad štai tuoj pamatysiu pažįstamas vietas. Niekaip neprisipažinau sau, kad pasirinkau ne tą kryptį ir visa vaizduotės galia mėginau primesti tikrovei savo valią: štai čia jau būtinai turi būti kelias namo! Po valandos tokio desperatiško ir beprasmiško ėjimo plentu pasijutau pralaimėjęs – nuvargęs ir apatiškas. Iš vienos pakelės sodybos kažkas tele-

fonu paskambino į mano kaimą, dar po kiek laiko atvažiavo tėvas, parsivežė namo. Man jau niekas nerūpėjo, ne tik bobausiai ir briedžiukai, kurių taip niekada ir nemačiau, bet ir visas pasaulis, bala jo nematė. Jau suaugęs kartais pagalvodavau, kad aš visą laiką, tarsi sugundytas mistinių bobausių, taip ir einu per savo gyvenimą ne į tą pusę, o visas mano kūrybinis įkvėpimas, visa tikrovė neigianti vaizduotė kyla vien iš desperatiškos baimės suvokti savo buvimą kaip klaidą. Labai stengdamasis susidarau įspūdį, kad esu tikslingas ir gal net gabus kultūros žmogus, esu ten, kur reikia. Mane suviliojo bobausiai ir nuvedė ne tais keliais. Tačiau sau tvirtinu, kad jie neegzistuoja, kad mintis apie juos reikia nuslopinti, sukišti atgal į drėgną pasąmonės tamsą. Tegul jie ten sau ir buvoja, veisiasi – toliau nuo padorių žmonių akių...

Daug mano gyvenime neįsisąmonintos apgaulės ir apsimetinėjimo, nevalingos kultūros subjekto mimikrijos – taip man sako pro šalį plaukiantys akinamai balti vasaros debesys. Gal jie leidžia sugrįžti ten, iš kur kadaise nuklydau?

Anksti ryte su kavos puodeliu išeinu į lauką, sėdžiu prie verandos, žiūriu į giedrą dangų, medžius, žolę. Ko ilgiau žiūriu, to mažiau manęs lieka, tuo visur pilniau gamtos. Joje aš neatsispindžiu, ji visai nėra mano atspindys, todėl man ramu. Kartais užmetu akį į praviras garažo duris, kur matosi laibos etiudininko kojios. Tarsi paranojiškai deformuoti, ištęsti drambliai bei žirafos ispanų siurrealistų paveiksluose. Tapyti? O kam? Juk aš vis tiek neperteiksiu tikrovės taip, kaip ją jaučiu dabar – ramiai ir galingai. Tapyba yra vaikų žaidimas, primenantis jaudinantį bobausių ieškojimą po duksliais aromatingais eglių sijonais. Eg-lutė skarota... Man šiek tiek liūdna, kad jau esu nebe toks susijaudrinęs vaikas, bet ką padarysi. Žvilgsnis vėl krypsta į žolę – ji prašosi šienaujama, ir tai labai tikra. Tikrovė mane saugo ir guodžia. Ši sodyba, nors beveik negyvenama, yra didelė, per vasarą ją reikia šienauti ne vieną kartą. Realybės principas ir tolimų senelių dovanota prigimtis nustelbia manyje malonumo principą ir panaikina saviraiškos pagundas. Tebūnie tavo valia, sakau žolei ir einu į daržinę dalgio. O jis yra senas ir tikras, siaurais ašmenimis, koks būdavo, koks ir turi būti.

Kai įdienoja ir darosi karšta, dalgį tenka padėti. Darbą tęsiu modernia šienapjove, ja labai patogiu lyginti kiemo veją tarp namo ir tvarto pastatų. Vėliau dideliame sode, apsiginklavęs kastuvu, kirviu, pjūklų ir laužtuvu, kasu ir raunu seniai nukirstų vaismedžių kelmus. Daugybė visokių kelmų ir kelmelių, likusių po sodo valymo. Jie trukdo šienauti, į juos atsikerta dalgis, ir šiaip jie nenaudingi. Per tas kelias savaites iš gan didelės teritorijos dingsta visos dilgėlės, prie pirtelės atsiveria gražūs avietynai, sumažėja gluosnių prie kūdros, pašalinti visokie trūnėšiai. Suglumęs per lygią pievą spėriai nuvinguriuoja žaltys – neberanda savo šabakštynų.

Smagu dabar čia vaikščioti ir dairytis aplinkui. Suku ir suku ratus ryte ir vakare. Juk sutvarkyta ne tik ta išoriška gamtinė aplinka – sutvarkytas mano paties vidus. Kiekvienu tokiu natūraliu darbu aš tvarkau savo pakrikusį vidinį gyvenimą, raunu iš jo suvešėjusias piktžoles, naikinu visokias susikaupusias šiukšles, todėl paskui taip gera vaikščioti ir gėrėtis savimi. Tai, ką aplinkui mato mano akis, ir esu aš – tam suvokti nereikia nė upanišadų metafizikos, tam pakanka kaimiškosios prigimties ir šiokios tokios atminties. Negi taip stengčiausi dėl daiktų, kurie yra anapus mano pasaulio? Net ir savo namus tvarkau taip, kaip save – kaip savo sąmonę. Jei kas nors gyvena apsišiukšlinęs, tai toks ir pats yra. Arba jį prišiukšlina kiti, ir tokiam reikia bėgti iš tos vietos. Juk realybė mums duota tam, kad per ją pamatytume ir susikurtume save. Gyvenimo be kūniškumo ir daiktiškumo nėra.

Tad kiekvienas kitas rytas prasideda panašiai: gaivinantis kavos puodelis, pasitikėjimas savimi, raminantis jėgos jausmas, žvilgsnis į kiemo žolę, į sodą, į pievas, į baltus debesis virš aptingusių pievų. Ir vėl dalgis, grėblys, kirvis. Jeigu savo pasaulio neprižiūrėsi – sulaukėsi. Gamta, kokio ji yra savaime, žmogų buki- na, ji agresyviai veržiasi į žmogų, stengiasi jį praryti su visomis aukštomis min- timis ir sugrąžinti į trūnijantį bobausių rojų, į aklą instinktyvaus buvojimo nir- vaną. Ji nori, kad tu tiesiog sutrūnytum kartu su visa jos flora ir fauna. O gal ir ne? Gal kaip tik ji liepia rūpintis savimi per tuos paprastus ir aiškius darbus? Gyvendamas turi suktis kaip vijurkas. Na, tai jau interpretacijos, kurių kiek- viena savaip teisinga. Pasaulio, kaip ir debesų, neapėrėsi kokiu nors vienu aprašymu ar galutiniu vertinimu. Visi jį gali aiškinti kaip nori, čia visiems vietos užteks. O man dabar tiesiog miela, kad kažkur yra dideli prekybos centrai: į juos aš važiuoju ieškoti visokių sodo įrankių, man gera žiūrėti į tuos pjūklus, gražtus, oblius, vinis ir medvaržčius, aš noriu jų prisipirkti daug ir įvairių, – tai mano ci- vilizuota esmė, gražiai papildanti mano kaimišką prigimtį.

Visa tai yra labai paprasta ir labai tikra. O tapyba? Jai reikia suvaikėti ir nebežiūrėti į daiktus iš praktiškos pusės. Norint tikrai tapyti, reikia labai inten- sylviai galvoti apie tapybos strategiją: kokiais potėpiais užsimosi, kokias spalvas pamatysi, kaip jas krausi ant drobės, – jomis būtina džiaugtis – dažus reikia jausti kūniškai, tarsi valgytum ar gertum spalvas, tepti juos ne tik teptukais, bet ir mentele, teplioti pirštais. O svarbiausia – konceptualiai pamatyti objektą, kū- rybiškai jį transformuoti savo vaizduotėje, tarsi išimti iš pasaulio visumos.

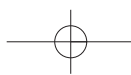
Gamta kaime tokia – nieko neleidžia išplėsti ir pasisavinti. Ji integrali, ir man tos vienovės nepavyksta sudraskyti. Nebent mane užburtų kokie seni rakandai, kaip olandų dailininką nukleipti batai, užvaldytų vaizduotę kaimo bažnytėlės embleminis siluetas, ryškėjantis vešlioje medžių lapijoje. Bandau išžiūrėti į kokį apgriuvusį sody- bos kampą, bet, radęs tokį, pirmiausia einu į garažą ir, aplenkdamas etiudininą, renkuosi įrankius, kad visa tai sutvarkyčiau. Ką padarau, būna labai realu. Tai mane ramina. Kaip sakiau, tvarkau ne aplinką – tvarkau save. Keisdamas šią sodybą, aš atkuriu save, štai kokio esmė. Ir kartu patenkinu savo estetinius poreikius. Nors tie darbai labai praktiški, bet juos darau jokia būdu ne dėl naudos, o tik tam, kad būtų kuo pasigėrėti akiai. Jei man už tai kas nors mokėtų, aš tiesiog nedirbčiau. Aš nebeno- riu ir nebemoku gyventi dėl pinigų. Todėl jų ir neturiu.

Taigi mano ir sodybos santykis – grynai estetiškas, nėra jokio praktinio intere- so. Šie darbai čia sudegina visus kūrybinius poreikius. Kai aplinkui darosi gražu, nebereikia kurti subjektyvių grožio šešėlių. Žinoma, aš neteisis, bet man dabar tai nerūpi.

Toje vasaros sodyboje, atvirsdamas į kaimietį, natūraliai įgyvendinu savo sie- los meninius poreikius ir labai neskausmingai prarandu tapybos aistrą – ji blės- ta, kaip ir visos kitos gyvenimo aistros. Ir aš jau nieko nebeneriu – nei tapyti, nei rašyti giliamintiškų tekstų, nei ką nors redaguoti ar skaityti. Nors...

Skaityti čia, ypač vakarais, visgi yra malonu. Tai tikras, ne profesiskai orientuo- tas skaitymas. Ir skaitome čia tikras senas knygas – Čechovą, Tolstojų, Malapartę. Šioje sodyboje gyveno kaimo bibliotekininkė, todėl namuose visko galima rasti: nuo Baltušio ir Avyžiaus, net Stalino raštai yra. Savaime suprantama, ne visos knygos yra sveikos. Mėginau vėl skaityti Avyžiaus opusus, bet kad jie labai nykūs...

Mes čia neskaityme laikraščių ir neįjungiamo televizoriaus. Aš nesiartinu prie savo kompiuterio, o mažiausiai pasaulyje man reikia interneto. Telefoną dažniausiai palieku namie, užkišęs spintoje, kad niekas neskambintų ir ne- trikdytų savaiminės minčių tėkmės.

Beje, spaudos namuose šiek tiek yra, – mes turime laikraštį! Tai kažkelintų metų „Lietuvos rytas“, kurio visiškai užtenka akims paganyti. Jį, kaip ir knygą, galima skaityti vis iš naujo – juk iki kitos vasaros viską pamiršti. Be to, laikraščiai nieko nauja neparašo, tik kelia sąmyšį. Kažkokie neramumai kažkokiame šalyje, kažkas kažką vėl blogo padarė – kas man rūpi? Tas senas laikraštis – kaip saikinga nuodų dozė, o juk mieste daugybė žmonių nuodijasi kasdien iš pat ryto. Man rytinis laikraščio perskaitymas yra tolygus alkoholio dozei: to pakanka, kad pamirštum savo mintis ir būtum apkvailintas visai dienai. Tos kaimo bibliotekos vienoje knygoje perskaičiau Alberto Schweitzerio mintį, jog afrikiečiai yra protingesni už civilizuotus baltuosius, nes jie neskaito laikraščių. Juk laikraščius moka skaityti visi, net ir nykiausi miesto valkatos be jų neišsiverčia, o štai knygas skaityti arba mąstyti sugeba retas žmogus.

Kažin ar yra kas pražūtingesnio žmogaus psichikai už agresyvią televizijos reklamą, kuriamą pagal kažkokius psichodelinius principus? Ji trupina sąmonę. Ir dar ta margaspalvė papūgų – TV šou bei „žvaigždžių“ – kultūra? Kolorado vabalai lietuviškose bulvėse. Godūs, rajūs, ryškūs.

Eidamas per kiemą sutrinu batu vieną tokį spalvingą dryžuotą apsirijėlį. Tviskantis parazitas, panašus į žinomą mūsų „estrados prinčą“. Trejų metų dukra pastebi tai ir priekaištuoja: kam tu taip padarei? Juk jis norėjo būti gyvas! Kam tu taip padarei? Sumišęs nežinau, ką sakyti. Aiškinu, kad tam amerikonui čia ne vieta.

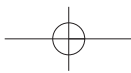
Vaikystėje mums liepdavo rinkti kolorado vabalus. Prirenki jų į kibirą, užpili benzinu, padegi. Pleška kaip pragare, parazitai, ir man jų negaila. Kaime natūraliai prabunda natūralistinės etikos bei aiškios religijos jausmas. Jis leidžia be jokių spekuliatyvinių išvedžiojimų suvokti paprastą tiesą: parazitas visada yra parazitas. Jį galima suprasti ir pateisinti, bet į namus įsileisti neverta. Geriau jį neutralizuoti dar ant slenksčio. Bet jis lipa sienomis, braunasi per laikraštį, per ekraną.

Vežu nupjautą žolę karučiu, o dukra eina iš paskos, renka nukritusius kuokštus ir kalba: toms žolytėms gaila, kad jos nevažiuoja. Viską surenkame, nuvežame „ilsėtis“. Nukirstos šakos taip pat jau negyvos, jos „miega“. Dukra parsineša jas „miegoti“ į savo kambarį. „Užmiega“ ir keli paukšteliai, kuriuos sumedžioja iš miesto atsivežtas ir čia spėjęs suįžūlėti katinas. Jis tupi ir niūriai klauso dukters priekaištų: kam tu apgavai paukštelį! Daugiau taip nedaryk!

Kažin ar kas gali būti vaikams geriau, kaip nuo pat ryto laisvai išeiti į kiemą, žaisti kur tik panorėjus? Mes atvažiuojame čia, ryte išeiname į lauką, matome dangų, žiūrime į žolę, vakare akimis lydime saulėlydžio debesis. Bet vasara baigiasi ir ruduo vėl pasiglemžia mus, perkelia į miestą kaip bejėgius galingos civilizacijos įkaitus.

Vėl sėdžiu redakcijoje, galbūt prie to paties stalo kadaise sėdėjo A. Ramonas, ir žiūriu, kaip virtualioje kompiuterio erdvėje plaukia balti praėjusios vasaros debesis. Jie kada nors nusineš mane su savimi.

RITA REPŠIENĖ

Tarp mito ir dabarties, arba Šių laikų mitologija

Neprivalau matyti realybę tokią, koks esu.

Paul Éluard

Objektyvumo svarbiausia užduotis – viską kritikuoti: įspūdžius, sveiką nuovoką, netgi įprastą praktinę patirtį, pagaliau etimologiją, nes žodis, sukurtas dainai ir apgaulei, retai sutampa su mintimi. Toli gražu nesizavėdama, objektyvi mintis privalo ironizuoti. Be šio priešiško budrumo nepasieksime tikrai objektyvaus požiūrio.

Gaston Bachelard

Šiuolaikinė mitologija, kaip paslaptingas ir nuolat atgimstantis organizmas, aktualizuoja dabarties gyvenimą. Mito vartoseną įgavo neregėto platumo ir savito reikšmingumo diapazoną. Mitai, jų kūrėjai ir griovėjai, gaivintojai ir vartotojai dominuoja televizijų ekranuose, spaudos puslapiuose ir interneto platybėse, mitinės aliuzijos pastebimos politinėse išvalgose, mitiškumo strategija naudojama įvairiems, dažnai kontroversiškiems rakursams. Archetipinė sugestija tapo itin paranki suteikti veiksmui ar minčiai gelmės ir išbaigtumo.

Pasaulis gręžiasi atgal, kad galėtų keliauti pirmyn, kaip Sizifas velka akmenį aukštyn ir laukia, kas bus rytoj. Absurdiškoji dėlionė įgauna naują pavidalą: globalizacijos sąlygomis neįmanoma išvengti totalaus paviršutiniškumo ir viską naikinančios skubos. Viena vertus, visuomet įmanomos ir alternatyvios galimybės: nepasiduoti laiko diktuojamam stiliui, turiniui ir formoms, išsaugoti originalią pasaulio, verčių, prasmų traktuotę. Kita vertus, ieškodami sprendimų, rizikuojame atsidurti naujoje aklavietėje, taip ir nesuradę kelio iš pačių susikurto labirinto. Ar schematizuodami savas patirtis ir integruodami vertybinę (mitu grindžiamą ar patikrintą) paradigmą į šiuolaikinį pasaulį, mes tapsime kitokiais, ar tiesiog galime kvestionuoti pozityvią bei negatyvią transformaciją ir atsakyti jos – palikdami paraštėse ar menamose išnašose – kaip nereikalingos

informacijos, ir taip išspręsti visus iškylančius (laiko bei istorijos diktuojamus) nesklandumus tarp tradicijos ir inovacijos, tikro ir tariamo.

Plačiai į šią dieną pasaulį integruota mito sąvoka yra gana kontroversiška. Brėžiama į praeitį mito trajektorija siekia klasikinės graikų ir romėnų kultūros laikus, pagoniškus Europos tautų tikėjimus ar epiškas dėliones, „laukinio mąstymo“¹ grindžiamus pirmykščio pasaulio vaizdinius ar pirmąpradžius dieviškosios kūrybos momentus. Laikui bėgant, keičiantis pasaulio erdvės supratimui ir vertinimui, esminiai mito principai išliko. Remdamiesi mito dėsniniais ir atrasdami konotacinius bendrumus istorijoje ir dabartyje, formuojame platų ir sugestyvų reikšmių lauką.

Apibrėžti mitą šiandien nėra paprasta. Tam taikomas negatyvacijų eliminavimo principas: mitas nėra tikėjimas, šventa istorija, ritualas. Dabartinėje kultūroje mitas dažnai virsta siekiamybe, tikrovę transformuojančia į gerovės ir išsipildančių svajonių šalį. Taip ir gyvenama laukiant kito, nepaprasto herojaus, kuris atneš gerą naujieną ir pavers mūsų pasaulį vartotojų rojumi. Mitas nėra pramanas ar nuomonė, ar plačiai mistifikuojamas gaudų pasaulis apie naujųjų Europos Sąjungos direktyvų („privalomas“ viagros vartojimas ar unifikotas prezervatyvų dydis) taikymą. Mitas taip pat nėra utopinė bei geidžiama idealybė ar praėjusio ir negrižtamai prarasto laiko sugestija, iškeliamą kaip norma ar kanonas. Mitas šiandien nėra vien tariamai kadaise gyvavęs ir sektinu mums atrodantis dievų pasaulio suvokimas, praradęs svarbias ir aktualias konotacijas, bet išsaugojęs senojo pasaulio magiją.

Mito devalvacija ar prisikėlimas

Tikrovė, kaip mūsų pasirenkama dabarties interpretacija, nuolat verifikuojama mitinėse patirtyse. Vėl išgali vertybinė orientacija. Mitai suteikia vertinimams savitą matmenį, įtikinančią pagavą ir laiko projekciją. Įvairialypė ir daugiaprasmė tyrinėjimų sritis, kaip požiūrių, sampratų ir patirčių sanauja, reikalauja pjūvių, schemų, horizontalių, vertikalinių ar diagonalinių, siekiant kurti prasmingumo vizijas čia ir dabar. Logiškai preparuojant mitą, dabartis atveriamą erdvinėms interpretacijoms, platesniam suvokimui ir įvertinimui.

Mitas kaip archetipas, kaip reikšmė, kaip ribas praplečiantis žinojimas atlieka ne filosofinio įprasminimo, bet interpretatoriaus arba realizatoriaus vaidmenį, aktualizuoja praeitį, tiesia sąsajas su dabartimi, brėžia ateities vizijas. Tam tikri postulatai būtini, kad neklaidžiotume klajonėse po tikrus ir tariamus akligatvius, apsimetinėdami visažiniais, bet taip ir likdami provincialiais savamoksliais, neigiančiais kitų ieškojimus ir atradimus. Patirtis inspiruoja išmintį, kelia klausimus ir mėgina į juos atsakyti.

Kaip pagrįsti esmines praeities nuostatas ir neprarasti jų įtaigos dabarties pasauliui? Kaip atskleisti šiandienos pasaulio dėsninumus, apsiribojant opozicijų kaita ar priešybių sambūviu? Ar mūsų siūlomi raktai, kodai, skaitymo būdai yra parankiausi, priimtinausi, ar leidžia pasiekti geriausio rezultato? Kaip galime pasikliauti subjektyviomis pozicijomis objektyvumo siekiančioje visuomenėje?

Pasak Paulio Ricoeuro, mitinis pasaulis savo reikšmine intencija „taiko į tą prasmės visuotinumą, kurį Hegelis taikliai įvardijo „sąvoka“², taip sustiprinda-

¹ Claude L.-S. Laukinis mąstymas. – Vilnius: Baltos lankos, 1997.

² Ricoeur P. Mitas // Mitologija šiandien. Antologija / Sudarė A. J. Greimas, T. M. Keane. – Vilnius: Baltos lankos, 1996. – P. 242.

mas mitinius vaizdinius tuo schematizmu, kurį Kantas pavadino „menu, paslėptu gamtos gelmėse“³. Slėpinio tema ir jos plėtotė yra tartum esminis brėžinys prasmų labirintuose. Reikšmingas ir Algirdo Juliaus Greimo „itin svarbus konstatavimas: mitologija nėra, kaip tai buvo įprasta manyti, vienos kurios nors tautos surinktų mitų kolekcija, o ideologinė struktūra, galinti pasireikšti bet kokia literatūrine forma“⁴. Šią nuostatą papildo ir dabarties mitologijos, istorijos bei kultūros tyrinėjimai. Mitai kuria atitinkamą perspektyvą ir atskleidžia esmines gaires, analizuojant pirmąsias lietuviškas knygas, aktualias istorines užuominas, tradicijos sukurtus stereotipus. Padeda išsilaisvinti iš sukalkėjusių nuostatų ir siekti savito esmingumo.

Šiuolaikiškumo dimensija neišvengiama, nes, būdami čia ir dabar, mes negalime būti ten ir tada. „Kad suprastume prasmę, slypinčią istoriniame šaltinyje, t. y. teisingai ją iššifruotume, turime atmesti idėją, jog visi žmonės visada, per visą istoriją, mąstė, jautė taip pat, kaip jaučiame ir mąstome mes, – priešingai, daug produktyvesnė yra hipotezė, kad istoriniame šaltinyje užfiksuota **kitokia** sąmonė, prieš mus – Kitas“⁵. Ignoruodami šį teiginį, mes neatskleisime istorinių įvykių tiesos (nebent atsitiktinai, intuityviai, netikėtai), kurios mums niekas iš kadaise gyvenusių nebepatvirtins. Tik interpretacijų įvairovė ir gausa, dėsningumų ir alogizmų paieškos leis rasti optimaliausius prasmų variantus, mitines schemas, universalias dermes ir pristatyti svarbiausias temas iš skirtingų perspektyvų bei tarpusavio sąsajų⁶.

Analizuodami istorinius šaltinius, mes tampame **kitais** tos istorinės medžiagos atžvilgiu, medžiagos, kuri kaip kategorija priskirtina mąstymui⁷, o opozicines dėlionės galime vertinti kaip aktualią šiuolaikinio pasaulio tendenciją. Kitoniški pasidaro ir mūsų pačių tekstai skaitančiųjų juos atžvilgiu.

Rašto istorija saugo atmintį, kuri identifikuojama laike. Tai nėra abstrakcija, perduodama iš kartos į kartą. Atversdami konkrečios epochos dokumentą ar liudijimą, mėginame prisijaukinti laiką, demitologizuoti savo ribotumą, tapti visagaliais teksto valdovais.

Sugestija senosios raštijos link

Mūsų kultūrinę laikyseną nulemia raštas ir tradicijos, kaip patirties postulatai ir ateities imperatyvai. Erdvės tarp savęs ir kitų (atsietumo) apmąstymai gali būti prilyginti skaistinio procedūroms, kai po mirties keliaujama į dangų ar pragarą⁸.

Tapatumo problemą atskleidžia pasirinkta pozicija, čia galioja tam tikra prasminė disharmonija, suponuojanti pagrindinę vertybinę orientaciją ir atitinkanti standartinę kitoniškumo formulę: jei tu esi toks, kaip aš, tu esi kitoks. Skiriasi tik sferos ir dominantės: religija, tautybė, lytis, interesai, vertybės, nors pagrindinė ašis – tas pats egocentris pasaulio suvokimas. Raštijos tradicija patvirtina šias universalias tiesas.

³ Ten pat.

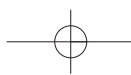
⁴ Greimas A. J. Lietuvių mitologijos studijos / Sudarė K. Nastopka. – Vilnius: Baltos lankos, 2005. – P. 26.

⁵ Гуревич А. Я. Послесловие // Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. – Москва, 1992. – P. 354.

⁶ Haseldine J. Review of The Birth of Europe, Le Goff J. (Review, Nr. 523). URL: <http://www.history.ac.uk/reviews/paper/haseldine.html> Date accessed: 21 May 2008.

⁷ De Sousa Santos B. Another Knowledge is Possible. – London: Verso, 2007.

⁸ Le Goff J. Skaistyklos gimimas. – Vilnius: Baltos lankos, 2005. – P. 22–24.

Pirmojoje lietuviškoje Martyno Mažvydo knygoje **kitais** identifikuojami tie, kurie laikosi kitos, senosios religinės orientacijos. Remdamasis šia nuostata, profesorius Frydrichas Stafilas „Katekizmo“ išangos žodyje kuria distanciją tarp senąjį tikėjimą ir naująją religiją išpažįstančiųjų, **kitais** apibrėždamas ir tuos, kurie garbina jam ir jo religinėms nuostatoms nepriimtinius objektus, tartum skaidydamas senojo tikėjimo vientisumą: „Vieni medžius, upes, kiti žalčius, kiti dar ką kitą garbina, šlovindami kaip dievus“⁹, siekdamas tuos **kitus** paversti savais, t. y. atversti į savąjį tikėjimą. Tam tarnavo ne tik kardas ir kryžius, bet ir kitos priemonės. Tarp jų – religinių tiesų plėtra vietinėmis kalbomis: „Imkiet mani ir skaitikiet, jr tatai skaitidami permanikiet“¹⁰. Raštas, švietimas, europietiška kultūra atėjo kartu su nauja religija. Išpažinusiems senuosius tikėjimus **kiti** buvo tie, kurie atėjo jų atversti.

XIV a. pabaigoje vokiečių ordino heroldas Vygandas Marburgietis apie 1381-ųjų kryžiuočių žygius eiliuotai rašė: „Minėtasis Ragainės kontūras Vygantas gaisrais skersai ir išilgai nuniokojo to nesitikinčią Romainių žemę, nužudė du šimtus vyrų, moterų ir vaikų; buvo išvesta penkiasdešimt belaisvių su gausiu galvijų ir arklių grobiu. Jis taip pat daug kartų nusiaubė žemę, žmonių vadinamą Vilniumi“¹¹. Tiesa, jau 1385 metais kryžiuočių karo žygių į Lietuvą aprašymuose pažymėta, kad kelias nuo Neries į Vilnių pirmiausia ir atveda „į Vilkės lauką, kur buvo užmuštas Ragainės kontūras Vygantas“¹². Laiko peripetijos anuluoja visas priešpriešas ir parodo žemiškų žaidimų beprasmybės galią: riba tarp prasmingo apaštalavimo ir žiauraus susidorojimo, tarp siekiamybės ir realybės yra trapi ir neįtikėtinai fantasmagoriška. Ir primena pirmą Lietuvos (*Lituae*) vardo paminėjimą saksoniškuose Kvedlinburgo analuose, aprašant misionieriaus vyskupo mirtį: „[1009 metais] šventas Brunonas, kuris vadinamas Bonifacijus, arkivyskupas ir vienuolis, vienuoliktais savo atsivertimo metais, Rusijos ir Lietuvos pasienyje pagonių trenktas į galvą su 18 saviškių kovo 9 d. nukeliavo į dangų“¹³.

Religinės priešpriešos, kova su **kitais**, neišvengiamos pasekmės palieka erdvę netikėtiems atradimams, įprasminimams ir įvertinimams. **Kito** formuluotė suskaldo pasaulį į savus ir svetimus. Pasaulio suvienijimo siekį nulemia įvairios priešastys. Tarp jų – religinis atsivertimas (kaip egzistencinė pavara, arba privaloma metamorfozė).

Ikirikščioniška kultūra tartum oponuoja oficialiai – naujai religijai. Bipoliariškumas, padalijantis pasaulį į savus ir kitus, siūlo neįtikinamiausius suvokimo modelius, o tapatumo dilema plėtojama tarp dabarties ir praeities. Opozicinė gija suriša mentalines dėlionės, istorines peripetijas ir akivaizdžius proveržius. Religinė priešprieša, demonstruojanti egzistencinį dvilypumą, parodo senosios raštijos tendencingumą ir siekimą dekonstruoti **kitokio** pasaulio savitumą.

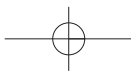
⁹ Mažvydas M. Pirmoji lietuviška knyga. – Vilnius: Vaga, 1974. – P. 93.

¹⁰ Ten pat. – P. 99.

¹¹ Marburgietis V. Naujoji Prūsijos kronika, 1394 / Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, 1: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos / Sudarė N. Vėlius. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. – P. 469.

¹² Kryžiuočių karo kelių į Lietuvą aprašymai. – P. 443.

¹³ Kvedlinburgo analai. Apie 1009 m. / Bumblauskas A. Senosios Lietuvos istorija, 1009–1795. – Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005. – P. 17.

Galios, lytys ir kitoniškumo sklaida

101

Kitoniškumas, kaip plati ir įvairialypė sąvoka, reiškinyis ar egzistencinė forma, aprėpia visas įmanomas sferas. Kaip ir kultūrinis imperializmas, okupuoja svarbiausias mūsų patirtis. Jo reikšmė tebėra nuolat aptarinėjama ir plėtojama¹⁴. Išsigelbėti nuo schemų nėra paprasta, nes jos, kaip ir stereotipai, valdo pasaulį. Kultūra suponuoja savyje ypatingą reikšmių pasaulio galią, palikdama interpretacijoms didelę erdvę, tačiau pagrindiniai teiginiai, kaip ir idėjos, formuojančios intelektualinę istoriją, Europos diskurse yra tapę metanaratyvais, kurie, pasak Vytauto Kavolio, „kaip archajinių ir modernistinių principų ir modernizmo krypties nepripažinimo rezultatas“ antimodernistinėje kultūroje parodo akivaizdžias minties nenuoseklumo tendencijas, „iškylančias kaip ryškus kontrastas įvairioms modernizuojančios kultūros versijoms, kurios gali konfliktuoti tarpusavyje ir nėra ontologiškai ar metafiziškai pagrįstos, bet kiekvienu atveju ideologiškai glaudžiai susijusios“¹⁵.

Modernios kultūros versijos remiasi tradicinėmis klišėmis, per šimtmečius susiformavusiais požiūriais, tapatinimais ir schemomis. Pvz., europietiškos kultūros nešėjai tapatinami su vyriškomis galiomis, vyraujanti opozicija tarp kultūros ir natūros lietuvių pasaulėvaizdyje (formuojantis ir sklindant raštijai) turėjo aiškia lyties skirtį.

Kaip manoma, klasikinė dichotomija gamta vs kultūra, tebevaldo pasaulį¹⁶. Tai vadinamoji vakarietiška ontologinė paradigma, kuri seniai tapo pasaulį apibrėžiančia opozicija:

gamta kultūra
 kūnas mąstymas
 emocijos protas
 moteris vyras
 gyvūnas žmogiška būtybė
 žemas aukštas
 blogas geras
 mėnulis saulė
 naktis diena
 juodas baltas
 tamsa šviesa¹⁷.

Reikšmių vertikalės grindžia dominavimo kanoną, supaprastindamos pasaulio modelį ir pateikdamos mums gana šablonišką hierarchinę seką. Esminės dominantės – moteris ir vyras – formuoja aplink save svarbiausių reikšmių lauką, pasirinkimą lemia antropologinės nuostatos, aktualios ir prasmingos kultūros istorijai suprasti ir tyrinėti.

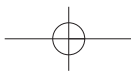
Šių laikų pasaulyje moters ir vyro priešprieša nuolat iškeliamą, tačiau su ja siejamos reikšmės (gamta vs kultūra, kūnas vs mąstymas, emocijos vs protas ir pan.), atrodo, galioja tik ypatingoje ikirikščioniškos kultūros, senosios raštijos,

¹⁴ White L. A. Reconsidering cultural imperialism theory // *TBS, Transnational Broadcasting Studies*, 2001. – Spring/Summer. – Nr. 6. <http://www.tbsjournal.com/Archives/Spring01/white.html> (2008 09 04).

¹⁵ Kavolis V. Modernizacija, globalumas ir nacionalizmas, kultūriniai siekiniai // *Kultūros barai*, 2006. – Nr. 3. <http://www.eurozine.com/articles/2006-05-26-kavolis-lt.html> (2008 09 04).

¹⁶ Frank R. M. Shifting Identities: The Metaphorics of Nature-Culture Dualism in Western and Basque Models of Self 04/2003 <http://www.metaphorik.de/04/frank.pdf> (2008 05 23).

¹⁷ Ten pat. – P. 75.

viduramžiškų tradicijų pasaulio, kuris buvo saistomas savitų opozicinių grandinių, erdvėje.

Lytinė diferenciacija formuoja savitą esminę koordinatę, kuri glaudžiai susijusi su istoriškai susiformavusia apibrėžtimi. Vyrauja nuostata, kad antropologinės teorijos Vakarų civilizacijai primeta priešpriešą, moteris identifikuojamos su gamta, o vyrus – su kultūra. Taigi moterims ir vyrams priskiriamos skirtingos reikšmės vienoje kvalifikacinėje sistemoje¹⁸. Lietuvių raštijos tradicijoje nuo Martyno Mažvydo laikų moteris buvo tapatinama su tamsiomis, gaivališkomis gamtos jėgomis, burtais ir magija: „Pagonybė identifikuojama su moteriška religija. Krikščionybė – viena vyriškai suvokto Dievo veiklos sfera“¹⁹.

Nors vyravo identifikaciniai modeliai, viduramžių kultūros istorijoje moteriai buvo leidžiama pasirinkti Dievą ar velnią (pasišventimą Dievui ar bendradarbiavimą su velniu), šventumą ar raganystę.

Tradicinėje kultūroje plačiai plėtojama pažiūra, kad ne viena moteris yra pasidavusi velniui, jo sąjungininkė, pažadėjusi velniui savo sielą ir iš jo gavusi antgamtinių sugebėjimų burti; šie sugebėjimai padėdavo ar kenkdavo kitiems žmonėms²⁰. Elgesys su raganomis rodo ideologinį agresyvumą moterų atžvilgiu – tarp sudegintųjų už raganavimus Lietuvoje 75 proc. moterų²¹. Tokia pati tendencija pastebima ir visame pasaulyje: moterys žymiai dažniau kaltinamos raganavimu ir teisiamos – nuo 1450 iki 1750 metų, t. y. per tris šimtus metų Europoje, Anglijoje ir Amerikoje nužudyta 60 tūkst. raganų (raganių) – tarp jų tik 25 proc. vyrų²². Ši informacija pagrįsta išlikusiais dokumentais. Daugybė pavienių ir kolektyvinių susidorojimo faktų niekada nebuvo užfiksuota.

Žodinėje lietuvių tradicijoje gausu pasakojimų apie raganų virsmus, skraidymus, rinkimąsi ant Šatrijos kalno, būrimus ir kenkimus, taip pat ir susidorojimus su raganomis, nes norėta įsitikinti, ar jos iš tiesų sudariusios sandėrį su velniu, ar yra raganos. Per tokius tikrinimus nebuvo ribos tarp tikro ir tariamo susidorojimo ir galima baigtis atitinka visus viduramžiškos misterijos kanonus: „Kitą kartą buvę labai daug raganų. Tai jas girdydavę, bet niekaip negalėdavę prigirdyt – kočėlą, samtį nusitverdavus ir nebeskęsdavus. Tai ir žinodavę, kad ta ragana. Atveždavę šiaudų, apkraudavę ir uždegdavę. Ragana visa sudegdavus, bet jos širdis nesudegdavus, pasilikdavus visa ledu apšalus, apgargėjus. Tai visi ir žinodavę, kad ta tikrai buvus ragana. Bet kitą ir tokią sudegindavę, kad visa, ir širdis, sudegdavus – tai ta nekalta buvus, ta jau buvus ne ragana“²³.

Demonologinės veiklos ir įtarimų, kad asmuo užsiima tokia veikla, sutapatinimas naikina esminius skirtumus tarp savo ir svetimo, kaip ir nekaltumo prezumpciją, kurios raganų teismuose nebuvo. Kaltinimai panaikinami tik mirties (per teismą) atveju. Tarp tikros ir tariamos veiklos nėra priešpriešos. Remiantis rašytiniais duomenimis, daugiausia raganų teismų Lietuvoje ir Lenkijoje būta XVII amžiuje, bet išlikę nemažai liudijimų apie persekiojamus už raganavimą ir

¹⁸ Kavolis V. Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje. – Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992. – P. 22.

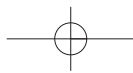
¹⁹ Ten pat. – P. 36.

²⁰ Balys J. Ragana / Lietuvių enciklopedija. – T. XXIV. – Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961. – P. 418.

²¹ Kavolis V. Epochų signatūros. – Chicago, 1991. – P. 44.

²² Dey P. The forgotten male witch // Express News of University of Alberta, 2002. <http://www.expressnews.ualberta.ca/article.cfm?id=3275> (2008 09 05).

²³ Basanavičius J. Lietuviškos pasakos. Pirma knyga. – Vilnius: Vaga, 2001. – P. 164.

XVIII amžiuje (vėlyviausias įrašas apie 1771 m. vienuolynui dirbusių valstiečių Ruginių apkaltinimas raganavimu ir išvaymas iš ūkio²⁴).

Apskritai raganavimas vertinamas kaip moteriška veikla. Tokia veikla užsimantys vyrai ir moterys buvo vertinami skirtingai: „Vyrų raganių, ne tik moterių, taipogi buvę senovėje. Jie buvę vadinami žyniais“²⁵, burtininkais, alchemikais, atradėjais, mokslo žmonėmis. Vyrų užsiėmimas magija ir burtais, be abejo, plačiai žinomas istorinis faktas²⁶, tačiau jie nebūdavo kaltinami demonologija ar ryšiais su velniu²⁷. Pasakojama, kad po mirties burtininkas keliaudavo į pragarą, tikima, kad burtininkas negalėdavo numirti, kol neperdavė savo žinių ar galių²⁸.

Kai kalbame ir apie nepaprastų savybių ar galių turinčius žmones, akivaizdi lytinė diferenciacija. Aiškiaregiai, juodaknygiai, užkalbėtojai, vilktakiai, žmonės blogomis akimis – visi jie dažniausiai vyrai. Išliko nemažai pasakojimų, kad sau jie pakenkdavę labiau, nei **kitiems**: „Kai būna velionis padėtas kambaryje, pažiūrėti per durų skylutę, kame išpuolus lentoje šaka. Vieną kartą taip padarius, visą amžių matysi vėles. Dėlto seniau būdavę žmonių, kurie neįeidavę į laidotuves, nes negalėdavę pro vėles praeiti, dėl didelio jų susikišimo“²⁹. Jei ir užsiimi pavojinga veikla – pasekmės neišvengiamos, peržengus ribą, pereini į kitą pusę, iš kurios sugrįžti neįmanoma. Kaip ir tada, kai naudojiesi nepaprastais dalykais: „Šimas Revas su savo dukterimi ir numylėtine vakarais skaitė savo juodąją knygą iki vėlaus vakaro. Kartą jo numylėtinė įmetė į krosnį ir sudegino jo juodąją knygą. Ant rytojaus rado tą pačią knygą, ant lentynos gulinčią. Jis gali taip padaryti, kad vežimas tik su vienu lanku važiuoja. Degtinės daug nemėgsta, ją vadina nuodais. Į vestuves ateina visas gėlėmis apsikaisęs, nuo galvos iki kojų, ir smuiku griežia“³⁰.

Religinėmis ir teisinėmis sankcijomis manipuliuojama ir garsiojoje ideologinėje manifestacijoje „Raganų kūjis“ („Malleus Maleficarum“; pirmą kartą pasirodė 1487 m.), per du šimtus metų išleistoje daugiau kaip trisdešimt kartų. Knyga, nubrėžusi aiškia ribą tarp savų ir **kitokių**, praturtino kultūrą ir istoriją demoniškąja paradigma, kaip galimybe teisti ir bausti, atskirti ir pasmerkti.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos šalių, raganų teismai virto moterų kitoniškumo propagavimo raiška. Vyrai, užsiiminėjantys magiška veikla, buvo tarsi privileijuoti. Kilni mokslo ir kultūros sklaidos misija įprasminama vyriškoje inkarnacijoje ir nepalieka vilčių išsivaduoti iš priešpriešų.

Šiandien klasikinėmis vadinamos vakarietiškos ontologinės paradigmos atrodo dirbtinės. Universalumas, tarsi laikina iliuzija, kurios tikrasis vertintojas – laikas. Iki šiol aktuali opozicija gamta vs kultūra. Nevienareikšmis moters sta-

²⁴ Raganų teismai Lietuvoje / Parengė K. Jablonskis ir R. Jasas. – Vilnius: Mintis, 1987. – P. 382.

²⁵ Basanavičius J. Lietuviškos pasakos. Pirmą knygą. – P. 191.

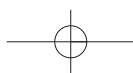
²⁶ Apps L. and Gow A. Male Witches in Early Modern Europe. – Manchester: Manchester University Press, 2003. – P. 118.

²⁷ Witchcraft Narratives in Germany: Rothenburg, 1561–1652 by Alison Rowlands Male Witches in Early Modern Europe by Lara Apps and Andrew Gow, Prewiev by Jonathan Durrant / Gender & History. – August 2007. – Vol. 19. – Issue 2. – P. 390.

²⁸ Vėlius N. Mitinės lietuvių sakmių būtybės: Laimės. Laumės. Aitvarai. Kaukai. Raganos. Burtininkai. Vilktakiai. – Vilnius: Vaga, 1977. – P. 238.

²⁹ Balys J. Mirtis ir laidotuvės: Lietuvių liaudies tradicijos / Balys J. Raštai. – T. V. – Vilnius: LLTI, 2004. – P. 201.

³⁰ Balys J. Lietuvių mitologiškos saktės / Balys J. Raštai. – T. IV. – Vilnius: LLTI, 2003. – P. 179.

tusas. Net jai suteikus nepaprastas reikšmes³¹, neįveiksime tūkstantmetį besitęsiančio tapatinimo su tamsiomis gamtos jėgomis, magija ir burtais. O gal moteriškos galios nėra pavaldžios vyriškam racionaliam pasauliui? Kaip ir gebėjimas kitaip matyti, kitaip elgtis („Moters vietos visuomenėje evoliucija yra lyg tas Fortūnos ratas, kur mes matome kokį nors personažą kylantį aukštyn. Kurį laiką jis įstengia išsilaikyti aukščiausio pakilimo, savo triumfo, taške, o paskui pradeda leistis žemyn ir atsiduria pačioje apačioje“³²), būti kitaip vertinamomis. Vienos taisyklės galioja moterims, atliekančioms herojines misijas: tikėjimo, pasiaukojimo už Tėvynę, laisvės kovų, kiti šablonai taikytini kasdienybės erdvėje, treči dalykai – nepavaldūs laikui. Neįtikinamiausių istorijų pasitaiko ir šią dieną:

„Grigaliauską iš Kampinių (Suvalkų Kalvarijos parapija), būdavo, kasnakt slogindavo slogutė. Na, ir jis niekaip nuo jos negalėjo atsikratyti. Tai kažin kas prirodijo jam, kad eidamas gulti atgalios priėtų prie lovos ir taip priėjęs nusiautų klumpes ir atgalios, t. y. neapsukęs priešakiu į lovą, atsigultų. Taip jis ir padaręs, tai nuo to sykiio jį kaip pametė, tai, sako, ir šiandien neslogina“³³.

Nuo nepaprastos mitinės būtybės, kuri lyg tikrovėje „užgula“ žmogų, slogina – jis negali nei pajudėti, nei įkvėpti, o apsisaugoti nuo to įmanoma kaip nuo mirties:

„Guldamas į lovą avalus (klumpes, batus) pas lovą reikia padėti taip, kad pirštų galai nebūtų atsukti į lovą. Mat nakčia Giltinė pėdsaku ateina ligi lovos ir, radusi avalus atkreiptus į lovą, sako:

– Žmogus lovoje! – įlipa ir uždusina.

Jeigu randa atkreiptus į lovą užkulnius, sako:

– Ateita, ale į lovą neįlipta.

Paklaidina pėdsaką ir žmogus lieka gyvas“³⁴.

Apsisaugojimas nuo mirties ir pavojingų moterų yra tapatus, naiviai manant, kad tai įmanoma. Moterų sąsajos su gamta, emocijomis, kūniškais pradais, priešpriešomis protui, mąstymui, kultūrai, yra paviršutiniškos. Tikrųjų priešasčių reikia ieškoti giliau, jos nulemia pasekmes, kaip viduramžiais plačiai paplitęs pasakojimas apie moteris, kurios ateidavusios naktį pas vyrą, išplėsdavusios jo širdį ir surydavusios. Kultūros istorijoje vartojamą *La belle dame sans merci* atitinka *mulier speciosa*, „visoje Europoje žinomą kaip raganos apibūdinimą“³⁵.

Kitoniškumu, kaip ir galiomis, manipuluojama visais laikais. Lyčių skirtumai taip pat yra patogi erdvė apibendrinimams ir manipuliacijoms. Kaip ir opozicinėms sistemoms yra privalomos bendrumo paieškos, nepaisant akivaizdžių nekaltumo ar kaltumo įrodymų, kultūrinių ritualų ir neprognozuojamų pasekmių.

Klasikinės prieštaros kaip mito samprata

Šiandien mitai aktualizuojami naujai, jie kinta: vieni reiškiniai seniai išnyko, kiti transformavosi, įgijo kitas formas, treči taip ir gyvuoja iki šiol. Konservatyviausi yra laidojimo papročiai³⁶.

³¹ Zizek S. Woman is One of the Names-of-the-Father, or How Not to Misread Lacan's Formulas of Sexuation, in <http://www.lacan.com/zizwoman.htm> (2008 09 07).

³² Pernoud R. Moteris katedrų laikais. – Vilnius: Vaga, 2007. – P. 6.

³³ Balys J. Lietuvių mitologiškos sakmės. – P. 193.

³⁴ Balys J. Mirtis ir laidotuvės: Lietuvių liaudies tradicijos. – P. 125.

³⁵ Voigt V. The Woman Who Destroys Life – La Belle Dame Sans Merci / Tautosakos darbai / Parengė R. Repšienė. – Vilnius: LLTI, 2004. – P. 186.

³⁶ Alseikaitė-Gimbutienė M. Mūsų protėvių pažiūros į mirtį ir sielą. – Tuebingenas: Patria, 1947. – P. 28.

Glaudi mito ir ritualo sąsaja, gyvavusi sakralios erdvės kultūroje kaip pasaulio egzistencinė ašis, prarado veiksnumą. Laikas, išardydamas semantinę bendrybę ir sukurdamas dviejų reiškinių savarankišką regimybę, atsiejo du vienvovę sudariusius dalykus. Ritualas įprasmindavo mito buvimą, naujųjų papročių protegavimą ir senųjų pasitraukimą. Laidojimo papročių kaita – ryškiausias naujųjų ritualų propagavimas – pastebima viename seniausių baltų religijos ir mitologijos šaltinių, Bizantijos kronikininko Jono Malalos, dar vadinamo Kalbėtoju (*Ritor*), kronikoje, datuojamoje VI a. po Kristaus. Ji 1261 m. įterpta „Pasakojime apie vieną pagoniškąjį paklydimą, apie tai, kad jie Sovijų dievu vadina“. Būdamas žmogus, Sovijus sumedžiojo šerną, išėmė iš jo devynias blužnis ir davė iškepti vaikams. Šiems vieniems suvalgius blužnis, jis supyko ir nusileido į pragarą. Kai sūnus parodė kelią, praėjo ten tik pro devintus vartus. Vėliau sūnus jį ten susirado, jie pavakarieniavo, sūnus „padarė jam guolį ir pakasė jį žemėje. Rytą jiedviem atsikėlus, paklausė jį, ar gerą atilsį turėjęs. Tas jam sudejavo: „Ak! kirminų ir šliužų ėdamas buvau.“ Vėl rytojaus dieną padarė jam vakarienę ir įkėlė jį į medį, ir paguldė ten“. Bet ten jį ėdė bitės ir daugybė uodų, todėl prastai miegojo. „Vėl rytojaus dieną padarė didžiulį laužą ir įmetė jį į ugnį. Rytą jo paklausė, ar gerai pailsėjęs. O tasai jam tarė: „Kaip kūdikis lopšy saldžiai miegojau“³⁷. Iš trijų galimų laidojimo būdų Sovijus pasirenka sudeginimą. Neįtikėtina, kad beveik po septynių šimtų penkiasdešimties metų šis laidojimo būdas vėl plačiai praktikuojamas. Remiantis archeologų duomenimis, Lietuvoje mirusieji buvo deginami iki XIV amžiaus³⁸, bet šis ritualas minimas ir vėlesniais laikais: Lietuvos metraštyje, datuojamame XVI amžiumi, Motiejaus Strijkovskio „Kronikoje“ (1582), minimas kunigaikštis Šventaragis, kuris tariamai pradėjo mirusiųjų kunigaikščių deginimo tradiciją Vilnios ir Neries santakos slėnyje. Nemažai legendinius laikus utirruojančių mistifikacijų apie neįtikėtinus prūsų ritualus išliko ir to meto liudijimuose:

„Pakilo stiprus vėjas su perkūnija ir žaibais. Dievas žino, ar tai buvo gamtos ar velnio darbas. Abudu seni nukaršę vyrai, karalius Vaidevutis (*Widowuto*) geriausiais savo drabužiais ir jo brolis krivaitis (*kyrwaitto*) Brutenis (*Brutteno*), taip pat gražiai apsirengęs, bet be šventiko puošmenų, susiėmę rankomis ir giedodami nuėjo į ugnį ir susidegino. Visi kiti raudėjo iš pagarbos. Daugelyje vietų visame krašte buvo statomos jų stovyklos ir jie garbinami kaip dievai“³⁹.

Akivaizdu, kad dar XVI a. siekiama visais įmanomais būdais pabrėžti baltų savitumą pagal krikščioniško pasaulio kontekstą. Svetimšalių aprašyti ritualai kuria herojinę istoriją, kuri pateikia realų gyvenimą kaip įspūdžių, iškraipymų ir nesusipratimų rinkinį. Ar galima atrasti ribą tarp tiesos ir prasimanymo, realybės ir mistifikacijos? Ar istorinė tariamybė vertintina pagal tuos pačius kriterijus, ar tai tiesiog žodžio ir minties magija?

Demitifikacijos, kaip mitologijos „išvertimo“ į ideologiją, procedūra nėra paprastas kelias tiesos link. Mito specifiką lemia daugybė faktorių: sakralumo praradimas, universalumo išsaugojimas, archetipinė gelmė, ideologijos atspindžiai,

³⁷ Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, I: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos / Sudarė N. Vėlius. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. – P. 267.

³⁸ Vėlius N. Istoriniai šaltiniai apie mirusiųjų deginimą Lietuvoje, išimtis ar taisyklė / Lituaništika. – 2001. – Nr. 1(45). – P. 65–72. <http://images.katalogas.lt/maleidykla/lituanistika/Litu-65.pdf> (2008 09 11).

³⁹ Grunau S. Preussische Chronik. – Leipzig, 1896. – Bd. 1. – P. 79. Cit. iš: Jonynas A. Lietuvių folkloristika: Iki XIX a. – Vilnius: Vaga, 1984. – P. 58.

įvairiausių sferų, lygmenų, pozicijų sklaida, pernelyg didelis mito sureikšminimas, nuvertinimas ir siekiamybė.

Būdamas kultūrinio identiteto ir istorinės savasties dalis, mitas lyg ir nepavaldus laikui, kuris formuoja savus mitus. Demitifikacija yra aktuali ir šiandien. Pasitelkus šį interpretavimo būdą, regėjimo galimybę ar atskaitos tašką, svarbu sudėlioti tinkamus metodologinius akcentus: „Demitifikacija yra neutralus mokslinis terminas, jis reiškia, kad reikia nuimti kepurę mitui, visiškai nesakant, ar jis geras ar blogas. Demitifikuoti – tai reiškia aprašyti poeziją, aprašyti religiją, moralines vertybes, meną, klausiant, ką visa tai reiškia. Šitokia reikšmės ieškojimo operacija yra dažnai naudinga savęs ir kitų apšvarinimui“⁴⁰.

Norėdami atlikti tam tikrus veiksmus, pirmiausia turime apibrėžti objektą, atriboti jį nuo nereikalingų, papildomų, šalutinių, antrinių dalykų, išgryninti ir materializuoti tam, kad jis virstų idėja, metafizika, atsiskirtų nuo laiko ir konteksto, o vėliau išnyktų atradimų erdvėje kaip efemerija, iliuzija, palikusi pėdsaką ar užuominą.

Mito esmę nusako tai, kad jis funkcionuoja kaip sistema, kurioje dvi kontradikcijos, prieštaros, opozicijos. Klasikinis aksiologinis pavyzdys – Nekalto prasiždėjimo legenda – „dviejų prieštaravimų – pagimdymo fakto ir Dievo Motinos nekaltybės – vienalaikis teigimas“⁴¹, kuris racionaliai nepaaiškinamas, bet jau tapo formule, kaip viena galimų mito egzistencijos formų.

Šiuolaikinei lietuvių kultūrai svarbios prasmingos egzistencijos sąlygos: mūsų tautai tikslinga sukurti ir apibrėžti ideologinius modelius, pagal kuriuos būtų „lengviau gyventi, panaudotų juos kaip ateities kelrodžius“⁴², norėdama išsivaduoti iš įsigalėjusių stereotipų, vertybinės atrofijos, provincialių kompleksų. Mitologinė aktyvacija nėra absoliuti panacėja, bet galimybė pažvelgti į save kaip į kitą, atsitolinus, bet esant dabartyje ir permąstant istorijos patirtis kaip prasmingas privalomybes.

Vienas A. J. Greimo propaguotų dinamiško mito pavyzdžių – Vilniaus garso (Geležinio Vilko), kaip ateities pranašo, mitas, suteikiantis galimybę lietuvių tautai „dar ką pasakyti pasauliui, kad ji turi prieš akis atvirą savo istoriją“⁴³. Naujų ritualų kūrimas, kaip įvaizdžio, pozicijos, išskirtinumo formavimas, žlungdo autentišką laikyseną. Šiuolaikiniai herojai siekia mitinių vaidmenų, tačiau politinis angažavimasis ir veikla dažnai kuria klasikinės prieštaros regimybę, o ne mitinę vienovę. Susitapatinimas su tariamomis vertybėmis nukreipia ne į ateitį, o į virtualių žaidimų erdvę, kurioje didėja tik pralaiminčiųjų gretos, bet užtat visi savi.

Vienintelė reali perspektyva tampa laikinumo pojūtis, įvertinant pačius konservatyviausius ritualus, siejamus su mirtimi ir anapusybe, ir prisimenant paprastas tiesas, kurios nekuria jokių prieštarų: „Atsimink, jog essi smertėšnos, mussissi numirtij, nes žinom, kurssay užgimi, tur numyrtj“, kaip rašė XVIII a. kunigas Mykolas Olševskis „Bromoje Atwertoje ing Wiecznasti“⁴⁴.

⁴⁰ Greimas A. J. Mitai ir ideologijos / Greimas A. J. Iš arti ir iš toli: Literatūra, kultūra, grožis. – Vilnius: Vaga, 1991. – P. 359.

⁴¹ Ten pat. – P. 363–364.

⁴² Ten pat. – P. 365.

⁴³ Ten pat. – P. 367.

⁴⁴ Broma Atwerta ing Wiecznasti, Par Atminima paskutiniu dayktu... par kunigu M. Olzewski. – Wilnius, 1792. – P. 1–2.

Tapti savu – tikslas, prievolė ar malonė?

107

Religiniai atsivertimai vertintini kaip viena svarbiausių pavertimo savais galimybė. Šio proceso trajektorijos dominavo pasaulyje visais laikais. Religija, kaip orientacinė dilema, prerogatyva ir dominantė, buvo pasitelkiama ir precedentams kurti, ir esminiams dalykams parodyti, ir savumo tiesoms propaguoti. Nepaprasti nutikimai, stebuklai, pasikeitimai yra neatsiejama kiekvienos religijos dalis.

Kryžiuočių ordino kunigo Petro Dusburgiečio „Prūsijos žemės kronikoje“ apie 1284 m. taip pasakojama apie sūduvių kunigaikščio, jotvingių karžygio ir žynio Skomanto mirtį: „Štai koks iš Aukščiausiojo malonės nuostabus atsivertimas ir pasikeitimas, štai Skomantas, anksčiau be saiko persekiojęs Dievo bažnyčią, dabar tapo karštu gynėju ir garbingu krikščionių tautos vadu. Mirties patale gulėdamas, jis, paklaustas brolio Konrado, Balgos kunigo, kodėl susilaukęs iš Viešpaties šitokios malonės įtikėti Kristumi, atsakė:

– Prieš savo atsivertimą nieko gera nesu padaręs, gal tik tą vienui vieną darbą, kad, netikėliams pagrobus Lenkijoje Švenčiausios Mergelės Marijos bei jos sūnaus paveikslą ir jį pusiau perpjovus, pakėliau jį nuo žemės, nuvaliau savo drabužiais ir padėjau ten, kur jam dera būti.

Šitai pasakęs, laimingai atidavė Viešpačiui sielą“⁴⁵.

Religinė transformacija mirties akivaizdoje visad įtikina savo autentiškumu. Nors neneigiame visų buvusių gyvenimo ir tikėjimo nuostatų, apsireiškimo apoteozė virsta ypatinga palaima ir susivokimo akimirka tampa vartais į amžinybę ir atsivertimo šviesa, tartum išsivadavimas iš ankstyvesnių paklydimų. Religinis kitoniškumas XIII a. fone išryškina ir formuojamas savita retorika, kuri neišvengia malones skleidžiančios (stebuklus sukeliančios ir propaguojančios) didaktikos ir tiems laikams paprasto, bet suinteresuoto pakantumo **kitam**, tapusiam savu.

Religines metamorfozes sukelia įvairiausios paskatos ir nuostatos – vienintelis dalykas, kuris žavi tokiomis situacijomis, yra nuoširdumas, žinoma, jei jis tikras. Daugybė diplomatinių vingrybių, melagingų atsivertimų, apsimestinių veidmainysčių verčia tapti skeptikais ir mūsų vertinimai praranda pozityvumą.

Kitų vertinimas nuo seniausių laikų pasižymėjo negatyvumu, laikas lėmė požiūrio formavimą, regimybę ir sklaidą: „Kur atrasime didesnių skriaudų, didesnės neteisybės, smurto, nedorumo ir turto gobšumo, jei ne tarp krikščionių žmonių, o ypač tarp tų, kurie dedasi dorais vienuoliais kaip, pavyzdžiui, kryžiuočiai, tačiau kurie daro visoki pikta“⁴⁶ (iš Gedimino kreipimosi į popiežiaus legatus pasiuntinius Vilniuje 1324 metais). Šio susitikimo pasekmes aprašė ir Petras Dusburgietis: „Kai sutarė taiką, kai Livonijos ir Prūsijos žemių bei kitų kaimyninių kraštų broliai ir visi kiti krikščionys tvirtai tikėjo, kad daugiau nebereikėsia kariauti, kai jau ketino kalavijus perkalti į noragus, o ietis – į pjautuvus, tas pats nedorasis [karalius], tikėjimo bei tikinčiųjų priešas, užsikimšo nelyginant kurčioji angis ausis, nenorėdamas išganingų Jo Šventenybės popiežiaus perspėjimų, kuriuos minėtieji legatai kuo tiksliausiai jam buvo perdavę; užuot pagalvojęs apie savo bei saviškių išganymą, būtent apie tai, kaip jam priimti su tinkamomis iškilmėmis ir su derama pagarba krikšto sakramentą, jis, eidamas pirmtakų pėdomis, vėl suskato iš paskutiniųjų naikinti tikėjimą ir tikinčiuosius.

⁴⁵ Dusburgietis P. Prūsijos žemės kronika. – Vilnius: Vaga, 1985. – P. 214.

⁴⁶ Gedimino laišakai. – Vilnius, 1966. – P. 128–129.

Jis mat patvarkė, kad Dovydas, jo pilininkas Gardine, įsibrovė su galinga kariuomene lapkričio 21 dieną į Mazovijos žemę ir, plėšdamas bei degindamas nusiaubė Polocko vyskupo miestą, vardu Pultuskas, ir 130 šios vyskupystės bei Mazovijos kunigaikštystės kaimų, daugybę vienuolynams bei kilmingiesiems priklausančių dvarų, 30 parapiinių bažnyčių ir koplyčių su daug Dievo garbei skirtų maldos namų. Jis nerodė pagarbos nei bažnyčios sakramentams, nei šventiesiems rūbams bei indams, o dvasininkų, tiek vienuolių, tiek pasauliečių, bei kitų abiejų lyčių žmonių sunaikino per 4 tūkstančius, vienus nužudydamas, kitus išvarydamas į amžiną vergovę⁴⁷. Ištis Mazovija buvo vertinama kaip Ordino sąjungininkė, o su kitaminčiais buvo elgiamasi taip pat, kaip ir jie elgėsi. Etninis kodeksas buvo konstruojamas, remiantis įprastomis stereotipinėmis normomis: „Labai daug [blogio] <...> mums padarė minėtieji broliai kryžiuočiai <...>, jie nebijo Dievo, negerbia žmonių [elgiasi] kaip žmonės, kurie tiki savo rankų jėga“⁴⁸ (iš Gedimino laiško Dorpat, Ezelio vyskupams, Revelio žemės vietininkui ir Rygos miesto tarybai 1325 metais).

Tiesos, tikėjimo, pagarbos, Dievo, blogio klausimai keliami vienoje ir kitoje pusėje. Riba tarp savų ir **kitų** brėžiama laike ir erdvėje. Analizuodami istorinius šaltinius, randame daug atskaitos taškų: karo realijų vaizdų ir sąlygiškų situacijų, kai kare kaip kare, kai tradiciniam vertinimui nelieka vietos, kai žvelgti būtina iš pačių įvairiausių atskaitos taškų (kas rašė, kodėl rašė ir kam rašė), kai savumas priešpriešinamas kitoniškumui kaip esminė ir neginčijama vertybė, kai už išorinės informacijos slepiasi religinės ir mentalinės dėlionės. Istorija mums paliko nemažai dilemų tarp ikikrikščioniško savitumo ir krikščioniško miestų, švietimo, spausdinto žodžio privalumo, tarp tikėjimo ir pasirinkimo, tarp valdžios ir politikos, tarp diplomatijos ir tiesos.

Ypatinga malonė, keliaujant į kitą pasaulį, atskleidžiama Philippe'o de Mézières „Senajo maldininko sapne“, užrašytame 1389 metais, „apie tai, kaip brangi prakilnioji karalienė Teisybė ir jos puiki palyda atsidūrė tolimose srityse šiaurės dykynių, kur Leto karalystė, apie šios tautos gyvenimo būdą ir apie vieną skaitytoją – teprajuokina tai skaitytoją“⁴⁹. Apie stabmeldžių krašte gyvavusią tradiciją numirus karaliui (manoma, kad pasakojama apie didįjį Lietuvos kunigaikštį Gediminą), geriausiam jo bičiuliui „suteikiama garbė palaikyti draugiją valdovui, kuris jį taip mylėjo, būti sudegintam kartu su juo ir eiti į rojų“⁵⁰. Didikai nusprendė, kad šįkart išrinktuojų taps Prūsijos riteris, kuris neseniai per mūšį neteko vienos akies ir tapo karaliaus belaisviu, tiesa, karalius, nepaisydamas krikščioniško riterio tikėjimo, jį laikė prie savęs, apdovanojo turtais ir labai pasitikėjo. Jis labai nuliūdo, bet nusiėpė jausmus ir atidavęs „save Dievui bei švenčiausiajam tikrajam kryžiui ir, sukalbėjęs maldas, kreipėsi į baronus, sakydamas:

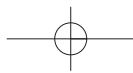
– Ponai, jūs ir aš gerai žinome didžias dorybes, narsumą bei tobulybes, kurias turėjo karalius. Jei aš esu sunerimęs, tai tik todėl, kad mano veido trūkumas nenuliūdintų karaliaus sielos. Jūs matote, kad aš teturiu tik vieną akį, dėl ko labai apgailestauju. Neturėdamas visų kūno dalių, aš labai bijau, kad nesu ver-

⁴⁷ Dusburgietis P. Prūsijos žemės kronika. – P. 281–282.

⁴⁸ Gedimino laišakai. – P. 170–171.

⁴⁹ Mézières P. de. Senajo maldininko sapnas / Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, I: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos / Sudarė N. Vėlius. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. – P. 449–454.

⁵⁰ Ten pat. – P. 452.

tas lydėti tokį tobulą valdovą. Tačiau jei jūs nutarsite, jog aš vertas, esu visiškai pasiruošęs, nes man tai būtų didžiausia palaima.

Baronai apsvarstė, ką riteris jiems pasakė, ir nusprendė, jog jis nėra vertas turėti tokią garbę, kadangi jis neturi visų kūno dalių. Ir išrinko vieną iš kitų karaliaus bičiulių, padėjo krikščionių riteriui už jo gerumą bei ištikimybę ir paleido jį iš nelaisvės. Jis sugrįžo į savo šventąją religiją didžiai garbingas, o Leto karalių ir jo bičiulį sudegino aprašytuju būdu. Laimingas buvo riteriui akies praradimas, nes turėdamas jas abi, būtų buvęs sudegintas kartu su karaliumi. Šią istoriją kaip tikrą tiesą man papasakojo seni ir narsūs tikėjimo riteriai⁵¹.

Iš Vidurio ir Rytų Europos platybių metafizinis teatras ilgainiui persikėlė į uždarą privačią erdvę, kurioje žmonės virto pasyviais žiūrovais nuo XVI a. pabaigos rengiamuose jėzuitų spektakliuose – per viešas religines manifestacijas tapdavo nežymiu, bet jausmingu scenos personalu po kraštą plintančiose procesijose, tačiau liko pagrindiniais aktoriais „savo nuodėmės dramoje, nuolat stebimi žmoniškųjų pagalbininkų kunigų, ir gausių demonų, ir pagaliau [egzistuoja] pati scena, kurioje dėl jų sielos kovoja už juos galingesnės jėgos“⁵². Laiko ratas sukasi aplink savo ašį, atradimo iliuzija, siekiant malonės ar išganymo, tampa prievole.

Stereotipų problema

Kito tradiciją formuoja stereotipai: jei tu esi ne toks kaip aš, tai tu esi kitas, **kitoks**. Be to, kasdieniško pasaulio mentaliniame universume (kaip jį vadino Jacques Le Goffas) daug chaoso (mitiniame pasaulyje iškeliamas ne chaosas, bet įvairovė). Chaoso apraiškos ypač akivaizdžios dabarties pasaulyje, kai mito įtaiga pakito ir prarado ryšį su tradicija. Nuo ikikrikščioniškas reminiscencijas išsaugojusių tekstų iki pirmųjų lietuviškų knygų, nuo istorinių šaltinių sugestiųjų iki šiol mitinių profanacijų **kito** (kitokio) tradicija išties gausi ir įvairi, savita ir kvestionuotina. Mes visuomet buvome ar būsime kiti kažkokio kito atžvilgiu. Autentiškumo paieškos identifikuoja ir turtina savąjį mentalumą **kito** sąskaita, praplečia akiratį.

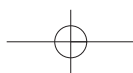
Tai, kas tikra, susiję su autentiška būtimi. Dabartiniai politikos herojai, pradę autentišką savimonę ir dvasinius parametrus, užima eilinių stereotipinių personažų pozicijas, nes gyvena nuo rinkimų iki rinkimų, atsiverčia prieš kiekvienus rinkimus ir, kai šie baigiasi, pamiršta duotus įsipareigojimus. Taip jie save įkalina politinių pažadų beprasmybėje.

Vertybinė disharmonija skatina kalbėti apie grįžimą prie svarbiausių egzistencinių dalykų: nors visuomenė yra globali ir unifikuota, individų tarpusavio santykius lemia tradicinė pasaulėjauta ir moralinės nuostatos. Pasikeitę elgesio stereotipai negali kompensuoti vertybių ir orientyrų praradimo. Įprasti vertinimai, šeimos auklėjimas, prasminės orientacijos suteikia vilčių išgyventi kintančiame pasaulyje. Savimi galime išlikti atrasdami, puoselėdami ir išsaugodami seniai prarastus vertybinius dalykus. Stereotipinė mąstysena nėra negatyvi pati savaime, pozityvus požiūris atveria platesnes vertinimų galimybes.

Globalizacija apriboja visuomenės pasirinkimą, kaip alternatyvią galimybę, kai tarptautinė sistema derinama su nacionaliniais reikalavimais. Šiame kontekste pusiausvyra atsiranda tarp absoliučių ir dalinių nesuderinamumų. Be to, globalios visuomenės vertybių sistema derina teorines studijas įvairiausiųose

⁵¹ Ten pat. – P. 453.

⁵² Kavolis V. Epochų signatūros. – Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1991. – P. 57.

kontekstuose, į juos įtraukia esmines pozityvias vertybes (demokratija, žmonių teisės, tolerancija), kurios yra labiau orientacinės ir nevertintinos kaip absoliučios, nes nėra reflektuojamos (konceptualiai taikomos globaliose struktūrose). Pavyzdžiui, tolerancija vertinama kaip komunikacijos ir dialogo efektyvi galimybė, kuri pozityvios globalizacijos reikšmes grindžia kito atstūmimu ir išskyrimu⁵³.

Dauguma laisva valia vykdomų pasirinkimų atskleidžia dabarties visuomenės prioritetus. Kultūros tradicija, istorinės peripetijos, moralinės nuostatos mūsų pasaulyje yra nulemtos stereotipų. Jis virsta sąlygine mitologema, kuri plačiai veikia pasaulį. Tačiau laikomas kaip itin pavojingu šių dienų reiškiniu, kurį reikia aptarinėti ir vertinti⁵⁴, suprasti ir toleruoti⁵⁵, tyrinėti ir formuoti, kad atsivertų tapatumo horizontai, suvokimai neapsiribotų nusistovėjusiais štamais, klišėmis.

Europos Sąjungos iniciatyva 2007 m. surengtas tarptautinis plakato konkursas „Stereotipų laužymas“ („Breaking Stereotypes“), kurio pagrindu 2008 m. parengtas kalendorius „Už įvairovę. Prieš diskriminaciją“⁵⁶. Mėginimai įveikti stereotipus, juos keičiant pažangesniais ir įvairesniais vaizdiniais, kitokiomis pasiūlomomis, atskleidžia neišnaudotų galimybių potencialą, graudų realybės mistifikavimą, vizijomis ir svajonėmis grindžiamą suvokimo sugestiją, kurią, remiantis kultūrinėmis, socialinėmis ir istorinėmis patirtimis, išvalgomis ir pasiūlomomis, siekiant visuomenės ir individo integracijos, reikėtų konkretinti, transformuoti ir apibendrinti.

Šiuolaikinės opozicijos

Dabartiniame pasaulyje opozicijų schemas, kaip patogus vertinimo modelis, yra gajos visose veiklos sferose. Kaip universalios duotybės plačiai identifikuojamos septynios reikšmių dimensijos: universalizmas vs partikuliarizmas, komunitarizmas vs individualizmas, neutralumas vs emocionalumas, atpalaiduojančios vs specifinės (kultūros), pasiekimas vs aiškinimas, žmogaus ir laiko santykis vs žmogaus ir gamtos santykis⁵⁷. Apskritai kiekviena kultūra pilna pačių įvairiausių sąlyginumų ir įsigalėjusių prieštarų. Opozicija tarp tinklo ir savų namų, tarp srauto ir identiteto (Jürgen Habermas tai įvardijo kaip priešpriešą tarp sistemos ir galimybės dalytis su kitais istorijomis) yra tai, kas šiandien struktūruoja visuomenes, šis klausimas tampa esminiu sprendžiant dilemą tarp informacinių tinklų ir socialinių praktikų (Manuel Castells), tarp virtualios komunikacijos ir visuomenės⁵⁸.

Jei vadovausimės antropologinėmis nuostatomis, išvengsime daugybės nuolat išskylančių priešpriešų. Michelio Foucault nuomone, svarbiausias prieštaravimas yra pačiame žmogiškosios tikrovės pažinime, kurį tyrinėdami pozityvaus

⁵³ Globalization and Values – A Contemporary Paradox in Global Envision: the Confluence of Global Markets and Poverty Alleviation. – 2003. – November 25. <http://www.globalenvision.org/library/8/566> (2008 09 28).

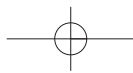
⁵⁴ <http://www.stereotypeandsociety.typepad.com/> (2008 09 28).

⁵⁵ <http://school.discoveryeducation.com/lessonplans/programs/stereotypes/> (2008 09 28).

⁵⁶ <http://www.stop-discrimination.info/7701.0.html> (2008 09 29).

⁵⁷ Pors N. O. Globalisation, culture and social capital: library professionals on the move / Stephen O'Connor. Globalization, Culture and Social Capital: Library Professionals on the Move. – Bradford, GBR: Emerald Group Publishing Limited, 2007. – P. 184. <http://site.ebrary.com/lib/librarycenter/Doc?id=10185511&ppg=9> (2008 07 29).

⁵⁸ Castells M. Mireia Fernandez-Ardevol, Jack Linchuan Qiu and Araba Sey, Mobile Communication and Society. A Global Perspective. – Cambridge: The MIT Press, 2007. – P. 224.

vertinimo metodais, eksperimentinės analizės ir autentiškos refleksijos būdais išvengtume filosofinių spekuliacijų⁵⁹. Žmogiškosios egzistencijos unikalumas nėra opozicionuojamas, pasaulis dalijasi ne pačiame žmoguje, o aplink jį. Taip atsiranda svarbiausios šiandienos dilemos tarp tikro ir tariamo, tarp savo ir svetimmo, tarp savito ir unifikuoto. Gebėjimas apibrėžti ir įvertinti pasaulio originalumą formuoja prasmes ir išvaduoja iš stereotipų.

Kiekviena mentalinė konstrukcija savaip įkalina, uždaro, apriboja veiksmų laisvę ir sprendimų erdvę. Tikėjimas, kad galima išsivaduoti, atveria naujas tapatumo raiškos galimybes, plačius horizontus (kaip idealybės sinonimas), kuriems paklūsta naujai projektuojami stereotipai. Iliuzija turi pilietiškos visuomenės paradigmą, **kito** (kitokio) suvokimas nėra tik pokolonijinio pasaulio paveldas: **kiti** visą laiką buvo šalia.

Mitologija šiandien

Pagrindinis dabarties mitas yra vienijanti Europos idėja, kuri įprasmina daugybę aktualių pozicijų, siekimų, aliuzijų ir galimybių. Naujoji Europa įkūnija savyje atsinaujinimą, prisikėlimą ar „naują gimimą“ iš senosios Europos tradicijų, paveldo ir praradimų.

Europos idėją palaiko keturi kilmės mitai: Romos teise grindžiama juridinė sistema, krikščionybės suformuotas socialinis solidarumas, demokratinė tvarka, neatsiejama nuo žmogaus, atsispindinti teisių ir laisvių, Šviečiamojo amžiaus pagimdyti kosmopolitiniai raiškos ir racionalaus proto principai. Šie mitai priešinami barbariškoms ir nedemokratinėms visuomenių tendencijoms, religiniam fundamentalizmui ir amerikiečių įtakos plėtrai, vadinti europietiško savastimi⁶⁰.

Tapatumo išsaugojimą globalėjančiame pasaulyje galima lyginti uždaviniams, kurie reikalauja mitų herojams būdingų pastangų. Etninė įvairovė, multikultūrinė sąranga, eurointegrata pozicija ir socialinė atskirtis, kitoniškumo prevencija ir savęs įtvirtinimas – daugybė iššūkių iškyla mažoms valstybėms dideliame bendrame Europos pastate. Aptariant ideologines globalizacijos dimensijas, visuotinai priimtinių idėjų sistemoje propaguojamas vientiso pasaulio vaizdas, „ne tik tokio pasaulio, koks jis yra, bet ir koks turėtų būti“⁶¹. Kuriam istorija privalo teikti vizijas, kurios išlaisvintų iš provincialumo, tariamo unikalumo ir perdėto ribotumo. „Europai reikalingi nauji naratyvai“⁶², tad ir mes privalome orientuotis į pilietinei visuomenei būdingas vertybes. Vertybinė orientacija yra lemiamas veiksnys dabarties pasaulyje. Jis leidžia diferencijuoti nacionalinę, etninę, kultūrinę ir religinę įvairovę, ją skatinti ir tyrinėti⁶³.

Lietuvių kultūra stokoja vizijinio mąstymo, nuolatinės aklavietės nėra perspektyvios šiame margame ir besikeičiančiame pasaulyje, kur sėkmingai domi-

⁵⁹ Foucault M. *Il Sogno*. Roma: Raffaello Cortina Editore, 2003. – P. 2. Cit. iš: http://www.generation-online.org/other/acop/acop_humanism_and_anthropology.htm (2008 09 29).

⁶⁰ Amin A. *Multi-ethnicity and the Idea of Europe / Theory, Culture and Society*, 2004. – Vol. 21(2). – P. 1–24.

⁶¹ Steger M. B. *Globalizacija: Labai trumpas įvadas*. – Vilnius: Eugrimas, 2008. – P. 143.

⁶² Ash T. G. *Europe Needs a New Story / European Union: The Next Fifty Years*. – London: March 2007. <http://www.ftbusiness.com/eu50/> (2008 10 01).

⁶³ Gallagher T. *The Value Orientations Method: A Tool to Help Understand Cultural Differences // Journal of Extension*. – December 2001. – Nr. 6. – Vol. 39. <http://www.joe.org/joe/2001december/ttl.html> (2009 10 01).

nuoja tik mirties tema (be vilties ir šviesaus pomirtinio gyvenimo). Mes daromės tariamos realybės įkaltai žaidime ar eksperimente be nugalėtojų, todėl nėra ką teisti. Ar literatūra gali padėti išeiti iš beprasmybės? Kaip, girdint desperacines dejonas, išsiveržti iš užkeikto rato? Seniai nebemadinga apnuoginti problemas, geriau jas glaistyti, tinkuoti ir maskuoti.

Konstruojant šiuolaikinius tapatumus, kaip prasmės konstruktus, svarbiausia išvengti daugybės sąlyginumų, kuriuos formuoja mus supantis pasaulis. „Aš keliu hipotezę, jog kolektyvinio tapatumo simbolinį turinį bei jo reikšmę tiems, kurie su juo tapatinasi, ir tiems, kurie nesitapatina, didele dalimi lemia tai, kas ir kam jį konstruoja“⁶⁴. Mitologizuodami tapatumus (įteisinamus ar kuriamus), mes suabsoliutiname savo ieškojimus, tačiau vien mėginimas oponuoti įprastoms schemoms ir tautiniuose mituose transformuoti nevisavertiškumo slėpinį (ilgesį seniai praėjusiems didingos valstybės laikams) ar „pereiti nuo „minčių sistemų“ studijų prie mentalitetų tyrinėjimo, pažvelgti į keistenybes, iširti idėjų istoriją“⁶⁵, politines dėliones, kultūrinės tendencijas, idealybės apraiškas, apskritai „pereiti nuo paprastų svajonių psichologijos prie literatūrinių svajonių, keistų užrašomų svajonių, kurios koordinuojamos rašant, sistemingai perauga pradinę svajonę, tačiau vis tiek lieka ištikimos savo elementų onirinei tikrovei“⁶⁶. Tyrinėjimų artikuliacija (struktūrinimas) kuria sąlyčio regimybę tarp teigiamybės ir siekiamybės, tarp ieškojimų ir praradimų.

Europos mitas, kaip pagrindinis moderniosios politinės kultūros projektas, išradimas, vienijanti ir unifikuojanti programa, atranda savąjį naują tapatumą ir buvusi idėja tampa realybe⁶⁷.

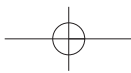
⁶⁴ Castells M. Tapatumo galia: Informacijos amžius. Ekonomika, visuomenė ir kultūra. – II t. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006. – P. 23.

⁶⁵ Girardet R. Politiniai mitai ir mitologijos. – Vilnius: Apostrofa, 2007. – P. 11.

⁶⁶ Bachelard G. Svajonių džiaugsmas. – Vilnius: Vaga, 1993. – P. 135.

⁶⁷ Delanty G. Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002.

VLADAS ŽUKAS

Susitikimai su Juozu Grušu

1970 m. rudenį pirmą kartą apsilankiau pas rašytoją Juozą Grušą kartu su VU Kauno vakarinio fakulteto studente Dalia Velykyte. Vadovavau jos diplominiam darbui „Juozo Grušo bibliografija“, tad reikėjo rašytojo pagalbos sudarant jo „gyvenimo ir kūrybos datas“, dešifruojant pseudonimus bei kriptonimus. Norėjome išsiaiškinti, su kokiais periodiniais leidiniais jis bendradarbiavo, kuriuos redagavo. Rašytojas sutiko padėti. Parodė retesnių leidinių su jo vertimais į kitas kalbas, davė nuotraukų darbui iliustruoti. (Diplomantei pavyko užregistruoti per 400 knygų, kūrinių publikacijų rinkiniuose ir periodikoje, vertimų į kitas kalbas, literatūros apie rašytoją ir jo kūrinius, tačiau rodyklė toli gražu neišsami.)

Vėl J. Grušo namuose pasirodžiau po septynerių metų – 1977 m. spalio 1 d. pas rašytoją lankiausi su Mažvydo bibliofilų klubo narių grupe. Kitą kartą su Domu Kaunu vežėmės glėbelį rašytojo knygų autografams gauti. Dažniausiai, pasitaikius progai, užeidavau vienas: užrašyti atsiminimų apie Vincą Mykolaitį, leidyklą „Sakalas“, vežiau rašytojui reikalingą Broniaus Dundulio istorijos knygą...

Rašytojo kambarys. Užėjus į Juozo Grušo namus, pirmiausia į akis krisdavo biblioteka. Rašytojas kalbėjo: „Išvažiuodami į žmonos tėviškę 1941 m. vasarą, pasiėmėm tai, kas tilpo viename sunkvežimyje. Liko biblioteka, kai kurie paveikslai; keletą pasiėmėm. Mūsų bute liko gyventi Liokys. Jis darydavo iš popieriaus lėles ir tam naudodavo mūsų knygas. Biblioteka beveik visa žuvo. Rinkau iš naujo.“ Stovėjo didelė knygų spinta, kurioje Williama Shakespeare'o „Raštų“ tomai rusų kalba, Fiodoro Dostojevskio „Raštai“, rusiška „Literatūros enciklopedija“. Knygų rietuvės, sukrautos ant grindų, siekė krosnies viršų. Kambario kampe alebardas – jį padovanojo Kauno teatras 70-mečio proga. Tokių ginklų buvo spektaklyje „Herkus Mantas“. Alebardas su užrašu. Ant sienų kabėjo keliolika paveikslų: Adolfo Valeškos, Broniaus Uoginto tapyti J. Grušo portretai; Leonardo

Kazoko paveikslas – jame pavaizduotas kambarys su mėlyna kokline krosnimi; įdomios A. Valeškos gėlės – naturmortas, reprodukuotas užsienio leidinyje; užtiko anūkas Europos meno knygoje; Jono Martinaičio akvarelė, Liudo Truikio scenografijos eskizas, Gražinos Didelytės grafika; stovėjo graži Jadvygos Klemkienės rašytojo skulptūra, Petro Aleksandravičiaus prieš dešimt metų daryti Grušo ir žmonos bareljefai. Dar buvo iš ažuolo tašytas rašytojo biustas, M. Sterbytės-Valaikienės spalvotos grafikos kūrinys „Ant kalno mūrai“, liaudies menininkės Stasės Samulevičienės lėlė. Turėjo Eugenijaus Survilos tapytą portretą, bet jį nupirko Kultūros ministerija.

Rašytojas mėgdavo aptarinėti to meto aktualijas. Užsimindavo apie apgaulės pardavinėjant benzina – įpila pigesnio, o mokestį ima kaip už brangesnį. Nuo netinkamo benzino genda mašinos. Benzino pardavėjai perkasi mašinas, statosi namus... Pasakojo, kaip Kauno policininkai nesutramdė įgėrusių chuliganų, kurie užkabinėjo praeivius. Kai rašytojas atkreipė policininko dėmesį, šis atsakė: „O kas su jais gali prasidėti...“ „Smarkiai suvaržytos policininkų veikimo teisės“, – apgailėstavo rašytojas. Pakalbėdavo apie kai kuriuos tų laikų partinius veikėjus, pabrėždavo: „Niekada nebuvau jokios partijos narys – stengiausi būti laisvu menininku.“ Artima rašytojui buvo jaunimo tema („Vidinis savarankiškumas padeda jaunimui veikti, bendrauti.“) Su ironija prisiminė apie jam skirtą filmo „Laimingasis – tai aš“ statymą (taip vadinasi rašytojo apsakymų rinkinys). „Filmuoti atvažiuodavo bene aštuoni vyrai – režisierius, scenaristas, operatorius, vairuotojas... Vykau į Maskvoje surengtą kūrybinį vakarą, kartu – ir filmuotojų brigada, penkias ar šešias dienas gyveno atstovybėje. Filmui buvo panaudoti tik du gabalėliai, o kainavo 10 000 rb. Kitą medžiagą filmuotojai žadėjo perduoti archyvui.

Kartą užėjęs išgirdau apie prieš dvi dienas įvykusį atsitikimą: „Naktį kažkas ėmė skambinti, palaikiau saviškiu ir atidariau duris. Pamačiau nepažįstamą žmogų be marškinių. Pajėgiau išstumti už durų, tačiau ateivis spėjo įsprausti koją. Durys smarkiai spaudė, tad koją ištraukė, bet į tarpdurį įkišo peilį. Dėl to negalėjau uždaryti durų. Taip prastovėjom apie pusantros valandos, kol po kelių žmonos skambučių atvyko milicija ir paėmė įsibrovėlį. Vyras sakė norėjęs nudurti žmonos meilužį. Man rodos, žmogus buvo girtas, įkalbinėjau: „Eikit namo, naktis šalta, peršalsit...“ Bet jis tik kartojo: „Vis tiek tau galas.“ Rašytojas bandė suprasti tokio elgesio priežastis: „Kodėl plikas? Gal pragėrė drabužius, kažkur paliko, tikėdamasis apsivilkti, o gal nenorėjo būti pažintas iš drabužių. Paskui paaiškėjo, kad tai alkoholikas gydytojas ir teistas.“ Mėgdavo pakalbėti apie šunis. Turėjo didelį juodąjį terjerą, vardu Gurdas. Po kelerių metų jau buvo kitas jaunas tos pat veislės šuo. Kai veržėsi nekviestas svečias, nepulė ginti šeiminko, bet iš tolo lojo. Plaukai užkriūtę ant akių, bet, teigė šeiminkas, pakirpti negalima – akys pradės karščiuoti.

Gyvenimo bruožai

Gimtinė. „Gimiau 1901 m. gruodžio 29 d. Žaidžiūnų kaime, Šiaulių valsčiuje. Tėvas turėjo 50 ha, paskui nusipirko dar 20. Žaidžiūnų kaime yra švedkalnis. Kai 1861 m. naikinant baudžiąvą buvo įsakyta išvartytiems baudžiauninkams grąžinti žemę, visi gavo po tris dešimtines (vadindavo „diesiatninkais“). Taip greta susikūrė Kalniškių kaimas. Skurdžiai jie gyveno. Žaidžiūniečiai remdavo juos maistu ir kuo kitu. Iš Kalniškių kilęs poetas Jonas Krikščiūnas-Jovaras.

1912 m. mūsų šeima nusikėlė į Mieskonis, 2 km nuo Kryžių kalno, į Zubovo miškų eigulyną. Satkūnų kaime buvo valsčiaus mokykla, ją 1914 m. baigiau.

Buvo dėstoma ir egzaminuojama rusų kalba. Vaikystėje buvau jautrus – išėjęs į lauką ir atsisėdęs ant akmens verkdavau dėl kaimynų vargų. Mieškonyse gyveno sesuo, bet ji 1944 m. su šeima pasitraukė už Atlanto“ (1977 m. spalio 1 d. pasakojimas).

Gimnazijoje. „Buvom du broliai – jaunesnį, Feliksą, leido mokytis, o aš palikau ūkininkauti. Mirė motina, reikia ūkiui moters. Kas ves: aš (man 18 metų) ar tėvas – jam 50. Nutarėm – vesias tėvas. Atvažiavo pamotė (pagimdė keturias dukteris). Ji ragino mane eiti mokytis. Per žiemą rengė mokslui dvarininkas Klupša. Juokaudavo: „Koks iš jo mokinys – jau ūsus skuta.“ Taigi pasirengiau į ketvirtą Šiaulių gimnazijos klasę. Mokydamasis ketvirtoje, baigiau ir penktąją. Per ketverius metus baigiau gimnaziją (1924). Pragyvenimui užsidirbdavau pamokomis.

Mano literatūrinio darbo pradžia – gimnazijoje. Ten vadovavau literatų ir menininkų draugijai „Mūza“, redagavau leidinį „Ateities žiedai“. Spaustuvė „Titnagas“ išspausdino vieną numerį. Jame – ir vienas kitas mano eilėraštas. Rašiau į Šiaulių spaudą, rodos, „Šiaulių naujienas“ [ėjo nuo 1923 m.], jos puslapiuose buvo išspausdinta mano eilėraščių.

Ką daryti baigus gimnaziją? Sėdžiu daržinėj ir verkiu – lėšų mokslui nėra, dirbti raštininku nenoriu.“

Universitete. „1924 m. rudenį atvykau į Kauną ir įstojau į universiteto Teologijos–filosofijos fakulteto filosofijos skyrių. Pasirinkau lietuvių kalbą ir literatūrą, papildomi dalykai – germanistika ir pedagogika. Mūsų fakultete profesūra buvo stipresnė negu Humanitariniame fakultete. XIX a. pab.–XX a. pr. daug lietuvių studentų mokėsi Peterburgo dvasinėj akademijoje. Buvo ir lietuvių profesorų. Kai kurie vėliau profesoriavo Teologijos–filosofijos fakultete. Man lietuvių literatūrą dėstė Vincas Mykolaitis, lietuvių kalbą – Juozas Balčikonis, vėliau atėjo Antanas Salys. Juozas Eretas dėstė vokiečių literatūrą, su profesorium buvom artimi.

Nuo studijų pradžios priklausiau ateitininkų organizacijai, taip pat katalikiškai korporacijai „Šatrija“. Joje spietėsi į literatūrinę kūrybą ir apskritai į meną linkę studentai: Salomėja Nėris, Emilija Kvedaraitė, Juozas Paukštelis ir kt. Buvau išrinktas pirmininku. „Šatrija“ globojo prof. Vincas Mykolaitis.

1925 m., būdamas pirmame kurse, susirgau šlapiu pleuritu – vandenį nuleisdavo įsmeigę didelę adatą. Nustatė tuberkuliozę. Penkis mėnesius išgulėjęs Šiaulių ligoninėje, dar kurį laiką gydžiaus pušyne prie Kurtuvėnų.

Universitetą baigiau parašęs diplominį darbą „V. Krėvės realistinė beletristika“. Vadovas – prof. V. Mykolaitis. Paklaustas, ar dažnos buvo vadovo konsultacijos, Grušas atsakė: „Iš Mykolaičio mokiausi studijų metu, seminaruose, tada buvo artimi kontaktai, o kai rašiau diplominį, nesitardavau – įteikiau užbaigtą.“ Ar buvote užėjęs pas Krėvę pasikalbėti? – klausiu. „Su Krėve buvom pažįstami, bet nebuvo mados studentams vaikščioti pas profesorius. Diplominių darbų recenzentų nebuvo – buvo trijų asmenų komisija, nariai, perskaitę darbą, parašydavo savo vertinimą ir buvo išvedamas pažymio vidurkis. Diplominis darbas buvo išspausdintas žurnale „Athenaeum“ [1932, t. 3, sąs. 1], bet rankraštis dingo.

1929 m., kai prof. V. Mykolaitis išėjo į Humanitarinį fakultetą, Teologijos–filosofijos fakultete liko vakuojuanti lietuvių literatūros profesoriaus vieta. Fakultetas svarstė, ką siųsti į užsienį ruoštis profesūrai. Kandidatūros dvi: Juozas Ambrazevičius ir Juozas Grušas. Krikščionys demokratai nemėgo dėstytojų literatų, tad pasirinko Ambrazevičių.

Nenorėdamas dirbti pedagoginio darbo, įstojau į VDU Teisių fakultetą ir

1933–1934 m. klausiau paskaitų. Tačiau kai advokatus ėmė skirti valdžia, teisės studijas mečiau.“

Šeima. „Vedžiau 1932 m. sausio 16 d. pedagogę Pulcheriją Račytę. Buvom pažįstami iš gimnazijos laikų. Išaugino dukterį ir du sūnus, auga du anūakai.“ Detaliau apie žmoną papasakojo, kai rašytoją aplankiau 1980 m. lapkričio 30 d., netrukus po jos mirties.

„Žmona studijavo istoriją, išklausė visą kursą, bet diplominių egzaminų ne laikė. Artimos buvo su dėstytoja egiptologe Marija Rudzinskaite-Arcimavičiene. Ją rengė savo asistente. Žmona mokėjo skaityti hieroglifus. Augo Rygoj (motina – prekybininkė), tad gerai mokėjo latviškai. Kai 1947 m. pagal Rašytojų sąjungos kelialapį buvau Kemerovo kurorte Latvijoje, mane aplankė žmona su vaikais. Parduotuvėj ji kalbėjo latviškai, po to su vaikais lietuviškai. Pardavėja, taip pat lietuvė, paklausė: „Iš kur jūs taip gerai mokat lietuvių kalbą?“ Žmoną palaikė latve.

Tuo metu, prieš Pirmąjį karą, Rygoje gyveno daug vokiečių, žmona turėjo draugių vokiečių, tad gerai kalbėjo vokiškai. Po studijų dirbo vaikų darželio auklėtoja, lankė Marijos Nemeikšaitės organizuotus darželių vedėjų kursus. Vaikų darželyje dirbo ir pirmaisiais tarybiniais metais. Švietimo komisariate tuo reikalu rūpinosi Liudas Dovydenas. Po karo apie 25 metus, iki pensijos, buvo Kauno audinių fabriko darželio vedėja. Geriau, negu dirbti vidurinėje mokykloje ir dėstyti istoriją. Po karo tai buvo ypač sunku.

Žmona buvo mano patarėja kūrybos darbe. Su ja aptardavom sumanytą siužetą, išklausydavau patarimų. Perskaitydavo rankraštį, buvo pirmoji kritikė, sekė spaudai rengiamus raštus. Net dabar leidžiamų „Raštų“ 1 ir 2-ąjį tomus atidžiai skaitė, atkreipdavo dėmesį į redaktoriaus pataisytas vietas. Be jos man labai sunku. Nieko negaliu veikti, širdis nusialinusi, permušinėja. Naktimis negaliu užmigti. Kol žmona buvo sveika, gerai miegodavau.“

Prašiau, kad atsakytų į kai kuriuos klausimus apie profesorių Mykolaitį. Sutiko, bet prašė dabar jų nesiųsti, nes laidotuvių vaizdai neleidžia kam nors susikaupti.

Su rašytojo žmona retai susidurdavau – mūsų pokalbiuose ji nedalyvaudavo. Tik kartą jos įsikišimą aiškiai pajutau. Rašytoją aplankėm su knygotyriminku Domu Kaunu, mūsų viešnagė užsitęsė. Įėjo žmona ir šaltu balsu pasakė: „Ar tu per daug nepavargsi?“ ir išėjo. Tai buvo ženklas mums baigti pokalbį. Rašytojas paaiškino: „Šią naktį visai nemiegojau, blogai jaučiausi.“

Visuomeninis-kultūrinis darbas

„Septynerius metus (1932–1938) dėščiau sionistinės žydų Tarbuto draugijos mokytojų kursuose. Buvo dėstoma hebrajų kalba. Per dvejus metus paruošdavo ir išduodavo diplomą. Vokietijoje mokslus baigęs direktorius dr. Rabinovičius pakvietė dėstyti lietuvių kalbą ir literatūrą, Lietuvos istoriją. Mėnesiui mokėjo 400 litų. Mokytojo darbas sunkus, bet dėstyti sekėsi – visi žydai darbštūs, gerai mokėsi.

Pirmasis mano apsakymas „Lelijos sapnas“ pasirodė jaunimo žurnale „Ateitis“ (1926, Nr. 4). Pasirašiau slapyvardžiu J. Kriaušė. Keletą mėnesių redagavau katalikų jaunimo žurnalą „Pavasaris“. Čia spausdinau apsakymus, pasirašydamas tuo pačiu slapyvardžiu: Juozas Kriaušė – tai sulietuvintas Grušas. Prof. Mykolaitis išpeikė, sakė, kad Grušas yra lietuviška pavardė, tad lioviausi juo pasirašinėti.

„Lietuvos aidas“ 1928–1929 m. spausdino mano Zoščenkos stiliaus feljetonus – tas stilius buvo madingas. Augustinas Gričius taip pat laikėsi to stiliaus. Rašiau apie inteligentijos gyvenimą: „Palangos atvirutė“ (apie pasilinksminimus, klubus, pasauliečių inteligentų ir kunigų santykius), „Stipendijos“ (iš studentų gyvenimo, inteligento paskaitos kaimiečiams). Mano feljetonų ir kelias noveles išspausdino „Lietuva“, „Rytas“. Feljetonus pasirašydavau Liongino Padanginės pseudonimu. Buvau sudaręs feljetonų rinkinį, žadėjo išleisti „Ryto“ administratorius Remigijus Valaitis. Bet knygelė liko neišspausdinta – R. Valaičio leidykla suiro.“

Knygų recenzijos, novelės, „Karjeristų“ ištraukos buvo spausdintos „Židinyje“, „Lietuvoje“, „Naujojoje Romuvoje“, mažiau „Lietuvos aide“. Grušas recenzijas rašė Petro Cvirkos knygai „Saulėlydis Nykos valsčiuje“, Antano Venclovos „Beržai vėtroje“, Kazio Borutos „Kryžių Lietuva“, Leono Skabeikos „Po juodo angelo sparnais“ ir kt. Labiausiai netikėta publikacija: „Kaip Paunksmiui sveikata taisė (Vaizdelis iš kalėjimo gyvenimo)“, išspausdinta Maskvoje leidžiamo literatūros žurnalo „Priekalas“ (1934, Nr. 12) puslapiuose, pasirašyta J. Kriaušės pseudonimu. Gal spausdinta be autoriaus žinios?

„1938–1939 m. buvau katalikiškos krypties savaitraščio „Mūsų laikraštis“ faktišku redaktoriumi, pasirašinėjo Antanas Tumėnas, vėliau tapau tikroju. „Mūsų laikraštis“ pasiekė 100 tūkst. egz. tiražą. Atlyginimo mokėjo po 600 litų per mėnesį, nors darbo buvo nedaug. Kartais laikraščiu rašydavau vedamuosius (be parašo), kartais išspausdindavo vieną kitą apsakymą.“

Laikraštis „Rytas“ (1931, rugsėjo 14) paskelbė, kad rašytojai steigia „Lekiančių gervių“ klubą. Jame esą bus rengiamos literatūrinės diskusijos. Iniciatoriai – Romas Striupas, Juozas Grušas, Teofilis Tilvytis, Jonas Marcinkevičius ir kt. Į klausimą, ką žinaš apie tokį klubą, atsakė: „Draugavau su Tilvyčiu, pavidinimą sugalvojo jis, bet ar toks klubas veikė, neatsimenu.“

Plačiau Grušas papasakojo apie Lietuvos rašytojų draugiją. „Draugija buvo įkurta 1932 m. Balio Sruogos iniciatyva. Į organizacinę grupę jis pakvietė po porą literatų iš trijų idėjinių srovių: katalikus Antaną Vaičiulaitį ir mane, tautininkus, rodos, Faustą Kiršą ir Vytautą Alantą, kairiuosius – Antaną Venclovą ir Bronių Railą. Buvo pakviestas neutralus Vincas Mykolaitis. Susitikimas vyko universitete, Sruogos vedamo teatrologijos seminaro patalpose. Siūlėm steigti Lietuvių rašytojų draugiją, kairieji – Lietuvos rašytojų draugiją, tada galėsią dalyvauti ir kitų tautų rašytojai. Kairieji iš pasitarimo išėjo. Ir tai tik dėl vieno rusiškai rašiusio žydo Eugenijaus Škliaro. Skundėsi, kad žydai jo nepalaiko. Iš tikrųjų žydų literatų buvo mažai, prekybininkų daug. Juokaudavo: „Kauno gatvės yra jūsų, o namai mūsų.“

Sušaukėm Lietuvių rašytojų draugijos steigiamąjį susirinkimą. Aš jame nedalyvavau – buvau išvykęs į Joniškį. Čia tas pat pasikartojė: kairieji laikėsi savo pozicijų – turi vadintis Lietuvos rašytojų draugija, ir iš susirinkimo išėjo Venclova, Raila, Cvirka, Salomėja Nėris. Pirmuoju pirmininku 1932–1933 m. buvo Ignas Šeinius, bet jis nebuvo veiklus.

Po jo išrinktas Juozas Tumas-Vaižgantas – jis buvo aktyvus, iš valdžios išgavo šiek tiek pinigų. Užėjęs pas švietimo ministrą Konstantiną Šakenį, Tumas sako: „Kas svarbiau – kojos ar galva: baletui skiriate milijonus, o rašytojams nieko.“ Ministras paskyrė 10 tūkst. litų. Įkurtas fondas rašytojams remti. Vicepirmininku buvo Vincas Mykolaitis-Putinas. Draugija „Lietuvos“ viešbutyje turėjo išnuomojusi kambarį – ten dirbo reikalų tvarkytojas ir už tai gaudavo 150 litų. Rašytojai biurokratija neužsiėmė – jie rašė, arba dirbo. Žinoma, valdybos posėdžiai vykdavo ir juose dalyvaudavau.

Draugijos valdyba, kai pirmininkavo Tumas, posėdžiaudavo jo namuose. Posėdžiai būdavo trumpi – tą ir tą reikia padaryti, vienas kitas anekdotas apie valdžią. Vakarienei – arbata, sviestas, sūris, viskas greitai: „Galit eiti namo.“ Netrukus Tumas paliko bažnyčios tarnybą ir apsigyveno Petro Klimo namuose, dabar Vaižganto gatvė. Mirė būdamas draugijos pirmininku, laidojo universitetas ir Rašytojų draugija.

Po Tumo mirties draugijos pirmininku 1933–1937 m. išrenkamas Vincas Mykolaitis. Jam pirmininkaujant į draugiją grįžo kairieji literatai. Aš buvau kritikos skyriaus vedėju. Atėjus Kostui Korsakui, jam perdaviau tą skyrių. Rašytojų draugijos valdyboj kilo sumanymas (iškėlė Mykolaitis) pasmerkti antihumanišką aktą – knygų deginimą Vokietijoje. Nutarta tai apsvarstyti susirinkime. Taip ir padaryta – protestas buvo paskelbtas spaudoje.

Po Mykolaičio 1937 m. pirmininku buvau išrinktas aš, bet greitai atsistatydinau. Kodėl atsisakiau tų pareigų? 1938 m. buvo jubiliejiniai – dvidešimt metų Lietuvos nepriklausomybei. Atvykdavo garbingų svečių, pavyzdžiui, rašytojų „Penklubo federacijos“ pirmininkas Jules Romainas (rengėm vaišes, dalyvavo ir diplomatinis korpusas). Buvo atvykęs Nobelio premijos laureatas Ivanas Buninas. Tiesa, kokių nors kultūrinių interesų svečias neturėjo – lankė restoranus, kavines, ir tiek, bet reikėjo jam sudaryti draugiją – buvau šeimininkas. Lankėsi Vokietijos kultūros rūmų pirmininkas Blūnkas. „Karininkų ramovės“ salėje skaitė ilgą pronacistinę paskaitą („Lietuva turi orientuotis į Vakarų, į Hitlerį“). Užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio klausiu, kas turi atsakyti. Teko man. Kalbėjau lietuvių kalba, profesorius Jungferis vertė. Pasakiau, kad lietuvių literatūra turi savo charakterį, orientuojasi tik į nacionalinius interesus ir į kitus nesidairo. Ministras pasakė: „Galėjai švelniau.“ Svečias užrašė man savo knygą, aš jam – savo.“

Jonas Čekys (buvęs leidyklos „Vaga“ direktorius) prisiminė tokį Grušo pasakojimą: „Po 1938 m. kovo 17 d. Lenkijos ultimatumo, kai Lietuvos vyriausybė jį priėmė, Ministrų kabinetas susitiko su kūrybinių ir visuomeninių organizacijų vadovais. Grušas buvo pakviestas kaip Lietuvių rašytojų draugijos pirmininkas. Ten dalyvavo ir buvęs Vilniui vaduoti sąjungos pirmininkas prof. Mykolas Biržiška. Profesorius pareiškė protestą Ministrų tarybos pirmininkui Antanui Merkiui, kad nusilenkė lenkams, pasakė: „Jūs turite atsistatydinti...“ ir atsikėlęs išėjo.“ [Dėl ultimatumo atsistatydino žemės ūkio ministras Stasys Putvyys, Vlodo Putvinskio sūnus.]

Apie kelionę į Sovietų Sąjungą rašytojas pasakojo (1977 m. spalio 1 d.) Mažvydo klubo bibliofilų grupei. „1933 m. atėjus Hitleriui į valdžią, suiro Lietuvos ir Vokietijos santykiai – vokiečiai nustojo pirkti kiaules, sviestą. Prasidėjo byla su Klaipėdos krašto vokiečiais. Iškilo karo grėsmė. Reikėjo ieškoti politinės paramos, gerinti santykius su Tarybų Sąjunga, Pabaltijo valstybėmis. Tarybų Sąjunga tam buvo nusiteikusi. 1934 m. ji pakvietė po dešimt žurnalistų iš Pabaltijo valstybių. Lietuvai atstovavo Jonas Kardelis („Lietuvos žinios“), Ignas Šeinius („Lietuvos aidas“), Vytautas Steponaitis („Mūsų žinynas“), Eduardas Turauskas, Albertas Gerutis, Justas Paleckis... Aš patekau kaip rašytojų draugijos atstovas. Gerai sutariau su kairiaisiais, dalyvaudavau TSRS atstovybėje priėmimuose, nieko prieš tą šalį nebuvau parašęs. Turėjom diplomatinis pasus. Litai buvo priimami kaip užsienio valiuta.

Vežėmės lagaminus maisto – dešrų, sūrio, – bet jo neprireikė. Bigosove, pirmoje stotyje už Daugpilio, atvyko rašytojų, Užsienio reikalų ministerijos atstovai, orkestrėlis pagrojo. Pakvietė į stoties restoraną vakarienės – puikiai val-

giai. Paklausėme, ar visą laiką taip maitinsite. Pasakė, kad taip – „Inturistas“ maitins.

Per mėnesį aplankėm Maskvą, Leningradą, Charkovą, Rostovą prie Dono, Baku, Tbilisį, Jaltą, Sevastopolį, Chersoną. Visur priėmimai, labai gerai maitino. Rusijoje tuo metu buvo baisios dienos – badas po kolektyvizacijos. Po vieno priėmimo Justas Paleckis manęs klausia: „Kaip atrodo?“ Atsakiau: „Blogai.“ – „Taip, tačiau kaltas ne socializmas, bet rusų tauta, nemokanti tvarkytis.“ Chersone ant Juodosios jūros kranto patiesę staltiesę vaišino. „Čia ta vieta, kur Algirdas girdė žirgą“, – paaiškino gidė.

Mus globojo Michailas Kolcovas, vėliau žuvęs Ispanijos pilietiniame kare. Du kartus „Izvestijų“ redakcijoje susitikom su Bucharinu, matėmės su Radeku. Du priėmimus surengė Lietuvos pasiuntinys Jurgis Baltrušaitis, vieną didelį – Maskvos kultūros viršūnėms. Dalyvavo kompozitorius Sergejus Prokofjevas. Net Didžiojo teatro primadona, Baltrušaitienės paragintas, pašokdinau (tada man buvo 33 metai).

Mūsų uždavinys – savo straipsniais pakeisti visuomenės nuomonę apie Tarybų Sąjungą, iki tol ji buvo neigiama. Užsienio reikalų ministerija iš mūsų reikalavo palankių straipsnių. Parašiau straipsnį apie teatrą, apie visuomenę ir revoliucinį procesą. Spausdino „Rytas“. Visuomenė dėl palankių straipsnių apie Tarybų Sąjungą piktinosi, o Tarybų Sąjungos pasiuntinys Kaune Karskis – kad per mažai gyrėm.

1938 m. atsakomąjį vizitą padarė TSRS rašytojų ir menininkų delegacija: Nikolajus Tichonovas, Vsevolodas Ivanovas („Šarvuočio“ autorius). „Metropolyje“, trijų kunigaikščių kambaryje, parengėm susitikimą. Buvo draugiška atmosfera, Tichonovas skaitė savo eilėraščius, Kazys Binkis – jų vertimus.

Liudas Gira, po manęs išrinktas Lietuvių rašytojų draugijos pirmininku, irgi lankėsi Tarybų Sąjungoje. Tarybinis pasiuntinys Pozdniakovas rėmė „Literatūros naujienų“ leidimą, kitaip būtų tekę uždaryti.“

Pirmoji sovietinė okupacija

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, katalikas Grušas bandomas įtraukti į literatūrinį gyvenimą. Kai ką paskelbia spaudoje, kviečiamas į komisijas, į literatūros vakarus. 1941 m. kovo 9 d. Kauno II vid. mokykloje įvyko rašytojų susitikimas su darbo jaunimu. Dalyvavo K. Korsakas, T. Tilvytis, S. Nėris, J. Baltušis, J. Grušas, E. Mieželaitis. Tų metų birželio 20 d. Kauno rašytojų namuose įvyko jaunųjų rašytojų literatūros vakaras. Apie jų kūrybą kalbėjo Vytautas Montvila, Juozas Grušas, Julius Būtenas.

Rašytojas pasakojo: „Okupuotoje Lietuvoje visuomeninės, institucijų ir privačios leidyklos buvo nacionalizuotos ir įkurta Valstybinė leidykla. Jos direktorium ir grožinės literatūros skyriaus vedėju buvo paskirtas Kostas Korsakas. Aš iš pradžių dirbau grožinės ir vaikų literatūros skyriuje. Korsakas 1941 m. kovą išėjo, direktorium tapo Ignas Gaška, o vyr. redaktorium (tuomet buvo vadinamas atsakinguoju) buvau paskirtas aš. Mane ten įtraukė Cvirka ir Korsakas. Už kokius nuopelnus paskyrė į šį postą? Matyt, dėl to, kad rašytojų sąjungos valdyboj pasmerkėm Vokietijos fašizmą, kad konfliktavau su krikščionimis demokratais? Darbas buvo nesunkus. Korsakas pasiūlė išleisti Cervanteso „Don Kichotą“ (išvertė Pulgis Andriušis), Levo Tolstojaus „Aną Kareniną“. Veikalai pasirodė jau vokiečių okupacijos metais. Leidykloje dirbo Vytautas Montvila – buvo jaunųjų rašytojų konsultantas, rengė jaunųjų autorių almanachą.“

Vokiečių okupacija

„Į Kauną susitikti su lietuvių rašytojais buvo atvykę trys žymūs baltarusių rašytojai: Janka Kupala, Maksimas Tankas, Petrusis Brovka. Staiga įsakymas užsidangstyti langus. Cvirka sako, kad kiekvienu momentu gali pradėti kristi bombos. Justas Paleckis, Kazys Preikšas išbalę. Korsakas nervingas: „Paraku kvepia...“ Šeštadienį literatūros vakaras – Korsakas kalbės apie lietuvių literatūrą. Užeinu pas Joną Marcinkevičių (gyveno Vailokaičio name, kur buvo ir Rašytojų sąjunga įsikūrusi). Ten Faustas Kirša, dar vienas kitas. Marcinkevičius sako: „Jei neprasidėjo vakar, vadinasi, nebus.“ Matyt, karas turėjo prasidėti pora dienų anksčiau – penktadienį vakare. Vincė Zaunienė gyveno prie aerodromo ir matė, kad penktadienį visi lakūnai sėdėjo lėktuvuose – laukė karo pradžios, bet jis neprasidėjo. Sekmadienį visi lakūnai miegojo. Tos dienos rytą vokiečiai bombardavo Kauno aerodromą. Valdžios vyrai skubiai išvyko. Korsakienė norėjo važiuoti, bet Korsakas nesutiko.

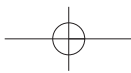
Dar vokiečiams bombarduojant Kauną, viską, kas būtų galėję inkriminuoti leidyklos darbuotojus ir rašytojus (laiškus, eilėraščių rinkinius), sunaikinau. Buvo Donato Sakalausko vienaveiksmė pjesė saviveiklai, išgarbinusi Staliną. Kai prasidėjo karas, atbėgo autorius savo pjesės: „Mane sušaudys...“ (Vėliau priekaištavo, kodėl sunaikinau.) Užėmus vokiečiams Kauną, žandarai paėmė raktus, išsikvietė likusius darbuotojus. Darė krata, kiekvieną rankraštį žiūrėjo. Buvo Valio Drazdausko verstas Ivano Gončiarovo „Oblomovas“, Aleksejaus Tolstojaus „Duona“. Leidyklai paskyrė komisarą. Grožinės literatūros skyrių perdaviau Benediktui Babrauskui.

Praėjus savaitei po vokiečių okupacijos, sutikau „XX amžiaus“ korespondentą Pauliukonį. Jis pasakė, kad gestape yra rašytojų atsišaukimas, smerkias hitlerizmą, „skelbiąs jam amžiną kovą“. Hitleris pavadintas rudu šunim. Teksto autorius – Kaplanas. Atsišaukimas buvo perskaitytas per radiją. Ten daugelio rašytojų pavardės: pasirašė K. Binkis, S. Čiurlionienė, I. Simonaitytė, V. Montvila ir kt. Ir mano parašas buvo. Nusigandau. Veikė Juozo Ambrazevičiaus vyriausybė. Sužinojau jo slaptą telefono numerį. Įsakė mane praleisti. Papasakoju apie padėtį. Ambrazevičius sako, kad asmeniškai kontaktų su vokiečių valdžia neturi, ryšiai palaikomi per generolą Stasį Raštikį. Nežinia, kur toji rašytojų telegrama. Ambrazevičius liepia rašytojams saugotis, Korsaką esą pats išsaugos. Raštą ir parašus sunaikino Raštikis. Ambrazevičius patarė man su šeima išvažiuoti iš Kauno.

Kai leidyklai paskyrė komisarą, atvyko civilvervaltungas, Rentelnas, naujas redaktorių sąstatas – Benas Rutkauskas, vėliau Aleksys Churginas. Vokiečių valdžios atstovai iškvietė Ambrazevičių ir pareiškė, kad jo vadovaujama Laikinoji vyriausybė nebereikalinga – Lietuva prijungiama prie Vokietijos. Ambrazevičius pasakė kalbą: prijungimas prie Vokietijos sugriaus ūkį, kultūrą. Dar buvo tuo reikalu susirašinėjama, bet tokia fiurerio valia. Vokiečiai siūlė Ambrazevičiui būti generaliniu tarėju, tačiau jis atsiskakė. Paskyrė generolą Petrą Kubiliūną. Ambrazevičius buvo slapta informuotas, kad numatoma jį išvežti į koncentracijos stovyklą. Jis su šeima slapstėsi vermachto karininko namuose. Buvau ten nuėjęs. Ambrazevičius universitete skaitė paskaitas prof. Pelėdos pavarde. Arkivyskupas Juozas Skvireckas susitarė su jėzuitų gimnazijoje dirbusiu tėvu Kiepu (buvo vokiečių šnipas Lietuvoje) dėl Ambrazevičiaus paslėpimo. Vokiečių karo vadovybė slėpė Ambrazevičių su šeima nuo gestapo. Dabar mūsiškiai Ambrazevičių keikia, bet jis siekė Lietuvos nepriklausomybės.

Karo pradžioje Raudonosios Armijos prospekte sutikau Vytautą Montvilą.

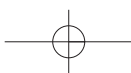
Klausiu: „Ko tu vaikščioji, pažins...“ Jis atsakė: „Niekas nepažįsta, nuošalu.“ Kviečiau važiuoti Joniškin į žmonos ūkį. Montvila nejautė pavojaus: „Nieko blogo nepadariau.“ Jo sekretorė, buvusi pogrindininkė, ragino išvažiuoti. Netrukus Montvila buvo suimtas ir sušaudytas.

Palikęs Kauną, apsigyvenau žmonos tėviškėje netoli Joniščio. Ūkyje buvo nuomininkas, bet ir patys dirbom žemę, turėjom karvę, auginom kiaules, net ke turias per metus paskersdavom. Sau užteko ir kitus rėmėm. Pamenu, siunčiau kvietinių miltų Stasiui Santvarui, maisto Ambrazevičiui, Malinauskams. Rėmėm Šiaulių teatro artistus – direktorium buvo Faustas Kirša. Jam siunčiau dešrų ir kitko. Vasarą gulėdavau sode ir skaitydavau, tad mažai vokiečių mačiau.

Buvęs studijų draugas, Joniščio gimnazijos direktorius Pranas Samulionis, mane pakvietė dviem trimis mėnesiams pavaduoti tuberkulioze susirgusią vokiečių kalbos mokytoją. Papildoma mano studijų šaka universitete buvo germanistika, tad pagal diplomą galėjau būti vokiečių kalbos mokytoju. Dėsciau III–IV klasėms, bet pedagoginio darbo nemėgau. Man tai buvo pragaras – nemokėjau klasėje susitvarkyti. Kai mokytoja pasveiko, darbą mečiau. Vokiečių kalbos gerai nemokėjau ir dabar nemoku. Suprantu, skaitau, bet kalbėti sunku. Daug metų praėjo, kai neturiu progos jos vartoti.

1941 m. Joniščio gimnazijoje buvo inscenuota mano novelė. Į Joniškį atvažiuodavo Juozas Miltinis, taip pat – Panevėžio teatras. Miltinis įkalbėjo rašyti pjeses. Joniškyje parašiau dramą „Tėvas“, 1942–1943 m. sirgdamas perredagavau. 1944 m. vasario 16 d. Kauno teatre įvyko „Tėvo“ premjera (vėliau – „Tėvas ir sūnus“). Režisavo Petras Kubertavičius. Vokiečių laikais nerašiau į spaudą – nė vienos eilutės. Dėl to niekas negalėjo prisikabinti. Kazys Jankauskas tik vieną apsakymą paskelbė ir tai nukentėjo. „[Rašytojas pamiršo, kad apsakymą „Gluosnio pasaka“ paskelbė laikraštyje „Į laisvę“ (1941 m. rugsėjo 13) ir pakartoto „Literatūros metraštyje su kalendorium 1942 metams“.]

(Bus daugiau)

ALEKSANDR ŠUVALOV

Rašytojai psichiatro akimis

Iš rusų k. vertė AUSTĖJA MERKEVIČIŪTĖ

Fiodoras Michailovičius Dostojevskis
(1821–1881), rusų rašytojas, žurnalų leidėjas

Žmogus turi būti didžiai nelaimingas, tik tokiu atveju jis bus laimingas.
O nuolat būdamas laimingas, jis tuoj pat taps didžiai nelaimingas.

F. M. Dostojevskis

Paveldimumas

„1933 m. Maskvoje išleistas kapitalinis tyrimas – M. V. Volockio „Dostojevskio giminės kronika“. Autorius išanalizavo medicininius ir biologinius 370 giminės atstovų – Dostojevskio protėvių ir ainių – duomenis ir nuostabiai išsamiai užfik-

---

Aleksandras Šuvalovas (g. 1945) – medicinos mokslų kandidatas, psichiatras narkologas – trisdešimt metų rinko patologijos ir talento sąveikos medžiagą. 2004 m. išleista jo sudaryta knyga „Vėprotiškos talento briaunos. Patografijų enciklopedija“ („Безумные грани таланта. Энциклопедия патографий“). Joje pateikiama informacija apie šimtus įžymių mokslo, meno, politikos ir religijos atstovų. Kartais gana prieštaringsus šių žmonių amžininkų liudijimus ir tyrinėtojų teiginius, asmenybės charakteristiką, kūrybos ypatumus palydi apibendrinantis A. Šuvalovo komentaras (skyriaus pabaigoje).

Skaitytojams pateikiame medžiagą apie Fiodorą Dostojevskį, Reinerį Maria Rilke'ę ir Blaise'ą Pascalį.

VERTĖJA

savo visus patologinius nukrypimus: šizoidines ir epilepsines asmenybės apraiškas, elgesio keistenybes, vienokias ar kitokias anomalijas. Volockis pabrėžė ir tai, kad daugelis Dostojevskių pasižymėjo muziko, literato, menininko ar mokslininko talentu“ (Волгин И. Л. „Родиться в России“. Достоевский и современники: жизнь в документах, 1991, p. 28).

„Valdingi, ūmūs, nevaldantys aistrų ir troškimų, jie ne kartą minimi senosiose Vilniaus archeografinės komisijos išleistose teismų knygose. Antai XVI a. pabaigoje kažkokia Marija Stepanovna Dostojevskaja buvo kaltinama nužudžiusi sutuoktinį <...> pasikėsinusi nužudyti posūnį <...> ir suklastojusi testamentą, kad užvaldytų jūdviejų turtą. Ši ledi Makbet iš Pinsko pavieto buvo nuteista mirti“ (Гроссман Л. П. „Достоевский“, 1965, p. 8).

[Senelis] „...aiškiai nenormali asmenybė. [Tėvą] <...> kamavo girtuoklystė, jis buvo ypač žiaurus, niūrus, įtarus, liguistai nepasitikėjo žmonėmis ir gyvenimu apskritai. Vaikai jo siaubingai bijojo, drebėdavo tėvo akivaizdoje, baimindamiesi menkiausiu neteisingu atsakymu per jo pamokas ar kokią vaikišką išdaigą sukelti pykčio protrūkį ir rūstybę <...> Tėvas buvo be galo nekantrus ir ūmus, dėl menkiausios klaidos tuoj pat pasigirsdavo jo riksmas <...> Neabejotina, kad Dostojevskis-tėvas buvo psichiškai nesveikas žmogus: liga progresavo kartu su alkoholizmu. Atitinkami ir padariniai: bemaž visi jo vaikai ir palikuonys, įskaitant didįjį rašytoją, buvo psichiniai ligoniai, arba žmonės, turėję psichopatinių požymių“ (Сегалин Г. В. „Патогенез и биогагенез великих и замечательных людей“. Клинический архив гениальности и одаренности (европатологии), 1925, p. 36–37).

[Tėvą] „Michailą Andrejevičių ne tik slegia nuolatinės gyvenimo nesėkmės <...> ir sveikatos problemos (liguisti priepuoliai, melancholija, rankų drebėjimas ir galvos skausmai), jis ne tik nuolat kenčia nuo visų šių negandų, bet, regis, ir nelabai nori išvengti panašių nuolatinių aplinkybių. Pasak sūnaus A. M. Dostojevskio, motinai mirus, „jo spiritinių gėrimų potraukis akivaizdžiai sustiprėjo, jis bemaž visą laiką buvo nenormalios būsenos“. F. M. Dostojevskio dukra teigia, kad „senelio alkoholizmas buvo lemtingas beveik visiems jo vaikams. Vyriausias sūnus Michailas ir jauniausias Nikolajus paveldėjo šią ligą <...> Akivaizdu, kad mano tėvo epilepsijos priežastis buvo ta pati“ (Волгин И. Л. „Родиться в России“, p. 313–314).

[Dostojevskio sesuo] „Varvara buvo neabejotinai psichiškai nesveika <...> Jos sūnus idiotas <...> Vyriausias Dostojevskio brolio Andrejaus Michailovičiaus sūnus, jaunas puikus mokslininkas, mirė nuo progresyvinio paralyžiaus. Antrą ir trečią minėto brolio Michailo kartą irgi kamavo alkoholizmas“ (Сегалин Г. В. „Патогенез и биогагенез великих и замечательных людей“, p. 37–38).

[Jauniausias F. M. Dostojevskio sūnus trejų metų amžiaus mirė nuo epilepsijos] „...paveldėtos iš tėvo“ (Достоевская А. Г. „Воспоминания“, 1971, p. 321).

[Dostojevskio dukrą Liubovę Fiodorovną, rašytoją] „nuo vaikystės kamavo įvairios ligos, daugiausia nervinės prigimties, dėl to ji buvo priversta nuolat gydytis“ (Поливанов К. М. „Достоевская“. Русские писатели, 1992, t. 2, p. 163).

Bendra asmenybės charakteristika

„...anksti subrendęs, lakios vaizduotės, artimos haliucinacijoms, vaikas <...> Nepasotinamas, kiekvieną polinkį išvystantis iki ydos <...> Bemaž liguistai vengiantis žmonių ir uždaras. (Цвейг С. „Три мастера. Бальзак, Диккенс, Достоевский“, Собр. соч., 1929, t. 7, p. 92).

„...Taip išsiskyrė iš savo draugų poelgiais, polinkiais ir įpročiais, buvo toks originalus ir savotiškas, kad iš pradžių visa tai atrodė keista, nenatūralu ir mįs-

linga, sukeldavo smalsumą ir nuostabą; tačiau paskui valdžia ir draugai nustojo kreipti dėmesį į šias keistenybes, nes jos niekam nekenkė. Fiodoras Michailovičius elgėsi kukliai, nepriekaištingai vykdė rikiuotės pareigas, lankė mokymosi užsiėmimus, tačiau buvo labai religingas, stropiai vykdė pravoslavų krikščionio pareigas“ (Волгин И. Л. „Родиться в России“, p. 292–293).

„...Žinomos Dostojevskio sadizmo apraiškos jau ankstyvoje vaikystėje – varlių plakimas riešutmedžio vytele, be to, šis užsiėmimas buvo jei ne labiausiai mėgstamas, tai bent dažna, įprasta Dostojevskio pramoga, nes jis kaip žinovas priduria: „Riešutmedžio vytelės tokios gražios ir tvirtos, beržinėms toli gražu iki jų <...> Sugalvojau sau naują, keisčiausią malonumą – kamuoti save. Paimu tavo laišką, pavartau kelias minutes rankose, apčiupinėju, ar jis reikiamo svorio, ir pasigrožėjęs, pasimėgavęs užklijuotu voku, dedu jį kišenėn.“ Kokį subtilų, rafinuotą autosadizmą liudija šis „keisčiausias malonumas – kamuoti save“ tam, kad galiausiai sukeltum ypač geidulingą sielos, jausmo ir širdies būseną“ (Юрман Н. А. „Болезнь Достоевского“. Клинический архив гениальности и одаренности (европатологии), 1928, leid. 2, t. 4, p. 74–75).

„Jį apima hipochondrija, mistinė mirties baimė...“ (Цвейг С. „Три мастера. Бальзак, Дикенс, Достоевский“, p. 93, 105).

„Jau penktajame dešimtmetyje jį traukė lošti biliardą, pasitaikė ir stambių pralošimų, ir pažinčių su sukčiais. Sibire, po katorgos metų, ši snūduriuojanti aistra prabyla dar ryžtingiau“ (Гроссман Л. П. „Достоевский“, p. 285).

[Labai lengvai ir menkiausia dingstimi jį apimdavo pavydas, tokiomis minutėmis jis būdavo] „įsiutęs, bemaž nepakaltinamos būsenos“ (Достоевская А. Г. „Воспоминания“, p. 294).

„Dostojevskis buvo itin įtarus. Jam, „dažniausiai gerdavusiam ne arbata, o šiltą vandenį“, žolių plikinyš kėlė siaubą, pulso dažnumas – nerimą (apie tai neįmanoma skaityti nesišypsant – ypač prisimenant jo vėlesnę ištikimybę bemaž deguto juodumo arbatai ir stipriausiai kavai). Baimindamasis (beje, kaip ir Gogolis) liūdną letarginio miego padarinių, nakčiai jis palieka įspėjančius raštelius; įdėmiai stebi liežuvį ir atidžiai įsiklauso į menkiausius organizmo veiklos sutrikimus“ (Волгин И. Л. „Родиться в России“, p. 420).

„Dostojevskis labai kentėjo nuo hipochondrijos, jautė neurozines baimes, baiminosi būti palaidotas gyvas. Prieš miegą jis kartais palikdavo raštelį: „Šiandien užmigsiu letargo miegu. Palaidokite mane ne anksčiau kaip po penkių dienų“ (Гарин И. И. „Пророки и поэты“, 1994, t. 4, p. 114).

„Liubovė Dostojevskaja teigia, kad kelerius metus prieš įkalinimą jos tėvą kamavo sunkiausi isterijos simptomai. Jis vengė bendrijos, ištisas dienas šlaidėsi gatvėmis garsiai kalbėdamas su savimi, visai negalėjo dirbti. Apie kitus neurozinius simptomus – baimę būti gyvam palaidotam, hipochondriją, nemigą ir padažnėjusius isterijos-epilepsijos priepuolius – jau kalbėjome. Tačiau iškart po arešto visi simptomai išnyksta. Jis visiškai nurimsta: skundžiasi nebent hemorojumi ir tampra visai normalus psichikos požiūriu“ (Нейфельд И. „Достоевский“. Психоаналитический очерк под ред. проф. Фрейда, 1925, p. 38).

„Dostojevskio psychopatija bene aiškiausiai pasireiškė psychoseksualinių išgyvenimų srityje <...> Yra pagrindo manyti, kad seksualinis ir psychoseksualinis Dostojevskio romanų herojų gyvenimas iki tam tikro laipsnio atspindi ir paties Dostojevskio seksualumo esmę. Veresajevs taikliai apibūdina Dostojevskio herojų meilės gyvenimą žodžiais „meilė–kančia“: šie taip su visa Dostojevskio psychopatinės kankinystės esme dera, kad meilės–kančios neįmanoma nelaikyti paties Dostojevskio psychopatijos dalimi <...> Sunku patikėti, kad autorius, taip

psichologiškai tiksliai iki menkiausių smulkmenų vaizduojantis degraduojančios bekūnės meilės siaubus, žiaurų geidulingumą, kankinimo ir kankinystės meilę, „moralinį geidulingumą“, geidulingą žmogžudystę ir t. t., piešiantis tokias ir *tik tokias* meilės formas, pats neišgyveno aprašomo „moralinio geidulingumo“, pats „neužsimiršdavo dvasioje“ ir šitaip netenkindavo savo paties iškrypusio seksualumo <...> Dostojevskio „degraduojanti bekūnė meilė“ – tai meilės forma, moksliškai vadinama algolagnija (mazochizmas – sadizmas), vienas sunkiausių lytinio instinkto iškrypimų“ (Галант И. В. „Евроэндокринология великих русских писателей и поэтов“. Клинический архив гениальности и одаренности (европатологии), 1927, p. 209, 215–216).

„Sudėtingoje Dostojevskio asmenybėje išskyrėme tris veiksnius – vieną kiekybinį ir du kokybinius: ypatingą afektyvumą, polinkį perversijai, galėjusį paskatinti jį sadomazochizmui arba paversti nusikaltėliu – ir neįmanomą analizuoti kūrybinį talentą“ (Фрейд З. „Я“ и „Оно“. Труды разных лет, 1991, t. V, 2 kn., p. 409).

„...Kiek aiškesnės Dostojevskio, kaip karininko, viengungiško gyvenimo apybrėžos <...> Jis gyvena gana atsiskyrėliškai, dažniausiai apsiribodamas dviem malonumais: teatrų lankymu ir finansus sekinančiu biliardo lošimu <...> „Moterų draugijai jis visada atrodė abejingas, net tarsi jautė jai kažkokią antipatiją“, – teigia padorusis Rizenkampfas. Dostojevskio laiškuose, rašytuose ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje ir penktojo dešimtmečio pradžioje, neaptiksime nė vieno su tam tikru atspalviu paminėto moters vardo. Nė vieno įsimylėjimo, net nė vienos užuominos į įsimylėjimą (akivaizdus kontrastas Puškino ir Lermontovo pasaulėjautai). Pasak Dostojevskio dukters, iki keturiasdešimties metų tėvas gyveno „kaip šventasis“. (Волгин И. Л. „Родиться в России“, p. 271–272).

„Kad ir kaip gerbtume Dostojevskio genijų, jo charakterologija nekelia abejonių: tai buvo despotas, ūmus, nevaldantis aistrų (kortos ir anomalinis seksualumas), be galo tuščiaagarbis, linkęs į aplinkinių žeminimą ir ekshibicionizmą, visa tai derinęs su ašaringu sentimentalumu, neįprastu įžeidumu ir klampumu (*вязкость*)“ (Ефроимсон В. П. „Генетика этики и эстетики“, 1995, p. 169).

Apie epilepsiją

„Žinoma, kad daugeliui rašytojo protėvių <...> būdingos įvairios epilepsinės savybės: šiuos žmones kamavo epilepsija, arba epilepsinė psichopatija, arba jie pasižymėjo epilepsinėmis charakterio ypatybėmis <...> F. M. Dostojevskio priepuoliai patys savaime nebuvo svarbiausios ir lemiamos epilepsijos apraiškos. Visada vyravo specifiniai psichikos ypatumai. Šie charakterio bruožai pasireiškė anksti, jaunasis F. M. Dostojevskis pasižymėjo kraštutiniu pedantizmu, beribiu smulkmeniškumu, polinkiu detalizuoti, be galo tikslinti, irzlumu, ūmumu, perdėtu įžeidumu. Į akis krito kraštutinė jaunojo Dostojevskio hipochondrija, polinkis į baimes ir į ilgėsingai piktos nuotaikos priepuolius“ (Буянов М. И. „Преждевременный человек“, 1989, p. 181).

[1839 m.] „Anot šeimos legendos (kuria papasakojo rašytojo dukra), kai žinia apie tėvo žūtį pasiekė sūnų Fiodorą, jaunuolį pirmą kartą ištiko sunkus priepuolis su traukuliais ir sąmonės praradimu, gydytojų kur kas vėliau įvardytas kaip epilepsija“ (Гроссман Л. П. „Достоевский“, p. 41).

„Prieš dvejus metus iki Sibiro katorgos dėl įvairių nemalonumų ir konfliktų, susijusių su literatūra, man prasidėjo kažkokia keista ir be galo kankinama nervų liga. Negaliu nupasakoti tų bjaurių pojūčių, tačiau gyvai juos atsimentu: dažnai atrodė, kad mirštu, na, tiesiog pati mirtis prisiartindavo, o paskui nueidavo.

Taip pat bijojau letargo miego. Tačiau keista – vos buvau suimtas, staiga ta bjauri liga praėjo. Nei pakeliui į katorgą, nei Sibire ir niekada vėliau jos neįėjau – staiga tapau budrus, stiprus, žvalus, ramus <...> Tačiau *katorgoje mane ištiko pirmas nuomario priepuolis* – nuo to laiko jis manęs nepalieka. Visa, kas buvo iki šio pirmo priepuolio, menkiausią gyvenimo įvykį, kiekvieną sutiktą veidą, viską, ką skaičiau, girdėjau, – prisimenu iki mažiausių smulkmenų. Visa, kas buvo po pirmojo priepuolio, dažnai pamirštu, kartais visai pamirštu žmones, kuriuos gerai pažinojau, pamirštu veidus. Pamiršau viską, ką parašiau po katorgos. Baigdamas rašyti „Demonus“, turėjau skaitinėti viską iš pradžių, nes pamiršau net veikiančių asmenų vardus...“ Priepuoliai Dostojevskį ištikdavo vidutiniškai kartą per mėnesį, pasitaikydavo ir daugiau nei du per savaitę. Jų dažnumą lėmė išorinės gyvenimo aplinkybės. Kai Dostojevskis gyvendavo pakenčiamomis sąlygomis ir nesijaudindavo, priepuolių nebūdavo ilgus mėnesius <...> Jie pasireiškėdavo sąmonės praradimu, veido hiperemija ir traukuliais. Po priepuolių Dostojevskis jausdavo raumenų skausmus, pamiršdavo viską, kas vyko anksčiau (amnezija). Be to, jis išgyvendavo ir tipiską psichinę aurą, kurią patirdavo kaip „neaprosakomos laimės“, „Dievo artumo jausmą“. Dostojevskis patirdavo ir aptemusios sąmonės būsenas (Сегалин Г. В. „Европатология гениальных эпилептиков. Форма и характер эпилепсии у великих людей“. Клинический архив гениальности и одаренности (европатологии), 1926, leid. 3, t. 2, p. 174–175).

„Dostojevskio epilepsiją neabejotinai reikia laikyti hipofizine (*гипофизарная*) epilepsija, ji priklauso prie sunkesnių šios ligos formų, nes susiduriame ne tik su epilepsijos priepuoliais, aptemusios sąmonės būsenomis ir sunkiomis būsenomis po priepuolių, – pačiam Dostojevskio charakteriui būdingi epilepsiniai požymiai ir apskritai jį reikia priskirti prie epilepsinių charakterių“ (Галант И. В. „Евроэндокринология великих русских писателей и поэтов“. Клинический архив гениальности и одаренности (европатологии), p. 209).

[Po 1867 m.] „Anksčiau bemaž kas savaitiniai priepuoliai kasmet darėsi silpnesni ir retesni. Tačiau visiškai išsigydyti epilepsijos buvo neįmanoma, juolab kad Fiodoras Michailovičius niekada nesigydė, laikydamas savo ligą nepagydoma“ (Достоевская А. Г. „Воспоминания“, p. 96).

„Nei vaikystėje, nei jaunystėje (t. y. iki bandymų rimtai atsidėti literatūrai) nebuvo jokių Dostojevskio epilepsijos požymių <...> Jis pats, dėmesingas stebėtojas, visiškai aiškiai apibūdina savo būseną 1845–1849 m. kaip psichikos ligą. Jos atsikrato tik katorgoje, kur, pasak rašytojo, jis atsinaujina fiziškai ir dvasiškai. Tačiau būtent katorgoje – Dostojevskio teigimu – jį užklumpa epilepsija. Kaip suderinti šiuos iš pirmo žvilgsnio nesuderinamus dalykus? Ar viena liga išstūmė kitą? Ar tokią kainą reikėjo sumokėti už laimingą išgijimą nuo „dorovinės ligos“? Regis, jis apskritai nelinkęs laikyti epilepsijos dvasine, t. y. grynai psichine liga. „Dorovinė liga“ pasirodė esanti išgydoma. Prieš nuomarį neatsirado jokių priemonių“ (Волгин И. Л. „Родиться в России“, p. 421).

„Po priepuolio jis būdavo visiškai nepakenčiamas: priepuolis taip sukrėsdavo nervus, kad rašytojas tapdavo nepakaltinamai dirglus ir keistas <...> Dostojevskis be galo kentėjo nuo epilepsijos, tačiau ir brangino ją kaip dovaną, kaip aiškiaregiškos dovanos šaltinį <...> Kiekviename jo romane yra po epileptiką ir jie taip pat apdovanoti pranašystės dovana“ (Гарин И. И. „Пророки и поэты“, t. 4, p. 117).

„Įtarimas, kad Dostojevskio priepuoliams būdingi tam tikri demonstratyvūs elementai, kad jie buvo iš dalies tyčiniai, mums atrodo kiek pagrįstas <...> Intensyviai gydėsis plaučius, žarnyną ir kitus somatinius sutrikimus pas aukš-

čiausios klasės specialistus ir Rusijoje, ir užsienyje (įskaitant Botkiną, Ekką ir kt.), Dostojevskis beveik nesikreipia į medikus dėl epilepsijos. Jis apsiriboja savo bičiulių gydytojų Janovskio ir Rizenkampfo konsultacijomis, o šie nėra siauros psichoneurologijos srities specialistai <...> Mūsų spėjama diagnozė tokia: simptomatinė epilepsija, kaip nežymaus (*легко протекающий*) organinio galvos smegenų sutrikimo padarinys, lydimas ribinių psichinių neurotinio lygmens sutrikimų <...> Neneigiant radiklios isterinės neurozės, pasireiškiančios ir priepuolių ypatybėmis, ir pirmiausia iki teatrališkumo turtinga vaizduote, būtina paminėti, kad jo išgyvenimams būdingi ir kiti neurozės simptomai (astenija, nerimastingas įtarumas, pasireiškiantis įkyriomis baimėmis, prietaringumu)“ (Кузнецов О. Н., Лебедев В. И. „Достоевский о тайнах психического здоровья“, 1994, p. 36–37, 44, 45).

„Visas rašytojo ligos apraiškas kur kas geriau ir paprasčiau paaiškinti vieno susirgimo – isterijos – požyriū, o ne manyti, kad yra dvi ligos, nes epilepsijos išraiška labai netipiška“ (Ермаков И. Д. „Психоанализ литературы. Пушкин, Гоголь, Достоевский“, p. 355).

„Asmenybinių pokyčių aprašymas, priepuolių, kurie sukeldavo sustojusio laiko pojūtį ir greitą labai ryškių regimų vaizdų kaitą, ypatybės leidžia teigti, kad Dostojevskį kamavo dešinės galvos pusės smilkininė epilepsija. Veikiausiai priepuolio artėjimą lydėdavo perdėm aukštas dešiniojo pusrutulio suaktyvėjimas. O po priepuolio prasidėdavo dešiniojo pusrutulio aktyvumo mažėjimas ir atsakomasis kairiojo pusrutulio suaktyvėjimas, sustiprindavęs gebą kombinuoti ir deformuoti atmintyje saugomus vaizdus“ (Николаенко Н. Н. „Слово и образ: левое и правое полушарие мозга“, „Независимый психиатрический журнал“, 1996, Nr. 2, p. 18).

Kūrybos ypatumai

Visą gyvenimą žmogus ne gyvena, o kuria save, kuriasi pats.

F. M. Dostojevskis

„Sukrėtimas, patirtas mirties akivaizdoje, padarė Dostojevskį genijumi. Ir ne tik literatūros, bet ir filosofijos, religijos, gamtos mokslų srityse. Ateities išvalga jam turbūt neprilygsta nė vienas rašytojas“ (Грушко Е. М., Медведев Ю. М. „Энциклопедия русских чудес“, 2000, p. 105).

„Kaip tik dėl Dostojevskio liguistumo jo genijus prasiskverbėdavo į pasaulį iš anksčiau niekam neprieinamos pusės. Pasaulio literatūroje veikiausiai nėra kito panašaus atvejo – didžiausio genialumo ir psichinės ligos derinio“ (Бурсов В. И. „Личность Достоевского: Роман-исследование“, „Звезда“, 1969, Nr. 12, p. 86).

„Rusų psichiatras prof. Čizas etiuode apie Dostojevskį kaip psichopatologą priskaičiuoja jo romanuose ir apysakose per trisdešimt psichikos ligonių <...> Šiuolaikinis Dostojevskio kritikas Michailovskis garsiojo rašytojo talentą vadina „žiauriu“ ir taip nusako jam būdingas ypatybes: „Žiaurumas ir kankinimai visada domino Dostojevskį, ir būtent jų patrauklumo, kankinimų skatinamo geidulingumo požyriū <...> Jį menkai tedomino elementarios, grubios žvėriškų jausmų rūšys, pvz., paprastas alkis. Ne, jis rausėsi pačioje žvėries sielos gelmėje, ieškodamas ten subtilių, sudėtingų dalykų – ne tiesiog apetito numalšinimo, bet pykčio ir žiauraus geidulingumo. Ši Dostojevskio specializacija pernelyg krinta į akis, kad jos nepastebėtum <...> Dostojevskis itin domėjosi įvairiomis žiaurumo apraiškomis ir nepaprastai subtiliai suprato tą keistą, laukinį, tačiau neabejoti-

nai stiprų pasitenkinimą, kurią kai kuriems žmonėms teikia niekuo nemotyvuotas kankinimas <...> Kaip tik šioje srityje meninis Dostojevskio talentas pasireiškė labiausiai“ (Баженов Н. Н. „Психиатрические беседы на литературные и общественные темы“, 1903, p. 27).

„Negalima sakyti, kad jo romanų herojai – išskirtinės, pataloginės natūros: jis pats jų tokiomis nelaiko, manydamas, kad kaip tik toks išskirtinumas – taisyklė, kad tokia nereikalinga dvasios įtampa ir jauduliu gyvena kiekviena normali širdis“ (Айхенвальд Ю. И. „Силуэты русских писателей“, 1998, t. 1, p. 241).

„Neabejotina: nors Dostojevskio liga buvo labai grėsminga, bet rašytojo genijus nuo jos neatsiejamas ir savaip pažymėtas“ (Манн Т. „Достоевский – но в меру.“ Собрание сочинений в 10 т., 1961, t. 10, p. 33).

„Mūsų manymu, Dostojevskis įstengė taip skvarbiai ir giliai, labai susidomėjęs pažvelgti į perėjimo nuo sveikatos prie ligos paslaptis pirmiausia kaip gydytojo sūnus, „medicinišką“ smalsumą visam laikui įtraukęs į saviškę žmogaus tyrimo struktūrą. Kaip tik ši aplinkybė – ne froidiškoji „Edipo komplekso“ koncepcija ir ne „šventoji liga“ – tapo savotiško jo genijaus, įstengusio organiškai įtraukti sveikatos problemą į savo nepakartojamą meninį pasaulį, ištakomis“ (Кузнецов О. Н., Лебедев В. И. „Достоевский о тайнах психического здоровья“, p. 46).

„Dėl psichopatologijos pakitęs požiūris leidžia pamatyti daug ką, ko nepastebi normalūs žmonės; dėl, švelniai kalbant, akcentuotos (*акцентированной*) asmenybės F. M. Dostojevskis geriau už kitus suvokė destruktines (*взрывчатые*) žmogaus galimybes. Tikėtina, kad kaip tik tai skatino jį dairytis tramdančios religijos valdžios, su tuo susijusi ir legenda apie Didįjį Inkvizitorių, Dostojevskio stačiatikybė, lojalumas valdžiai, draugystė su Pobedonoscevu¹ ir triuškinančios kalbos prieš revoliucionierius“ (Ефроимсон В. П. „Генетика этики и эстетики“, p. 170).

„Jei Dostojevskis būtų tapęs tuo, kuo troško būti, – milijonieriumi, mums pažįstamo Dostojevskio neliktų, butis būtų įveikusi būtų. Jei ne Semionovsko aikštė ir liga, kultūra galėjo jo netekti. Nesąmoningi proveržiai ypač audringi ten, kur slėgis didelis, o žiotys siauros <...> Sunku mūsų literatūros istorijoje atrasti kitą tokios vergystės pavyzdį, kai genialūs kūriniai gimdavo priverstiniu būdu, parašyti eiliniam žurnalo numeriui, laikantis termino, neįtikimai skubant, amžinai baiminantis skubotumu sugadinti kūrinį. (Antra vertus, galbūt kaip tik tokia atmosfera – tempimas iki paskutinės akimirkos, nutrauktos sutarties grėsmė, smegenų šturmas – buvo būtina Dostojevskiui.) Jis rašė naktimis, iki 5–6 val. ryto, gerdamas stiprią juodą arbatą. Nesitenkindamas vien arbata, gyvenimo pabaigoje įjunko į alkoholį. Matyt, organizmui reikėjo dopingo protui sujaukinti <...> Ar liga buvo būtina Dostojevskio genijaus komponentė? Nesąmoningumo srities instrumentas? Kūrybos paskata? Jei taip, kokios svarbos ši komponentė?“ (Гарин И. И. „Пророки и поэты“, t. 4, p. 31, 63, 98, 114).

„Neperdėsime sakydami, kad seksualumu, būtent iškreiptu seksualumu, persmelkta visa jo kūryba“ (Юрман Н. А. „Болезнь Достоевского“, p. 73).

„Dostojevskio žiaurumas – lemtingas epilepsijos palydovas, šis bruozas transformuojasi, virsdamas liguistu potraukiu kruopščiai analizuoti ir atkakliai stebėti siaubingas žmogaus sielos kančias <...> Dostojevskio kūrybos įtampa, stebinti ir paprastus skaitytojus, ir jo tyrėjus, paaiškinama tuo, kad jis kaip niekas kitas erotinį momentą derino su kūrybiniu, šitaip sukurdamas nepralenkiamos

¹ К. П. Победonoscevas (1827–1907) – Rusijos valstybės veikėjas, Sinodo vyriausiasis prokuroras.

įtampos kūriniais <...> Žiaurumas buvo jo įtempto įkvėpimo šaltinis“ (Кашина-Евреинова А. М. „Подполье гения (сексуальные источники творчества Достоевского“, 1923, p. 81, 91).

„Paties Dostojevskio gyvenimas pažymėtas ryškiais likimo ženklais. Žinoma, kančia visada yra kančia, ir širdį gali spausti gailestis bei užuojauta skaitant apie begalines klajones ir kančias, iš kurių buvo suausta išorinė šio gyvenimo pusė. Vis dėlto, kad ir kokie siaubingi humanistiniu požiūriu buvo šio gyvenimo įvykiai, visi jie, net ir sunkiausi, buvo absoliučiai būtini, kad žmogus ir menininkas taptų tuo milžinu, kuriuo tapo. Būtinai buvo epilepsija, anomalinis seksualumas, prigimties aistringumas ir nesuvaldomumas, minutės ant ešafoto, metai katorgoje ir net, matyt, skurdas“ (Андреев Д. Л. „Роза мира“, М., 1992, p. 380).

...Abipusė intelektualinio rusų gyvenimo ir psichiatrijos pasaulio trauka neturi precedento. Tai nėra tiesiog hiperbolė ir F. M. Dostojevskio kūriniai geriausiai patvirtina tokią nuomonę. Ne itin svarbu, ar rašytoją kamavo epilepsija, ar isterija: teorijos ir diagnostikos būdai ilgainiui keičiasi, o faktai išlieka. Akivaizdi liguista asmenybės psichologija (tai ir vadinama psychopatologija), akivaizdūs ir genialūs kūriniai, kurie pirmiausia veikia skaitytojų meniniais vaizdais. Psichiatrai nustatė – ketvirtadalis Dostojevskio personažų daugiau ar mažiau psichiškai nenormalūs. Negana to, išsamiausiai rašytojas vaizduoja tokias liguistas apraiškas, kurios kamavo jį patį arba kurias jis baiminosi patirti dėl savo ypatingos hipochondrijos. Nebijodami pasikartoti darsyk pabrėšime, kad kartais genialumas ir psychopatologiniai autoriaus sutrikimai tiesiog neatsiejami.

Blaise Pascal

(1623–1662), prancūzų matematikas, fizikas, religinis filosofas, rašytojas.

Suformulavo labai svarbią projektyvinės geometrijos teoremą. Vienas iš hidrostatikos pradininkų. Atliko svarbų vaidmenį, formuojantis prancūzų klasikinei prozai.

Paveldimumas

„Visa Pascalių šeima pasižymėjo išskirtiniais sugebėjimais“ (Филиппов М. М. „Паскаль: его жизнь, научная и философская деятельность. Биографический очерк“. Паскаль, Нютон, Линней, Лобачевский, Мальтус. Биографические повествования, 2 leid., 1997, p. 15).

Asmenybės charakteristika

„Anksti pasireiškė ypatingi Blaise'o matematiniai gabumai, jis įėjo į mokslo istoriją kaip klasikinis genialaus vaiko pavyzdys“ (Аверинцев С. С. „Паскаль“, Большая Советская энциклопедия, 3 leid., 1975, t. 19, p. 260).

„Blaise'as buvo ne šiaip vunderkinas, o bene fenomenaliausias iš kada nors buvusių ankstyvo talento pavyzdžių. Liguistą, jautrų, paliegsų nuo pat gimimo tėvas jį izoliavo nuo kalbų ir matematikos, kurių mokė dukras. Tačiau, gyvendamas kartu, girdėdamas jų pokalbius, jis taip greitai viską įsimindavo, kad ket-

verių metų ne tik skaitė ir rašė, bet ir nepaprastai lengvai mintyse atlikdavo sudėtingiausius skaičiavimus“ (Гарин И. И. „Воскрешение духа“, 1992, p. 52).

„Pascalio atmintis stulbino kitus <...> „Niekada nieko nepamirštu“, – tvirtino pats Pascalis“ (Мережковский Д. С. „Реформаторы. Лютер, Кальвин, Паскаль“, 1999, p. 383).

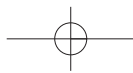
„Dar vaiką Pascalį kamavo hidrofobija. Jis negalėdavo žiūrėti į vandenį, nes jį apimdavo mėšlungiškos konvulsijos. Kita jo padidėjusio jautrumo apraiška buvo ta, kad jis negalėdavo matyti savo tėvų drauge, jie turėdavo prie jo prieiti po vieną. Jis patirdavo labai smarkius galvos skausmus; ilgainiui išsivystę epilepsijos priepuoliai ir tapo mirties priežastimi. Pomirtinis tyrimas nustatė keistus kai kurių smegenų dalių sukietėjimus ir kraujo infuziją smegenyse. Tai atitiko netaisyklingą kaukolės formą“ (Nisbet J. F., „The Insanity of Genius and the General Inequality of Human Faculty“, 1891, p. 106).

„1647 m. vasarą Blaise'o sveikata pablogėjo <...> Bemaž visą laiką jam tenka <...> įveikti savo negalias, vis stiprėjančius galvos ir skrandžio skausmus. Kartais jis net negali atsakyti į artimųjų laiškus; kartą, atsiprašydamas už tylėjimą, rašo vyresnei seseriai, kad bemaž nepasitaiko tokių valandų, kai pagerėjusi sveikata ir laisvalaikis sutampa <...> Blaise'o giminaitė Margarite Perier prisimena: „Dėdės smegenys buvo taip pavargusios, kad jį ištiko kažkas panašaus į paralyžių. Šis paralyžius sklido nuo juosmens žemyn, tad kurį laiką dėdė tegalėjo vaikščioti su ramentais. Jo rankos ir kojos atšalo kaip marmuras; teko mauti jam degtine sudrėkintas kojines, kad kojos bent kiek sušiltų.“ Blaise'as kantriai išsveria stiprių skausmų keliamas kančias, stengdamasis nejaudinti aplinkinių. „Viena iš daugybės jo liguistų priepuolių apraiškų buvo tokia: jis negalėdavo nuryti jokio skysčio, kol šis nebūdavo pakankamai pašildytas, ir ryti tegalėjo po lašą; tačiau dėl nepakeliamų galvos skausmų, vidurių karščio ir daugybės kitų ligų gydytojai liepė jam tris mėnesius gerti laisvinamuosius kas antrą dieną.“ Anot šiuolaikinių medicinos tyrimų, Pascalį kamavo įvairių negalavimų kompleksas – smegenų vėžys, žarnyno tuberkuliozė ir chroniškas reumatizmas“ (Тарасов Б. Н. „Паскаль“, М., 1979, p. 114–115, 151–152).

„1651 m. jis neteko mylimo tėvo; jo paties meilė – nelaiminga; galiausiai nelaimingas atsitikimas ant Neji tilto taip sukretė jo nervų sistemą, kad prasidėjo haliucinacijos“ (Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгаус и И. А. Ефрон, 1890–1907, p. 916).

„1654 m. ypač vaisingi trisdešimtmečiui Pascaliu mokslu srityje <...> Nauji Pascalio jausmai kitiems nepastebimi, tačiau permainos akivaizdžiai pribrendo. 1654 m. rugpjūčio 17 d. Blaise'as išsinuomoja kitą butą <...>, persikrausto į jį, nutraukdamas pasaulietiško ryšių dalį <...> Palaipsniui Blaise'o elgesys neatpažįstamai keičiasi <...> Pascalis pamiršo matematiką, neišeina iš bažnyčios, nesiskiria su Evangelija, tačiau ilgesys, abejonės ir nepasitikėjimas jį dar labiau kamuoja... Abejotini mėginimai paaiškinti dramatiškiausią Pascalio pasaulėžiūros permainą jo psichikos nukrypimais. Esame absoliučiai tikri, kad Pascalis niekada – nei 1654 m., nei vėliau, nei trumpam, nei ilgam – nebuvo „išprotėjęs“, neprarado proto, kad ypatingi protiniai šio žmogaus sugebėjimai niekada neapleido šeimnininko. Kitas dalykas, kad įvairiais gyvenimo periodais jis praradavo proto ir sąmonės pusiausvyrą“ (Тарасов Б. Н. „Паскаль“, p. 194, 205, 207).

„1654 m. trisdešimtmetis Pascalis išgyveno dvasinę krizę, netikėtą mistinį „nušvitimą“, religinį atsivertimą, kuris paskatino jį pasitraukti iš viešuomenės į jansenistų vienuolyną Port Rojalyje. Pakinta Blaise'o charakteris: ūmumą keičia susitaikymas ir nuolankumas. Pascalis pamiršo matematiką, bemaž nesiskiria su

Evangelija <...> jį audrinančias anapusių slėpinių įžvalgas jis užsirašinėja slapta, datuoja 1654 m. lapkričio 23 d. ir užsiuva po liemenės pamušalu. Ši „paslaptis“ buvo aptikta visiškai atsitiktinai jau po mąstytojo mirties, tarnams tvarkant velionio daiktus. Pascalio biografai mini vieną jo gyvenimo epizodą, įėjusį į biografijas pavadinimu „Įvykis ant Neji tilto“; visų liudytojų nuomone, jis tapo pagrindine 1654 m. ir vėlesnių metų įvykių priežastimi. 1654 m. lapkričio viduryje Pascalis su draugais važinėjo po Paryžiaus apylinkes karieta, kinkyta keturiais ar šešiais arkliais. Ant tilto prie Neji kaimo priekiniai arkliai pasibaidė, nes tiltas buvo be turėklų, ir nutraukdami pavadžius nuvirto į upę. Karieta per stebuklą išsilaikė ant tilto krašto. Nuo to laiko, pasak filosofo ir profesionalaus gydytojo Lametrio, „bendrijoje arba prie stalo Pascaliumi visada reikėdavo kėdžių užtvaros ar kaimyno iš kairės, kad nematytų jį bauginančios baisios prarajos, nors jis ir pats suprato, ko vertos tokios iliuzijos“. 1654 m. lapkričio 23 d. įvyksta pirmas neįprastai stiprus nervų priepuolis“ (Таранов П. С. „Анатомия мудрости. 106 философов. Жизнь. Судьба. Учение“, 1995, т. 2, р. 233–234).

„Paskutinius 1654 m. mėnesius Pascalis skyrė savo prigimčiai perdirbti ir 1655 m. pradžioje jau buvo mistikas tikrąja šio žodžio prasme“ (Филиппов М. М. „Паскаль...“, р. 56).

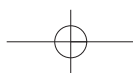
„Nauja sveikatos krizė prasidėjo 1659 m. žiemą. Pasak Karkavio, Blaise'o jėgos visiškai išsekusios ir bet koks bent menkiausias dėmesio reikalaujantis užsiėmimas sukelia jam bausius skausmus. Gydytojai skiria gydymą sultiniais ir asilės pienu, tačiau tai negelbsti, ligonis net neįstengia perskaityti jam atsiųstos mokslinės brošiūros. Pajutęs giminių ir artimųjų gailėstį, Pascalis sako, kad skųstis jam nedera, kad jis džiaugiasi kančia ir baiminasi pasveikties, nes puikiai žino sveikatos pavojų ir ligos „pranašumus“: „Liga mums suteikia tą būseną, kuri turėtų būti nuolatinė, – būtent kančią, sielvartą, visų gėrybių ir juslinių malonumų netektį, aistrų, garbėtroškos, šykštumo atsisąžadinimą, nuolatinį mirties laukimą.“ Atitinkamai Blaise'as kiek įmanydamas stengiasi įveikti „nelemtą kūno gebą nusidėti“ ir nenuilsdamas baudžia savo sergantį kūną, kad šis nesukiltų prieš dvasią ir nesutrukdytų sielos išganymui <...> Pajutęs jame bundančią puikybės ar nirtulio dvasią, suvokęs, kad jam patinka jo paties žodžiai, jis stipriai suspaudžia alkūnėmis vinių prismaigstytą diržą, kurį juosi po drabužiais, kad skausmu primintų sau pareigą. Diržą su vinimis Pascalis naudoja ir marindamas dykinėjimo dvasią <...> 1662 m. vasarą Blaise'as jau negali ne tik rašyti, bet ir visiškai nustoja miegoti, greitai liesėja. Jį nuolat kamuoja diegliai“ (Тарасов Б. Н. „Паскаль...“, р. 275, 307–308, 321).

„Galčiausiai jis pradėjo natūraliausius žmogaus jausmus laikyti nusikalstamais <...> Pascalis ne tik atsisakė bet kokios prabangos ir patogumų savo paties aplinkoje; nesitenkindamas organinėmis negaliomis, jis sąmoningai sukeldavo sau naujų fizinių kančių“ (Филиппов М. М. „Паскаль...“, р. 64).

„37 metų, o jau neįsivaizduojamas negalavimų rinkinys: bausis galvos skausmai, priepuoliai, haliucinacijos, nuoalpiai, diegliai, depresinis kliedesys, erdvės baimė, kojų paralyžius, gerklės spazmai, dantų skausmas, amnezija. „Mintis paspruko nuo manęs. Norėjau užrašyti ją, o rašau, kad ji nuo manęs paspruko.“ 37 metų Pascalis – tikras suvargusio veido senis, kumpa nosimi, žmogaus šešėlis, kurį išsekina paprasčiausias pokalbis“ (Гарин И. И. „Воскрешение духа“, р. 56).

„Paralyžių primenantis sutrikimas pažeidė visą apatinę kūno dalį, kojas kartais bemaž visai „atimdavo“, jos tapdavo „šaltos kaip marmuras“ ir, net vėl pradėjusios jam tarnauti, neleisdavo apsieiti be ramentų“ (Мережковский Д. С. „Реформаторы...“, р. 335).

„Remdamasis Leibnizo ir kitų rašytojų liudijimais, Voltaire'as mėgina

įrodyti, kad paskutinius penkerius šešerius gyvenimo metus Pascalis buvo pušiau pamišęs“ (Филиппов М. М. „Паскаль...“, p. 12–13).

„Isterinė psichozė“ (Кречмер Е. „Строение тела и характер“, 1995, p. 543).

„Sirgo epilepsija“ (Gelineau. „Les epileptiques celebres“, Chron. med., 1900, Nr. 7, p. 553).

„Sunki neurotinė bionegatyvi asmenybės struktūra“ (Lange-Eichbaum W., Kurth W. „Genie, Irrsinn und Ruhm. Genie-Mythus und Patographie des Genies“, 6 leid., 1967, p. 495).

„Pascalio kūno skrodimas atskleidė įvairių galvos smegenų dangalų ir virškinimo organų pažeidimų <...> Paaiškėjo, kad kaukolė bemaž be siūlių, išskyrus strėlinę siūlę: veikiausiai kaip tik dėl tokios kaukolės būsenos Pascalį nuo aštuoniolikos metų nuolat kamavo galvos skausmai. Viršugalvyje – savotiška kaulinė atauga, vainikinės siūlės nelikę nė pėdsako. Smegenys – itin didelės, sunkios ir standžios. Vidinėje kaukolės pusėje priešais smegenų skilvelius – dvi įdubos, tarsi pirštų atspaudai, pripildytos kraujo krešulių ir pūlių. Smegenų apvalkale prasidėjęs gangreninis uždegimas“ (Филиппов М. М. „Паскаль...“, p. 75).

„Aleksandro Didžiojo charakterio tyrumas kur kas menčiau skatina žmonių saikingumą, nei jo girtuoklystė – jų palaidumą. Visiškai nepeiktina būti mažiau dorybingam už jį ir atleistina būti tokiam pat pasileidusiam kaip jis. Mes atrodome sau ne tokie dideli palaidūnai, jei tokiomis pat ydomis pasižymėjo ir didūs žmonės“ (Blaise Pascal).

Klinikinio paveikslo duomenys liudija, kad Pascalį kamavo bent jau hipertenzinis-hidrocefalinis sindromas (tokia organinė patologija kai kuriais atvejais gali net skatinti ankstyvą sugebėjimų raidą ir kartais susijusi su vunderkindo fenomenu). Galvos smegenų vėžio diagnozė kiek problemiška, nes neregime intelekto ir atminties silpnėjimo dinamikos. Psichologinei analizei reikšmingas Pascalio negalėjimas matyti savo tėvų kartu. Galima daryti prielaidą, kad šitaip jis nesąmoningai neigė savo gimimo faktą. Šiuo požiūriu labiau suprantamas tampa vėlesnis mazochistinis „savęs marinimas“, veikiausiai nemenkai prisidėjęs paspartinant realią fizinę Pascalio mirtį.

Reineris Maria Rilke

(1875–1926), austrų poetas

„Kur mano gyvenimas veržiasi?“

Rilke, 1898

„Jis buvo vienintelis autoritariško tėvo kariškio ir gana lengvabūdės motinos sūnus <...> Vyresnioji poeto sesuo anksti mirė, ir motina, beprotiškai stengdamasi išsaugoti mirusios dukters atminimą, rengė sūnų mergaitiškais drabužiais“ (Доерр-Сегерс О. „Тревога, меланхолия и творчество: случай поэта Райнера Мариа Рильке“, „Независимый психиатрический журнал“, 2000, Nr. 1, p. 8).

„Hipersensityvus šizoidas. Bionegatyvi asmenybė, aiškiai artima psichozei“ (Lange-Eichbaum W., Kurth W. „Genie, Irrsinn und Ruhm. „Genie-Mythus und Pathographie des Genies“, 6 leid., 1967, p. 505).

„Tačiau bendras gyvenimas su žmona, jo vienintelės dukters motina, truko tik kelerius metus dėl Rilke's polinkio į nerimą, neleidusį jam ilgėliau pasilikti vie-

noje vietoje ir prisirišti prie vieno žmogaus <...> Nuo vaikystės jį kamavo sunkios nerimo ir mirties baimės būsenos, neapleidusios iki gyvenimo pabaigos. Lou Andreas-Salome, pirmoji jo moteris, o paskui – draugė, buvo artima Freudui, turėjo daug ryšių psichoanalitikų pasaulyje. Supratusi, kad Rilke'ę kamuoja nerimas ir melancholija, ji primygtinai siūlė jam praeiti psichoanalizės kursą <...> Analizuojant jo paties aprašymus galima daryti išvadą, jog Rilke'ę kamavo periodiški melancholijos priepuoliai <...> Pagrindinės jos apraiškos – darbingumo praradimas ir įkvėpimo netektis. Tačiau nuo vaikystės iki pat mirties jį dažnokai kamavo ir nuolatinis nerimas. Šis nerimas pasireikšdavo melancholijos priepuoliais, tačiau neišnykdavo ir jiems praėjus; gyvenimas tęsėsi, ir poeto sieloje vėl gimdavo eilėraščiai“ (Доепп-Серец О. „Тревога...“, p. 8–10).

„Gyveno vienišas, bemaž atsiskyrėliškai“ (Дынник В. „Рильке“, 1935, p. 668).

„Paskutinius ketverius metus prieš karinę katastrofą poetas pakeitė apie penkiasdešimt vietovių, užsibūdamas trumpai ar kiek ilgiau, – toks stiprus buvo jo nerimas ir pojūtis, kad Paryžiaus vienuoje jau neįmanoma pasislėpti. Jį traukia prie žmonių, nors jis ir žino: „Prasti mano reikalai, jei pradėdu laukti žmonių, jausti jų poreikį, dairytis jų ieškodamas; juk tai dar labiau sužadina mano ilgesį, sukelia kaltės jausmą“ (Laiškas Lou, 1911 m. gruodžio 28 d.) <...> Jis skundžiasi nerviniu negalavimu („mano kūniškumas rizikuoja tapti mano dvasingumo karikatūra“), aptaria su Lou galimybę atsidėti psichoanalizei“ (Хольтхузен Г. Е. „Райнер Мариа Рильке, сам свидетельствующий о себе, и своей жизни“, 1998, p. 159–160).

„Iš tiesų ši kančia tikriausiai buvo būtina jo kūrybiniam darbui; tai paaiškina, kodėl Rilke atsisakė psichoanalizės kurso <...> Tačiau laiške <...> Rilke ne tik pripažįsta kančios svarbą kūrybai, bet ir rimtai smerkia bet kokius mėginimus pakeisti likimą. Pasak jo, diagnozė ir psichiatro siūlomas gydymas <...> iš tikrųjų gali „labai padėti“, tačiau gali ir sugriauti „aukštesniąją tvarką“ (likimo? ar vaizdos?), kurios jis nenori atsižadėti, net jei tai reikštų jo žūtį. Žmogus, ypač kūrybiškas žmogus, nekontroliuoja savo likimo ir todėl neturi teisės savavališkai keisti Dievo jam duotos prigimties, nes tai gali pakenkti kūrybiniam darbui <...> Vienintelis gydymo būdas kūrėjui – suteikti jam galimybę kurti. Rilke kalba apie genijaus ligą, kuri skiriasi nuo ligų medicinos požiūriu“ (Доепп-Серец О. „Тревога...“, p. 10–11).

„Yra sena nesantarvė tarp buities ir noro kurti“ (R. M. Rilke. „Rekviem Poliui Modersonui-Bekkeriui“).

„Rilke, kaip ir visus, gyvenančius chaoso paribų, kamavo nuolatinis būties grėsmės pojūtis, jis buvo ypač dirglus ir nepasitikėjo savo sveikata“ (Каросса. „Экскурсовод и эскорт“, Хольтхузен Г. Е. „Райнер Мариа Рильке, сам свидетельствующий...“, p. 260).

„Kūrybinius periodus keisdavo skausmingi ilgesio, baimės ir bejėgiškumo ciklai“ (Еткинд А. М. „Эрос невозможного. История психоанализа в России“, 1993, p. 28).

[Iš 1922 m. laiško] „Tebemanau, kad mano kūrybinis darbas tėra savigydos mėginimas.“ Matyt, jis pats aptiko savo kančios ir kūrybos ryšį“ (Доепп-Серец О. „Тревога...“, p. 10).

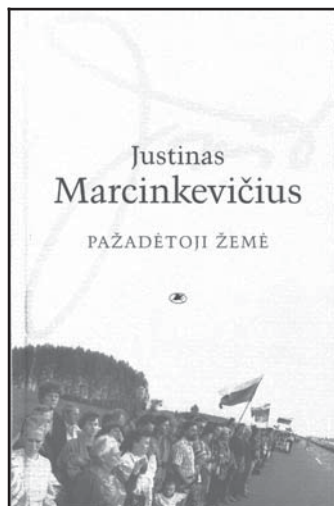
Labai įdomi Rilke's patografijoje ši aplinkybė: nenoras gydyti psichinio sutrikimo nesąmoningai baiminantis prarasti kūrybinę galią. Šiuo požiūriu poetas nėra vienišas (pakanka paminėti kad ir Gogolį), ir visiškai tikėtina, kad jis teisus. Kažkokie kūrybinio proceso aspektai neabejotinai glaudžiai siejasi su psichikos sutrikimais. Dauguma autorių, kaip ir Rilke, patį kūrybos procesą suvokia kaip „savigydos mėginimą“, savigydos, kuri šiuolaikine psichoterapijos kalba vadinama „psichoterapija, pasitelkiant kūrybinę saviraišką“.

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

Aukštojo stiliaus sumuojanti knyga

Recenzijos antraštę pakurstė aplinkybė, kad „Pažadėtąją žemę“ skaičiau 2009-ųjų liepos pradžioje, vykstant Lietuvos tūkstantmečio iškilmų renginiams. Visi Justino Marcinkevičiaus per dvidešimt metų pasakyti ir į straipsnių, kalbų bei interviu knyga sugulę žodžiai pritiko šventiškių iškilmų turiniui ir prakilniai tonacijai. Lietuviybės domenai – knygos objektas, o autoriaus tekstuose rūpestingai investuojamas kultūros simbolinis kapitalas skirtas daugiau ar mažiau susipratusiems tautiečiams.

Poetas kuo įvairiausiom progom prasšomas tarti savo patikimą žodį. Organiškai sutapęs su aukštojo stiliaus retorika (nes visada pabrėžė žodžio sakralumą), jis tiesiog „pasmerktas“ būti geidžiama viešos erdvės ritualine figūra.

Justinas Marcinkevičius. PAŽADĖTOJI ŽEMĖ: Užrašai, pokalbiai, straipsniai, kalbos. 1988–2008. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 520 p.

Pasakytos kalbos visuose svarbiausiuose Sąjūdžio mitinguose, minint Vasario 16-ąsias, aukšto rango susibūrimuose, forumuose, kongresuose, posėdžiuose, per nacionalinio masto jubiliejus, prie naujų paminklų, prie laisvės aukų kapų ir t. t. Just. Marcinkevičiaus autoritetas pasitelkiamas kone visiems ypatingesniems kultūros įvykiams pažymėti: jam teko rašyti įvadą fotografijų parodos katalogui, Antano Sutkaus ir Romualdo Rakausko nuotraukų albumams (pastarajam – eiliuotą), kalbėti minint Simono Daukanto 200-metį, Johano Bobrovskio 75-metį, Vandos Zaborškaitės 70-metį, pagerbti baigiantį VU rektoriauti Joną Kubilių, tarti žodį prie memorialinės lentos Vincui Mykolaičiui-Putinui, Jono Švažo parodos atidaryme, atidengiant paminklą Mažvydui Klaipėdoje, Vytautui Didžiajam – Birštone, Antanui Maceinai – Prienuose ir t. t. Neįmanoma išvardyti net dalies ženklų datų, kurių komunikacine jungtimi tarp praeities ir dabarties buvo lemta tapti aukštojo stiliaus meistru. Knygoje iškyla tiesiog pavyzdingas kraštietis, dalyvavęs daugybėje regioninių iškilmų Prienuose, daugkart kalbintas vietinių žurnalistų (apie tokių solidų veiklos barą gimtinėje nelabai ir žinojome). Renginių ir progų diapazonas neįtikėtinai platus – nuo „Žiburio“ gimnazijos 80-mečio ir mokytojų pašlovinimo iki žodžio kalinių globos draugijai ir straipsnelio knygai apie krepšinį, nes tai irgi atraminė lietuviškos savivokos dalis: „Jeigu treneriui ir žaidėjams pavyksta sukurti ir įtvirtinti protingą, judrią improvizacijos, individualių pastangų ir komandinio žaidimo dermę – aikštelėje matome gyvą, mąstančią, emocionalią, kuriančią, tikslo siekiančią miniatiūrinę visuomenę – komandą“ (p. 303). Siektinas dinamiško modelio valstybės provaizdis?

Kalbos ir pokalbiai spausdinami iš laikraščių, žurnalų, knygų įvadų, iš rankraščių. Netikėtai įterpta pilietinę poziciją atspindinčių eilėraščių, jų dalis dedikuota žymiesiems žmonėms (itin vykęs Česlovui Kudabai). Pirmuoju dešimtmečiu dominuoja valstybės, politikos, kultūros paveldo, etniniai, socialinio neteisingumo klausimai, maždaug nuo 1998-ųjų tekstuose atsiranda daugiau kūrybai ir patirtiems laisvės nuostoliams skirtų apmąstymų. Tenka konstatuoti, kad laisvė subyrėjo į daug mažyčių, egoistiškų laisvių, o „lietuviškumo prestižas kasdien krinta“ (p. 375). Laisvės vidurkio neišvesi, kiekvienam – tai išbandymas, „tai lažas, alinantis kroso bėgimas, kai esi vienas“, cituoja Albert'ą Camus (p. 206). Kalbėdamas Sąjūdžio 15-mečio proga Seime 2003 m., poetas prašo: „Užsiūkite pagaliau Lietuvos kišenes, jeigu jos dar nevisiškai ištuštintos“ (p. 454).

Visų prakilnių, jubiliejinių šnekėjimų būtinas retorinis „aprangos kodas“ – aukštasis stilius su smokingu ir varlyte. Retas klausytojas įsivaizduoja, kaip sunku parinkti žodžius proginėms kalboms, kurios sakomos tūkstantinei miniai ar išprususiai kultūrininkų auditorijai. Protokolo ekspertas Arminas Lydeka žino diplomatinės elgesio, laikysenos, aprangos kodų subtilybes, bet juk egzistuoja ir nerašytas protokolas iškilmingam, viešai sakomam žodžiui, ir tik vidinė žodžio klausapakužda, kaip ir kokius juos parinkti, kad būtum deramai išgirstas. Pasakymas apie Laimoną Noreiką peradresuotinas pačiam poetui: „Nežinia, koku būdu atspėdamas, pažindamas tuos žmones, žodžiais sujungdamas“ (p.137). Just. Marcinkevičiaus kalbų išskirtinė ypatybė – kad būtina tokiais atvejais patetikos dozė sušvelninama ramios sintaksinio bangavimo mūšos bei tolygaus ritmo be ekstatiškai forsuotų *crescendo*, be to, pagyvinama įdomiais inkluzais iš istorijos, filosofijos, kalbotyros, rašytojų tekstų. Kalbos

tema visada iš anksto išstudijuojama, todėl neišvengiamos bendrybės praturtinamos dalykine informacija ir pagyvinamos kokia intriguojančia konkretybe ar mintį kondensuojančia metafora (pvz., kad iš caro valdžios paveldėjome 44 proc. neraštingų krašto piliečių, kad drama „Mindaugas“ parašyta 1968 m. vasarį per 12 dienų, kadėjimas į Europą buvo „nuolatinis Vakarinių vartų klabenimas“, o „Vasario 16-osios Akte pirmą kartą susitiko Tauta ir Valstybė“ (p. 157).

Pakylėtą, paradinį kodą vos keliskart pažeidžia netipiškas tekstas, kaip antai „Neišsiųstas laiškas“ (rašytas 1994 m. „Literatūros ir meno“ redakcijai po kontroversiškų Sigito Gedos minčių apie chruščiovinį „atlydį“). S. Geda teigė, kad LTSR Rašytojų sąjunga iš Vlado Šimkaus norėjo „padaryti Janonį“, bet Just. Marcinkevičius atšauna: „O reikalas tas, kad V. Šimkus atsisakė kristi po traukiniu! Kiek buvo įkalbinėjimų, gąsdinimų, maldavimų – nė užką. Sako, nepasirengęs, be to, socialinė kilmė nevisai tvarkoj. Be to, norįs parašyti „Bites pabėgėles“ (p. 196). Nemažiau šmaikščiai apibūdina ir Marcelijaus Martinaičio netikimą „į pamainą“ – neįmanoma buvę atpažinti, „kur jis yra jis, o kur Kukutis“ (p. 197). Gaila, kad panašūs kritinio registro tekstai, kandūs ir ironiški, tėra išimtis, o ir laiškas tituluojamas kaip „neišsiųstas“. Tokie impulsyvūs gestai turbūt atrodė pernelyg marginalūs aukštojo stiliaus adeptui, būtų prasilenkę su oria tribūno misija. Matome, kaip aukšto rango socialinis vaidmuo riboja, diktuoja griežtas laikysenos normas.

Nors pats Just. Marcinkevičius sakosi esąs emocijos žmogus, tačiau net panegirinio žanro tekstuose racionaliai argumentuoja, mintis dėsto nuosekliai ir logiškai, turinys ir forma pasižymi klasikine filologine kultūra. Šiuo atveju autoritetinis kalbėjimas pagrįstas ne devizais, o susimąstymu ir profesiniu išmanymu, sociopsichologine nuo-

voka, adresato lūkesčių suvokimu. Romantizmą laikydamas reikšmingiausia Europos menine kryptimi, natūraliai pripažįsta ir poeto pranašomisiją. Gal žmonės tą jaučia? To trokšta ir tikisi? Nepamirškime, kad tam tikras masinės sąmonės lygmuo reikalauja žinomų tiesų kartotės ir reprodukuojamų bendrybių – taip visuomenė pasijunta stabiliau, užtvirtina tapatumą. Poetui sekasi ir užgauti masinės sąmonės kamertoną, ir išlaikyti lygį. Masines auditorijas užburia reikšminiai žodžiai – žemė, kalba, kraujas, atmintis, protėviai, kultūra, tauta, garbė, dvasia, vienybė, paveldas ir t. t. Bet operuoti jais nesusbanalinant – sudėtinga, tad nepavyksta apseiti be stereotipinių aforizmų: „Paminklo atstatymas – tai ir TIESOS atstatymas“ (p. 50). Dar LTSR Aukščiausiosios tarybos sesijoje 1988 lapkritį skaitytas istorinis pranešimas, reikalaujant suteikti lietuvių kalbai valstybinės kalbos statusą, gražinti tautinę vėliavą, himną ir Vytį. Kada tai buvo! Jau 1990 m. vasarą Just. Marcinkevičius pasitraukia iš LKP ir Lietuvos Sąjūdžio seimo ir atsisako politinės veiklos. Tai viešai paskelbia per TV. Priežastys – moralinis teroras, įvairios insinuacijos (p. 46), politikoje nemato „šviesos, gal tiksliau – švaros“ (p. 411). Atstumiančios pasirodo turto ir valdžios dalybos, todėl daug syk kartoja, kad „šventa“ yra ne nuosavybė, bet gyvybė, primindamas filosofo klausimą: „Turėti ar būti“? Apie rašytojo ir politikos santykių visgi išsitaria tolerantiškai: „Būna atvejų, kai rašytojo dalyvavimas politikoje humanizuoja ją, atsitinka, kad politikos gūsis, persmelkęs rašytojo kūrybą, pakelia ją, suvisuotina“ (p. 34).

Knygoje keliskart cituojamas apaštalias Paulius iš laiško korintiečiams: „Nors aš nesijaučiu kaltas, bet dėl to aš dar nesu išteisintas.“ Kontekstas – sovietmečio konformizmas, kai kurių veikėjų noras apkaltinti kitą, pačiam išsibaltinant. „Lietuvoje turbūt nėra

kuo nors nebuvousių“, jam būdinga ramia gaida konstatuoja poetas (p. 61), nors ir jaučiasi „šiek tiek stumtelėtas į šoną“ (p. 360). Pirmojo Sąjūdžio žmogus su neadekvačia tikrovei idealizmo įkrova patyrė nemenką vilčių sudužimą („labiausiai nuvertėjo patriotizmas ir padorumas“, p. 344). Neliko monumentalesnio tikslo ir „visuomenės užsakymo“ kūrėjui – teatrams tapo nebeaktualus istorinės dramos žanras. Būtų galėjęs tęsti istorinių dramų ciklą, bet renkasi minimalistinių formų lyriką (miniatiūrų poema „Carmina minora“). Prisipažįsta, kad rašyti darosi vis sunkiau, o „šio darbo tąsą (nevilties valandomis) imi suvokti kaip beprasmybę“ (p. 461). Dvidešimties puslapių apimties užrašai „Taburetė virš galvos“ visai perjungia registrą iš aukštojo stiliaus į žemąjį – skaudu, proziška, pakilieji motyvai perrašomi rūsčiais žodžiais („ir aš ėjau Lietuvos pėdsakais, kaip šuo, uosdamas juos“, p. 96). Pokario memuarų ir dabarties pagalvojimų apie savo kartą sampyna atveria ryškių biografijos detalių: ką reiškė paleistam iš Marijampolės kalėjimo gimnazistui kopūstienės lėkštė, kaip užprogramavo kūrybai nuovoki ir patriotiška mokytoja, koks pažeidžiamas kūrėjas ir režimo, ir laisvės sąlygomis: „Nejaugi dalyvauti, veikti kultūroje reiškia tik perstatinėti, perkabinėti, pervardinti, perdažyti, skelbti kozirius? Ir stumdytis?“ (p. 99).

Dėl suprantamos žanro specifikos gyvesni ir informatyvesni yra interviu, o ne gausiai sakytos kalbos ir prakalbos. Tiesa, tų interviu daugoka, klausimai ir atsakymai kartojasi, kai kurie net dubliuojasi, todėl bent kelių atsakius, būtų išvengta monotonijos, bet autorius savikritiškai prisipažįsta: „Dėl besirikiuojančių žurnalistų aš pats kaltas, niekada nemokėjau atsakyti prašantiems“ (p. 367). Iš knygos tekstų rekonstruojasi psichologinis Just. Marcinkevičiaus portretas, pasaulėjautos ypatumai. Emocionalumas, susitelki-

mas savin. Verčia suklusti teiginys, kad poezija – tai nusikaltusio žmogaus dvasios kalba (p. 279). Liūdesys – įprasta būseną, nes ji kūrybinga. *Cre-do* telpa žodyje „pareiga“. Lietuva – Pažadėtoji žemė. Agrarinė paradigma labiausiai harmonizavo pasaulėvaizdį: visur ir visada siekiama darnos, jaučiamas žmogaus ir gamtos nedalomumas: „Tikriausiai medžiui kaip ir žmogui gera yra augti. Augimas yra jo darbas, jo šokis, daina, poezija, jo liturgija“ (p. 305). Tai fragmentas iš 1997 m. kalbos, pasakytos minint aplinkosaugos 40-metį.

Just. Marcinkevičiui pirmajam įteikta Santarvės premija (1994). Pakantumo, santaikos, prieštarų sutaikymo motyvas persmelkia kone visus tekstus, šio semantinio lauko žodžiai netgi išlaispiniuojami: „tolerancija“ – „santarvė“ – „vienybė“, vienybę suvokiant kaip aukščiausią visa apimančią bendrybės laipsnį (Baltijos kelias, Atgimimo mitingai). Tai, kas pasakyta 1991 m., atrodo aktualu ir naujosios prezidentės situacijai: „Politiko sėkmė dabar priklausys nuo jo konsoliduojančios galios“ (p. 73). Todėl ypač ženkliskas yra itin dažnai besikartojantis „rankos rankoj“ motyvas: „Sakau, kokie mes stiprūs, kai mano ranka tavo rankoje, o tavo ranka – jo rankoje“ (p. 65). Tai frazė iš kalbos, pasakytos atsisveikinant su Sausio 13-osios aukomis Katedros aikštėje, tolygų atitikmenį turinti Baltijos kelio simbolikoje ir tampanti krikščionišku bendrumo argumentu viename eilėraštyje:

leisk paglostyti tavo ranką
piktas žmogau
manyje yra tavęs
tavyje yra manęs
tai jau turime ką turėti
ką mylėti jau turim

(p. 216)

„Paimti už rankos šalia esančius“ – tai ir apie šeimą, ir apie gentį. Viename interviu pasakojamas epizodas, kaip

natūraliai knygų mugės metu ištiesė ranką oponentui Tomui Venclovai (anot Vytauto Kavolio, vienas labiau mylėjęs žmones, kitas – tiesą).

Švelnų pamokslavimą, kaip ir rimtus argumentus, Just. Marcinkevičius dažnai perteikia įsimenančiais įvaizdžiais ar projektuodamas pozityvias nuostatas per kertines kultūros figūras. Antai Mažvydas, mokėjęs lietuvių, lotynų, lenkų, vokiečių kalbas, skaitęs kanceliarine slavų ir, kaip spėjama, graikų – net savo pavardės internete nesugebėtų perskaityti: „Lietuvių rašto tėvo pavardė tarptautiniam vartojimui turi būti pateikiama *lietuviškai*“ (p. 297).

Skaitant „Pažadėtąją žemę“ labai aiškiai išskyla asmenybiškumo ir moralinio autoriteto bendruomenei būtinybė. Just. Marcinkevičius kaip retas kas kėlė šią naštą ir sąmoningai prisimintą įsipareigojimą – liudyti, priminti, žadinti istorinę sąmonę ir tautinę savigarbą („man nebuvo nieko didesnio už Lietuvą“, p. 129). Kad ir kaip kvestionuotas jo vaidmuo sovietmečiu, žmonės nepamiršo, kas nuo 1976 m. juos išmokė Mažvydo lūpomis skanduoti „Lie-tu-va“. Lietuviybės riteris publikos labai mylimas ir visur laukiamas. Liepos 5-ąją atidengiant paminklą Vincui Kudirkai, minioje pasigirdo balsų: o kur Justinas Marcinkevičius? Kodėl nesako kalbos?

LAIMUTĖ ADOMAVIČIENĖ

Gelianti poezija

Pirmąkart išeivių poetės Liūnės Sutemos (Zinaidos Nagytės-Katiliškienės) eilėraščių perskaičiau studijuo-dama universitete. Prisimenu melsvą

„Poezijos rinktinę“, originaliai skambantį pseudonimą ir giliai įkritusius eilėraščius „Ginuosi“ ir „Laimė“: „O mylima maža lėlė drobiniu veidu...“ Į mano rankas patekusi poetės knyga buvo pačios sudaryta ir „Vagos“ išleista 1992 m. Maždaug tuo metu Liūnės Sutemos poezija pradėjo grįžti į Lietuvą (žinoma, slaptų naktinių skaitymų būta ir anksčiau). Liūnės Sutemos kūrybos recepcijai buvo, yra ir bus reikšmingos literatūrologų Rimvydo Šilbajorio, Danos Vasiliauskienės, Viktorijos Daujotytės ir kt. vertinimai. 2006 m. Rašytojų sąjungos leidykla publikavo naują poetės rinkinį „Tebūnie“. Visos kitos autorės poezijos knygos buvo išleistos Čikagoje, todėl lengviau prieinamos užsienio, ypač JAV, lietuviams.

Liūnės Sutemos, 2007 m. Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatės, šį pavasarį pasirodžiusi meniškai Romo Oranto apipavidalinta poezijos rinktinė „Sugrįžau“ išskirtinė dėl dviejų priežasčių. Pirma, Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos iniciatyva po septyniolikos metų išleista visa poetės, priskiriamos „bežemių“ generacijai, kūryba. Lietuvoje iki šiol nebuvo tokio išsamaus šios daugelio pa-

Liūnė Sutema. SUGRIŽAU. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 267 p.

mėgtos autorės pristatymo. Antra, nors pati Liūnė Sutema niekada nesugrįžo į Lietuvą, jos poezija – simboliškas sugrįžimas.

Savo poezijos rinktines jau nuo 1992-ųjų kūrėja sudarinėja pati – labai atsakingai ir remdamasi aukštais meninės vertės kriterijais. Apie griežtą atranką ir reiklumą Liūnė Sutema prabyla Virginijos Paplauskienės parengtame interviu: „Pati sau esu geriausias kritikas... Į savo rinktinę irgi ne visus savo eilėraščius sudėjau, ne. <...> Man atrodo, jeigu darai, tai daryk tikrai, kad kitam žmogui būtų įdomu, kad atsiliptų kitame žmoguje.“ Į rinkinį „Sugrįžau“ kūrėja įtraukė tobuliausius eilėraščius iš visų ankstesnių septynių rinkinių: debiutinio „Tebūnie tarytum pasakoj“ (1955), „Nebėra nieko svetimo“ (1962), „Bevardė šalis“ (1966), „Badmetis“ (1972, Vinco Krėvės literatūros premija), „Vendeta“ (1981, Lietuvių rašytojų draugijos premija), „Graffiti“ (1993), „Tebūnie“ (2006).

1992 m. sudarydama rinktinę Lietuvos auditorijai, poetė atrinko geriausius eilėraščius. Iš debiutinio rinkinio įdėta tik keletas eilėraščių, iš kitų dviejų mažiau negu po pusę. Iš premijuotųjų „Badmečio“ ir „Vendetos“ – visi. Iš „Graffiti“ ir „Tebūnie“ – atsisakyta po kelis. Sudarydama naują kūrybos rinktinę Liūnė Sutema peržiūrėjo ir atrinko vertingiausią kūrybos dalį. Be to, išeivių poetė rinktinę „Sugrįžau“ papildė naujais kūriniais (17 eilėraščių), sudėtais į skyrių „Po „Tebūnie“. Kalbėdama apie septintą poezijos rinkinį „Tebūnie“, poetė jau buvo išreiškusi abejonę dėl ateities rinkinio. Tačiau, autorės įvaizdžiais kalbant: „Jis“ / „Vienintelis“ / „Didysis Magas“ / „Didysis Keltininkas“ lėmė, kad „Tebūnie“ – ne paskutinis Liūnės Sutemos rinkinys.

Skaitant rinktinę „Sugrįžau“ ryškėja Liūnės Sutemos poetinio pasaulio formavimasis, augimas ir savitos stiliškos suradimas, didėjanti atsakomybė už parašytą žodį. Jam keliamas

aukštas reikalavimas – būti „aš“ egzistencijos liudytoju:

Mokausi tausoti žodį,
kad jis būtų toks,
kaip pradžioje,
šiltas, spinduliuojąs vaivorykšte – –
Būk – Esu – Išeinu –
kad užtektų kelių pirmųjų žodžių
išsakyti žmogaus gyvenimą –

(rink. „Graffiti“, p. 171)

Rinkinyje „Graffiti“ kūryba suvokiama kaip Jo lemtas rašymas: rašai „ant patilčių, tvorų, sienų ir manyje“ (p. 165). Poetė autobiografijoje yra prisipažinusi: „Eilėraščius gimdau, kad galėčiau gyventi ir kvėpuoti. Eilėraščiai turi mane sukursti.“ Būna tylos ir kūrybos proveržių, susijusių su dramatiškais asmeniniais išgyvenimais. Liūnė Sutema kurianti, kai kenčia, o kai gera – renkasi tylą. Po skaudžių vyro Mariaus Katiliškio, brolio poeto Henriko Nagio (skatinusio kurti), dukros ir sūnaus netekčių poetė sukūrė ypač meniškų rinkinius: „Vendeta“, „Graffiti“, „Tebūnie“ ir naujausius „Po „Tebūnie““ kūrinius. Sukrečiantys asmeninio gyvenimo įvykiai, egzistencinė būtinybė gimdo „geluonius“ Liūnės Sutemos žodžius. Naujausiuose poetės eilėraščiuose rašymas suvokiamas ne tik kaip kvėpavimas, bet ir kaip aiškiaregystė:

Lyg ne savo ranka rašai –
raidės bėga, paklysta
vėl grįžta
ir išsirenka sau žodžius –
lyg ne savo akim skaitai –
žodžiai pakyla tartum migla
ir už jų matai,
kas buvo, kas yra ir bus –
lyg ne tau buvo liepta būti vienai
ir savimi.

(„Po „Tebūnie“, p. 244)

Nuo rinkinio „Graffiti“ pastebimą Liūnės Sutemos kūrinių turinio kitimą atliepia trumpėjanti eilėraščių struk-

tūra. Atsisakoma ilgų poetinių ciklų (tokių kaip „Niekieno žemė“, „Nieko neatiduosiu“, „Tikrovė“ ir kt.), nebelieka konkrečių pavadinimų, nebeplėtojamoms grafinės kūrinio išraiškos galimybės, kai mintys aktualinamos šriftų kaita ir pan. Trumpėjanti forma atitinka nuglundintus žodžius, teigiančius egzistencinę tiesą. Naujausiuose „Po „Tebūnie““ minimalistinės (nuo septyneilių iki penkiolikaeilių) stilstikos eilėraščiuose fantazija blėsta, daugiau asketiškos, bet subtilaus jausmo ir konkrečios vaizdinijos su šalčio, mirties motyvais. Nuovargiu paženklintas net magnolijos žydėjimo grožis. Liūnei Sutemai svarbi krikščioniška pasaulėjauta, nors kai kuriuose juntama rytietiška filosofija. Naujausi eilėraščiai sukurti tarsi budistiniam vienuoliui tyloje medituojant gyvenimą ir taip permalant skaudžius patirties įvykius, kad vėl būtų pasinerta į būties tuštumą, bandant joje atgimti.

Liūnei Sutemai buvo svarbus folkloro ir mitologinis pasaulis, kuris jos poetinėje sąmonėje įgaudavo vis naujų formų. Nuo rinkinio „Badmetis“ poetė pamėgo pasaką „Eglė žalčių karalienė“, kur lyrinis herojus susitapatina su liūdna, dramatiška Eglės dalia; plėtojami išdavystės ir praradimo motyvai (rink. „Nebėra nieko svetimo“, eil. „Leliojimai“; rink. „Bevardė šalis“, eil. „Kraujas“); Medeinos ir Eglės, stoisškai ir nuolankiai prisiimančios aukos vaidmenį, įvaizdis („<...> skaroki, eglele, skaroki, / uždenki žemėje žaizdas“, rink. „Graffiti“, eil. „Tik Medeinė viena liko čia...“, p. 168). Svetimame krašte atsidūrusios, artimųjų netekusios Eglės įvaizdis dėsningai suskamba ir viename iš naujausių eilėraščių „Ir kaip galėjau užmiršti...“, kuriame lyrinis „aš“ prisiima Eglės lemtį: „Tik eglė viena, savo dygia šaka / užkabina mane praeinančią / ir neleidžia savo vardo užmiršti“ (p. 259).

Įdomus, bet menkai tyrinėtas Liūnės Sutemos poezijos vizualumas. Poetės mėgstama įvaizdžių grandinė (dažnai

skaitytojo akyse besišakojanti lyg briedžio ragai): geltona–saulė–saulėgraža rinkinyje „Graffiti“, trijų eilėraščių cikle (p. 176–178), praturtinama van Gogh'o mėgstamomis ryškiomis – oranžine ir raudona – spalvomis:

Naktį mūsų gatve perbėgo Van Gogh,
nutaškydamas viską savo spalvom,
ryškiom, šaukiančiom –
rytą lekiu, lyg medžioklinis šuo,
ieškodamas jo ausies,
kad jis išgirstų mane – :

Olandų tapytojo derintos kontrastingos gamtovaizdžio spalvos mėlyna–geltona–raudona persmelkia Liūnės Sutemos eilėraščius grėsme, suteikdamos nerimo, vidinės sumaišties, mirties nuojautos. Šiame minimalistiniame eilėraščių cikle atsiskleidžia poetės pamėgtas naratyvinis pradas. Jame „aš“ tarsi visažinis naratorius pasakoja, kas vyko, vyksta ir trokštama, kad vyktų. Liūnė Sutema pasinaudoja autentišku faktu, kad olandų tapytojas, apimtas gilios depresijos, 1888 m. nusipjovė ausį. Liūnės Sutemos „aš“ trokšta užmegzti ryšį su pomirtiniu pasauliu. Naratyvas, be jokios abejonės, fantastinis: bandoma prišaukti, prikelti mirusį dailininką per jo tapybos vaizdus. Ieškoma van Gogh'o ausis – tai ieškojimas *kito*, patyrusio sumaištį, ligą, mirtį, supratimo – taip tarsi per einama į siurrealistinius anapussybės regėjimus. Kaip van Gogh'ui, taip ir Liūnei Sutemai būdinga transformuoti ir simbolinti įprastus kasdienybės daiktus: „Nutaškei mūsų vejas saulėgražom, / dangų siekiančiom – / grįžki ir pasižiūrėki, kaip šviesu! / Kiek saulių mūsų gatvėje! / nematyto mėlynumo namai / paruošti išplaukti – / oranžiniai veidai raudonom barzdom, / pasirošę juos išplukdyti –“.

Eilėraščiuose ryšku mirusiojo gavinimas, prikėlimas ir siekis susijungti per mirtį. Netekties išraiškai poetė pasitelkia kultūrinį europietišką klotą, van Gogh'o gyvenimo detales ir kū-

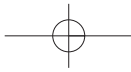
rybą. Trečiame ciklo eilėraštyje „aš“ (iš pradžių pasakotojas, veikėjas) transformuojasi į medžioklinį šunį – mirtį (šuo yra dažnas anapusinio pasaulio palydovas). Be to, mirties semantiką papildo šuns juodumas, nematomumas, negalėjimas jo lytėti: „Tu mane užmiršai nutaškyti – / aš tik medžioklinis šuo, / juodas, ir žinau, / tokio nemato tavo akys / ir neliečia ranka –“.

„Aš“ empatija van Gogh'o gyvenimui padeda pasiekti aukščiausios amplitudės kančios ir paradokso išraiškos: troškimo, bet negalėjimo keisti būties dėsnių. Medžioklinio šuns, kaip mirties metaforą, patvirtina vienas naujausių „Po „Tebūnie“ eilėraščių apie mirtį:

Paseno mano mirtis –
(mudvi vienmetės)
kadaisė kai žaisdamos ėjom lenktynių,
ji vis už manęs atsilikdama –
kartais net užmiršdavau, kad ji vejas
mane,
kad mudvi žaidžiame –
sustojau atsikvėpti,
ir staiga ji čia –
stovi šalia lekuodama,
lyg medžioklinis šuo.

(p. 256)

Egzilio patirtis Liūnės Sutemos gyvenimą paženklino prieštariniais išgyvenimais: nuo baimės, svetimos šalies neigimo iki liūdesio, tramdomo ilgesio, troškimo sugrįžti į savą šalį ir negalėjimo to padaryti. Rinkinys prasmingu pavadinimu „Nebėra nieko svetimo“ – tarsi adaptavimasis, prigijimas naujoje šalyje, tačiau, kita vertus, lėmęs dar didesnę vidinį užsisklendimą: „Nebėra nieko svetimo, – / ir niekad dar nebuvo manyje / tokia gaji, tokia saugi gimtoji žemė“ (eil. „Nebėra nieko svetimo“, p. 32); „<...> mano žmonės ir mano daiktai pas mane / laimingi ir saugūs“ (eil. „Kai saulė išduos“, p. 47). Egzilis niekada netapo poetei tikrais namais, nes Liūnė Sutema nuo pirmųjų rinkinių jaučiasi

atsidūrusi *tarp* savos Lietuvos ir svetimoms Amerikos. Dramatiška įtampa *tarp sava ir svetimio* kuria semantines eilėraščio priešpriešas: „Ir noriu pati išmokti juoktis, / būdama tarp Jūsų ir Anų“ (rink. „Badmetis“, eil. „Niekieno žemė“, p. 86). Kūryboje vartojamas „tarp“ nurodo poetės buvimą tarp *čia* ir *ten*, *dabar* ir *tada*. Kaip atotrūkį nuo nesvetingos realybės Liūnė Sutema pasitelkia buvimą *tarp* pasakos ir tavęs – skaitytojo: „Žemė plokščia ir pikta <...> / Grįšiu į savo pasaulį – į Pasaką“ (rink. „Tebūnie“, eil. „Neatsigręžk...“, p. 233). Būti *tarp* yra sudėtinga (motyvuotai renkamas tarpinė erdvė – migla, prieblanda), nes nuolat juntama įtampa tarp *tikro* ir *netikro*, nes nei *čia*, nei *ten* nebūnama iš tikro. Todėl atsiranda nejauki, nušalėje gyvenančios nuostata: „Kartais lyg nesava / laikau apglėbusi tuštumą“ (rink. „Po „Tebūnie“, eil. „Kartais lyg nesava...“, p. 254); „dar gyvenu, / iš istorijos išmesta –“ (rink. „Graffiti“, eil. „Šermukšnio uogų spalva...“, p. 183). Viename iš naujausių eilėraščių „Niekas nėra mano...“ išryškėja pamatinė Liūnės Sutemos vertybė – kūryba:

tik žodžiai, kuriuos užrašau,
yra mano

(p. 252)

ANGELE JASEVIČIENĖ

Per gyvenimą bėgantis žmogus

„Visa, kas genialu, yra paprasta, tik ne viskas, kas paprasta, yra genialu“ (R. Sadauskas).

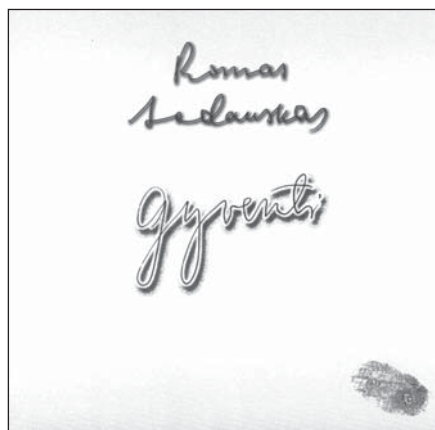
Miniatiūrą drįsčiau pavadinti žanru, aiškiai parodančiu rašančiojo talentą. Nedidelės apimties tekstu per-

teikti sklandų pasakojimą, psichologinius niuansus, suvaldyti banguojančių minčių srautą nėra paprasta. Tuo labiau, jei rašančiojo širdį persmelkusių akimirku, patyrimų susikaupė labai daug ir nė vieno iš jų, rodos, nevalia palikti užmarštyje.

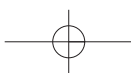
Apybraiža, apysaka, apsakymas, esė, miniatiūra – žanrai, kuriuose save atranda rašytojas Romas Sadauskas. Literatūriniame olimpe debiutavęs 1970 m. apybraižų knyga „Prie gimtojo slenksčio“, jis iki šiol miklina plunksną rašydamas trumpos apimties tekstus. Nesvetima šiam autoriui ir poezija (išleisti trys eilėraščių rinkiniai) ar publicistika (penki rinkiniai). Tačiau, pabandęs jėgas viename ar kitame žanre, R. Sadauskas sugrįžta prie pamėgtos eseistikos.

Rinktinėje „Gyventi“ publikuojami ne tik naujai parašyti, bet ir ankstesni autoriaus tekstai, tvarkingai sugrupuoti į aštuonis skyrius. Reta esė ar miniatiūrų rinktinė nustebina skaitytoją tokia, švelniai tariant, nemenka apimtimi. Tačiau tai – neabejotinas plusas. Reikia rašyti, kol rašosi, kol gyvenimo akimirkos atrodo nepaprastos ir vertos būti įamžintos. Tuo labiau, kad laiko lieka vis mažiau...

Gyvenimo trapumas bei trumpumas: tai temos, labiausiai jaudinančios rašytoją. Pati skaudžiausia neišsipil-

Romas Sadauskas. GYVENTI. – Vilnius: Žuvėdra, 2008. – 384 p.

džiusi jo vaikystės svajonė, pasak paties autoriaus, troškimas „tapti nemirtingu“ (p. 31). Tačiau kuo daugiau mąstoma apie mirtį, tuo mažiau ji baugina. Galiausiai prieinama filosofiška išvada, kad „mirtis yra gyvenimo dalis, kaip taškas – sakinio dalis, ir sakinį, ir visą knygą užbaigiantis“ (p. 217).

Šią knygą užbaigia ne tik taškas. Kas dar? Nupieštas kryžius. Pastatytas ant nelygiai supilto žemės kauburėlio. Tačiau suprasti, ką jis simbolizuoja, galima tik pervertus visos knygos lapus, kurių kiekvieno kampe nupiešta nedidelė bėgančio žmogaus figūrėlė. Greitai verčiant lapus, ji šuoliuoja per visą knygą, kol paskutiniuose puslapiuose sustingsta metaforiškame kape. Stiliaus ir grafikos originalumas – pribloškiantis, tuo labiau, kad tą bėgsimą pastebi ne iš karto. Bėgantis knygos lapais (o gal – per gyvenimą?) R. Sadausko žmogus tarsi patvirtina anksčiau išsakytą rašytojo mintį apie žmogaus egzistencijos laikinumą.

Kiekvienam individui jo būtis – nepakartojama bei unikali. Paradoksalu, bet apie savo gyvenimo išskirtinumą susimąstoma ne vėjavaiikiškoje jaunystėje, o kur kas vėliau, brandžiam amžiuje, kai laiko džiaugtis aplinkinio pasaulio malonumais lieka vis mažiau. Anot E. M. Remarque'o, „laikas – tai silpnutis mirties ekstraktas, kuris iš lėto skverbiasi į mus kaip nestiprus narkotikas“. Pridursiu: kol persunkia mūsų (pa)sąmonę ir visiškai užvaldo.

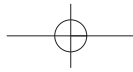
Vartant R. Sadausko eseistines miniatiūras, pamažu į rinkinį imi žiūrėti kaip į savotišką autoriaus testamentą: tai brandaus amžiaus sulaukusio rašytojo filosofiški pamokymai tiems, kurie dar tik ieško savojo kelio. Tai neišvengiamai lemia ir pasirinktas esė žanras, kai rašant kalbama savo vardu, demonstruojant skaitytojui individualias gyvenimo įžvalgas.

Dienoraščio tipo R. Sadausko eseistikoje daug buitės detalių, tačiau ji

nuoširdi. Rašytojas nevengia saviironijos, nestokoja kandaus žodžio. Pagyrų sau taip pat negaili, tačiau jos pateikiamos jau *kito* asmens balsu („Antanas“, p. 368). Kūrinėliuose daugiausia grįžtama į praeities prisiminimus, nes „o ką padarysi, juk pats nevaldau žodžių, kurie pasirašo galvojant vienumoje. Be to, ir man skirto laiko – kur kas daugiau praeity, nei ateityje“ (p. 364).

Rinktinė būty nepataisomai liūdna ir nostalgiška, jei vadinamųjų dienoraščio fragmentų nepertrauktų miniatiūrų skyriai, kuriuose pasakojama apie egzotiškose kelionėse patirtus įspūdžius („Mudu su Niko“, „Šveicariški paveikslėliai“, „Ispanijos pakelėse“) arba pasiduodama nevaldomai fantazijos tėkmei („Sugrįžimas jaunystėje“). Tačiau kad ir kaip toli geografine platumu kalbantysis būty nukeliavęs, jo vidiniai polėkiai ir filosofiniai gyvenimo prasmės ieškojimai nesikeičia. Tiek Šveicarijos kalnuose, tiek Ispanijos ar Abchazijos smėlynuose jis sprendžia įvairius būties galvosūkius, laisvai interpretuodamas kitų autorių ar net pačioje Biblijoje užrašytas tiesas. „Pradžioje buvo ne žodis, o mintis. Kol dar nėra minties, žodis nereikalingas. <...> Pabaigoje irgi būna mintis, o ne žodis, kurio, mintims galvoje dar rusenant, jau nebepajėgi ištartti“ (p. 83).

Tekstuose vyrauja ne tik filosofiniai apmąstymai, bet ir panoramiškas gamtos aprašymas, atida mažiesiems mūsų broliams. Pro pasakotojo akis neprasprūsta joks, net pats menkiausias, gamtos stebuklas: ant laivo stiebo tupintis paukštis, nuvytęs saulėgražos žiedas, grybų karalija, dūlinė kriaušė ir kt. Taip jautriai rašyti apie gamtą gali tik žmogus, praleidžiantis joje tikrai daug laiko. Tūlo miesčionio akis dažniausiai nepastebi aplinkos grožio, nesugeba susilieti su gamta, pajauti jos paslaptį. Tuo labiau gamtos nemato jaunas miesto gyventojas, šaliogatvio vaikas.

Branda, patirtis ir metai, praleisti stebint gamtą, dalyvaujant slaptingame jos gyvenime – pagrindiniai dalykai, suformavę nešablonišką R. Sadausko požiūrį į pasaulį. Žodį *nešablonišką* galima neabejojant pakeisti žodžiu *nemandingą* – juk ar daug šiuolaikinių skaitytojų domisi gamtos stebuklais, ar juos jaudina vieno pusamžio vyro vidiniai monologai, persunkti jo asmenine gyvenimo patirtimi? Tuo labiau, kad ta patirtis – dažnokai skaudi, pateikiama abstrakčių vaizdų pavidalu, nepagardinta intriguojančiomis detalėmis. Nešmėkščioja knygoje joks fatališkos, ilgakojės moters siluetas. Užsimindamas apie savo gyvenimo draugę, autorius vadina ją nei šiaip, nei taip: „Gerbiama moteris“ (p. 294). Jokios aistros kibirkštėlės, jokio meilesnio apibūdinimo. Tačiau ar galėtų būti kitaip? Autorius vargu leistų sau atsipalaiduoti ir paišdykauti, juk knygos pradžioje pats „pažymėjo“ save šalto Skorpiono ženklui ir tarsi pasmerkė nuolatinei vienatvei. Paskui pulti garbinti sijonus būtų lyg ir nepadoru, tuo labiau tokiam gamtos filosofui.

Rašau šiuos žodžius kiek šmaikštaudama. Juk kaip tik šis abejingumas aistroms bei vartotojiško gyvenimo malonumams ir yra skiriamasis R. Sadausko eseistikos bruožas. Knygoje puikiai parodoma, kad būti laimingam, džiaugtis gyvenimu galima ir nevaikščiojant po parduotuves ar sėdint prie televizoriaus. Kur kas vertingesnės gyvenimo pamokos tos, kurias gauname būdami vienatvėje, leisdami atsiskleisti savajam Aš. Vėl prisimenu E. M. Remarque'ą: gal juos sieja panašus vienatvės pomėgis, naktiniai klaidžiojimai po miestą ir bandymas skverbti į žmogaus sąmonės gelmes? Vokiečių autorius rašė: „Žmogui lieka tik tai, kas išauga jo viduje. O kas jau čia išaugs siaučiant audrai? Viską išaugina nykios vienatvės naktys – jeigu neprarandi vilties.“

R. Sadauskas nesistengia taikytis

prie masinio skaitytojo skonio, jam svetimos postmodernistinės literatūros tendencijos, apskritai visa (post)modernizmo mada. Vienoje miniatiūroje autorius aiškiai išsako savo poziciją: „Postmodernizmas – tai klideshow apie būtį. Taigi postmodernistai – žmonės be savo būties. Jų gaila kaip ant šaligatvio sėdinčių. Kaip žmonių be gyvenimo. Kritikai teisūs postmodernistų kūriniuose tapatindami herojų ir autorių. Kitaip ten ničnieko nerastum“ (p. 47).

Čia norėčiau paprieštarauti. Suprantama, kad vyresnės kartos rašytojui sunku suprasti dabartinės gyvenimo madas, literatūros tendencijas. Bet juk nė vienas žmogus pats nepasirenka savo gimimo ir gyvenimo laiko. Kokiame amžiuje (dešimtmetyje, šalyje, šeimoje) gimei, užaugai bei subrendai – tokį ir pasaulio vaizdą tau lemta regėti. Turbūt dar niekada nebuvo tokių dviejų kartų, kurios gyventų tomis pačiomis vertybėmis. Tai galų gale ir nebūtina. Svarbiausia, kad vertybės apskritai būtų – nors ir skirtingos. Net sėdint ant šaligatvio ir žvelgiant į Užupio angelo skulptūrą galima mąstyti apie žmogaus būties prasmę ir laikinumą.

KAROLIS BAUBLYS

Originalumas iškreiptos sąmonės kaina

Prieštaringa jaunos aktorės Elžbietos Latėnaitės pirmoji knyga „Apsiché“ pradeda naują seriją, pavadintą paprastu, bet sykiu gana patraukliu

pavadinimu „Nauji vardai“. Anotacija intriguoja: „Pradedama leisti serija „Nauji vardai“ pristato literatūros pasaulyje debiutuojančius *netradicinius* autorius. Žanras čia mažai svarbu, publikuojami eksperimentiniai kūriniai. Serijos tikslas – praplėsti literatūrinės raiškos ir požiūrių lauką.“ Tačiau ar visuomet eksperimentinį tekstą galima vadinti literatūra?

E. Latėnaitė eksperimentuoja ir idėjomis, ir kalba, ir teksto struktūra. Tokia kūrėjos laikysena rodo nenorą susitaikyti (ar prisitaikyti) su tuo, kas literatūroje yra savaime suprantama. Kyla klausimas, ar autorė maištauja prieš tradicinius teksto meniškumo kriterijus, ar tiesiog nesuvokia, kokie tie kriterijai yra (ar turėtų būti). E. Latėnaitės teksto skaitymas primena brovimąsi pro tankiai sužėlusius brūzgynus: sakyns klampus, kupinas netikėtų niuansų ir detalių, pasižymintis žodžių pertekliumi. Viena vertus, po kiekvienos pastraipos knygą norisi mesti į šalį, kita vertus, yra kažkas, ką sunku tiksliai įvardyti, (savita pasaulėjauta? kitoniškumas?), kas verčia skaitytoją irtis į priekį.

Kiekvieno rašytojo (tebūnie ir pradedančiojo) unikalumas pirmiausia atsiskleidžia per kalbą, per tai, kaip

kuriantysis ją valdo (jei apskritai valdo). Juk kalbos kitoniškumą nulemia pasaulėžiūros savitumas. „Žodžių žaidynės. Žodžių gimnastika. Žodžių raketos“ (p. 18), – E. Latėnaitės romano citata, puikiai atskleidžianti šios knygos specifiką, jos „kitoniškumą“. Tikrai nenorėčiau tituluoti autorę jaunosios kartos filosofe, tačiau svarstant jos kūrybą išties lengva prisitraukti pačius įvairiausius filosofinius kontekstus. Vienas iš artimiausių – austrų filosofo Ludwigo Wittgensteino idėjos apie kalbą. L. Wittgensteinas teigė, jog kalbos ribos žymi pasaulio ribas, jis suvokė kalbą kaip pasaulio vaizdą: mes pažįstame pasaulį tik todėl, kad kalba savo ypatybėmis, logine struktūra bei forma atspindi, atvaizduoja pasaulio struktūrą. Tad kokį pasaulį kuria E. Latėnaitės romano kalba?

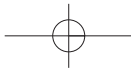
Kalbą romano „Apsichė“ pasakotoja suvokia kaip ribą, kurią įveikus galima kurti savo pasaulį. Žaidimais su kalba, pirmiausia – naujadarų (*jokumas, akmenybė*) kūrimu, siekiama išsiveržti iš kalbos kalėjimo, praplėsti jos, o sykiu – ir pasaulio ribas. Viena vertus, E. Latėnaitės kalba talpi, sodri, kita vertus, gausu mažai ką reiškiančio (ar apskritai beprasčio) žodžių pertekliaus; ties kiekviena nauja pastraipa skaitytojas priverstas stabtelėti, permąstyti tai, kas jau pasakyta, tačiau ir po permąstymų dažnai lieka suglumęs. Kuo labiau skaitytojas gilinasi, tuo didesnis atrodo prasmės stygius. Pakartotinis mėginimas suvokti komplikotą teksto audinį pateikia priešingą rezultatą, nei norėtųsi: originalumas virsta manieringu, prasmė – beprasmybe.

Skaitant E. Latėnaitės knygą, natūraliai kyla klausimas, kiek joje naujumo, kiek ji kitokia, kitoniška. Apsichės – pagrindinės veikėjos – kitoniškumą, kitokį žvilgsnį į pasaulį atskleidžia epizodas, kai „sėdėdama ant savo namų slenksčio su pilkšvo lino chalatu skraidant šlapiems apyru-

Elžbieta Latėnaitė APSICHĖ. – Vilnius: Tyto alba, 2009. – 181 p.

diems lapams, į prie durų augantį krūmokšni Apsichė pažvelgė taip, kaip niekada jo nematė – iš *apačios*“ (p. 66; kursyvas – K. B.). Nuo to laiko Apsichė stengiasi į kiekvieną reiškinį taip ir žvelgti – iš *apačios*. Neįprastas požiūris atskleidžia sąmonei tuos būtius aspektus, kurie slepiasi nuo įprasto, kasdienio žvilgsnio. Tačiau ar kitoniškumas tekste nevirsta chaoso, liguistumo, iškreiptos sąmonės ženklu?

Užuomina apie liguistą sąmonę pateikiama jau romano pradžioje: „Aš gulsiuosi į ligoninę, mano smegenys išsigims, todėl dabar dar savęs nematau“ (p. 9). Nuorodos į liguistą sąmonę kartojasi: „Apsichė labai norėjo nueiti pas psichiatrą (pas kuo geresnį savo amato meistrą), kad įsitikintų, ar jis atras joje vadinamųjų negalavimų, ar pasiklys tarp ligų sąvokų ir naiivių „sveiko“ – „liguisto“ kategorijų“ (p. 18). Vėlesniame fragmente Apsichė apibūdinama kaip trokštanti „proto išsigimimo“ (p. 44). Romane nemažai liguistą sąmonę išduodančių epizodų. Pavyzdžiui, Apsichė šypsosi skaitydama laikraščio straipsnį apie tėvą, kuris, laikydamas dukterį slapčia uždarytą namo rūsyje, su ja ne kartą santykiavo ir susilaukė keturių nesveikų vaikų.

Knygoje itin daug temų, jų atšakų, tačiau jas visas susieja nuolat pabrėžiami vaikystės kompleksai. Kompleksuota pagrindinės veikėjos sąmonė nuolat patiria stiprų vienatvės, atskirumo jausmą. Vaikystėje Apsichė nesugebėdavo rasti kontakto su aplinkiniais, „[b]erniukai, o vėliau ir vyrai Apsichė nuo pat vaikystės apeidavo didžiuliais lankais“ (p. 16); komplikotas ryšys ir su tėvais („Net iškilus būtinybei jai nesisekdavo atrasti bendrumo su savo gimdytojais“, p. 14). Romanas iškelia vienatvės kaip dvasinio neįgalumo sampratą: nuolat trūkinėja Apsichės ryšiai su *kitu*, o sykiu – su realybe. Iš čia kyla kitos romano problemos: realybės ir vaizduotės santykio problema; meilė menui.

Meilė menui iškyla kaip dvasinės kompensacijos būtinybė, kaip pelnytas atlygis už vaikystėje patirtą neįsivertinamumą jausmą:

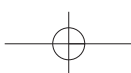
Iš vaikystės išlikusios nuoskaudos, jog nemokėjo bendrauti su vaikais taip, kad jiems tikrai patiktų, kad pelnytų jų pagarbą ar bent paviršutinišką susižavėjimą, kaip iš stingdančio vėjo pustomos laukymės trobelėn ji puolė į karštą meno glėbį, kuris maitinasi tuo, ko joje buvo su kaupu ir kas kitiems vaikams nerūpėjo, – talentais. Įvyko abipusis sandėris. Savo gabumais praturtindama pamiltąją meno šaką, ji gavo tai, ko labiausiai troško: patikti ir nebūti atstumta (p. 12).

Meno temos kontekste pateikiama viena pagrindinių romano sąvokų – *jokumas*:

Talentingiausių žmonių kailis tuščiaiduris <...>. Tokį tuščiaidurį kailį Apsichė vadino jokumu. Neva „joks“ yra visa apimantis, tačiau į nieką iki galo nelinkęs. Toks nespecialus giluminis įsiklausymas, savo tūriu užimantis didžiąją dalį žmogaus esybės, beveik nepaliekantis vietos kokiems nors prigimtiniams polinkiams. Kitaip sakant, pats įgimtas akių buvimas bent iš dalies nublanksta prieš tų akių žvelgimo jėgą: interpretacijos neatsekamo autentiškumo, vėrimo kiaurai, – jėgą keisti žvilgsniu (p. 13).

Vienas iš Apsichės tikslų – pažinti, suvokti, įsisąmoninti savąjį *jokumą*. Savęs pažinimo pastanga, kai veikia mezga dialogą pati su savimi, šią knygą daro panašią į savotišką psichoanalizės seansą, kurio metu veikėja stengiasi susikalbėti ne tik su pasauliu, bet pirmiausia – su savimi, stengiasi išsiaiškinti, kas ji yra, kur ji yra, kodėl ji apskritai yra?

E. Latėnaitės romanas plėtoja įvairias dialogo formas, įvairias jo atmainas. Dialogiškumas – vienas esminių romano „Apsichė“ bruožų. Pasakotoja, sunkiai rasdama kontaktą su aplinka, ieško kontakto su skaitytoju: „Nesinervinkite iš anksto, vienas kitam prieštaraujančių žodžių čia dar atrasite ne

vieną. <...> Pamatysi, dar dešimtam skyriui neprasidėjus būsi mane už tai pamilęs, žmogau. Jei dar nemyli“ (p. 10). Dialogo galimybė išskyla kaip viena svarbiausių verčių – kaip viltis. Pirmoje romano dalyje pasakojimas virsta atviru interviu – tai Apsichės išsipasakojimas turgaus prekiautojai Sakei, kuri iš tiesų pasirodo esanti kitas tos pačios Apsichės veidas, kitas jos „Aš“. Kadaisė Sakė, kaip ir Apsichė, buvo aktorė, ją nuolat supo menininkai, kaip ir Apsichė ji buvo susikūrusi idealaus vyro – Vadeivos – vizija, tačiau šis realybėje taip ir nepasirodo. Kaip ir Apsichė, Sakė suvokia save kaip liguistos sąmonės natūrą: panorėjusi parsiduoti, Sakė parašo laišką vienos agentūros administracijai, teigdama esą nori pabūti vienkartinė prostitute. Ją kalbinančiai Apsichei Sakė priduria: „Tiesa, tik neparašiau tai agentūrai, kad neturiu jokio realaus pasisekimo tarp vyrų, kad manęs jie bijo, lyg būčiau nesveika. Žinai, dabar pagalvojau: o gal aš netyčia iš tikro nesveika?..“ (p. 41).

Meniniu požiūriu romanas labai netolygus: šalia neskoningų, manieringų frazių bei detalių yra ir originalių, išradingų metaforų, pvz., skysto akmens. Knygoje pernelyg daug spontaniškų, nemotyvuotų sprendimų, pradedant romano dedikacija „visų erų Lietuvos karaliui Mindaugui“. Stipriausios „Apsichės“ vietos pasižymi konkrečiais vaizdais, konkrečiomis situacijomis, kai atsisakoma pseudointelektualių svarstymų ir išvengiama žodžių pertekliaus. Pavyzdžiui, epizodas, kai Apsichė, įsidarbinusi prostitute, viešbutyje susitinka su pirmuoju klientu. Išradinga detalė – įsėdusi į taksi, Apsichė apstulbina vairuotoją, kad tokią akimirka, prieš pat susitikdama su klientu, klausosi ne „house“ stiliaus muzikos, mėgstamos jos kolegijų, bet... Luciano Pavarotti „Il Canto“.

Skaitytojo, besidominčio jaunosios kartos kūryba, E. Latėnaitės knyga neturėtų pernelyg stebinti. Ekspe-

rimentai su kalba, jos ribų plėtimas – viena esminių jaunosios kartos literatūrų gvildenamų problemų: Tomo S. Butkaus „Generuotos kalbos mutacija“ (2003); Jurgitos Butkytės „Voratiniais apsigobusios“ (2005); Gyčio Norvilo „Akmen-skeltės“ (2002) – knygos, kuriose išskirtinis dėmesys kreipiamas į kalbinių naujovių paieškas. Pavyzdžiui, G. Norvilo tekstuose žodžiai išsiskiria savita futuristine vartoseną; J. Butkytės poezijoje kalba – tai voratinė, kuriame susipainioja lyrinis subjektas. Verta prisiminti ir kiek vyresnės poetės Neringos Abrutytytės knygą, garsėjusias kalbos akrobatika.

Iš vyresnės kartos autorių E. Latėnaitėi būtų artimas tragiško likimo poetas Antanas Kalanavičius, pasižymėjęs ir savita pasaulėjauta, ir savita poetine kalba. A. Kalanavičius garsėjo kaip atsiskyrėlis, gyvenęs miškų apsuptame vienkiemyje. Jo poezijos lyrinis „aš“ patiria įvairius (pra)regėjimus, gyvena savo pasaulyje, jausdamas mistišką gamtos gaivalų artumą. Tokia pat atsiskyrėliška ir Apsichė, egzistuojanti susikurtame keistame pasaulyje.

E. Latėnaitės romaną su poetų tekstais lyginu neatsitiktinai: jos proza labai arti poetinės kalbos; antroje ir trečioje romano dalyse proza virsta poezija. Tačiau keletą jaunos autorės teksto fragmentų vadinti poezija – pernelyg drąsus žingsnis. Iš tiesų E. Latėnaitės teksto fragmentus laikyti poezija galima nebent formaliai: iš trijų verlibru parašytų tekstų cituoti nėra ko... Pagyrimo nusipelno nebent netikėtas akrostichas, užšifruotas viename iš tų tekstų.

Kalbėdamas apie šiandieninės lietuvių literatūros kontekstą, negaliu nepaminėti ir to fakto, kad E. Latėnaitė papildė literatūrą kuriančių teatro žmonių gretas. Verta prisiminti Alvydą Šlepiką, Birutę Mar.

Romano „Apsichė“ pasakojimo technika dar ypatinga tuo, kad pasakotoja

apie save kalba trečiuoju asmeniu: aš – tai Ji. Ši pasakojimo technika primintų Franzą Kafką, sukūrusį savitą kriptografinę sistemą, pagal kurią veikėjas atpažįstamas kaip autoriaus prototipas. Su šiuo rašytoju E. Latėnaitės prozą suartina ir metamorfozės idėja – virtimas *akmenybe*.

Bandytas sujungti ar, kaip rašo E. Latėnaitė, *sukergti* opozicijas primintų Oscarui Wilde'ui būdingą paradokso poetiką. Tačiau visgi E. Latėnaitės poetika iškyla iškreiptos sąmonės veidrodyje – kaip dvasinės ligos, liguistos sąmonės signalas.

Kaip jau minėjau, romanas pasižymi temų, probleminių asių gausa; knygai būdingas principinis neužbaigtumas: visi klausimai paliekami be atsakymų. Tai atskleidžia romano tikslą – ieškoti atsakymų į tuos klausimus, kurie atsakymų neturi, patenkinti „esmių besotystę“, pažinti savo „sielos katedrą“. Sudėtinga raiška E. Latėnaitės kalba apie paprastą dalyką – žmogiško artumo, tikrųjų namų troškimą. Apsichė mėgina susivokti esminėse etinėse kategorijose: kas yra grožis? kas yra kilnumas? ką reiškia būti žmogumi?

Penkios E. Latėnaitės novelės (jų žanro apibūdinimas – atskira problema) – tai savotiškos romano temų ir problemų variacijos. Ypač tai pasakytina apie noveles „Fidlerio amžinas rytas“ ir „Neišpildomas lieptas“. Pastarosios pagrindinę veikėją – keistą būtybę, neturinčią „nei kojų, nei akių, nei užmojų, nei pašaukimų“ – pasakotoja įvardija kaip neišpildomąją. Šios veikėjos keistumas, kitoniškumas suartina ją su romano Apsiche:

Dar vieną detalę slėpė neišpildomoji. Na, nei slėpė, nei neslėpė, veikiau žinojo ją esant ir bijodavo, kad dėl to gali sulaukti visokių varginančių atgarsių ir nereikalingo dėmesio. Verdama duris, ji nuolatos likdavo su rankena delne. Ir visai neturėjo reikšmės, ar durys senos ar naujos, tvirtos ar suklerusios, ar neišpildomoji jas verdavo ramiai, ar paskubomis plėšdavo. Nesvarbu tai, kas kitu atveju turėtų daugiausia reikšmės – ar

neišpildomoji duris verdavo į save, ar nuo savęs. Praverusi duris, rankeną ji pasiimdavo. Tuomet paskubomis padėdavo šalimais prie durų ir dingdavo. Pati prie to jau buvo pratusi, tik su aplinkinių keliamu nuostabos klegesiu tekdavo susitaikyti kaskart iš naujo (p. 164–165).

Novelė „Fidlerio amžinas rytas“ pasižymi, viena vertus, netikėtais minčių rakursais, originaliomis detalėmis, kita vertus, keistu liguistumo ir melancholiškos poezijos deriniu. Novelėje „Viršukalnė“, kaip ir romane, iškyla salos vaizdinys, tačiau romane šis vaizdinys fragmentiškas, o novelėje sala tampa vienu iš pagrindinių reikšmės šaltinių, atsiranda netikėtų mitologinių reikšmių. Pavyzdžiui, ironijos gimimas iš dviejų laužų – ašarų ir kaitros. „Arklys“ – viena silpniausių novelių: neapgalvota nei teksto struktūra, nei juo labiau idėjinis lygmuo. Taip ir lieka neaišku, ką šiuo tekstu norėta pasakyti. „Neregio novelė, nulemianti ir apibendrinanti mano mirtį“ – viena įdomiausių, ypač vykę dialogai, taiklios detalės, tačiau jos apimtis kiek didoka: neišlaikomas nei veiksmo ritmas, nei vidinė logika, nei juo labiau skaitytojo dėmesys; silpniausia šio teksto vieta – pabaiga.

Kiekviena knyga numato savo skaitytoją. Aišku, kad komercinių ambicijų turinti leidykla „Tyto alba“ iš E. Latėnaitės debiuto tikrai nepraturtės: didelius meninius kriterijus keliančiam literatūros profesionalui jaunos aktorės proza pasirodys pernelyg manieringa ar net liguista, o populiariosios literatūros gerbėjai jau po pirmosios pastraipos liks suglumę. Galbūt kai ką ji patrauks skoningu dailininkės Marijos Jure sukurtu viršeliu. E. Latėnaitės proza sudomintų nebent jaunąją rašančiųjų kartą, kuri nori žūtbūt nustebinti itin specifine, bet nebūtinai meniška raiška, taip pat savo vietos nerandančius, pakrikusius, prie ribinių situacijų artėjančius (liguistus?) žmones. Deja (ar laimei?), tokių nėra daug.

GUNTIS BERELIS

Profesionalai ir diletantai

Šių metų kovą įžanginėje „Karogs“ esė „Literatūra vasario 29-ąją“ apžvelgiau beveik apokaliptinį diletantizmo vaizdą, atsivėrusį žvelgiant į kultūros valdymo viršūnę. Straipsnį baigiau teiginiu, kad rašytojo „buvimas stipriai priklauso nuo kitų žmonių paleistų muilo burbulų – tokiu mastu, jog ir jis priverstas prisi- taikyti prie šio vaizdo ir persikvalifikuoti į diletantą“. Kyla logiškas klausimas – kas tada iš tikrųjų yra šis padaras, profesionalus rašytojas? Žmogus, kuris kiau- ras dienas sėdi prie stalo, taukšena kompiuterio klavišus ir per metus išleidžia dvi, tris, keturias, penkias knygas? Gal vis dėlto profesionalizmas yra ne vien laiko praleidimo klausimas, bet ir kokybės kriterijus, o rašytojas, jeigu jis ne pro- fesionalas, paprasčiausiai yra neįmantrus popieriaus rašinėtojas, kurio rašiniai neturi ryšio su literatūra? Labai norėtusi, tačiau, deja, toks rašytojo sąvokos aiškinimas nepriimtinas dėl vienos paprasčiausios priežasties – tekstų srautas neskirstomas į literatūrą ir neliteratūrą. Ši takoskyra yra pernelyg išsityrusi, jau nėra maž nekalbant apie tai, kad ir iškilūs rašytojai kartais mėgsta šūsnimis publikuoti tekstus, kurie vargu bau ar dedami viršutinėse literatūros lentynose. Profesionalu tampa, kai tavo oficialiai pripažįsta kiti rašytojai, t. y. esi priimtas į Rašytojų sąjungą? Ir vėl ne taip – daugelis Rašytojų sąjungos narių, nesvarbu, kokius profesionalumo kriterijus pasirenka, nėra jokie profesionalai – daugumai retskykais pasiseka parašyti kokią knygą, kuri pripažįstama tinkanti literatūrai. Be to, valdininkų požiūriu, kuriantys žmonės, kaip ir anksčiau, niekuo nesiski- ria, tarkim, nuo triušių augintojų ar cigarų rūkalių, nes visos kūrybinės sąjun- gos yra tokios pat visuomeninės organizacijos kaip triušių augintojų draugijos ar cigarų rūkalių klubas. Be abejo, visi žino, kad rašytojas vis dėlto kažkuo skiriasi nuo cigarų rūkalių entuziastų, gal net, susidūrus su rašytojais, suvokia šiuos skirtumus, tačiau valstybiniu lygiu tai nesuformuluota, tiesiog automatiškai tiek Rašytojų sąjunga, tiek priklausymas jai nubloškia į gana dviprasmišką būseną, rašytojas patenka į tokią padėtį, kur nei jis, nei kas kitas nežino, kas jis yra kaip socialinė arba juridinė būtybė, o priklausymas Rašytojų sąjungai tik kartais sietinas su veikla, kurią jis galbūt laiko savo misija. Nekantriai laukiame meto, kai Rašytojų sąjunga galės reprezentuoti rašytojus kaip profesionalus susivieni- jimas, tačiau laukimo laikas užpildytas ir tokia veikla, kuria profesionalų orga- nizacijai galbūt nederėtų užsiimti. Tačiau tai truputį kita tema, jau ne kartą apželėta. Tenka pridurti, kad ši situacija turi ir plusų. Sakykim, bet kuris, save laikąs rašytoju, ir galbūt iš tiesų toks esąs, gali įkurti kitą, teisingesnę bei tikres- nę, rašytojų sąjungą ir ji teisiniu požiūriu niekuo nesiskirs nuo dabartinės. Manding, savaime būtų suprantama, jei Latvijoje gyvuotų įvairios rašytojų (me- nininkų, muzikų ir t. t.) sąjungos, kurios vienyty skirtingai mąstančius žmones.

Tačiau taip nėra. Ko gero, iš vienos pusės todėl, kad dar viena rašytojų sąjunga būtų toks pat bejėgis institutas kaip dabartinė, o iš kitos – rašytojo, kaip profesionalo, pasitikėjimas savimi išguitas į gilų pagrindį.

Tarkime, profesionalus rašytojas yra asmuo, kurio visa veikla – tekstų kūrimas, iškart priduriu, kad iš tikrųjų nėra tiek rašytojų, kurie tik sėdėtų prie stalo ir keptų knygą po knygos. Su literatūra siejama daug platesnė veikla – čia gali būti darbas literatūriniame leidinyje, arba leidykloje (nors leidyklos labai nenori įdarbinti rašytojų, nes puikiai supranta, kad savo knygos rašymas visada nustumis į antrą planą kitų autorių knygas), gali būti žurnalistika (čia veikla daug platesnė, nei žinių ar reportažų rašymas), rašytojas gali dirbti dėstytoju, tyrinėti literatūros istoriją, vykdyti kokius kitus projektus ir t. t. Iš tiesų diletantas literatūroje nėra joks blogis. Dauguma rašytojų pasaulyje yra diletantai – jie ramiai darbuojasi galbūt su literatūra visiškai nesusisiejančiose srityse, gerai, jeigu juos apninka indėvė, kažką parašo, ir dažnai turiningiau nei tariami profesionalai. Veikiau šiek tiek kitaip formuluokime klausimą – kokia diletantų ir profesionalų misija bei prasmė kultūroje? Tokiu atveju tenka kalbėti jei ne apie visiškai nežinomas, tai bent apie tiksliai nenusakomas būsenas. Kai bandome paženklinti pagrindą, ant ko laikosi šiuolaikinė latvių literatūra, tiesiog automatiškai veriasi vardai: Regina Ezera, Vizma Belševica, Ojaras Vacietis, Imantas Zieduonis, Albertas Belas, Zigmundas Skujinis, Knutas Skujeniekas, Uldis Bērzinis – dar galima pridurti, jei vieną kitą išbrauktume, bet, mano galva, panteonas liktų panašus, nesvarbu, kad ir kokie būtų vertinimo kriterijai. Visi šie autoriai yra profesionalai – ką jie sugebėjo nuveikti svarbaus, tai vien todėl, kad dirbo lėtai, nutrūktgalviškai, kasdien, pernelyg nesiblaškydami. Tikrieji profesionalai tampa klasikais, jie kuria ir pagal jų tekstus sprendžiama apie literatūrą. Profesionalai yra toji ašis, apie kurią sukasi visa literatūra ir greta jų esantys epizodiniai diletantų šedevrai. Jų sukurti tekstai funkcionuoja literatūroje ir kultūroje – tik profesionalas pajėgus savo tekstų visuma sukurti tarsi užbaigtą ir „atvirą“ ženklų sistemą, kaip pasaulį, kuris, iš vienos pusės, yra savitiksliis ir patenkintas savimi, o iš kitos – neregimais ryšiais susaistytas su kitais panašiais pasauliais. Kai pažvelgiame į dabartinę situaciją literatūroje, atsiveria vos ne siaubingas paveikslas: ženklų profesionalų daugumą (tik labai retos išimtys) sudaro gana pagyvenę žmonės, kurie gauna pensijas, stipendijas už įnašą į latvių kultūrą, galbūt vieną kitą išlaiko gyvenimo draugas, dar vienas kitas užmigęs letargo miegu, pabusti maža galimybė, ir pan. Tarp profesionalų nėra trisdešimtmečių ir jaunesnių, t. y. tų žmonių, kurie bet kurioje normalioje literatūroje turėtų sukurti kūrybinį branduolį, maištauti ir rengti perversmus, žodžiu, energingai raginti ir ginti pirmyn literatūros procesą. Žmonės prasiblaško savo ir kitų džiaugsmui, šį tą reikšminga parašo, o potencialių profesionalų, kurie gebėtų formuoti literatūrą po dešimties ar keliolikos metų, prie horizonto tarsi nematyti.

Konkretus pavyzdys. Dvi iš tiesų rimtai sutiktos pastarųjų metų debutantės Margarita Pervenecka ir Inga Žuoludė. Jų tekstuose, daugiau negu kitų pradedančiųjų darbuose, juntamas bandymas kurti pasipūtusius ir savitikslius pasaulius, susikurti naują kodą, skirtingą nuo buvusių generacijų. Galbūt klystu, bet, manding, šie bandymai yra tiesiog neveiksmingi – ne todėl, kad būtų sumodeliuoti prasti tekstai, o todėl, kad nejauti tos nematerialiosios ir nenusakomosios substancijos, profesionalaus požiūrio į kurią tekstą. Šnekant primityviomis metaforomis – abi autorės vertėtų porą metų atskirti nuo realybės ir įkaltinti vienutėje, arba vienuolyno celėje, su keliolika knygų, be ryšio su pasauliu, ir

pažiūrėti, kas išeis: akis į akį su savo tekstais ir kalba. Rašytojo būtyje tai reikšminga – ne tik kažką išgalvoti, išreikšti ant popieriaus, išvysti spausdinta forma ir po to gauti per galvą nuo kritikos, bet ir išmokti įkvėpti bei iškvėpti žodžius.

Galima kastis dar giliau – kodėl egzistuoja literatūra ir kokia jos prasmė. Svarbiausias rašytojo veiklos tikrovėje rezultatas – išleista knyga ir pradžiugintas ar suerzintas skaitytojas, – yra tik šalutinis produktas. Be tokios veiklos negalima išsiversti, kad ir kaip tai būtų paradoksalu – knyga literatūroje yra antrinė. Daug svarbesni tie procesai, kaip literatūra sąveikauja su kalba. Kalba pasikeičia kas keliolika metų, nors pats permainų procesas vargu ar juntamas; tai galima konstatuoti tik tada, kai palygini, tarkime, sukurtus devintojo ir dešimtojo dešimtmečio tekstus – tuomet be jokios analitinės optikos matyti pasikeitusi visa ženklų sistema. Be to, kalbos permamos – tai ne naujų žodžių sugalvojimas, arba senų išnaikinimas, žodžių ženklų kaita, grynai stilistiniai niuansai ar kažkas panašaus. Trumpai tariant, visa tai telpa permainų procese, bet bendras permainų laukas esti daug platesnis ir apima tai, kaip žmogus mato ir aprašo pasaulį, kaip pasaulio aprašymas daro įtaką jo išvalgos galimybėms, kaip regimybė keičia ženklų sistemą, kuria remdamasis jis mėgina aprašyti regimybę ir samprotauti, ką apskritai pastebėjęs. Baiminuosi, ar šiuose tarpusavio poveikio procesuose galima išfiltruoti ir suklasifikuoti kurio nors elemento funkciją; negalima tvirtinti, kiek kalba formuoja realybę, kiek realybė – kalbą, kaip abi pusės daro įtaką kalbai ir mąstymui, bet visa tai galima pajauti – ir tik gerai išlavintu organu, kurį išsitreniruoja vien literatūros profesionalas.

Koncentracija į tekstą, į kalbą yra pernelyg brangus sumanymas ir ne kiekvienas geba užsiimti kitais dalykais, kad užsidirbtų pinigų ir paremtų savo profesionalią veiklą, o prieglauda celėje apskritai yra išlaidumo viršukalnė. Vis dėlto tai yra gana skausminga, antrinė problema, nes nuo senų senovės rašytojai nelabai ramiam kelyje pramoksta arba persikvalifikuoja į profesionalus, bet pirmiausia turi išsikovoti teisę tokiais tapti.

Dar egzistuoja literatūros „infrastruktūra“. Ko gero, tai nėra itin tikslus žodis, bet antraip sunku apibrėžti visą šią santykių sistemą, į kurią yra įtrauktas autorius. Į ją patenka publikacijos spaudoje, periferiniai literatūros žanrai, vieši skaitymai, įvairūs abejotini interneto reikalai, profesionalūs susivienijimai, literatūros festivaliai, seminarai, konferencijos ir dar be galo daug kitų dalykų. Rašytojas, kiek jo celė jam prie širdies, nori nenori, turi „socializuotis“ ir įsijungti į abejotinus reikalus, kurie tik probėgšmais sietini su literatūra. Manau, kad šiuolaikinio diletantizmo priežastys iš dalies tiesiogiai surištos su šia „infrastruktūra“, tiksliau, su jos trūkumais. Ir čia galima be galo daug ką išvardyti, ko nėra, kas sunaikinta, kas miręs natūralia mirtimi. Jeigu konkrečiau – esu jau rašęs apie mirusią kritiką, bet aš nežinau nė vieno pasiturinčio kritiko, kuris galėtų save finansuoti profesionaliai veiklai šioje srityje. Baisiai sumenkusi ir smulkioji proza. Paprastai prozininkas, jei dėl kažkokių mąstymo savybių nėra tendencingai nusiteikęs prieš šį žanrą, apsakymo griebiasi dėl trijų priežasčių. Pirma, „netikėtai šovė į galvą“ protą užvaldęs toks tekstas, kuris, perkeltas į popierių, gali tapti tik apsakymu. Tai idealus variantas. Antra, apsakymai, surinkti į rinkinį, bet dar kelių trūksta, nori nenori, tenka pajudinti smegeninę ir užpildyti tuščią vietą. Trečia, ir, manau, svarbiausia – „redaktorius prašo“. Tarkime, kokio nors spaudos leidinio redaktorius gatvėje netikėtai sutinka prozininką, maloniai pasiteirauja, kaip jam sekasi, ir tada iškart klausia, ar nėra parašęs naujo apsakymo, jeigu ne, ar artimiausiu metu nežada sukurti. Todėl

„redaktorius prašo“ priežasties nevalia pernelyg nuvertinti – apsakymo kūrimo procese ji atlieka bemaž tokį pat vaidmenį, kaip ir mūzų akivaizda. Latvių apsakymo istorija, pradėdant Blaumaniu ir Puoruku, yra gyvas pavyzdys. Mūzos gali inspiruoti apsakymo gimimą, tačiau jo parašymo pabaigą pagreitina nekantrūs redaktoriaus skambučiai. Ir, žiū, šiuo metu ši svarbi priežastis „redaktorius prašo“ sumažėjo iki tiesiog juokingų apimčių, nes, išskyrus literatūros mėnraštį „Karogs“, nebėra spaudos leidinių, kurie spausdintų smulkiąją prozą, o smulkioji proza, jeigu ji dar nėra mirusi, – miršta be dūdų orkestro ir piliečių dūsavimų.

Kritikos bei smulkiosios prozos situacija – tai tik pora į akis kritusių pavyzdžių, tokį sąrašą būtų galima tęsti ir tęsti. Tarkim, apie sunkią smulkiųjų leidėjų padėtį. Arba apie poeziją, kuri bemaž paskelbta už įstatymo. Arba apie kultūrinės periodikos trūkumą apskritai. Blogos žinios apie kompleksinį rašytojų lavinimą (Literatūros akademija, pradedančiųjų autorių seminarai, Rašytojų sąjungos konsultantai): potencialiems rašytojams suformuojama nuovoka apie literatūrą kaip apie profesionalią veiklą. Jeigu kuris nors šios sistemos elementas girgžda, tai galima laikyti „natūralia atranka“, arba normaliu vystymusi, kai atsijuoja svariausias nuo netikėto ir neesminio. Bet jeigu išnyksta, arba ramių ramiausiai sunaikinama, „infrastruktūra“, rašytojas, kad ir ką jis darytų, yra nepajėgus tapti visaverčiu profesionalu, tada tikrai viskas pakišama po šuns uodega.

Iš latvių k. vertė ARVYDAS VALIONIS

Versta iš:
„Karogs“, 2009, Nr. 8

KOSTAS KORSAKAS – INSTITUTO DIREKTORIUS („VEIKLUMO DINAMA“)

Sovietmetis išliko kultūroje bei anais laikais augusių ir brendusių žmonių atmintyje kaip ambivalentiškas laikas, kuris tebedaro įtaką individualiam ir kolektyviniam tapatumui. Šiame minime reprezentacinių sovietmečio kultūros figūrų – akademiko Kosto Korsako, rašytojų Petro Cvirkos ir Juozo Baltušio – gimimo 100-mečių sukaktis. Kostas Korsakas – kritikas, literatūros istorikas, vertėjas ir poetas – gimė šimtmečio toliuose spalį Pašvitinyje (Pakruojo r.). Kolega Leonas Gineitis yra jį pavadinęs „veiklumo dinamą“, nuolat srovę generuojančiu mechanizmu. Energijos potencialas sruvo įvairiausiomis kultūros kryptimis, iš jų viena svarbiausių – institucinė lituanistikos plėtra ir sauga. K. Korsakas vadovavo Lietuvių kalbos ir literatūros institutui net 38 metus (1946–1984). Taip buvo pasiektas rekordas – lituanistinė mokslo įstai-

ga liko vienintelė tarp SSRS respublikų institutų, kurių direktorius sovietmečiu nebuvo pakeistas. Tai liudija daug ką – vadovo autoritetą, ištvermę, respektabilumą, reputaciją, lavravimo įgūdžius. K. Korsakas buvo orus, keliantis natūralią pagarbą, daugelio apibūdinamas kaip rūstus, tiesus, teisingas, principingas, reiklus, disciplinuotas ir punktualus. Amžininkai liudija, kad vadovo balse, straipsniuose ir vadovavimo stiliuje „jutai plieną“. Natūralu, kad disciplinos reikalavo ir iš pavaldinių. Darbe reikėdavo stropiai išsėdėti valandas; žiemą kambariuose negesindavom šviesos, nes išeidamas direktorius pasižiūrėdavo, ar visi langai tebešviečia – esą visi tebedirba. Tad kambarį palikdavom po vieną budintįjį, kuris laiku nuspausdavo elektros jungiklį.

K. Korsako valdymas ne vieno institucinio vadintas „geležiniu režimu“, ypač pirmaisiais dešimtmečiais. Vytautas Kubilius, 1950 m. atėjęs dirbti, dienoraštyje institutą

apibūdino kaip „feodalinę pilį“ ir per keliolika metų vertinimas neką pasikeitė – „režimas su kumščiu, disciplina administratyvinė“. Mokslinė sekretorė Adelė Seselskytė prisimena, kad, jai 1959 m. pradėjus dirbti, K. Korsakas valdė „tvirtai ir galingai“. Kaip tik tuo laiku ideologinės kovos frontas persikėlė į literatūros mokslą (kiek anksčiau ypatinga priežiūra vyravo istorijos moksle). K. Korsakas nuo 1949 m. buvo MA akademikas, nuo 1959 m. – LTSR nusipelnęs mokslo veikėjas, 1979 m. gavo liaudies rašytojo vardą. Solidūs titulai ir tvirta ranka institutui pelnė autoritariško atspalvio vietovardį „korsakynė“.

Kai į institutą aštuntojo dešimtmečio pabaigoje atėjo mano karta, ta geležis jau buvo pasidaravusi.

Direktorius buvo daugumos kolektyvinių instituto darbų planuotojas ir vyriausiasis redaktorius. Jo kuruojami leidiniai ir šiaandien traktuotini kaip būtinos nenutrūkstamo kultūros proceso grandys: 1962–1968 m. publikuoti „Lietuvių tautosakos“ 5 tomai, keliolika metų rengtas „Lietuvių liaudies dainyno“ projektas, inicijuotas didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ leidimas, išleisti „Lietuvių literatūros istorijos“ penkiatomis ir dvitomis, „Lietuvių literatūros kritikos“ dvitomis. Ypač sunki penkiatomio pradžia, nes, kilus mokytojų triukšmui („nežinia kaip dėstyti“), buvo reikalaujama kuo greičiau išleisti bet kokią parankinę knygūškštę. Jei ne K. Korsako užsispyrimas leisti kapitalinę studiją, galėjo išeiti menka ždanovinė brošiūrėlė, o tokios ir buvo laukiama. Kaip tik K. Korsakas sudarė penkiatomės literatūros istorijos koncepciją ir visų laikotarpių periodizacijos schemą, kuria vadovautasi kone pusšimtį metų. Schema ideologinė, bet kitokia anuomet neįmanoma. V. Kubilius ne kartą pabrėžė, kad prasmingas direktoriaus tikslas – įtraukti į griežtai cenzuruojamą mokslinę apyvertą visą lietuvių literatūros faktografiją, nes būtina kultūros atminty išlaikyti kuo daugiau faktų ir pavardžių, o epitetus „dekadentinis“, „buržuazinis“ skaitytos praleis kaip balastą. Kasmet pasirodydavo po 10–12 kalbininkų, literatų ir tautosakininkų parengtų knygų. Daug dėmesio K. Korsakas skyrė palikimo leidybai, peržiūrėjo rankraštyne esančią medžiagą ir sumanė seriją „Literatūra ir kalba“ (1956–1995 pasirodė 22 tomai). Tai buvo stambaus mokslinio periodinio žurnalo analogas, kuriame atskiros knygos skirtos Žemaitėi, K. Donelaičiui, V. Krėvei, modernistinių srovių tyrimams, gausiai rašytojų epistolarikai.

K. Korsakas turėjo begalę administracinių pareigybų visokiose komisijose imtinai iki LTSR Aukščiausiosios tarybos. Kontrolės ir

konsultacijos, plenumai, išvažiuojamieji posėdžiai, kasmetinės visuomeninių mokslų sesijos MA, o ant galvos dar griūva daugybė kasdieninio darbo. Greta pamatinių lituanistikos veikalų, deja, tekdavo planuoti ir proginių renginių bei rinkinių. Tai buvo ramesnės instituto egzistencijos būtina sąlyga. Dabar bepigū šaipytis iš tokių antraščių kaip „Didžioji Spalio socialistinė revoliucija ir lietuvių literatūra“ arba „Leninas lietuvių literatūroje“ – bet juk buvo neišvengiamai privaloma minėti Spalio 60-metį ir Lenino 100-metį. K. Korsakas mėgo pirkti knygas, o po jo mirties šeima per 12 000 tūkst. egzempliorių padovanojo instituto bibliotekai. Prioritetu buvo kultūros istoriko kaupiamoji, sisteminamoji funkcija – instituto rankraštynas esmingai papildė kaip tik jo direktoriavimo laiku. Užmegzti labai platūs ryšiai (buvo ir baltistas, ir slavistas, ir komparatyvistas). Rankraštyne užfiksuota apie 500 pozicijų K. Korsako korespondencijos adresatų, tarp jų – daugybė užsieniečių.

Daug nervų, ne tik laiko, suėsdavo komisijos ir tikrintojai. Ypač didelis vąjus kildavo sudarant eilinį penkmečio planą ir atsiskaitant už jį. O dar kasmet reikėdavo organizuoti didžiules ataskaitas rusiškai į Maskvą. Nuolat atvykdavo tikrintojai iš SSRS MA ir lygindavo mus su analogiškais sąjunginiais institutais. Maskvoje turėjome labai gerą vardą – kaip idealų filologinį institutą įstaigą apibūdino būsimas MA kalbotyros instituto vadovas Georgijus Stepanovas, stambi figūra tarptautiniuose mastu. Svečiai būdavo priimami dalykiškai, rengiamos kultūrinės ekskursijos. Įdomu, kad devintojo dešimtmečio pradžioje imta reikalauti komfortiško svečių priėmimo, suomiškų pirčių ir restoranų, – taip būdavo instruktuojama MA organizaciniame skyriuje. K. Korsakui tai labai nepatiko. Institutas jam buvo šventovė, rimties ir darbo vieta – nors skyriuose reyskais susiburdavome ir prie vyno taurės. Kai po 1979 m. Taškento nutarimų VAK'as (Aukščiausioji atestacinė komisija) reikalavo ginti disertacijas rusų kalba, K. Korsakas sunerimo: „O kas kurs lietuvių mokslo terminiją?“ Disertacijos ir toliau buvo rašomos lietuviškai, tik išverčiamos į rusų kalbą. Dabar sunku įsivaizduoti, kad net rašytojų nuotraukų formatas keldavo konfliktines situacijas (Vydūno ar Šatrijos Raganos turėjo būti kuo mažesnės, o V. Kudirkos ir Maironio per visą literatūros istorijos puslapį sukėlė skandalą).

K. Korsako apsisprendimas nepriklausyti Komunistų partijai buvo labai pažeidžiama jo, kaip vadovo, vieta. Nepartinis žmogus tokio masto poste galėjo išlikti tik visiškai išimties tvarka. Buvo ir kita sunkinanti aplinkybė – visada labai negausi instituto partinė organi-

zacija. Kai kurias jos nares vadindavome „partinėm vištom“, bet vėliau išaiškėjo, kad jos rašydavo skundus į aukštesnes instancijas, neva institute menkinama jų veikla, neatsižvelgiama į partijos direktyvas ir pan. K. Korsakas net keliolika kartų buvo kalbintas stoti į partiją, kviestas dėl to į CK, asmeniškai jį spaudė A. Sniečkus. Anot Halinos Korsakienės atsiminimų, gana sąmoningai spyrėsi, nes būtų netekęs nė kruopelės savarankiškumo: „Beliktų klusniai, kas įsakoma, vykdyti!“ („Namas, kuriame gyvenome“, p. 250).

Ilgamečio direktoriaus vadovavimo stilius išsiskyrė santūrumu. Su bendradarbiais išlaikė šaltą, pagarbią, bet gana oficialią distanciją. Kiek įmanoma liberaliau sprendė kadry klausimus – svarbiausia talentas, profesinės savybės, o juk daugumoje panašių įstaigų tuomet prioritetas buvo švari biografija. Išleidęs bibliotekos darbuotoją į pensiją, prasitaria neturįs jokių nuovokos, „kaip ir kuo gyvena mano darbuotojai už instituto sienų“ (1969 m. laiškas). Atsimenu, kaip buvom pilni nuostabos dėl pademonstruoto tėviško rūpesčio: prieš išvykstant Silvestriui Gaižiūnui į Maskvos aspirantūrą, direktorius patarė, kad, būnant toli nuo namų, reikia suvalgyti šilto maisto bent kartą per dieną.

K. Korsako kabinetas buvo asketiškas. Laimei, nemėgo šukių ir plakatų, tad gaudavo barti nuo komisijų už propagandos stoką. Vėliau buvo priverstas sutikti su soclenktyniavimo nuostatais bei nugalėtojų skelbimu ant koridoriaus sienos, bet institute kurį laiką leistas ir humoristinis sienlakraštis. Direktorius demonstravo stabilumą ir tam tikrą konservatyvumą, labai priešinosi, kai po remonto buvo keičiamas interjeras. Dalykiškumas nusverdavo proginius ar patetiškus momentus. Reikalavo aukštos darbo kultūros, laikytis terminų ir kad rankraščiai būtų švarūs (o juk rašomoji mašinėlė – ne kompiuteris). Svarbius raštus pasirašydavo tik juodu rašalu parkeriu auksine plunksna. Jam į kabinetą kasdien buvo pristatoma oficialinė ir kultūrinė periodika, todėl sovietmečio spaudos leidiniuose likęs storas raudonas pieštuko brūkšnys (tikrindavom – pabrauktos esminės vietos). Iki piet dirbo namie, o po pietų atvažiuodavo į institutą, „kur visokių reikalų ir nervavimosi aibės“ (iš laiško šeimai). Tada visi, kas koridorių rūkydavo ar plepėdavo, sprukdavo į savo kambarius. Su direktorium komunikavom tik per sekretorę. Bijojom būti iškviešti į kabinetą, nieko gera tai nežadėjo. Per ataskaitinius posėdžius gruodžio pabaigoje būdavo itin reikli ir net gana grėsminga atmosfera. Planus ir ataskaitas rašydavome ranka ir po ekspertizės atgaudavome raudonai

pabraukytus ir vizuotus didžiosiomis „KK“.

Direktoriavimas buvo sudėtingas. 1970 m. kilo etatų mažinimo humanitariniuose institute vėjus – dėl to K. Korsakas eina kalbėtis į CK. Be to, Maskva siunčia nurodymus likviduoti jau paruoštų leidinių autorinius lankus (pvz., išmesti po 5 lankus iš jau parengtų knygų). „Lituanistikai mažiausia dėmesio ir tikro rūpinimosi jos ugdymu“; „Viską reikia plėšte išplėsti“, – guodžiasi direktorius. Akivaizdus nuolatinis spaudimas iš partinio aparato – kam per laisvai vizuoja prašymus naudotis specfondine literatūra, kodėl įstaigoje per liberalus režimas. „Institute vėl lankėsi Saugumo komiteto darbuotojas, vadinamasis mūsų „globėjas“ – kuratorius. Padarė pastabų, eilė priekaištų dėl bendradarbių Zalatoriaus, Kubiliaus pozicijų. Situacija sunki, jėgos atsisako“, – rašo dienoraštyje. Vienu metu pasklido kalbos, kad K. Korsakas bus keičiamas Kaziu Ambrasu, bet nuslopo. K. Korsakas turėjo būti vidinis instituto cenzorius, todėl atmosfera atrodė rūstoka. V. Kubilius mėgdavo išrėžti nuomonę susirinkimuose, 1967 m. užsipulė instituto darbų planavimą ir nuobodžias konferencijas, teigdamas, kad kriterijus turėtų būti individualybės ugdymas, į tai K. Korsakas atsakęs: tikslas – gauti rezultatą, o ne individualų ugdymą.

Pažymėtina, kad pats kaip kritikas sociologas, sukūręs socialinių kriterijų monopoliją, K. Korsakas net nepalankiais metais rodė pakankamą metodologinę toleranciją, todėl institute galėjo rasti ir tarpti adeptai tokių tyrimo linkmių kaip semiotika, interpretacinė mokykla, komparatyvistika, literatūros tipologija, recepcijos užuomazgos. Direktorius primygtinai skatino reikštis spaudoje, kad gyvuotų mokslininkų ryšys su visuomene. Beje, sąvoka „literatūrologija“ taip pat K. Korsako propaguota ir įskiepyta.

Jono Lankučio, iš K. Korsako perėmusio instituto vairą, nuomone, jo pirmtakui skirtas „kultūrinių vertybių gelbėtojo vaidmuo“, vaidmuo „niūrus, pavojingas, kai kuriais atžvilgiais gal ir atstumiantis, bet toli gražu nevienareikšmis“. Direktorius vadovavo griežtai, bet konstruktyviai, siekdamas nevienadienio rezultato.

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

GRIGORIJUI KANOVIČIUI – 80

Rašytojas gimė 1929 m. birželio 18 d. Kaune. Vaikystę praleido Jonavoje, karo metus – Rusijoje. Grįžęs į Lietuvą, 1953 m. baigė

Vilniaus universitetą. Dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros institute, Lietuvos kino studijoje. 1993-aisiais išvyko gyventi į Izraelį.

Taip atrodytų keli Grigorijaus Kanovičiaus gyvenimo štrichai. Kur kas ilgesnė būtų jo kūrybinė biografija. Žydų tautybės Lietuvos rašytojas, rašantis rusų kalba. Dešimt romanų. Apsakų ir apsakymų rinkiniai. Eilėraščių knyga. Ne vienas kino scenarijus. Veikalai teatrui. Taiklių epigramų ir parodijų pluoštas, beje, rašytas lietuviškai. Daugelio lietuvių autorių kūrinių vertimai į rusų kalbą. Kaip pats sako, tik operetės nesukūrė.

G. Kanovičius dažnas svečias Lietuvoje. Šįkart jis atvyko neeiline proga – į savo 80-mečio jubiliejų. Kartu su juo buvo žmona Olga, sūnūs Dmitrijus ir Sergejus. Pastarasis irgi literatas – rašo eilėraščius lietuvių kalba.

Lietuvos rašytojai ir literatūrinė visuomenė garbingą svečio sukaktį rugsėjo 4-osios vakarą paminėjo Vilniaus mažajame teatre. Teatralai dramaturgą pagerbė, parodydami ištrauką iš Rimo Tumino režisuoto spektaklio „Nusišypsok mums, Viešpatie“. Vaidino aktorai Gediminas Girdvainis ir Sigitas Račkys. Iškilmų dalyviai galėjo įsigyti naują G. Kanovičiaus apsakymų knygą „Debesis, vardu Lietuva“, ką tik išleistą Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos.

Iškilmės tikrai įspūdingos. Sveikinimą atsiuntė Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius, sveikino Lietuvos rašytojų sąjunga ir Lietuvos autorių teisių gynimo asociacija.

Apie G. Kanovičiaus gyvenimą ir kūrybą kalbėjo literatūros kritikai Petras Bražėnas ir Valentinas Sventickas, kuris jubiliatą dar pakamantinėjo šmaikščiais klausimais.

V. Sventickas jubiliatą pavadino vienu didžiausių Lietuvos rašytojų. Vaizduojant Lietuvos žydų likimą, niekas negalėtų su juo varžytis. Romanų ciklas pasižymi katarsiška tiesa. Kalbėtojas akcentavo romano „Šėtono apžavai“ (2008) reikšmę.

Pripažinimo ir meilės verta G. Kanovičiaus kūrybą laiko Petras Bražėnas. Rašytojo sukurtų personažų galerija gyvuos ilgai. Jo žvilgsnis į gyvenimą labai rimtas. Užfiksuota tragiška lemtis, bet, pasak kritiko, esama ir humoro žaismės.

Šiltai ir nuoširdžiai nuskambėjo paties sukaktuvinininko žodžiai.

– Atvažiavo ne Pavarottis, o salė – pilna, – pajuokavo jis.

Rašytojas save palygino su maratoininku, perėjusiu į sprinterius: rašęs ilgus romanus, dabar ėmėsi apsakymų. Iš savo parašytų romanų svarbiausiais laiko „Žvakės vėjyje“ (1977) bei „Kvilių ašaros ir maldos“

(1985). Pastaruoju metu linksta į magiškąjį realizmą. Žinoma, neturi pretenzijų lygintis su Gabrieliu García Márquezu arba Mario Vargasu Llosa, bet lygiuotis į juos nori. Kūrinyje turi būti ir paslapties.

Jubilias prisiminė ir savo visuomeninę veiklą. Atgimimo metais daug važinėjo po pasaulį, pasakojo, kaip Lietuva siekia nepriklausomybės. Dalyvavo kuriant žydų bendruomenę, bet jos veikla kiek nusivylė. Žmogus turi būti nepriklausomas, laisvas nuo jėgų, kurios nurodinėja. Izraelyje irgi ne viskas patinka. Pavyzdžiui, jidiš kalbą gožia ivritas. O rašytojas jidiš kalboje randas ir lietuviškų žodžių.

– Man tikrai nusišypsavo Viešpats, – sakė Grigorijus Kanovičius. – Turiu Lietuvoje daug skaitytojų. Dauguma mano knygų išverstos į lietuvių kalbą. Ir čia, salėje, sėdinčiųjų žmonių akių spindesys – man didelis avansas. Mano kūryba gal suformuos patvaresnį požiūrį į žydų gyvenimą. Remkime, palaikykime visa, kas žmones vienija, o ne atitolina, ne gniuždo. Lengva išauginti neapykantą, sunkiau – meilę. Mano tėvas siuvėjas sakydavo: mumyse nusėda šiukšlės, būtina jas iškuopti. Gydymąsi pradėkime nuo savęs. Literato žodis gydo taip pat.

VLADAS MOTIEJŪNAS

KETVIRTOSIOS „LITERATŪROS SALOS“ DZŪKIOJE

Vasarai perkopus į antrąją pusę, liepos 29–31 dienomis Puvočių kaime vyko jau ketvirtasis akademinis seminaras „Literatūros salos“, kurį organizavo Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, VU Filologijos fakulteto Lietuvių literatūros katedra ir VU Filologijos fakulteto Studentų mokslo draugija. Salos (Rokiškio r.), Kėdainiai, Užventis (Kelmės r.) – tokia trejų metų „Literatūros salų“ geografinė trajektorija, vertusi ieškoti klasikos ir šiuolaikinių literatūros tyrimų jungčių. Šiais metais, nusprendę domėtis, kas yra Dzūkijos klasika, literatūrologai susirinko Dzūkijos nacionaliniame parke, ant Merkio kranto įsikūrusiuose Puvočiuose. Tris dienas trukęs seminaras nebuvo griežtai „irėmintas“ vienos temos.

Pavasarij vykusiam pokalbyje su VU Filologijos fakulteto Studentų mokslo draugijos narėmis išryškėjo kelios pagrindinės seminaro temos: Dzūkijos klasikai – nuo senųjų iki šiuolaikinių, literatūros sociologija, literatūra

ir vaizdo kultūra (kinas, dailė, medijos); populiariosios literatūros problemos. Šiuos klausimus savo pranešimuose nagrinėjo ir dėstytojai, ir studentai.

Pirma seminaro diena prasidėjo klasikos profilių aptarimu. Seminarą pradėjęs profesorius Donatas Sauka kalbėjo apie tikras ir tariamas klasikos vertinimo problemas. Dalia Satkauskytė apmąstė vyraujančias ir „represuotas“ Vinco Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“ interpretacijas. Pirmą dieną bene geriausiai Dzūkijos ir Puvočių dvasią atskleidė Regimantas Tamošaitis, kalbėjęs apie Dzūkiją, Rytus, Bibliją – Vinco Krėvės vaizduotės pradmenis.

Praėjusiais metais tikru „Literatūros salų“ atradimu ir sėkme tapusi studentų pranešimų erdvė – studentų pieva, šiemet taip pat džiugino seminaro dalyvius. Šįkart pievoje, pavadintoje „Klasika skaito mus“, buvo perskaityti trys pranešimai, dėmesį telkė į Jono Čičioto, Vinco Mykolaičio-Putino, Alfonso Nykos-Niliūno, Kornelijaus Platelio kūrybą.

Bene įdomiausias ir netikėtas akademinio seminaro įvykis – kūrybinės improvizacijos, Sigitos Gedos eilėraščių skaitymai. Šiai savotiškai kūrybinei „laboratorijai“ vadovavo VU Lietuvių literatūros katedros doktorantė Neringa Klišienė. Tai veikiau priminė teatro etiudus nei literatūros skaitymus. Šiek tiek gaila, kad ne iki galo išsipildė Dzūkijos poetų skaitymai – įvadinė Gintaro Bleizgio kalba aprėpė visus skaitymus, juos užgožė.

Per antrą seminaro dieną bandyta aptarti du svarbius literatūrologijos polius – literatūros sociologiją ir populiariosios literatūros problemas. Įdomiai ir patraukliai recepcijos ideologiją literatūros muziejuose aptarė Loretą Jakonytė, populiariąją literatūrą ir jos svarbesnius reiškinius nagrinėjo Jūratė Sprindytė, Vijolė Višomirskytė ir Dalia Kuizininė. Diskusija šia tema nenurimo ir vykstant į Zervynas, pas rašytoją Juozą Aputį. Per viešnagę rašytojo sodyboje seminaro dalyviai turbūt autentiškiausiai pajuto dzūkų dvasios ir literatūros klasikos dermę. Seminaras baigėsi studentų pievoje, šiemet pavadintoje „...tekstas + vaizdas + veiksmas...“. Joje buvo dalijamasi įžvalgomis apie Prano Morkūno kūrybą, Juozo Glinskio dramą ir teatrą, šiuolaikinę lietuvių dainuojamąją poeziją, Patricko Siuskindo romaną „Kvepalai. Vieno žudiko istorija“ ir jo ekranizaciją.

Mąstant apie ketvirtąsias „Literatūros salas“ lieka tik pasidžiaugti, kad jos vyksta. Renginys kiekvienais metais pritraukia naujų studentų ir dėstytojų, nuosekliai kelia naujas literatūrologijos problemas, aptaria jų tyrimus. Atrodo, pradeda formuotis bendruomenė, žinanti, ką reiškia būti ir norinti būti *saloje*.

JŪRATĖ ČERŠKUTĖ

In memoriam

KĘSTUTIS ARLAUSKAS

1936. III. 4–2009. IX. 12

Eidamas septyniasdešimt ketvirtuosius metus mirė prozininkas Kęstutis Arlauskas. Jis gimė Ukmergėje, Nepriklausomos Lietuvos pasienio policininko šeimoje. Tėvas anksti žuvo saugodamas demarkacinę liniją, Kęstutį augino patėvis mokytojas. Tėvo biografija bei du į Vakarus pasitraukę dėdės buvo ta priežastis, dėl kurios Kęstučiui teko kelis kartus stoti į aukštąsias mokyklas, kol galų gale jį priėmė į tuometinį Vilniaus pedagoginį institutą, Rusų kalbos ir literatūros fakultetą. 1960 m. jį baigęs, mokytojavo Raseiniuose, Lyduvėnuose, Širvintose, Kurkliuose, Kavarske. Nuo 1995 m. dirbo laikraščio „Anykšta“ redakcijoje literatūrinio priedo redaktoriumi.

Prieš įstodamas į Lietuvos rašytojų sąjungą, aktyviai darbavosi Panevėžio literatūrinio susivienijimo sekcijoje, buvo prozos skyriaus vadovas, daug rašė ir spausdinosi to meto kultūrinėje spaudoje. Pirmoji jo apsakymų knyga „Užtvanka“ pasirodė 1981 m., vėliau apysakos „Bėglys“ (1987), „Paslapties kaina“ (1995), „Mylėjus pamesti“ (1999) ir „Medinis kadagyno žirgas“ (1998). K. Arlauskas yra parašęs daug romanų: „Svaigus pasiskraidymas virš pjautuvo“ (1990), „Nusidėjėlių bokštas“ (1994), „Skydas“ (1996), „Dūris tarp slankstelių“ (1999), „Per pusvalandį pražilęs“ (2000), „Grandinė su kriolitu“ (2001), „Tapsmas“ (2002), „Poveybinių užribių apžavai ir spąstai“ (2003), „Pamoki ranka nuplukdytam“ (2005), „Skerdyklos balandžiai“ (2007), „Proto tipai“ (2008), „Nuo sugulovės iki valdovės“ (2009). K. Arlauskio kūrybos tematika įvairi: istorinės apysakos, taip pat knygos, kuriose aprašomas tragiškas pokario laikotarpis kaime arba kalbama apie naujas šių laikų problemas – narkomaniją („Svaigus pasiskraidymas virš pjautuvo“), žmogaus dvasios kolizijas ir konfliktus su visuomene.

LIETUVOS RAŠYTOJŲ SĄJUNGOS VALDYBA

KUNIGAİKŠČIŲ GIEDRAIČIŲ GIMINĖS PĖDSAKAIS: LIETUVOS BIČIULIS MYKOLAS GIEDRAITIS

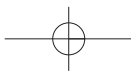
Lietuvos valstybės ir kultūros istorijoje ženklia vietą užima kunigaikščių Giedraičių giminė: kone poros dešimčių šios giminės atstovų biogramos yra įtrauktos į Lietuvos en-

ciklopedijų leidyklos 2004 m. išleistą „Lietuvos visuotinės enciklopedijos“ 6-ąjį tomą. Giedraičiai – viena seniausių iki šiol gyvujančių lietuvių kunigaikščių giminių. Giedraičių centrinės valdos buvo sutelktos Vidurio Lietuvoje: giminės lizdą mena į pietvakarus nuo Molėtų, dabartiniame Molėtų rajone esantis Giedraičių miestelis (rašytiniuose šaltiniuose ši vietovė pirmąkart paminėta pirmojoje XIV a. pusėje). Amžiams bėgant, kunigaikščių Giedraičių giminė plėtėsi ir šakojosi itin sparčiai: vargu ar kurios kitos Lietuvos didikų giminės genealoginis medis turi tiek daug šakų. Giminė nuo amžių garsi iškilomis asmenybėmis: iš kunigaikščių Giedraičių į altorių garbę keliamas XV a. šventai gyvenęs Atgailos regulinių kanauninkų vienuolijos vienuolis Mykolas Giedraitis, trys Giedraičiai dėvėjo Žemaičių vyskupijos ganytojo mitrą, vienas šių vyskupiją valdė administratoriaus teise, šiai giminei atstovauja ir „lietuvių kunigaikščių“ vadintas Paryžiuje ėjusio žurnalo „Kultura“ redaktorius ir leidėjas Jurgis Giedraitis (Jerzy Giedroyć). Išskirtinis nūnai plačiai po pasaulį pasklidusios šios garbingos senųjų Lietuvos kunigaikščių giminės ainių bruožas – neblėstantis dėmesys savo kilmingų protėvių žemei ir jos žmonėms, siekis atnaujinti istorijos sąvartose sutrauktus ryšius su gimtaine.

Savo giminės istorija domisi ir jau ne vieną dešimtmetį ją profesionaliai tyrinėja Oksforde gyvenantis Mykolas Giedraitis (Michał Giedroyć). Senosios lietuvių kunigaikščių giminės dvidešimt pirmos kartos atstovas Mykolas Jonas Henrikas Giedraitis gimė 1929 m. Lobzove prie Derečino (dabar – Baltarusija), Lenkijos Respublikos senatoriaus teisininko Tadeušo Giedraičio (Giedroyć) ir Anos Šostakovskos šeimoje. Tėvai susituokė Vilniuje 1919 m. Leonas Šostakovskis, senelis iš motinos pusės, į Lietuvos istoriją įėjo kaip vienas iš advokatų, neatlygintinai gynęs nukentėjusiuosius Kražių įvykių byloje (1894). Tėvas, Tadeušas Giedraitis, nors lietuvių kalbą ir menkai temokėjo, laikė save lietuviu, buvo Lietuvos ir Lenkijos valstybės sąjungos su Ukraina bei Baltarusija šalininkas. Garsėjo kaip geras teisininkas ir administratorius. Šeimoje buvo gyva istorinės Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės atmintis, ta dvasia auklėti ir vaikai. Mykolui, augusiam dviejų vyresnių seserų draugėje, nerūpestingi vaikystės metai baigėsi itin skaudžiais įvykiais: šeima 1939 m. enkavėdistų buvo suimta. Vienuolikmetis vaikinukas su motina ir seserimis (vyriausiai Anai tuomet ėjo dvidešimt, Teresei buvo neseniai sukakę aštuoniolika) 1940 m. ištremti į Vakarų Sibirą.

Vaikams tėvo, žmonai vyro daugiau nebuvo lemta išvysti – 1941 m. birželį Tadeušą Giedraitį Červenėje nužudė enkavėdistai. Našlei su mažamečiu sūnumi ir suaugusiomis dukromis 1942-ųjų vasarą su Lenkijos armija pasisėkė evakuotis į Iraną. Mykolas įstojo į Jaunųjų kadetų mokyklą (*Young Soldiers Battalion*), kuri 1942 m. rugpjūtį buvo įkurta prie Lenkijos armijos Tolimuosiuose Rytuose. Šioje mokykloje 1946 m. gavo ir brandos atestatą. Tais pačiais metais motina su vaikais apsisprendė grįžti į Europą ir persikėlė gyventi į Didžiąją Britaniją. Mykolas įstojo į Londono universitetą, kur 1947–1951 m. studijavo aukštąją matematiką bei aeronautiką ir įgijo aviacijos inžinieriaus diplomą. 1954 m. gavo Didžiosios Britanijos pilietybę. Dar po kelerių metų, 1958-aisiais, vedė Rosemary Virginiją Aną Cumpston, su kuria susilaukė keturių vaikų – sūnaus Mykolo (Miko) Grahamo Daumanto ir trijų dukterų: Anos, Mari ir Melanijos.

Biografijos faktai liudija, kad Mykolas gana sparčiai kopė profesinės karjeros laiptais. Kaip lėktuvų projektavimo ir eksploatacijos specialistas kurį laiką dirbo Tolimuosiuose Rytuose. Kelerius metus gyveno Honkonge (1959–1965). 1967–1989 m. vadovavo kelioms industrinėms Didžiosios Britanijos, Vokietijos ir Ispanijos kampanijoms. Tačiau iš jaunystės stiprus polinkis humanitariniams dalykams niekur nedingo. Dar daugiau – tolydžio stiprėjo, nes Mykolas, iš Tolimųjų Rytų grįžęs į Didžiąją Britaniją, konsultuojamas po karo emigracijoje apsigyvenusio lenkų istoriko Pavelo Skvarčinskio (Skwarczyński), laisvalaikiu pradėjo savarankiškai studijuoti istoriją. Netrukus mokslo periodiniuose leidiniuose pasirodė Mykolo straipsniai, kuriuose analizuojamos LDK viduramžių istorijos problemos Rytų ir Centrinės Europos raidos kontekste. Tapo nepriklausomu mokslininku, glaudžiai susijusiu su Oksfordo universitetu (1989 m. gavo menų magistro *honoris causa* laipsnį). Nuo 1989 m. – Orielo koledžo narys. Paskelbė straipsnių istorijos klausimais Didžiosios Britanijos, Lenkijos, Lietuvos humanitariniuose mokslo periodiniuose leidiniuose, populiarių straipsnių šių šalių ir JAV bei Kanados spaudoje. Rašo angliškai ir lenkiškai. Kol kas rankraštyje tebėra pastaraisiais metais anglų kalba rašyti atsiminimai apie savo ir šeimos nelengvo, bet intensyvaus ir turiningo gyvenimo vingius. Juose yra yra ir lietuvių skaitytoją neabejotinai galinčių sudominti motyvų, tad belieka tikėtis, kad tekstas anksčiau ar vėliau bus išverstas į lietuvių kalbą ir reikšmingai papildys lietuviškos memuarinės literatūros knygų len-

tyną. Juolab kad Mykolas Giedraitis, Didžiosios Britanijos pilietis, auklėtas „gente Lituanus, natione Polonus“ tradicijų dvasia, nepraleidžia progos akcentuoti lietuviškų savo šaknų.

Prieš dvidešimt metų į Lietuvą atvykęs kaip vizituojantis profesorius (skaitė paskaitas tuometiniame Vilniaus pedagoginiame institute; nuo 1992 m. – universitetas), Mykolas Giedraitis po kiek laiko vėl atvažiavo, kad kartu atvykusiems artimiesiems parodytų savo kilmingų protėvių tėvoniją – Giedraičių žemę („terra Giedereytha“). Taip ne tik Giedraičiai bei jų apylinkės, bet apskritai Lietuva tapo artima ištikimajai Mykolo gyvenimo palydovei, žmonai Rosemary ir jų vaikams. Pastaruosius dvidešimt metų jie pagal galimybes dažnai lankosi Lietuvoje. Ir ne tik norėdami prisiliesti prie giminės istorinių šaknų. Mykolas Giedraitis jau per pirmuosius vizitus į Lietuvą atkreipė dėmesį į konstruktyvaus bedradarbiavimo tarp Vakaruose išsisklaidžiusių Giedraičių ir dabartinių istorinės Giedraičių žemės gyventojų galimybę. Mykolo iniciatyva ir jo iš plačios giminės surinktomis lėšomis restauruotos freskos buvusiame Atgailos regulinių kanauninkų vienuolyne Videniškiuose, deramai sutvarkyti palaidojimai požemiuose, ženkliai prisidėjo prie vyskupo Merkelio Giedraičio ir Mikalojaus Daukšos paminklų Varniuose pastatymo, Baltadvario archeologinių tyrinėjimų. Oksforde, Mykolo ir Rosemary Giedraičių namuose, daugiau nei prieš penkiolika metų parengtas ir vadinamasis „Videniškių projektas“, kuriame buvo numatyta ne tik restauruoti išlikusį čia buvusio vienuolyno pastatą, bet ir rekonstruoti Baltadvarių, įkurti Videniškiuose kultūros centrą. Mykolo žmona Rosemary eilę metų knygomis anglų kalba remia Giedraičių mokyklą – tad mažo Lietuvos miestelio mokinukai jau Nepriklausomybės pradžioje susipažinti su anglų literatūra, geriau išmokti kalbą turėjo tokias pačias (nerečiau ir geresnes) galimybes, nei jų bendramanžiai miestų mokyklose. Taip pat Mykolo ir Rosemary namų durys jau daug metų svingingai atvertos atvykstantiems iš Lietuvos. Pagal pačių inicijuotą mokslinių mainų programą Giedraičiai ėmė kviesti Lietuvos mokslininkus mėnesį kitą padirbėti Oksfordo bibliotekose ar tiesiog patobulinti anglų kalbos žinias. 2008 m. rudenį Lietuvą pasiekė dar viena dovana – Mykolas ir Rosemary Giedraičiai neatlygintinai padovanojo per tūkstantį visą gyvenimą kauptos asmeninės bibliotekos knygų Lietuvos mokslų akademijos bibliotekai (žr.: Ana Vencloviene, „Nepaprasta dovana“, „Mokslas ir gyvenimas“, 2009, Nr.

7–8, p. 38–39, 52). Turint omenyje, kad tokios plačios, įvairiašakės ir intensyvios mecenatystės pavyzdžių XXI a. pradžioje nedaug, senosios kunigaikščių Giedraičių giminės palikuočio Mykolo Giedraičio iniciatyvos reikšmingai praturtina Lietuvos kultūrą.

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

ATODANGOS: NUO JANIO BALTVILKO PREMIJOS IKI R. BARTHES'Ų IŠTARMĖS

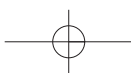
Janio Baltvilko premija. Latvių rašytojo J. Baltvilko gimimo dieną (birželio 24-ąją) įteikta kasmetinė literatūros premija. Šiomet ekspertai vertino 33 nominuotas knygas. Apdovanojimas įteiktas rašytojui Janiui Zvirgzdiniui už knygas „Mūsų Latvija“, „Pelė, taškas ir Gūtenbergas“ bei indėlį į latvių vaikų literatūros raidą. Už vaikų knygų iliustravimą apdovanotas dailininkas Edmundas Jansonas. Už ilgametį, iškilų įnašą į Šiaurės valstybių vaikų literatūras, ypač švedų klasikės A. Lindgren kūrinį vertimą ir jos kūrybos populiarinimą, įvertinta vertėja Mudytė Treimanė.

Poeto, daugelio vaikų knygų autoriaus J. Baltvilko (1944–2003) premija paskirta penktą kartą. Nuo 2008 m. ji yra tarptautinė. Ją gali gauti Baltijos jūros regiono valstybių vaikų rašytojas, kurio knyga išleista latvių kalba, ir jos vertėjas.

Poezijos dienos Latvijoje. Rugsėjo 4–15 d. Latvijoje keturiasdešimt penktą kartą vyko Poezijos dienos – viena ryškiausių Latvijos dvasinių vertybių reprezentacija. Literatūros renginiuose, susitikimuose dalyvavo ir užsienio šalių poetai. Šio renginio metu buvo įteikti apdovanojimai už poezijos žanro plėtotę. Poetas Arvis Vigulas, debiutavęs knyga „Kambarys“, pelnė Poezijos dienų premiją už geriausią metų poezijos rinkinį. Geriausiu poezijos vertimu pripažinta Uldžio Bėrzinio išversta Kipro poeto Fikreto Demiražo poezijos rinktinė. 2009 m. poezijos apdovanojimams abiejose kategorijose buvo nominuota 14 knygų.

60 geriausių per 60 metų knygų. Laikraštis „Times“ paskelbė 60 geriausių per 60 metų knygų sąrašą. Jis sudarytas literatūrinio Čeltenhamo festivalio proga. Sąrašas prasideda G. Orwello romanu „1984-ieji“, toliau – žymiausi W. Goldingo, J. Fowleso, G. G. Márquezo kūriniai. Geriausia 2009 m. knyga pripažinta Sarah Waters romanu „The Little Stranger“.

„Newsweek“, remdamasis prestižinių kny-

gų reitingais, liepą paskelbė šimtą geriausių pasaulio knygų. Pirmauja L. Tolstojaus romanas „Karas ir taika“, aplenkęs G. Orwello „1984-uosius“.

Rusijos „Metų knyga“. 2001–2004 m. Rusijos televizijos kanalas NTV transliavo savaitinę autorinę žurnalisto Leonido Parfionovo laidą „Anąkart“. Žurnalistas savo autorinį ciklą pavertė knyga. Pirmas tomas išleistas pernai. „Anąkart“ pripažinta šiemetinio Rusijos nacionalinio konkurso „Metų knyga“ nugalėtoja.

Nominacijoje „Metų poezija“ geriausia įvertinimo susilaukė Olesios Nikolajevos rinkinys „500 eilėraščių ir poema“.

Tarp A. Puškino palikuonių – nė vieno poeto. Vasarą į pirmąjį pasaulinį Puškino palikuonių suvažiavimą Maskvoje susirinko septynios dešimtys didžiojo rusų poeto giminių. Bet tarp jų nebuvo nė vieno poeto – pasak legendos, A. Puškinas uždraudęs savo palikuonims rašyti eilėraščius.

Šeimos genealoginis medis per 150 metų išsišakojo į 58 šakas-šeimas, gyvenančias Belgijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, JAV, Šveicarijoje, Ukrainoje, Gruzijoje, Maroke, Havajų salose. Dauguma šeimų Rusiją paliko po 1917 m. revoliucijos.

Naujas A. Christie apsakymas. Britų laikraštis „The Daily Mail“ gavo teisę publikuoti anksčiau nespausdintą Agathos Christie (1890–1976) apsakymą „Cerberio sutramdymas“, kuris užbaigia ciklą „Heraklio žygdarbiai“. Šio apsakymo rankraštį rašytojos užmiesčio namo palėpėje surado britų tyrinėtojas Johnas Curranas, jam prireikė kelerių metų sunkiai įskaitomiems rašytojos užrašams iššifruoti.

J. Curranas, tyrinėdamas A. Christie rankraščius, surinko daug vertingos medžiagos ir ją paviešino rugsėjį išleistoje knygoje „Slaptieji Agathos Christie bloknetai“.

Atvertas V. Nabokovo archyvas. JAV Kongreso bibliotekos Rankraščių skyriuje atvertas rusų rašytojo Vladimiro Nabokovo archyvas. Pirmą rankraščių dalį rašytojas atidavė bibliotekai 1959 m. iškeldamas sąlygą, kad be artimųjų sutikimo niekas neturi teisės susipažinti su kolekcija iki 2009 m. birželio 24 d.

Archyve yra 1918–1974 m. rankraščiai, dauguma jų iš 1925–1965 m. laikotarpio. Kolekcija suskirstyta į keturias kategorijas, kuriose atsiskleidžia V. Nabokovas poetas, romanistas, literatūros kritikas, vertėjas ir dėstytojas. Pagrindinis archyvo katalogas buvo kuriamas iki 1969-ųjų, visiškai baigtas 2003 m. Visi V. Nabokovo rankraščiai įamžinti 13 mikrofilmų.

Pirmas K. Hamsuno muziejus. Minint

Nobelio premijos laureato Knuto Hamsuno (1859–1952) 150-ąsias gimimo metines, Norvegijoje atidarytas rašytojo muziejus. K. Hamsuną išgarsino romanas „Badas“ (1890). Plataus pripažinimo susilaukė ir kiti jo kūriniai „Panas“, „Žemės syvai“ (už pastarąjį 1920 m. autoriui paskirta Nobelio literatūros premija). Tačiau Antrojo pasaulinio karo metais K. Hamsunas simpatizavo naciams ir palaikė kolaborantinę V. Quislingo vyriausybę. Po Vokietijos kapituliacijos rašytojas buvo internuotas ir pasmerktas. Tik jubiliejiniiais metais pagarbiau (iki šiol netyla diskusijos dėl anuometinės rašytojo pozicijos) prisimintas ir įamžintas kūrėjo atminimas – išleista jubiliejinė moneta, pašto ženklas, atidarytas pirmas pasaulyje jo vardo muziejus, o Lietuvoje šiemet išleistas romanas „Misterijos“.

In memoriam. Liepos 19-ąją išėjo Anapilin airių kilmės amerikiečių rašytojas Frankas McCourtas (1930–2009), viešėjęs 2007-aisiais Vilniaus knygų mugėje. Jo bestseleris „Andželos pelenai“ 1997 m. pelnė Pulitzerio premiją. Į lietuvių kalbą išverstos šios F. McCourto knygos: „Andželos pelenai“ (vertė R. Akstinienė), „Tataigis“ (vertė A. Veličkaitė), „Tamsta mokytojas“ (vertė R. Drazdauskienė).

Rugpjūčio 27 d., eidamas 97-uosius, mirė rusų rašytojas Sergejus Michalkovas, įsiminėš kaip SSRS ir Rusijos Federacijos himnų autorius. Jo „Dédé Stioipa“ (1935) tapo rusų vaikų literatūros klasika. Kūrybinis S. Michalkovo įnašas – pjesės, kino scenarijai, 1962 m. sukurtas kino žurnalas „Fital“. Apdovanotas daugybe literatūrinių premijų, du dešimtmečius vadovavo Rusijos Federacijos rašytojų sąjungai.

Ištarmės. Rašytojas Gabrielis García Márquezas: „Viską, ką rašai, turi rašyti atsidėjęs, nes jeigu nuobodu autoriui, tuo nuobodžiau bus skaitytojui. Ir visai nesvarbu, prozininkas tu ar žurnalistas – mes privalome įtikinti, o to galima pasiekti skiriant didelį dėmesį detalėms... Be to, turime sudominti skaitytoją. Reportažo, kaip ir romano, kiekvieno sakinio pabaigoje turi būti tokia įtampa, kad negalėtum kitaip, kaip tik skaityti kitą sakinį.“

Struktūralistas Rolandas Barthes'as: „Rašytojas, kaip kalbos sukurta būtybė, visada yra įtrauktas į fikcijų (šnekų) karą; ten rašytojas – tik žaisliukas, kadangi jį kurianti kalba (rašymas) visada yra be vietos (atopinė); dėl paprasčiausios polisemijos (rudimentinė rašymo stadija) literatūrinio žodžio karingumas nuo pat pradžių yra abejotinas. Rašytojas visuomet atsiduria aklam sistemų taške, visuomet dreifuoja; rašytojas – tai džiokeris, mana, nulinis laipsnis, bridžo kortų dalytojas; jis būti-

nas (mūšio) prasmei palaikyti, bet pats neturintis kokios nors pastovios prasmės; rašytojo vieta, *vertė* (vartojamoji) kinta priklausomai nuo istorijos eigos, nuo faktinių kovos metodų; iš jo reikalaujama visko ir/arba nieko.“

Parengė **ARVYDAS VALIONIS**

MELANCHOLIJA LIAUDŽIAI

„Liūdesys, nusiminimas, melancholija paplitusi mūsų visuomenėje tarsi kokia mada. Žmonės dabar yra perėmę tuos simptomus, kuriais kadaise koketuodavo aukštuomenė“, – rašo Karin Johannisson šiemet pasirodžiusioje savo knygoje „Melancholinė erdvė. Apie baimę, įgrisusią nuobodybę, perdėtą jautrumą seniau ir dabar“.

Anot autorės, jau nuo XVII a. mes saugiai gyvename melancholijos epochoje. Melancholija, praradimo pojūtis, turi daug vardų: depresija, baimė, nostalgija, slegianti nuobodybė, persisotinimas gyvenimu, niūri nuotaika (*spleen*), nervai, visiškas fizinis ir psichinis susidėvėjimas.

Kas nėra pajutęs bent vieno iš tų simptomų? Tačiau dabar melancholija jau yra virtusi klinicine depresija ir įvardyta kaip liga. „Šiandien depresija kėsina pasiglemžti bet kokį sielos patamsį... Medicininiais terminais apibrėždami įvairias būsenas, mes siauriname tai, kas yra normalu“, – rašo K. Johannisson. Nerimas, baimė, liūdesys, nusiminimas, ilgesys – dėl šių būsenų nereiktų jaudintis.

Įvairūs melancholiški jausmai mūsų kultūroje yra geriausiai išreikšti – kaip ir meilė, aistra ar susižavėjimas. Neurotikai – patys įdomiausi literatūros, kino, apskritai meno veikėjai.

Nuo XVII a. literatūros sceną tiesiog užplūdo melancholijos apnikti herojai: mizantropai, įvairiausi neurotikai, nelaimingai įsimylėję savižudžiai, „vadovaujami neryžtingojo Hamleto, nedrįstančio net nusižudyti, o vien svarstančio – būti ar nebūti“.

Antikos laikais buvo manoma, kad melancholiją sukelia juodosios tulžies perteklius, tai buvo laikoma skrandžio negalavimu, kuriam būdingas sutrikęs apetitas: ligonis arba linkęs į anoreksiją, arba – į bulimiją. „Melancholikai rajūs kaip šunys“, – teigė K. Linnaeus.

Alkis ir askezė – maniški melancholijos dvyiniai. XVII a. melancholikams buvo siūloma laikytis griežtos dietos: valgyti tik paukštienos, omarų, medaus, baltos duonos, retkarčiais išgerti lašelį reinvynio.

Lordas Byronas, atrodo, rimtai laikėsi tokios dietos. Jį kamavo ir anoreksija, ir bulimija, jis nepakentė valgančių moterų, taip pat nenorėjo, kad ir jį kas nors matytų valgantį.

Ypatingai jautrus Marcelis Proustas gulėdamas lovoje negalėjo pakęsti maisto kvapo, todėl liepdavo savo mielai šeimininkei maistą ruošti kuo toliau nuo jo kambario; jis net stengėsi išsiversti be maisto. Apkūnumas buvo laikomas melancholijos požymiu, o lieknumas – inteligencijos. „Būk liesas, perkaręs kaip žiurkė, išbadėjusio veido, tačiau tavo dvasia tegul būna skvarbi ir aštri kaip skustuvus“, – XVIII a. vienas gydytojas rašė savo mokiniui.

Mokslininkus, tyrinėtojus ypač dažnai užpuldavo acedija – visiškas abejingumas, tingulys, sielos mirtis. Nejaugi akademinė aplinka tokia neurotinė? Praėjusio amžiaus viduryje buvo manoma, kad šį negalavimą dažniausiai sukelia seksualinė frustracija, ekonominis nesaugumas, perdėtos ambicijos, noras žūtibūtinai ko nors pasiekti.

Garsų sociologą Maxą Weberį, sulaukusį 34 metų amžiaus, 1898 m. ištiko psichinis kolapsas. Jį kamavo demonai, erotiniai vaizdiniai, begalinis sūrio potraukis. Tik po dvidešimties metų jis galėjo grįžti prie savo darbo. Paradoksalu, bet kartais nemiga, „nervai“ padėdavo sutuoktiniams palaikyti dinamišką santarvę. Dažniausiai tokie žmonės gydytojais nepasitikėdavo. M. Weberis ir jo žmona visai stengėsi apginti savo melancholinę beprotybę nuo bet kokie medicininio apibūdinimo.

Melancholija, K. Johannisson nuomone, dažnai laikoma įprasta, pažįstama, žmogiška būseną, bet depresija – trikdo, sukelia baimę. Melancholija sugeba pasirodyti, atsiskleisti, o depresija tūno, slepiasi. Melancholija, virtusi depresija, tampa gniuždančiu pralaimėjimu.

Šiais laikais melancholija, apkartęs gyvenimas, nuobodulys – dažnas moterų negalavimas. Depresija patogiai – kaip ranka į pirštinę – įlindo į moterų sąmonę: pasyvumas, tylus balsas, savigrauža. Garsioji britų gailėstingoji sesuo Florence Nightingale rašė: „Gražinkite mums mūsų skausmą, verčiau skausmas, nei nematoma veikla. Juk niekas iš nieko neatsiranda. Verčiau jau skausmas, negu sustingimas!“

Kadaise anoreksija lordui Byronui ar Francui Kafkai reiškė ypatingą sielos subtilumą, šiandien ja serga daugelis merginų. Depresija ir nemiga anksčiau buvo vien aukštuomenės žmonių privilegija, dabar ją patiria vos ne kiekvienas.

O aukštuomenė, priešingai, šiandien atrodo daug harmoningesnė, sveikesnė ir gal net ilgaamžiškesnė.

Parengė **ZITA MAŽEIKAITĖ**

DANIELIUS MUŠINSKAS, vyr. redaktorius

Redakcijos kolegija:

JUOZAS APUTIS

ALGIMANTAS BALTAKIS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

PETRAS DIRGĖLA, vyr. redaktoriaus pavaduotojas

REDA GRIŠKAITĖ

LORETA JAKONYTĖ

ANTANAS A. JONYNAS

HERKUS KUNČIUS

MINDAUGAS KVIETKAUSKAS

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

MARCELIJUS MARTINAITIS

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

RENATA ŠERELYTĖ

PIETRO U. DINI (Italija)

VIOLETA KELERTIENĖ (JAV)

VALDAS PETRAUSKAS (Kanada)

REGIMANTAS TAMOŠAITIS, skyriaus redaktorius

RYMUTĖ AKSTINAITĖ, stilistė-korektorė

ROMA ZMITRAVIČIENĖ, techninė redaktorė

Kompiuteriu rinko ALDONA GRYGELIENĖ

Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su žurnalo autorių nuomone.

Redakcijos adresas:

K. Sirvydo 6, 01101 Vilnius

Telefonai: vyr. redaktoriaus – 261 73 44; vyr. redaktoriaus pavaduotojo, literatūros skyriaus – 261 61 00; kritikos, meno, eseistikos skyriaus, techninės redaktoriės, korektoriės – 262 55 79; buhalterijos – 262 61 84. Faksas – 261 73 44, el. paštas: metai@takas.lt

© „Metai“, 2009. Eina nuo 1991 m.